

Тоиров У., Зикиров Х., Мӯсоев М.

АДАБИЁТИ ТОҶИК

Китоби дарсӣ барои синфи 7
(Нашри аввал)

Ҳайати мушовараи Вазорати
маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон
ба чоп тавсия кардааст

Нашриёти «Мавлавӣ»
Душанбе - 2008

ББК 83.3 (2 тоҷик) Я - 72 + 74.261
Т - 65

Ин китоб дар доираи Лоиҳаи таҷдиди
соҳаи маориф нашр гардидааст

Тоиров Урватулло, Зикиров Хайрулло, Мӯсоев Муҳаббат
Адабиёти тоҷик, китоби дарсӣ барои синфи 7 - ум
Нашриёти «Мавлавӣ», Душанбе. Соли 2008, 320 саҳифа

Истифодаи китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

Муаллимони мӯҳтарам!

Хоҳишмандем, фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмуни
китоби мазкур ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ, 45,
Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

МУҚАДДИМА

Адабиёт як навъи санъат буда, дар тафовут аз меъморӣ, наққошӣ, ҳайкалтарошӣ, кандакорӣ, гулдӯзӣ, рассомӣ, мусиқӣ, театр, кино, рақс ва суруд ҳаёти воқеиро бо сухан тасвир мекунад.

Адабиёт калимаи арабӣ буда, шакли ҷамъи «адаб» аст ва маънои фазилатҳои маънавӣ (одоб, хулқи нек, хушгуфторӣ, хушнависӣ ва ғайра)-ро дорад.

Адабиёт ба маънои васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Агар адабиёти сиёсӣ, илмӣ ва ғайра дар назар дошта шуда бошад, ин фаҳмиши адабиёт ба маънои васеъ аст. Агар адабиёти бадеиро дар назар дошта бошем, маънои маҳдуд ё мушаххасаш он аст, ки маҷмӯи асарҳои бадеиро дар бар мегирад. Адабиёти бадеӣ ҳақиқати ҳаётро ба воқеаҳои тасвири манзара ва нақшҳои бадеӣ дар симои одамон, табиат, шароити муҳити зист инъикос менамояд.

Нақшҳои бадеӣ манзараҳои ҳаёти зоҳирӣ ва ҳолати ботинии инсонро фаро мегиранд.

Адабиёти бадеӣ донишҳои моро дар бораи таърихи гузашта, тамаддун ва фарҳанги ватанию ҷаҳонӣ зиёд мекунад.

Аз мутолиаи адабиёти бадеӣ мо бо тасвирҳои пурранги бадеии офаридаи нависанда вомехӯрем, ки онҳо хулқу рафтори намунадоранд ва мо аз онҳо ибрат мегирем. Нақшҳои наҷибу барҷастаи адабиёти бадеӣ моро дар рӯҳияи наққорӣ, покизаахлоқӣ, баинсофӣ ва раҳмдилӣ, вафодорию садоқат, меҳнатдӯстию рағбат ба илму ҳунар, шарафмандию ҳисси ифтихор, инсондӯстию меҳанпарварӣ, боиродагию мубориза дар роҳи расидан ба мақсад, боҳимматию ҷавонмардӣ, нотарсию ростқавлӣ, ҷасурию шуҷоатмандӣ, хуллас, рафтори ҳамидаи инсонӣ тарбия намуда, ниҳод ва тинати моро аз танбалӣ, ҳирсу ҳасад, бухлу кина, бадбинию беадолатӣ, маҷмӯан аз тамоми хислатҳои нафратовар тоза мекунад.

Ҳангоми мутолиаи адабиёти бадеӣ лафзи равону ше-
вои нависанда, тасвири манзараҳои табиати дилфиреб,
васфи симою сурати зебо ва дилкаши қаҳрамонҳои мус-
бат, лутфу нозукбаёнӣ, истифодаи воситаҳои тасвири
бадеӣ ва санъатҳои лафзӣ ҳисси зебоифаҳмии мо бедор
мешавад, завқи эстетикӣ моро ба сайри боғу бӯстони ола-
ми зебоӣ даъват менамояд.

Аз ин рӯ, адабиёти бадеӣ аҳамияти барҷастаи таълимӣ,
тарбиявӣ ва эстетикӣ дорад.

Адабиёти бадеӣ аз эҷодиёти шифоҳии халқ-фолклор сар-
чашма мегирад. Ҳанӯз дар замонҳое, ки хат вучуд надошт,
одамон суруд мехонданд, нақлу ривоятҳо ҳикоя мекарданд,
афсона мегуфтанд. Матни сурудҳо дар шакли назм ва мат-
ни нақлу ривояту афсонаҳо дар шакли наср маҳсули эҷоди-
ёти шифоҳии одамони бесавод буд. Бинобар ин, адабиёт
аз онҳо халқ аст ва бояд барои халқ эҷод шавад.

Баробари инкишофи ҳаёт ҷомеа, илм, фарҳанг пеш рафт
ва адабиёт низ сайқал ёфт. Тамоми осори бадеӣ ба се
ҷинси адабӣ ҷудо шуд: назм, наср, драматургия.

Асарҳои манзумро аксар асарҳои лирикӣ мегӯянд, ки ба
онҳо дубайтӣ, рубоӣ, қитъа, ғазал, мусаммат ва ғайра до-
хил мешаванд.

Асарҳои насриро асарҳои эпикӣ (аз калимаи эпос, яъне
нақлӣ) меноманд, ки жанрҳои ҳикоя, латифа, очерк, по-
вест, роман ва дигар асарҳои калонҳаҷми нақлиро дар бар
мегиранд.

Ба ҷинси сеюм асарҳое мутааллиқанд, ки ба сахна гузош-
та шуда, мазмуну мундариҷаи ғоявии онҳоро ҳунарпешаҳои
театр бо ҳаракат ва амалиёту санъати актёрӣ пешкаши та-
мошобин мегардонанд. Ин ҷинси адабӣ драматургия ном
дорад ва жанрҳои комедия (мазҳака) ва трагедия (фоҷиа)-
ро дар бар мегирад. Асарҳои мазҳакавӣ аз аввал то охири
намоиш бо хушҳолӣ мегузаранд. Асарҳои фоҷиавӣ бо ҳисси
ғаму андӯҳ намоиш дода мешаванд, ки оқибати он намоиш
бо ноқомии қаҳрамонони асар анҷом меёбад.

НАСРИ РИВОЯТӢ

Наср каломи ғайриманзум буда, як навъи асари адабӣ ба шумор меравад. Ин навъи асари адабии бе вазну қофия аз ҷониби шахсони таълимгирифта ва соҳиби завқу дониш гуфта мешавад. Шахсе, ки худ асари насрӣ меофарад, нави- санда ва эҷодкор аст. Ҳамин гуна якҷоя бо қаламкашони асарҳои манзум ва сахнавӣ ганчинаи бузурги маънавӣ ва донишро ба вучуд меоранд, ки адабиёти бадеӣ мешавад. Дар байни мардум нақл, қисса, афсона, латифа, тарона ва ғайра аз замонҳои қадим мавҷуданд, ки онҳоро шахсони соҳиб- завқ, яъне ровиёну ноқилон гуфтаанд ва боз дар тӯли асрҳо бо сухану фикру хоҳиши мардум сайқал ёфтаанд. Ин хази- наи бузурги маданияро эҷодиёти шифоҳии (даҳонии) мар- дум (фолклор) меноманд. Адабиёти бадеӣ дар асоси фол- клор ба вучуд омадааст ва ҳамеша аз сухану тавсифҳои он истифода менамояд.

Қадимтарин осори назмие, ки ба забони порсии дарӣ ба вучуд омада буд, ба асри VIII тааллуқ дорад. Дар ин давра дар қорнамоиҳои ҳокимону паҳлавонони афсонавӣ ва воқеаҳои таърихӣ саргузаштии ниёғони қавмҳои эрони- наҷод шоҳномаҳо ва достонҳои қаҳрамонӣ таълиф шуда бу- данд. Беҳтарин намунаи насри порсии дарӣ, ки аз асри X то рӯзгори мо мондааст, муқаддимаи «Шоҳномаи Абӯмансу- рист», ки соли 958 бо супориши сипаҳсолори Хуросон Абӯ- мансур Муҳаммад Абдурраззоқ мураттаб гардида буд.

Яке аз навъҳои адабиёти шифоҳӣ насри ривоятӣ мебо- шад, ки китобҳои «Доробнома», «Ҳазору як шаб», «Калила ва Димна», «Синдбоднома», «Тӯтинома» ва ғайра аз ҷум- лаи онҳоянд. Хусусияти ин навъи наср дар он аст, ки мусан- нифони он барои ба як тарзи мураттаб ба хонанда пешни- ҳод намудани маҷмӯи ҳикоятҳо ягон ривоят ё ҳикоятеро интиҳоб карда, ҳикоятҳои дигарро бо ягон восита ба ҳико- яти васила мепайванданд. Ҳадафи асосӣ дар ин маврид

хамон ҳикоятҳои дохилӣ буда, ҳикояти васила чун воситаи ёрирасон хизмат мекунад. Ҳар як асари ривоятӣ вазифаи муайяни ғоявиरो адо менамуд. Мусаннифону ровиёни ин гуна асарҳо мекӯшанд, ки ба воситаи ҳикоятҳои овардаашон беҳтарин хислатҳои инсониро тарғиб намуда, рафтору кирдори одамони зиштро фош кунанд. Дар бештари асарҳои ривоятӣ сухан аз рафтору кирдор ва амалиёти подшоҳону вазирон меравад.

Мазмуни баъзе ҳикоятҳои асарҳои ривоятӣ ба он далолат мекунад, ки шохон қудрату тавоноии давлатро дар адлу инсоф донанд, ба қадри ходимони илму маърифат бирасанд, шахсони оқилу доно ва поксириштро ба мансабҳои давлатӣ ҷалб намоянд, дар ҳалли муҳимтарин корҳои давлатӣ бо аҳли илму маърифат машварат кунанд, дар атрофи худ мардуми бахилу кӯтоҳандешро роҳ надиханд ва ғайра. Ҳикоятҳои «Разми Бӯрондухт бо Искандар», «Ҳиёлати аъробӣ» ва «Калимоти кохи Афредун», ки аз асарҳои «Доробнома», «Ҳазору як шаб» ва «Синдбоднома» оварда мешаванд, намунаи беҳтарини насли ривоятианд.

ДОСТОНИ «БҶҮРОНДУХТ ВА ИСКАНДАР» АЗ «ДОРОБНОМА»-и АБҶТОХИРИ ТАРСУСӢ

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қиссаи дилкушои рӯҳафзой чунин ривоят мекунад, ки чун Дороб ибни Доробро ба Эрон бурданд, чунин гӯянд, ки ӯро духтаре буд сахт боҷамолу камол, ки ӯ беназири аҳли хеш буд ва дар ҳаждаҳсолагӣ сурати Сиёваҳшу фарри Ҳушанг дошт ва дар қуввату диловарӣ ба Исфандиёр мемонд. Аммо бар лаб хатти сабзе дошт, чунон ки ҳар ки варо бидидӣ, пиндоштӣ, ки ӯ мард аст ва гурзи дувисту панҷоҳ ман кор фармудӣ. Ва Дороб ин духтарро қавӣ дӯст доштӣ ва ҳунарҳое, ки шохзодагонро мебақорояд, ҳама ӯро даромӯхта буд. Ва ин духтарро Бӯрондухт ном буд ва ба ривояти дигар Равшанак ном дошт. Аз он сабаб ӯро Бӯрондухт гуфтандӣ, ки ӯ пушти лаб сабз дошт ва ҳеҷ касро ба мардӣ нашумурдӣ.

Чун хабари марги Дороб ба Бӯрондухт расид, олами равшан ба чашми ӯ сиёҳ шуд, худро аз тахт ба хоки сиёҳи тира дарандохту беҳуш шуд. Гулоб ба рӯи ӯ заданд, то ба ҳуш омад, чашм боз кард, чашмаш бар он канизакон афтод, ки мӯйҳо бурида буданду рӯйҳо харошида ва дар хоку хун ғалтон шуда. Бӯрондухт наърае барзаду чома бар худ чок зад ва мӯи худ барканду руҳсораи чун моҳро бихарошид ва соиди¹ худро ба дандон бихоид ва гушти худро ба дандон бармеканд, то гуфтанд, ки «Доробро оварданд». Бӯрондухт бо хотуну² канизакон³ берун рафтанд. Чун чашми Бӯрондухт бар тобути падар афтод, худро аз маркаби⁴ Дороб ба хок дарандохту дар хоку хун биғалтид ва беҳудии бисёр кард. Он амирону бузургон, ки бо тобути Дороб омада буданд, чун чашми эшон бар Бӯрондухт афтод, боз аз сар чомаҳо чок заданду хок бар сар рехтанд. Бӯрондухт чун эшонро

¹ Соид - аз сари банди даст то оринҷ, ² Хотун - зани калони хона, қадбону,
³ Канизакон - занҳои хизматгор, ⁴ Маркаб - ҳайвони саворӣ, мисли асп, хар.

бидид, худ задан гирифт, то канизакон биёмаданду вайро бигирифтанд, боз ба наздики падар омаду бигирист ва гуфт:

- Эй падари ман в-эи куввати дили ман, маро бе ту зи⁵ндагонӣ чӣ кор ояд! Аммо ба равони тую ба равони ниёи⁶ бузурги ман-Дороб ибни Ардашер, ки ин чо ҳозир аст, ки доди ту аз Искандар, абераи Файлакус боз хоҳам, ки Қонусиёру Мохёрро донам, ки ӯ баргумошт⁷, то ба ту ин муомила карданд.

Ин бигуфту бархост. Чун дахмаро бипӯшониданд ва халк бозгаштанд, ин хабар ба Искандар расид, ки духтари Дороб чӣ гуфту савганд чӣ гуна хӯрд. Искандар бо Аристотолис машварат кард, ки «ин духтари Дороб дар сар ҳаваси булачабе дорад, акнун рой бизан, ки чӣ бояд кардан, ҳароина тадбире бояд ангехт.»

Аристотолис гуфт:

- Чун ин духтар падари худро кушта дид, оташи ғазаб дар сар афтад. Агар аз дарди падар сухане гӯяд, маъзур бошад, алалхусус, мешунавам, ки ин духтар ба Исфандиёр менад, ки шучоате азим дораду дувисту панҷох ман гурзро кор мефармояд ва камони ӯро дар мулки Эрон касе наметавонад кашид. Бо ӯ мудоро бояд кардан, то ором шаваду ба доми мо афтад.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарусӣ аз ин қисса ривоят чунин мекунад, ки чун аз ин суҳан ду моҳ баромад, Бӯрондухт амирону бузургонро чамъ карду гуфт:

- Шумо чӣ мегӯед дар ин сурат, ки Искандар аз Рум биёяду падари маро бикушад ва қасди тахти Эрон дорад. Шумо бо ӯ дил яке доред?! То ман бидонам, ки маро бо вай маслиҳат чист, то ба он машғул гардам! Ҷавоби маро ба ростӣ гӯед!

Он рӯз мабод, ки бо вай дил яке кунему аз подшоҳи худ баргардем ва мулки Эронро ба вай диҳем! То чон дар тани мост, бо Искандар ҳарб кунем аз баҳри шумо ва то хуни

⁵Равон - қон, рӯҳ, ⁶Ниё - бобо, падари падар, падари модар, ⁷Баргумошт - вакил кард, таъин кард.

Дороб ибни Доробро аз вай нахоҳем, аз пой нашинем ва бо ду даст теғ мезанем!

Чун Бӯрондухт аз эшон ин сухан бишунид, шод шуду ҳама-ро бинавохт ва бар эшон офарин карду аз эшон байъат⁸ биситод ва нома ба сӯи Истахру Форсу Кирмон ва Сипоҳону Курд аз Кӯршӯлу Мозандарон ва Ироку Гелон навишт ва аз эшон мадад хост. Дар се моҳ саду бист ҳазор савор бари Бӯрондухт чамъ шуданд, берун аз он мутааллиқон, ки бо ӯ буданд. Дари хазина боз карду ҳамаро мол бахшид ва аспу сипоҳ бахшид ва гуфт:

- Агар ман Искандарро бидушам, мартабаи шуморо би-афзоям ва бо шумо чандин нақӯй кунам, ки дар фаҳм наёяд.

Ҳама сарҳо бар замин ниҳоданду хидмат карданд ва чунин гуфтанд, ки «то як рағ дар тани мо чунбад, мо дудасти теғ занем, бошад, ки бар душман зафар ёбем». Ин бигуфтанду рӯй ба сӯи Искандар оварданд.

Чун шоҳ Искандар аз ин аҳвол хабар ёфт, зуд лашкари азимро номзад кард (тибин кард) бо даҳ амиру мардони хиёр (баргузида), то баробари Бӯрондухт бозомад ва лашкари дигарро таълим кард, ки шумо фурсат нигоҳ доред, ки ин лашкари мо ба лашкари Бӯрондухт чун дар чанг оянд, шумо бар лашкаргоҳ бизанеду ғорат кунед ва хазинаву мол бардоред ва бар астарону уштурон бор кунеду боз гардед. Чун ин тадбирҳо бикард, рӯй ба Бӯрондухт овард. Бӯрондухт хабар ёфт, баробари лашкар бозомаду хаймаву боргоҳ бизаданд ва он шаб ҳамчунон буданд.

Рӯзи дигар чун офтоб баромад ва овозаи кӯсу (нақора) бук (шайпур) аз ҳар ду лашкар баромад, рӯй дар руй биистоданд. Амуре буд бузург мар Искандарро, номи ӯ Сӯҳроб. Марде диловар буду кордон. Як шахсеро гуфт:

Бирав баробари ин лашкар ва бо овози баланд бигӯ, ки: «Эй лашкари Эрону Ироку Порс, шумо аз баҳри чӣ кор омадаед ва аз чихати кӣ чанг хоҳед кард, ки Дороб кушта

⁸ Байъат - паймон, аҳд.

шуд ва амирону бузургони ӯ бо Искандар байъат карданд ва дар миёни шумо истодаанд, то чун ҷанг шавад, эшон ба сӯи Искандар раванд ва шуморо хабар нест. Ба хонумони худ раведо дар хуни худ маронед, вагарна пушаймон шавед ва он гоҳ суд надорад».

Он гӯянда бирафт ва ин суханон ба овози баланд бигуфт, чунон ки эшон бишуниданд ва баъзе аз эшон ин суханон рост пиндошанд. Бӯрондухт гуфт:

- Ман ба Искандар коре кунам, ки ҳамаи ҷаҳониён ибрат гиранд! Ин бигуфту асп дар майдон тохт ва ҷавлон намуд ва он амуди⁹ дувисту панҷоҳманӣ бардошт ва мубориз таллабид. Марде буд аз лашкари Искандар, ки ӯро Каҳлос гуфтандӣ. Марде хиёр (пахлавон) буд, ӯро ҳеҷ аспе натавонистӣ кашид, бар уштур нишастӣ. Теғе дошта вазни сӣ ман, ки агар бар кӯҳ задӣ, ба ду ним кардӣ. Силоҳ кушоду бо бари Бӯрондухт омад ва ҳам аз гарди роҳ ҳамла кард. Бӯрондухт чун гармии ӯро бидид, баробари ҳамлаи ӯ боз шуд, яке бо теғу яке бо гурз, то чанд ҳамла дар миёни эшон ботил шуд. Бӯрондухт бо худ гуфт:

- Ин мард мардона аст, аммо чаро бояд, ки маро бо ӯ чандин рӯзгор шавад?

- Ин бигуфту ҳамлаи саҳт баровард чун оташи сӯзон ва ба ҳар ду пой дар рикоб биистоду он гурзро баровард. Каҳлос чун бидид, сипарро бо гурз гузошт, то магар ҳамлаи ӯро рад кунад. Бӯрондухт он гурзро бо қуввати бозу чунон бизад, ки мағзаш парешон шуд, Каҳлос аз сари асп дарафтоду ҷон бидод. Лашкари Искандар чун Каҳлосро кушта диданд, ҳама бар дасту бозуи Бӯрондухт офарин карданд. Марде буд дар лашкари Искандар, ки ӯро Фарҳод гуфтандӣ. Амири даҳ ҳазор мард буду дар қалб¹⁰ истода буд, бо амирон гуфт, ки: «бо ин савор ҷангу мубориза кардан маслиҳат нест. Тадбир он аст, ки ба як бор ҳамла кунем, бошад, ки ба дасти ғалаба ин лашкарро битавонем шикастан».

⁹ Амуд - гурз, ¹⁰ Қалб - маркази лашкар.

Ин бигуфтанду ба як бор ҳамла оварданд. Лашкари Эрон низ аз чой ба як бор бичунбиданд. Овози кӯсу духул¹¹ ба Айюқ¹² расид, ҳама теғу гурз ва ночиху¹³ даҳра¹⁴ ва зубин (найза) бар сару фарқи якдигар ниҳоданду мекуштанд.

Лашкари Рум бар Бӯрондухт ғалаба карданд ва ўро чун қалъа дар миён гирифтанд.

Лашкари Бӯрондухт хостанд, то ҳалқаро аз ҳам бидаранд, то ўро савор кунанд, натавонистанд. Ҳама рӯй ба ҳазимат ниҳоданд ва бо якдигар гуфтанд:

- Бӯрондухтро қор аз даст рафт.

Ва дарег мехӯрданду мерафтанд. Чун Бӯрондухт аз лашкари худ асар надид, ноумед шуд. Замоне бар ноумедӣ ҳарб қард ва ў низ худро аз миёни лашкар берун андохт.

Бо ғуломону чоқарони худ то миқдори ду фарсанг¹⁵ роҳ рафт, назар қард, чаҳордеворе дид бас баланду маҳкам, наздики чаҳордевор омаду гирди он чаҳордевор бигашт ва ҷое пеши чашм қард, ки ҷое маҳкам буд. Ҳамон ҷо биистоду он ғуломону чоқарон низ биистоданд. Бӯрондухт гуфт:

- Биталабед, то ҳеч ҷое обе ёбед, ки ман ташнаам, то шарбате об бихӯрам.

Чанд ғуломи гурд баромаданд, чашмаи обе ёфтанд, ки бар сабза меғалтид чун марворид, ҷое хушу хуррам ва мақоми¹⁶ бонузҳат¹⁷. Ғуломон шод шуданду аз он об бихӯрданд ва ба наздики Бӯрондухт машрабае¹⁸ об биёварданду ахволи он чашма ва марғзорро бигуфтанд. Бӯрондухт шод шуд ва... ба наздики он чашма омад ва дасту даҳон бишуст. Он гоҳ рӯй бар хок молиду бигирист ва гуфто:

- Худовандо, бандаеам аз камтарин бандағони даргоҳи ту, маро фарёд рас, ки падарамро куштанду қасди ҷони ман низ кардаанд, ту маро даст гир, ки дастгири дармондагон туй.

¹¹ Духул - номи сози мусиқист, табл, нақора, ¹² Айюқ - номи ситораест; дар ин ҷо ба маънои овози баланд баровардан, ¹³ Ночих - найзаи майда, ¹⁴ Даҳра - шамшери дудам, ¹⁵ Фарсанг - масофаест, ки тақрибан баробари 6 км мебошад, ¹⁶ Мақом - ҷой, макон, ¹⁷ Бонузҳат - тоза, дилкаш, ¹⁸ Машраба - кӯза, зарфи обгирӣ.

Ин бигуфт ва мегирист, ки ногоҳ овози суми маркабон ба гӯши ӯ расид, барчаству силоҳ дарпӯшид ва бар маркаб савор шуд. Лашкаре дид ба миқдори панҷ - шаш ҳазор мард, ки рӯй ба роҳ оварда буданд ва мерафтанд. Бӯрондухт бо худ гуфт, ки «оё ин лашкари Мозандарон бувад, ки ба ҳазимат¹⁹ мерафтанд?»

Бӯрондухт он лашкарро бишинохт, зуд чанд ғуломро дар ақиби эшон бифиристонд. Он ғуломон маркабон бидавониданд, то бирасиданд. Ғуломон гуфтанд:

- Инак, шохзода Бӯрондухт наздики он чаҳордевор истодааст, шуморо, ки дид, моёнро дар ақиби шумо мефиристонд.

Эшон ҳама шод шуданду ба наздики Бӯрондухт омаданд ва ҳама пиёда шуданду хидмат карданд. Бӯрондухт ҳамаро бипурсид ва узр хосту гуфт:

- Шумо ба сабаби ман хонумон барандохтед ва зану фарзанд раҳо кардед ва чонҳо бар кафи даст ниҳодеду ба гирди чаҳон мегардед. Агар зинда монам, узри шумо бихоҳаму ба ҳаққи шумо бирасам.

Инҳо гуфтанд, ки «мо ҳама бандагони туему аз они Дороб, ки падарони мо бандагони шох Дороб буданд ва бидонад маликаи Эрон, ки то пой ту дар рикоб бошад, мо аз барои ту ба ду даст теғ бизанему аз ту барнагардем, то кори мо ба Искандар якрӯя шавад. Ин ҷо аз баҳри он омадаем, ки ҷое талабем, ки фуруд оему аз шумо хабар ёбем. Акнун ки шуморо бо ҷон дидем, ҳар чӣ ишорат кунед, бо он биравем». Бӯрондухт бар эшон офарин карду эшонро ба ҷойгаҳи некӯ фуруд овард, то ҳама бар сари он чашмасор мақом карданд ва фуруд омаданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қиссаи дилкушои ҷонафзой чунин ривоят мекунад, ки чун Бӯрондухт об бихӯрд, силоҳ аз худ ҷудо кард ва мар ғуломонро гуфт: Тане чанд биёсоед ва тане чанд талоя²⁰ бошед, то бо хатое бознахӯрем. Аз он ғуломон тане

¹⁹ Ҳазимат - шикаст, гурехтан, ²⁰ Талоя - посбон.

чанд ба талоя рафтанд ва ҳам дар навоҳии он чаҳордевор мегаштанд ва пос медоштанд ва яғону дугон аз асп фуруд меомаданду мехуфтанд, ки ҳамаи эшон ҳаста буданд ва ҳам аспон монда шуда буданд, ки гом аз гом²¹ наметавонистанд баргирифт ва бар чой хушк бимонда буданд. Аммо дар миёни он ғулмон ғулме буд румӣ, ки ўро Бўрондухт харида буд ва он ғуломро ҳамон ҳавои Рум дар сар буду чанд бор қасди он карда буд, то аз Эрон бигузараду ба Рум равад, аммо фурсат намеёфт. Чун Бўрондухт ба он чаҳордевор омаду така кард ва он ғуломонро гуфт, ки пос доред, он ғулом бо худ андеша кард, ки фурсат ба вақт нест, ки ҳамин соат рӯй ба лашкаргоҳи Искандар биёраму аз ҳоли Бўрондухт шоҳ Искандарро хабар диҳам, то лашкар бифиризад ва Бўрондухтро бигирад, то ин чангу ошўб кам шаваду ин фитна бинишинад. Ва чун инчунин коре карда бошам, шоҳ Искандар маро бинавозаду мартабаи маро баланд гардонад ва ман низ дар Рум бимонам. Ин бияндешиду оҳиста-оҳиста аспро инон (лаҷом) гирифта буд ва мечаронид, то чандоне, ки аз он ғулмон дур афтод, пой дар асп оварду рӯй ба лашкаргоҳи Искандар овард. Чун ба даргоҳи Искандар омад, бор хост... Ҳочиб бо шоҳ Искандар гуфт: Дароредаш, то бубинам, ки чӣ мегӯяд. Ҳочибӣ бор берун омаду бозуи он ғулом бигирифт ва дар пеши шоҳ Искандар овард. Чун чашми ғулом бар шоҳ Искандар афтод, хидмат карду ба забони румӣ шоҳро дуъо гуфт. Баъд аз он гуфт:

- Эй шоҳ, хабаре овардаам, агар иҷозати шоҳ бошад, бигўям: Шоҳ Искандар гуфт:

- Иҷозат аст.

Ғулом аҳволи Бўрондухт, чанг кардани ў бо лашкари Искандар, ба бад-он чаҳордевор омадану он ҷо хуфтган ва ғуломонро гуфтган, ки шумо талоя доред, бигуфт ва гуфт:

- Ман ба хидмат омадаам, то шоҳро маълум кунам, ки Бўрондухтро осон метавон ба даст овардан.

²¹ Гом - қадам.

Шоҳ Искандар чун ин бишунид, ачаб дошт аз он сухан-хое, ки он ғулом гуфт. Шоҳ Искандар он ғуломро гуфт, ки аз ин чо то ба он чаҳордевор чанде роҳ бошад? Ғулом гуфт:

- Шояд, ки ду фарсанг роҳ бошад ё набошад, зуд шоҳ Искандар ду амири бузург бо чанд амиронро номзад кард бо даҳ ҳазор мард ва гуфт:

- Хоҳам, ки бираведу Бӯрондухтро бигиред ва ба наздики ман биёред. Ва ин ҳар ду амири бузург бо ҳашт амири дигар лашкар баргирифтанд ва он ғуломро бо асп оварданду таому шароб бидоданд, то сер бихӯрду савор шуд ва дар пеш даромаду он ду амиро бо лашкари гарон, ки даҳ ҳазор савори корзордидаи чаррора (зӯру тавоно) буданд, ба наздики Бӯрондухт овард.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин достони аҷоибнигор чунин ривоят мекунад, ки чун он ғулом бирафт ва субҳи содиқ бидамид, Бӯрондухт он лашкари Мозандаронро ба он сарчашма фуру оварда буд, чун чоштгоҳ шуд, бист ҳазор мард бари Бӯрондухт чамъ шуданд, аммо на хайма доштанд, на боргоҳ, ки ҳамаро лашкари Искандар ғорат карда буданд ва тадбири он кор мекарданд, ки чӣ гуна кунем, то чизе ба чанг орем, ки аз дур гарде пайдо шуду бод бар он гард зад ва бишикофт, аз миёни он гард лашкаре пайдо шуд, аломати он лашкар даҳ ҳазор мард буд, Бӯрондухт чун он лашкар бидид, бонг бар мардумони худ бизаду гуфт:

- Эй ҷавонмардон, инак аспу силоҳу неъмат, ки аз барои мо овардаанд! Бархезеду барнишинед ва бикӯшед, ки то кини (қасди) худро аз ин ноҷавонмардон бихоҳам!

Он ҳама лашкар дар силоҳ шуданд. Бӯрондухт лашкари худро ба чаҳор қиём кард, ба ҳар чое панҷ ҳазор мард дар камин бинишонд ва худ бо сесад ғулом дар баробар биистод. Чун ғуломони Бӯрондухт бо он андак моя мардум, ки ғуломону чокарони ӯянд ва бар он дари чаҳордевор истодаанд, гуруснаву хаста.

Чун он амирон Бӯрондухтро бидиданд, баромаданд, то ба наздики он чаҳордевор расиданд, бар ҷой истоданду якеро гуфтанд, ки «бираву Бӯрондухтро бигӯй, ки ин лашкарест, ки аз пеши шоҳ Искандар омадааст. Шоҳ Искандарро маълум карданд, ки шумо ин ҷо омадаед, моро фиристодааст, ки Бӯрондухтро биёред ва агар наёяд, ўро бигӯед, ки Искандар туро салом мерасонад ва мегӯяд, ки чаро ҷанг мекунию фитна пайдо месозӣ ва хуни озодмардон мерезӣ? Ман аз Рум чихати ҷанг кардан наёмадаам, ба падарат гуфтам, нашуниду чон ба бод дод! Ту он макун, ки падарат кард, то ту низ чон ба бод надихӣ! Биё ба наздики ман, то ҳар чӣ хоҳӣ, ба ту диҳам ва ҳар чӣ муроди ту бошад, ба ту расонам, ки мо бегона нестем, аз як наслем. Ту духтари Дороб ибни Доробӣ ва ман писари Дороб ибни Ардашер. Раво набошад, ки дар миёни мову ту адоват бошад, то баъд аз мо подшоҳон ин сухан бишунаванд ва моро бинакӯҳанд.»

Чун он кас ин сухан бигуфт, Бӯрондухт гуфт:

- Инро дастбурде бояд намудан, то дигар чунин пайғом наёбад.

Тире аз ҷаъба (тирдон) баркашиду бар камон ниҳод ва чунон бизад, ки дар даҳони он пайғоморанда даршуду аз қафо берун парид. Он мард аз асп андарафтоду чон бидод ва он Сухробу Фарҳод ва амирони дигар чун он ҳол бидиданд, бо якдигар гуфтанд, ки «айб аз мо бувад, чаро бояд, ки бо Бӯрондухт аз ин гуна сухан гӯему бо ў сулҳ ҷӯем? Шоҳ Искандар моро гуфт: «Бираведу Бӯрондухтро бигиред ва зинда ба наздики ман оред».

Ҳеч аз ин беҳтар нест, ки ба як бор ҳамла кунему эшонро дар миён гирем ва ба дасти ғалаба ҳамаро гирем!

Ин бигуфтанду ба як бор ҳамла карданд ва ҳой - ҳой баромад ва он даҳ ҳазор мард ба як бор рӯй ба Бӯрондухт оварданд. Бӯрондухтро ҳеч дил аз ҷой набурду баробари он лашкар омад ва гурзи калонро кор фармуд. Бо ҳар амуде (гурзе) мардеро бо асп ба ҳам дар зин шикасту ба ҳар ҷониб, ки Бӯрондухт ҳамла мекард, аз кушта пушта мениҳод ва он

амирон ҳар соат бонг бар лашкар мезаданду ба гирифтани Бӯрондухт таҳриз (игво) мекарданд, ки ногоҳ аз чаҳор гӯша он бист ҳазор мард кашида чун шерони гурусна аз ямину ясор (росту чап) ва пасу пеш даромаданду ба заҳм гирифтанд. Чун лашкари Шоҳ Искандар он ҳама лашкарро бидиданд, бидонистанд, ки эшон камин карда буданд.

Умед аз қон баргирифтанду гуфтанд ки «ин ғулом бо мо макр карду моро ин ҷо овард ва дар тағораи хун ниҳод». Ин биғуфтанду ин ғуломро порапора карданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ чунин ривоят мекунад, ки чун он лашкари Бӯрондухт он макр бикарданд, аз баҳри аспу салоҳ, ба бахт мекушиданду бемуҳобо аз он лашкар мекуштанд ва мехостанд, то дар як соат даҳ ҳазор мардро бар замин заданд ва хастаро худ адад пайдо набуд ва аз он амирон баъзеро мекуштанду баъзеро асир карданд ва бари Бӯрондухт оварданд. Бӯрондухт бипурсид, ки «Шуморо бад-ин мақом кӣ овард?!» Аҳволи ғулом бозгуфтанд. Бӯрондухт гуфт:

- Он ғуломро биталабед! Гуфтанд:

- Мо чунон пиндоштем, ки он ғулом бо мо макр кардааст. Мо вайро бидуштем. Он ғуломро талабиданд, кушта ёфтанд. Боз сари Фарҳодро бибуриданду гӯшу бинии Сӯҳробро бибуриданд ва сари Фарҳоду ғуломро бар гардани Сӯҳроб овехтанд. Он гоҳ Бӯрондухт гуфт:

- Бираву Искандарро бигӯй, то ҷангро омода бошад. Сӯҳроб бо ин аломат ба лашкароҳи хеш омад. Чун амирон лашкари Сӯҳробро бад-он аломат бидиданд, аҷаб доштанд ва ҳамчунон ба наздики Искандар оварданд. Сӯҳробро бипурсид, ки «туро ин чӣ афтод?» Сӯҳроб замин бӯса дод ва гуфт:

Он нашуд, ки мо хостем, он омад, ки Худой хост! Бӯрондухт берун омаду Фарҳодро бо чумлаи амирон ҳалок кард ва инак сари ғуломи роҳбар бо сари Фарҳод ба наздики Шумо фиристонд, ки ҷангро омода бошад.

Искандар ҳайрон бимонд, гуфт:

- Магар макрею тилисме сохт? Сӯҳроб гуфт:

- Тилисме дигар набуд, аммо бар мо тохтан овард ва он гоҳ Фарҳодро бигирифтӣ сар бибурид ва маро бад-ин хол бифиристонд.

Искандар чун ин бишунид, дар ачаб бимонду гуфт.

- Эӣ Сӯҳроб, Бӯрондухтро кучо мондӣ? Сӯҳроб гуфт:

- Яке чаҳордеворе рост кардааст ва дар он ҷост. Искандар гуфт:

- Савор шавему биравем ва Бӯрондухтро бигирем? Аристотелис бихандид. Искандар гуфт:

- Ҷаро механдӣ! Ҳаким гуфт:

- Дар қудрати Яздон нигоҳ мекунаму ҳикматҳои ачабро меандешам, ки дар ҳар соат дигар алвон (ранг ба ранг) ҳикмате менамояд. Дар андак рӯзгор чанд бор кори малик булачаб шуд, то оқибат чӣ шавад?

Искандар гуфт:

- Мо ҳама дармондаву очизем ва малики малик Худой аст ва ҳукми ўст, аммо бо ин Бӯрондухт ҷанг кардан маслиҳат нест, ки ҳар кӣ қасди вай кунад, ҳалок шавад.

Аристотелис гуфт:

- Ҷумлаи корҳо ба вақт мавқуф аст. Акнун вақт аст, ки ўро тақсир (хато) накунем, то ин фитнаҳо магар биёромад, ки агар лашкари Табаристону Мозандарон ва Хуз хабар ёбанд, ҳама бо вай ёр шаванд ва Бӯрондухт боз қавӣ гардаду ба даст овардани ў душвор шавад.

Пас бифармуд, то кӯс (нағора) фурӯ кӯфтанду пой дардамиданд ва Искандар савор шуда, лашкари Порсу Ироқу Рум чун дарёи ҷӯшон аз ҷой бичунбониданд ва он рӯз то шаб биронданд, то ба наздики Бӯрондухт расиданд.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ чунин ривоят мекунад, ки то Искандар ба Бӯрондухт расид, Бӯрондухтро бисту панҷ ҳазор савор ҷамъ шуда буданд, ҳама муборизони хиёри хуношом. Чун ҷосус бирафт, Бӯрондухтро хабар кард, ки «эӣ маликаи Эрон, Искандар бо лашкари бисёр расид ва ба бад-он омадааст, то туро бигирад». Бӯрондухт бо сипоҳи хеш гуфт:

- Эй падарони ман, имрӯз чуз тозиёна ва ин асп, ки бар он нишастаам, чизе дигар надорам. Ҳама молу неъмат Шуморо манфиат бувад, ки агар ман ба тахти худ боз расам, ҳамаро аз мол Қорун кунам ва агар маро ёрӣ нахоҳед дод, чумла маро сарех (равшан) бигӯед, то ман бидонам, бархезаму ба Ҳиндустон шавам, ки малики Ҳинд аз дасти падаркалони ман - Дороб подшоҳ аст. Чун он чо равам, бубинам, ки ҳукми Худованд чист, ки он чи хости ўст, бояд ин қиёс кард, ки чуз он нашавад.

Чун Бӯрондухт ин сухан бигуфт, он лашкар, ки бар ў чамъ омада буданд, чумла бигуфтанд, ки «чаро чунин мегуӣ? Мо чумла бандагони вафодору хидматгори туем ва мо ҳама, ки аз Хуросону Мозандарон омадаем, то чон дар тан дорем, бо душмани ту теги чонрабой мезанем!»

Бӯрондухт бар ҳама офарин карду ваъдаҳои хуб фармуд. Он гоҳ гуфт:

- Искандар чунон медонад, ки ман танҳо мондаам. Акнун савоб он аст, ки дар камингоҳе бинишинем, то чун Искандар даррасад, хештанро бар вай бизанем. Бошад, ки ўро тавонем гирифтан ва ин теги худро ба хуни ў рангин кунем ва бар чумлаи шоҳон пирӯз гардем ва бар тахти Эрон бинишинем.

Он чумла бузургон гуфтанд:

- Иншоаллоҳ..., ки маликаи Эрон ба мақсуд бирасад.

Пас бисту панҷ ҳазор мард дар камин бинишастанд, то Искандар даррасид.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки яке аз чумлаи мардони Бӯрондухт рафту ба Искандар гуфт, ки «бисту панҷ ҳазор мардро Бӯрондухт дар камингоҳ нишондааст».

Чун Искандар аз ҷосус ин сухан бишунид, гуфт, ки «бузургони сипоҳро бихоҳед». Бузургон биёмаданду замин бӯса доданд ва гуфтанд, ки «фармон чист?». Искандар гуфт, ки «бар чой қарор гиред, рафтан нест». Чумла сипоҳ бар чой қарор гирифтанд. Марде аз сипоҳи Искандар биёмаду

Бӯрондухтро хабар дод, ки лашкари Искандар бар чое қарор гирифтанд, ки аз ту хабар ёфтанд, ки дар камин нишастай». Бузургони сипоҳро Бӯрондухт гуфт:

- Шумо ин чо бибошед, то ман бо даҳ ҳазор мард биравам аз дасти рост ба сӯи биёбон ва аз паси пушт Искандарро бо лашкари вай дастбурдӣ намоям, чунон ки мардони чаҳон офарин гӯянду баъд аз ман қиссаи ман муниси дили чаҳониён бувад.

Ин бигуфту дар биёбон фурӯ рафт бо он даҳ ҳазор савор ва Искандар бар роҳ истода буд ва Бӯрондухтро мепоист, то кай расад, ки ногоҳ Бӯрондухт аз қафои лашкари Искандар даррасид. Ва чунон пиндоштан, ки аз румиёнд, ки ба мадади эшон омадаанд. Дар ин буданд, ки Бӯрондухт як наъра бизаду гуфт:

-Манам Бӯрондухт бинти Дороб ибни Дороб ибни Ардашер! Эй Искандар, чаро Фарҳодро ба талаби ман фирис-тодӣ, ки худ наёмдӣ?! Акнун ман худ омадам, то туро заҳмат нашавад! Ҳамлаи маро пой дор!

Ин бигуфту ҳамла кард ва ҳештан чун ҳизабри (шер) даммон (маст) дар миёни лашкари Рум афканд ва бонги деху доругир баромад. Ва он гурзи дувисту панҷоҳманиро кор фармудан гирифт. Искандар чун бидид, ки чуфти мувофиқи «меҳрубон» омад, ҳештанро аз миёни лашкар берун андохту чони ширини худро аз пеши Бӯрондухт ба ҳазор ҳила берун бурду сари худ гирифт.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор чунин ривоят мекунад, ки аз чаҳор қарона лашкари Бӯрондухт расид ва теғу тир дар миён ниҳоданд ва Бӯрондухт чун шерӣ ошuftа дарафтод ва ҳар киро мезад, аспу мардро пахч (пахш) мекард, то субҳ, ки машшотаи чаҳон аст, асар кард ва шаъри куҳлӣ (ториқии шаб) аз рӯи арӯси чаҳон барандохту олам мунаввар шуд. Бӯрондухт аз миёни масоф овоз дод, ки «эй чавонмардони азим, мардвор кӯшидед, аммо эшон бисёранду соат ба соат бар эшон мадад мерасад, набояд, ки хатоие равад. Бозгардед! Лашкари Бӯрондухт бозгаштанду бар

лаби Фурот омаданд. Лашкари Рум чун чунон бидиданд, дар қафои эшон биронданд, то бошад, ки Бӯрондухтро бигиранд. Чун Бӯрондухт чунон бидид, бозгашту ҳамла кард ва он лашкари Румро боз ба ҷои худ овард. Ва он шаб панҷ ҳазор мард кушта шуд аз ҳар ду ҷониб ва сесад мард аз румиён ба дасти Бӯрондухт асир афтод ва то лаби оби Фурот омад ва он ҷӣ аз асирони Рум қавитар буданд, саду панҷоҳ мардро сар буриду дар гардани он саду панҷоҳ мард фурутар даровехт ва гӯшу бинии эшон бибуриду ба назди Искандар фиристод ва гуфт:

- Бираведу бигӯед, ки ман тахти Эрон бад-ӯ додам, аммо раҳо накунамаш, то як соат хуш бошад. Ва гирди лашкари ӯ мегардам ва мезанаму мекушам!

Ин бигуфту он асиронро бифиристод ва Бӯрондухт мардони худро гуфт, ки «агар айёрие мекунад, чунон ки мардони Искандар кардаанд, ҳама неъмат ба даст оред ва имрӯз ба дасти ман чизе нест ва ҳама ба Истаҳр мондааст. Акнун ошӯб дар ҷаҳон афканему намонем, то Искандар бар тахти Эрон рост нишинад, бархезему ба Рум равам ва он чи Искандар ба Эрон кардааст, мо ба Рум кунем, балки бадтар аз он ки ӯ кардааст. Ва он чи Искандар аз Эрон молу неъмат гирифтааст, мо сад чандон аз Рум бигирем!»

Сипоҳи ӯ гуфтанд:

- Эй маликаи Эрон, мо ҳама бандагону фармонбардори туюм ва то ҷон дар тани мост, бикӯшем.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтоҳири Тарсусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки чун он асирони гӯшу бинибурида ва он сарҳои ба гардан дарафканда ба саропардаи Искандар омаданд ва Искандарро хабар доданд, Искандар он сарҳоро бифармуд, то дар хок карданд ва Аристотелису Сатломису Батлимусро бихонд. Чун биёмаданд, Искандар бигуфт:

- Тадбир чист, ки боз Бӯрондухт қавӣ шуду чандон сипоҳи маро ҳалок кард?

Аристотелис гуфт:

- Эй маликуррум, ту аз Эрон тарк намегири? Даст аз Эрон кӯтоҳ кун, то ба Рум равем. Искандар гуфт:

- Ман ин нангу ор кучо барам, ки ҳама мардumi Рум маро гӯянд, ки аз духтаре бигурехт ва натавонист бо ӯ баромадан.

Он румиён гуфтанд, ки «бадтар аз ин нангу ор нест».

Искандар чун ин сухан бишунид, гуфт:

- Ба равони падарам - Дороб ибни Ардашер, ки то мулки Эрону Румро ба худ рост накунам, орому қарор нагирам!

Зуд бифармуд, то лашкар барнишастанду он бузургони сипоҳ гуфтанд, ки «эй маликуррум, шитоб макун, то тадбире бикунем, чӣ сабуксаронро бузургон насутудаанд».

Искандар гуфт:

- Бишинед, то тадбире кунем. Аристотелис гуфт:

- Толеи Бӯрондухт қавӣ дар нуҳусат (бадбахтӣ) аст. Агар аз ин нуҳусат халос ёбад, олам дар зери фармони вай шавад ва панҷоҳ сол мулк ронад. Акнун тадбир он аст, ки то ҳамаи эрониёнро дастуре диҳӣ, то бари Бӯрондухт раванд ва бигӯӣ, ки «маро Эрон намебояд. Ман аз Эроно эрониён безорам. Эрониён бари Бӯрондухт раванд, то маъзур шавад ба лашкар»

Чун ин сухан ба гӯши эрониён расид, яке аз он чумла ҳавохони (тарафдори) Бӯрондухт ин сухан бишунид, бархосту ба назди Бӯрондухт омад ва бигуфт, ки «Искандар эрониёнро ба наздики ту фиристод ва овоза дарандоخت, ки ман ба Рум меравам». Ва он шаб бист ҳазор мард биёмаданду дар пеши Бӯрондухт замин бӯса доданд ва узр хостанд.

Бӯрондухт бар лаби оби Фурут фуруд омада буд, на саропарда дошту на хайма, он эрониён, ки омада буданд, ме-гуфтанд, кӣ эй малика, чаро хайма намезанӣ?

Бӯрондухт гуфт:

- Маро ҳеҷ чиз намебояд ва шумо низ намебояд. Бозгардеду ба наздики Искандар равед ва ман безахмату ранҷ биравам.

Он лашқари Эрон ба наздики Искандар омаданду гуфтанд:

- Моро Бӯрондухт қабул накард ва бозфиристод. Искандар гуфт:

- Шуморо чаро бозфиростод ва чаро саропарда намезаднад, ки бар лаби об чун лӯлиён фуруд омадааст? Магар ўро хаймаву хиргоҳ нест?

Гуфтанд:

- Мо ҳеч намедонем, то ў дар чӣ кор аст.

Аммо муаллифи ахбору гузорандаи асрор Абӯтохири Тарсусӣ аз ин қисса чунин ривоят мекунад, ки рӯзи дигар Бӯрондухт савор шуд ва гирди Эрон баромад ва гуфт, ки «бо ман байъат (аҳд) кунед, ки аз ман барнагардеду дар ҳаққи ман бадӣ наандешед ва ба наздики душманон сухан нафиристед». Эронӣён гуфтанд:

- Чунин кунем.

Пас боз байъат карданду савганд хурданд, ки «агар аҳд бишиканем, ба ин об ғарқ шавем». Пас Бӯрондухт савор шуд, рӯй ба осмон карду гуфт:

- Эй Худои беҳамто, ба ҳаққи Худои ту, ки ҳамчунон ки падари маро аз обу шамшери душманон ва аждаҳо нигоҳ доштӣ, мани бечораро низ нигоҳ дор ва дӯстони маро дар об ғарқ магардон ва онҳо, ки дили эшон бо ман рост нест, ҳамаро ба ин об ғарқ гардон!

Ин бигуфту рӯй бар хок ниҳод ва зор-зор бигирист. Сар бароварду бар асп савор шуд ва аспро дар оби Фурот биронд. Аз он ҷо, ки қаҳхор (кушанда) Худой буд, ба қудрат ҷумлаи муҳолифони Бӯрондухт ғарқ шуданд ва мувофиқони ў, ҷумла дар мувофиқати ў аз об ба саломат берун омаданд ва он шаб бар он лаби об бибошиданд. Рӯзи дигар бархосту ғусли пок бикард ва Худойро шукру сипос бигуфт. Ва чун аз он фориг шуд, лашкари Эронро шумор кард, бисту панҷ ҳазор мард аз об баромада буданд, ҳама муборизони хиёр (ихтиёрӣ) ва мардони корзор. Бӯрондухт рӯй ба Рум ниҳоду бирафт, то ба Ҳалаб расид ва ду фарсанге дур аз Ҳалаб марғзоре буд хушу хуррам, он ҷо фуруд омад ва бузургони сипоҳро бихонду гуфт:

- Ин шаҳри Ҳалаб чӣ гуна ҷоест? Гуфтанд:

- Азим ҳисори (калъаи) устуворест ва муборизон бисёран-

ду азим тавонгаранд ва ин ҳисор сарҳади Рум аст. Бӯрондухт гуфт:

Ман агар ин Ҳалабро бигирам, азим пушту паноҳе ҳосил карда бошам ва дилфориг гардам ва агар натавонам гирифт, ба Рум натавонам рафт ва ҳештанро дар миёни чандин ҳазор лашкар натавонам дарафканд. Ин бигуфту дарҳол бифармуд, то қоидаи подшоҳӣ рост карданд ва саропардаву чархор болиш биниҳоданд ва силоҳдорон ба чапу рост биистоданду ҷондорону (муҳофизон) ҳочибон (дарбонон) бар атрофи боргоҳ халқа карданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Задухӯрдҳо миёни кадом давлатҳо мегузашт?
2. Бӯрондухт кӣ буд? Симои ӯро тавсиф намоед.
3. Лашкари Эрон ба даъвати Бӯрондухт чӣ ҷавоб дод?
4. Даъвати Бӯрондухт ва ҷавоби сипоҳдоронро аз рӯи манфиати шахсӣ ва ҷамъиятӣ шарҳ диҳед.
5. Корнамоии ҷанги Бӯрондухтро батафсил нақл кунед.
6. Кадом ҳислатҳои ботинӣ ва зоҳирии Бӯрондухтро ошкор намудед?
7. Симои Бӯрондухтро бо Искандар муқоиса намоед.
8. Усули асосии разми Бӯрондухт кадом буд?
9. Бӯрондухт кадом шакли ҷазоро дар ҳаққи душманони асирафтада бештар раво медид?
10. Оқибати разми Бӯрондухт ва Искандар бо чӣ анҷом ёфт?
11. Ғалабаи Бӯрондухт бар румиҳо чӣ аҳамият дошт?

АФСОНАИ «ХИЁНАТИ АЪРОБӢ»

(АЗ «ҲАЗОРУ ЯК ШАБ»)

Эй мулуки ҷаҳон, бидонед, чанд гоҳ пеш аз ин шабе бад-хобӣ маро бигрифт ва шаб чандон ба ман дароз шуд, ки гумони субҳ надоштам, чун субҳ шуд, бархоста шамшер бар миён бастам ва савор шудам ва найза ба каф гирифтам ва

қасди ман бипурсиданд. Ман қасди (нияти) худ ба эшон бигуфтам. Эшон гуфтанд:

- Мо низ ёрони туем.

Пас хама бо ҳам бирафтем, ногоҳ шутурмурғе падид шуд, оҳанги шутурмурғ кардем, ӯ бигрехт ва мо аз пайи ӯ ҳамерафтем, то ин ки зуҳр шуд ва шутурмурғ моро ба биёбоне беобу алаф кашонид, ки дар он ҷо ҷуз сафири (садои) морҳо ва нафири (овози баланди) чиниён ва фарёди гулон (девои) чизе набуд. Чун ба он макон расидем, шутурмурғ аз мо нопадид шуд, надонистем, ки ба осмон парид ё ба замин фуру рафт. Пас мо сари асп баргардонидем, дидем, ки бозгаштан дар он ҳавои гарм муҳол аст. Пас ҳаво саҳт гарм шуд ва ташнагӣ ба мо ғалаба кард ва аспони мо аз рафтан бозмонданд, марғҳо аён бидидем, ки ногоҳ аз дур марғзоре васеъ ба назар омад, ки дар он ҷо хаймае барзада ва аспе дар паҳлуи хайма баста буданд. Моро пас аз ноумедӣ шодмонӣ рӯй дод ва равони мо бо нишот андар шуд. Аспҳо ба сӯи хайма рондем ва оҳанги марғзор кардем ва ман дар пешрӯи ёрон ҳамерафтам, то ба марғзоре бирасидем ва ба чашмаи обе истода об бинӯшидем ва аспҳо сероб кардем. Маро нодонӣ бар он бидошт, ки наздики хайма шавам. Чун наздики хайма рафтам, ҷавоне дидам сода ва ба моҳ ҳамемонист ва духтаре моҳрӯй чун ниҳол дар паҳлуи ӯ истода буд.

Ҷавонро салом гуфтам, ҷавоб рад кард. Пас гуфтам:

- Ё ахиалараб, бо ман бигӯ, ки ту кистӣ ва зӯҳрачабин дар паҳлуи ту кист? Ҷавон соате сар дар зер афканд. Чун сар бардошт, ба ман гуфт:

- Ту бозгӯ, кӣ кистӣ? Ва ин саворон бо ту кистанд? Гуфтам:

- Ман Ҳаммод ибни Фарозӣ ҳастам, ки дар миёни араб маро ба ҷои пансад савор шуморанд ва мо дар хонаи худ ба оҳанги нахчир бадар омадем, ташнагӣ ба мо ғалаба кард, ба дари ин хайма даромадем, ки чуръаи об дар ин ҷо биёбем.

Чун ҷавон ин суҳан аз ман бишнид, ба он парипайкар гуфт, ки:

- Об аз барои ин мард биёр ва хӯрданӣ низ ҳар чӣ ҳозир бошад, биёвар.

Пас духтарак монанди сарви сихӣ хиромидан гирифт, андак замоне ғоиб буд, пас аз он бозомад ва ба дасти рост чоми нукраи пур аз оби хунук ва ба дасти дигар қадре хурмо ва қадре гӯшти ғизол биёвард ва маро аз бисёрии майл ба он духтар ёрои таом ва шароб гирифтанд намонд ва беихтиёр гуфтам:

**Ай оташи хирмани ғарибон,
Биншин, ки ҳазор фитна бархост.
Болои чунин агар дар ислом
Гуянд, ки ҳаст зеру болост.**

Ва ин абёт низ бархондам:

**Ҳиност он, ки нохуни дилбар бируштай,
Ё хуни бедилест, ки дар банд куштай.
Ман одаме ба лутфи ту ҳаргиз надидаам,
Ин сурату сифат, ки ту дорӣ, фариштай.
Зебу фиреби одамиён то ниҳоят аст,
Ҳурӣ магар на аз гили одам сириштай.
Аз анбару бунафшаи тар бар сар омадаст,
Он мӯи мушкбӯй, ки дар пой ҳиштай.
Ман дар баёни ҳусни ту хайрон бимондаам,
Ҳаддест ҳусни рӯи ту аз ҳад гузаштай.**

Пас аз он хӯрданӣ хӯрда ва об нӯшидам ва ба ҷавон гуфтам:

- Ё вачаал араб, ман туро аз ҳақиқати кори худ огоҳ кардам, ҳамехоҳам, ки ту низ маро аз ҳоли худ бохабар кунӣ. Ҷавоб гуфт:

- Аммо ин духтар хоҳари ман аст. Гуфтам:

- Ёро ба хушӣ ба ман кобин кун, вагарна туро бикушам ва ёро бибарам. Ҷавон соате сар ба зер афканд. Пас аз он сар бардошта ба ман гуфт, ки рост гуфтӣ, дар ин, ки саворе ягона ва далери мардона ҳастӣ, валекин агар ба ман ба ин сон ҷанг кунед ва маро кушта хоҳарамро бибаред, ин нанг ба шумо бимонад, ҳар гоҳ шумо савори далер ҳастед, маро мӯҳлат диҳед, ки алами ҳарб бипӯшам ва теғ ба миён баста

найза ба каф орам ва бар аспи худ савор шавам. Он гоҳ ману шумо ба майдони чанг дароём ва агар ман ба шумо зафар ёфтам, ҳамагон бикушам ва агар шумо бар ман чира шудед, маро кушта ва ин духтар ғанимат баред. Чун ман сухани ӯ бишнидам, гуфтам:

- Инсоф ҳамин аст ва хилоф кардан нашоёд.

Пас сари асб (асп) бозгардондам ва дар муҳаббати духтараки мохрӯй чунун бар ман ғалаба карда буд. Чун ба назди ёрон биёмадам, хусну ҷамоли духтар ва писарро ба онҳо бигуфтам ва собитқадамӣ ва шуҷоати ҷавонро баён кардам, ки мегӯяд: «Бо ҳазор савор муқотила кунам». Ва ҳар чӣ мол ба хайма андар дида будам, ба ёрон боз намудам ва ба онҳо гуфтам:

- Агар ин ҷавон далере намебуд, дар ин сарзамин танҳо нанишастӣ. Валекин бо шумо аҳд мекунам, ки ҳар кӣ ин ҷавонро бикӯшад, хоҳараш аз они кушандаи писар бошад.

Ёрони ман ба ин паймон розӣ шуданд ва олати ҳарб пӯшида савор гаштанд ва оҳанги ҷавон карданд. Дидам, ки ҷавон низ олати ҳарб пӯшида ва бар асп нишастааст. Вале хоҳараш дар рикоби ӯ овехта ва бурқаи худ аз сиришк тар сохта буд ва аз бародараш ҳаметарсид ва ин абёт ҳамехонд:

**То тавонӣ, мақаш зи мардӣ даст,
Ки ба сустӣ касе зи марг начаст.
Ҳар ки ӯро баланд мардӣ кард,
То ба рӯзи аҷал нагардад паст.
Сар фарорад чу тир дар марде,
Ки миён чангро чу найза бибаст.**

Чун ин абёт аз хоҳар бишнид, сахт бигрист ва асп ба сӯи хоҳар бозгардонид ва дар ҷавоб ин абёт бархонд:

**Ай баче размгоҳи чун дӯзах,
Ки қазо андар ӯ дуруст нараст,
Найза чун ҳамла хостам бурдан,
Гашта печон маро чун мор ба даст.
Гуфтам, ай моҳи марги ростгарой,
Ки баче дил ба ту бихоҳам, ҳаст.**

Чун абёт ба анчом расонид, ба хоҳар гуфт, ки:

- Агар ман ҳалок шавам, ту кас ба худ роҳ мадеҳ! Духтар гуфт:

Маозаллоҳ (Худо нигоҳ дорад), ки ман туро кушта би-
нам ва касро тамкин кунам! Пас дар он ҳангом даст даро-
варда, бурқаъ (парда) аз рӯи он моҳруҳ баркашид. Гӯё оф-
тоб аз абр бадар омад. Пас чавон ҷабини ўро бибӯсид ва ўро
видоъ гуфта рӯ ба мо овард ва гуфт:

- Эй сарварон, агар меҳмон ҳастед, зиёфат кунам ва агар
ин моҳрӯро ҳамехоҳед, як-як ба мучодилати (чанги) ман оед!

Дарҳол савори далер ба мубориза қадам ниҳод. Чавон
гуфт:

- Номи худ ва номи падар ба ман бигӯ! Ман савганд ёд
кардаам, ки ҳар кадомро ном ба ном ва номи падар ба номи
падари ман як бошад, накушам.

Он савор гуфт:

- Маро ном Билол аст.

Чавон ўро бо ин ду байт посух дод:

Маро моми ман ном марги ту қард,

Замона маро путки тарки ту қард.

Ҳам акнун ба хок андарорам сарат,

Бисӯзам дили меҳрубон модарат.

Пас ба ҳамдигар ҳамла қарданд, чавон найза бар синаи ў
зад ва синони найза аз мӯҳраи пушти ў даргузашт. Пас аз
он дигаре ба муборизат пеш омад. Чавон ба ў гуфт:

Агар чарх бо ман барорад хурӯш,

Ба гурзи гаронаш бимолам ду гӯш.

Ба гурзи гарон бишканизам пайкараш,

Ба найза рабоям ҳама ахтараш.

Пас чавон ўро мӯҳлат надода, дарҳол ба хунаш оғушт ва
муборизи дигар хост. Саворе ба муборизат қадам ниҳод, он
чавон бо найзаи ҷонситон аз хонаи зин сарнагунаш қард.
Савори дигар ба мукотала (чанг) биштофт, чавон низ пеш
рафта ба якдигар ҳамла қарданд: ду зарбат аз онҳо тахал-
луф (хилофи ваъда) қард. Дар зарбати савум савор кушта

шуд ва ҳар як аз ёрон пеш мерафтанд, ўро мекушт, дидам, ки ёрони ман кушта шуданд ва бо худ гуфтам: «Агар ман низ ба муҳориба равам, халос нахоҳам ёфт ва агар бигурезам, маро кабоили араб сарзаниш хоҳанд кард».

Пас ҷавон маро мӯхлат надод. Даст дароз карда маро би-грифт ва аз зин ба заминам андохт ва шамшер баланд карда хост маро бидушад, ман дар доманаш овехтам, маро чун гунчишк бардошта дар ҳаво бигрифт. Он духтар ба кирдори бародар шодон шуд, омада ҷабини бародарро бӯса дод ва ҷавон маро ба ў дод ва бо ў гуфт:

- Инро ба ту супурдам. Ба ҷойгоҳи накӯ ҷояш дех, ки ў дар амони мост. Пас духтар гӯшаи домани маро гирифта чун саги мурда ҳамекашид. Он гоҳ олоти ҳарб аз тани бародар бадар оварда ва ҷома бар ў бипӯшонид ва тахте аз ҷо бигзошт. Ҷавон бар тахт биншаст.

Хоҳараш гуфт:

- Худо рӯи туро сафед кунад ва ҳодисот аз ту баргардонад! Ҷавон дар ҷавоби хоҳар ин абёт бархонд:

Бизӣ шодмон, ай паричехра хоҳар!
Ки инак ба тавфики дидори довар,
Рабудам зи зин душманонро ба найза,
Бад-он сон, ки дона рабояд кабӯтар.
Ба номуси ту қасд карданд хасмон,
Зи теги ман акнун бидиданд кайфар.
Кулаҳ мардро баҳри номус бояд,
Чу номус не, чи кулоҳу чи маъҷар²².
Тамаъ кард ҳар кас ба номуси мардум,
Ҳалол аст, фармуд хунаш паямбар.

Чун абёти ўро бишнидам, дар кори худ ҳайрон бимондам ва ба асирии худ назора карда, хештанро маломат намудам. Пас аз он духтари парирӯйро назар карда бо худ гуфтам: «Ин фитнаҳоро сабаб ҳамин моҳрӯй шуд». Пас дар ҷамоли ў шигифт мондам ва об аз дида равон карда, ин абёт бихондам:

²² Маъҷар - сарандозе, пардае, ки ба рӯ пӯшанд.

Бас хун, ки ба тори ғамзагон рехтай,
Бас дил, ки ба тори зулф овехтай.
Борони дусадсола фурӯ наншонад,
Ин гарди балоҳо, ки ту ангехтай.

Пас он духтарак хӯрданӣ аз баҳри бародар ҳозир овард ва маро ба хӯрдан бихонданд. Ман шод гашта, аз ҳалок эмин шудам. Чун бародараш аз хӯрдан фориғ шуд, қаробаи (шишаи) шароб биёвард, ҷавон ба майгусорӣ бинишаст ва ҳаменӯшид, то ин ки мастӣ бар ӯ чира шуд ва гунааш сурх гардид. Пас ба сӯи ман нигоҳ карда ба ман гуфт:

- Ё Ҳаммод, ман Имод ибни Тамим ибни Тағлаба ҳас-там, Худо зиндагонии тоза ба ту бахшид.

Он гоҳ қадаҳе ба ман дод, чун нӯшидам, қадаҳи дувум ва савум ва чаҳорум бидод, ки ӯро хиёнат накунам. Ман ҳазору понсад савганд ёд кардам, ки ҳаргиз ба ӯ хиёнат накунам, балки ёри ӯ бошам. Пас дар он хангом бо хоҳар гуфт, даҳ чомаи ҳарир аз барои ман биёварад ва ҳамин чома, ки дар бар дорам, аз ҷумлаи онҳост ва шутуре аз бехтарин аз баҳри ман биёвард ва гуфт: асбе ашқар (сурхранг) низ барои ман ҳозир оварад. Ман се рӯз дар назди онҳо мондам. Пас аз се рӯз гуфт:

- Эй Ҳаммод, эй бародар, ҳамехоҳам андаке аз баҳри роҳат бихусбам, ки аз ту эмин гаштам ва ҳар гоҳ саворон бубинӣ, ки бад-ин сӯй ҳамеоянд, ҳарос макун, ки онҳо аз бани Тағлаба ҳастанд ва оҳанги ҷанги ман доранд.

Пас шамшер ба зери сар ниҳода бихуфт. Маро нафс дар куштани ӯ васваса кард. Ба суръати тамои барҳоста шамшер аз зери сари ӯ бадар овардам ва ба як зарба сар аз танаш ҷудо кардам. Чун хоҳараш аз кори ман огоҳ шуд, ҳештан ба бародар андохт ва чомаҳои худ бидарид ва ин абёт бихонд:

Бинолед, ай дӯстону бигирӣед!
Бар он талъати хубу фарри кайонӣ,
Биханд, ай бадандеш, баъд аз вафоташ,
Зи ҷанголи марг ар бирастан тавонӣ.

**Чу шодӣ ба маргаш, ки охир туро ҳам,
Дихад даври гардун аз ин дӯст, к-онӣ?!**

Чун абёт ба анҷом расонид, ба ман гуфт:

- Эй палид, бародари маро чаро куштӣ? Ва аз баҳри чӣ хиёнат кардӣ? Ва қасди ӯ ин буд, ки бо ҳадяҳо ва тӯшаҳо туро ба хонаат бозгардонад ва ҳамехост, ки маро дар оғози ин моҳ бар ту кобин кунад.

Пас аз он духтарак шамшер бигирифт ва қабзаи шамшер ба замин ва нӯги онро ба сина гузошт ва биафтод, ки ногоҳ нӯки шамшер аз пушти ӯ берун шуд ва дарҳол бимурд ва ман маҳзун шудам ва пушаймон гаштам. Вале пушаймонӣ суде надошт. Пас бархоста ба хона даромада ва он чи, ки дар вазни сабук ва ба қимати гарон буд, бардошта равон шудам ва аз ғояти бим ва шитоб, ки доштам, ба куштаҳои ёрони худ илтифот накардам ва он ҷавону духтаракро низ ба хок насупурдам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Аъробӣ Ҳаммод ибни Фарозӣ бо кадом мақсад аслиҳаи ҷангӣ ба бар карда ба асп савор шуд?
2. Сайд дар сурати шутурмурғ аъробӣ ва ёрони ӯро то кучо аз қафои худ овора карда бурд?
3. Онҳо дар марғзори дур бо кӣ вохӯрданд?
4. Ҷавони араб ва духтари зӯҳрачабини парипайкар киҳо буданд ва Ҳаммодро чӣ хел пазириро намуданд?
5. Ҳаммод ба ҷавонмарди мизбон чӣ талабҳо пешниҳод намуд?
6. Ҷавонмарди мизбон ҷавобан дар назди Ҳаммод чӣ шартҳо гузошт?
7. Ӯ бо кадом корнамоиҳо хоҳари худро ҷимоя намуд?
8. Симои зоҳирӣ ва ботинии он духтари арабро тавсиф намоед.
9. Ба хиёнати Ҳаммод чӣ хел баҳо медиҳед?
10. Хислат ва рафтори он ҷавонмард ва Ҳаммодро муқоиса кунед.

ЗАҲИРИИ САМАРҚАНДӢ

*Аз дӯст ба ҳар захме афгор набояд шуд
В - аз ёр ба ҳар чавре безор набояд шуд.*

Муҳаммад ибни Алӣ ибни Ҳасан Захирии Самарқандӣ аз дабирон ва адибони асри 12 форс-тоҷик буда, доир ба ҳаёт ва фаъолияти илмию адабии ӯ маълумоти хеле кам аст. Мувофиқи гуфтаи Муҳаммад Авфии Бухороӣ дар тазкираи «Лубоб-ул-албоб», Захирии Самарқандӣ муддате дар дарбори Қарохониҳои Самарқанд котибӣ карда, «Соҳиби девон»-и иншои Рукнуддин Масъуд будааст. Муаллифони тазкираҳо таъкид кардаанд, ки Захирии Самарқандӣ дар насри мусаччаъ се китоби бузург таълиф карда будааст. Китоби якуми ӯ «Самъ-уз-Заҳир фӣ чамъ-из-заҳир» («Гуфтори Заҳир барои маҷлиси хос») ном дошта, зоҳиран дар боби усули давлатдорӣ будааст. Ин асар то замони мо боқӣ намондааст. Китоби дуюми ӯ-«Ағроз-ус-сиёсат фӣ ағроз-ирриёсат» («Мақсадҳои сиёсат дар идора кардани давлат») китоби таърихшиносӣ дар боби сиёсат ва усули давлатдорӣ буда, аз гуфтори шоҳони асотирӣ- Чамшед то шоҳони асри XII - Санҷар ибни Маликшоҳ, паҳлавонон, донишмандони эронӣю араб, юнонӣ ва ғайра фароҳам омадааст. Захирии Самарқандӣ дар ин китоб ҳангоми шарҳу тавзеҳи гуфтаҳои гузаштагон аз баъзе воқеаҳои замони худ ёдовар шудааст, ки аҳамияти таърихӣ доранд. Муҳимтарин асари Захирии Самарқандӣ, ки ӯро дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ҳам-

чун насрнавис машхур кард, “Синбоднома” мебошад. “Синбоднома” бо услуби ҳикоят андар ҳикоят таълиф шуда, таърихи хеле қадима дорад. Қадимтарин нусхаи ин асар ба замони Ашкониён (250 то м. - 224 м.) тааллуқ дорад. Аммо сарчашмаи имрӯзаи “Синбоднома” ривояти паҳлавии асар буда, дар асри 8 аз паҳлавӣ ба арабӣ тарҷума шуда, ба таркиби китоби “Ҳазору як шаб” даромадааст. Дар асри VIII инчунин, матни арабии он ба суриёни ва дар асри XI матни суриёни ба забони юнони ва баъдтар ба забонҳои испанӣ, ибронӣ, арманӣ, гурҷӣ, туркӣ, лотинӣ, фаронсавӣ, италиявӣ, англисӣ, немисӣ, русӣ, руминӣ, шведӣ ва ғайра тарҷума шудааст. Дар адабиёти форс-тоҷик чанд таҳрири мустақили манзуму мансури “Синбоднома” вучуд дорад. Аввалин таҳрири “Синбоднома” ба қалами устод Рӯдакӣ тааллуқ дорад, ки то замони мо аз он байтҳои пароканда боқӣ мондааст. Таҳрири дуюм ба адиб ва тарҷумони асри X-Абулфавориси Фанорӯзӣ тааллуқ дорад. Мувофиқи гуфтаи Захирии Самарқандӣ, Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ ба Абулфавориси Фанорӯзӣ супориш додааст, ки ӯ китоби “Синбоднома” - ро аз забони паҳлавӣ ба тоҷикӣ тарҷума кунад

Абулфавориси Фанорӯзӣ солҳои 950-951 “Синбоднома”-ро аз паҳлавӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст. Матни тарҷумаи Фанорӯзӣ то замони мо нарасидааст. Дар асри XI Азракии Ҳиравии шоир матни тарҷумаи Фанорӯзиро ба назм даровардааст. Захирии Самарқандӣ нимаҳои асри XII матни тарҷумаи Фанорӯзиро аз нав таҳрир кардааст, ки матни он соли 1948 дар Истамбул (Туркия), соли 1953 дар Техрон ва соли 1971 дар Душанбе бо номи «Китоби Ҳаким Синбод» ба таърифи расидааст. Мазмуни мухтасари «Синбоднома» чунин аст:

- Дар сарзамини Ҳинд Қурдис ном подшоҳи одилу доно буд. Ин подшоҳ аз бефарзандӣ доимо ғам меҳӯрд. Аз қазо дар пиронсолӣ писаре ёфт. Таълиму тарбияи ин фарзандро ба гардани Синбоди Ҳаким гузоштааст. Шохзода дар илму дониш рӯз то рӯз комил мегашт ва аз рӯи одат, ӯ бояд дар назди дарбориён имтиҳон месупорид. Барои ҳамин устодаш-

Синбод пеши офтоб устурлоб гузошта, муайян кард, ки то ҳафт рӯз чони шоҳзода дар хатар аст, барои ҳамин аз шоҳзода хоҳиш кард, ки ӯ то ҳафт рӯз бо касе гап назанад ва худаш ба сафар баромад. Яке аз канизакҳои шоҳ, ки кайҳо боз ошиқу мафтунӣ ӯ гашта буд, ба назди шоҳзода рафта арзи дил кард. Шоҳзода ишқи канизакро рад карда, таъкид намуд, ки баъди ҳафт рӯзи хомӯшӣ ба назди шоҳ рафта бевафоии канизакро хоҳад гуфт. Канизак аз тарси ҷон роҳи хабаркаширо пеш гирифт. Ӯ ба назди подшоҳ рафта, шоҳзодаро ба хиёнат муттаҳам кард. Подшоҳ аз хабар ба ҳашм омад ва ба қатли шоҳзода фармон дод. Дар ин миён ҳафт вазири донову хирадманди подшоҳ ба ҳимояти шоҳзода бархоста, дар бевафоии занон ва зарари беандешагӣ ҳикоятҳои тамсилӣ меоварданд ва бо ҳамин иҷрои қатли шоҳзодаро ба қафо мепартофтанд, то ки ҳафт рӯзи наҳс бигузараду шоҳзода бегуноҳии худро исбот кунад.

Захирии Самарқандӣ мувофиқи завқи бадеъии замони худ матни аз паҳлавӣ ба дарӣ гардонидани Абулфавориси Фанорӯзиро бо сабки маснӯӣ пуртакаллуф таҳрир карда, гоҳ-гоҳе дар мавридҳои мувофиқ шеърҳои тоҷикию арабию ҷой додааст.

Захирии Самарқандӣ дар зимни асар ақидаҳои иҷтимоии хешро дар боби усули мамлакатдорӣ, шоҳи маърифатпеша ва давлати обод ифода кардааст, ки ин як навъ дастурест барои шоҳону амирони давраи замони ӯ.

Инак, ҳикояи «Калимоти коҳи Афредун» манзури хонандагон карда мешавад.

ҲИКОЯИ «КАЛИМОТИ КОҲИ АФРЕДУН» (АЗ «СИНБОДНОМА»)

Аввал: «Ҳар ки гӯш ба қавли суҳанчину ғаммоз (суҳанчин) дорад ва бар он эътимод намояд, ранҷо бинад, ки дастӣ тадбири хирад аз ҷораи он кӯтоҳ монад».

Дувум: «Ҳар ки дар канори модари хираду дониш тарбият ёфта бошад, ба ҳеҷ вақт аз мақри душман ғофил набошад, ки душман монанди мор аст, ки ҳаргиз дӯст нагардад».

Савум: «Аз дӯстон ба андак ранҷиш дурӣ нанамоед ва озор дар дил нагиред, ки он сармоёи нодонист»:

**Аз дӯст ба ҳар захме афғор набояд шуд
В -аз ёр ба ҳар чавре безор набояд шуд.**

Чаҳорум: «Чун дӯст душман шавад, ўро азиз дор, то дарахти муҳаббату ниҳоли иштиҳод ва эътиқод, ки аз боздоштани оби шафқату костани ғизо пажмурда шуда бувад, аз нав сарсабзиви тароват гирад».

Панҷум: «Машварат бо марди доно кун, то аз маслиҳати хом эмин бошӣ ва корҳои ту аз самти ростӣ наҷафтад».

Шашум: «Аз душмани хонагӣ ҳазар намоӣ ва доман даркашида дор, зеро ҳар тире, ки аз шастии қасду камони ғарази ў равон гардад, бар нишон ояд».

Ҳафтум: «Агар хирад дорӣ, бар марди ноозмуда эътимод макун, ки зиракон гуфтаанд, ки: «Деви озмуда беҳтар аст аз мардуми ноозмуда».

Ҳаштум: «Сухани ноандешида мағӯӣ, то дар ранҷи нодониста наҷафтӣ ва корхоро оқибат нигар ба аввал».

Ин аст он калимот, ки бар айвони қасри Афредун набишта аст.

Шоҳ пурсид, ки:

- Эӣ нури чашми некномӣ в-эӣ самараи дарахти саодат ва эӣ шукуфаи гулбуни иқболу (бахту саодат) давлат, кист аз мардумон дар давлат шоистатар?

Гуфт:

- Он ки дараҷаи хосу оми давлат ва андозаи хидматгорон ва айбу ҳунари эшон бидонад.

Гуфт:

- Қадом хислат писандидатар подшоҳро? Гуфт:

- Тарки таъчил (шитоб) дар иҷрои мақсад дар корҳои пӯшида ва иҷрои фармони беандешаву фикрат ва ҳамеша

меҳрубону ғамхор будан ба мардум ва адлу эҳсон кардан ба раъият.

Шоҳ пурсид, ки:

- Кадом хислат бадтар? Гуфт:

- Таъчил намудан дар корҳо ва пайрави хирсу бухл будан. Пурсид:

- Марг бар кӣ душвортар? Гуфт:

Ҳар киро корҳои нописандида бувад.

Подшоҳ чун баёни ӯ дар ҳалли ин мушкилот ва далели ӯ дар баҳси ин масъалаҳо бидид, биписандид ва бо худ андешид, ки «умр, агарчи дароз бикашад, охир ба ниҳоят бирасад ва зиндагонӣ давом ёбад, охир риштаи он бурида гардад:

Рафтанд ягон-ягон фароз омадагон,

Кас менадиҳад нишони бозомадагон.

Шукри миннат он Худойро, ки фарзанди маро ба зевари ҳикмат зинат дод ва ба либоси хираду дониш ораста кард ва ба дараҷаву манзалати (мақоми) бузург расонид. Ва акнун ҳангоми гӯшанишинӣ ва айёми фароғат аст ва рӯй тофта аз дунё ва иқбол кардан ба охираат, ки бузургон гуфтаанд:

Ин ҷаҳон киштзори охираат аст,

Ҳар ҷи корӣ, бараш ҳамон даравӣ».

Пас подшоҳӣ ба писар дод ва тахти шоҳӣ ба ӯ бигузошт ва аз дунё эъроз кард (рӯй тофт).

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Касе ба қавли суханчин гӯш диҳад, ба чӣ ранҷҳо дучор ояд?
2. Чаро аз дӯст бо андаке сабаб ранҷидан мумкин нест?
3. Байти:

«Аз дӯст ба ҳар захме афгор набояд шуд

В-аз ёр ба ҳар ҷавре безор набояд шуд»-ро

ба наср баргардонида, аз он як ҷумла созад.

4. Чаро дӯсти душманшударо бояд азиз дорӣ?

ТАШБЕҲ

Ташбеҳ калимаи арабист. Маънои луғавиаш монанд кардан аст. Ташбеҳ ба маънои истилоҳӣ номи яке аз санъатҳои маънавист, ки чизе ба чизе монанд карда мешавад. Ҳангоми монанд кардани чизе ба чизе ҳатман сифат ё хусусияти муштарак миёни ҳарду чиз ба назар гирифта мешавад. Шоир ё нависанда, барои он ки мақсади хешро пурра ва равшан баён кунад, хусусияти як чизро бо хусусияти чизи дигар монанд мекунад. Ба таври дигар гӯем, ташбеҳ ҳамеша ду тарафи муқоиса дорад. Дар мавриди ташбеҳ истилоҳоти *мушаббаҳ* (монанд) ва *мушаббаҳбихӣ* (монанда), *монандшаванда* ва *монандкунанда* хеле серистеъмоланд. Аҳли қалам он чизро, ки монанд кунанд, мушаббаҳ ва он чизро, ки ба он монанд кунанд, мушаббаҳбихӣ гӯянд. Яъне агар касе ё чизе, ки ба касе ё чизе монанд карда шавад, монандшаванда ё ташбеҳшаванда, аммо касе ё чизе, ки монандшавандаро ба худ монанд кардааст, монандкунанда ё ташбеҳкунанда меноманд. Аксари муҳаққиқон тарафдори онанд, ки шакли осонтару муносибтари ин истилоҳ - *монанд* ва *монанда* қабул карда шавад.

Ҳангоми ба ҳам пайвастании ташбеҳшавандаю ташбеҳкунанда калима ва таъбирҳое ба кор мераванд, ки онҳоро *ваҷҳи монандӣ* (ваҷҳи ташбеҳ) ва *адоти ташбеҳ* меноманд.

Асоси ташбеҳ аз ду ҷузъ иборат аст: монандии ду чиз (қиёс) ва сабаби ин монандӣ, яъне сифати он. Пас ваҷҳи ташбеҳ ҳамон сифати муштаракӣ ду ҷузъи асосии ташбеҳ мебошад. Илова бар ин, дар монанд кардани ду чиз калимаҳои зиёде ёрӣ мерасонанд, ки онҳоро адоти ташбеҳ меноманд, яъне афзол ва олати ташбеҳ. Аҳли адаб калимаҳои: *чунин*, *монанд*, *тариқ*, *-вор*, *шева*, *гӯӣ*, *тиндорӣ*, *сабил*, *минвол*, *-сон*, *-осо*, *мисл*, *чун* ва ғайраро аз ҷумлаи калимаҳои адоти ташбеҳ доништаанд. Мисол:

**Ватан, меҳрат ба дил азбаски чо шуд,
Дилам аз хурраи чун ғунча во шуд.**

(*Мирзо Турсунзода*)

Дар мисраъи дуҷуми ин байт «дилам» монанд (ташбеҳшаванда), «чун» адоти ташбеҳ, «ғунча» монанда (ташбеҳқунанда), «хуррамӣ» вачҳи ташбеҳ (сабаби ташбеҳ) мебошад.

Чанд мисол:

**Суратат махзари ҳусн аст, вале ин маънӣ
Ҳамчу ҳусни дигарон бар ҳама кас зоҳир нест.**

(Камол)

**Биёр он май, ки пиндорӣ равои ёкути ноб астӣ
Ва ё чун баркашида тег пеши офтоб астӣ.**

(Рӯдакӣ)

**Чаро чун гул занӣ дар пӯст ханда?
Сухан бояд чу шаккар пӯстканда.**

(Низомӣ)

**Пушти замин чу рӯи фалак гашта аз силоҳ,
Рӯи фалак чу пушти замин гашта аз ғубор.**

(Рашиди Ватвот)

**Зулфро чун чони ҳар ошиқ ба бар дорад шиканч,
Чунки аз чонбозии ошиқ хабар дорад шиканч.**

(Раҳимӣ)

**Ойинавор шоҳиди ором нестем,
Симоб мечакад зи дили беқарори мо.**

(Шавкат)

**Пайкарам мегашт ҳамчун набзи беморон зи чо,
То сахар аз мавчи симоб изтиробе доштем.**

(Сайидо)

**Гаҳе чу шамъ кунам гирияҳои синагудоз,
Гаҳе чу субҳ занам хандаҳои хунолуд.**

(Бадрӣ Чочӣ)

Аксари донишмандони илми адаб муҳимтарин шарт ташбеҳро дар он донистаанд, ки бояд ташбеҳкунанда бар ташбеҳшаванда афзалият дошта, сифат ва хислатҳои ташбеҳкунанда аз ташбеҳшаванда мукамалтару олитар бошад, то ки хислатҳои чизи ташбеҳшаванда хубтару беҳтар намоён шавад.

ХЕЛҲОИ ТАШБЕҲ

Ташбеҳ вобаста ба муносибати гӯянда ба хелҳои зерин: ташбеҳи мутлақ (равшан, сарех), ташбеҳи пӯшида (музмар, измор), ташбеҳи маршрут (шартӣ), ташбеҳи баргашта (тафзил), ташбеҳи акс (маъкус), ташбеҳи баробар (тасвир), ташбеҳи муканно (киноят) чудо мешавад.

1. Ташбеҳи мутлақ (равшан, сарех). Дар ин навъи ташбеҳ мавҷудияти рукҳои асосии он - ташбеҳкунанда, ташбеҳшаванда ва адоти ташбеҳ шарт аст.

Мисол:

**Чаро чун гул занӣ дар пӯст ханда?
Сухан бояд чу шаккар пӯстканда.**

(Низомӣ)

Дар ҳарду мисраъи Низомӣ ташбеҳ ҳаст, хандаи ёр ба гул ва сухан ба шакар монанд карда шудааст. Дар ин ташбеҳот хандаи ёр ва сухан монандшаванда ва гулу шакар *монандкунанда* буда, *чун* ва *чу* адоти ташбеҳ мебошад.

Мисоли дигар:

**Ай лабат гул, оразат мул, турраат сунбул барин,
Ғабғабат дар чарбу нармӣ тухми нимдумбул барин.**

(Шоҳин)

2. Ташбеҳи пӯшида (музмар, измор). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки дар он адоти ташбеҳ иштирок намекунад ва бештар бо роҳи таъкиду таҳким (хукм) сохта мешавад.

Мисол:

**Рӯят - дарёи ҳусну лаълат - марҷон,
Зулфат - анбар, садаф - даҳон, дурр - дандон.**

**Абрӯ - киштиву чини пешонӣ - мавҷ,
Гирдоби бало - ғабғабу чашмат - тӯфон.**

(Рӯдакӣ)

Ин навъи ташбеҳро таркибӣ низ меноманд, барои он ки бештари ташбеҳҳо аз таркиб ва калимаҳои мураккаб сохта мешаванд.

Мисол:

**Шаккаршикан аст ё сухангӯи ман аст,
Анбарзақан аст ё суманбӯи ман аст.**

(Мусаъибӣ)

Калимаҳои «анбарзақан» ва «суманбӯӣ» ташбеҳи пӯшида мебошанд, зеро шоир гуфтанист, ки ёри ман зақане (манаҳ, занаҳдон) дорад, ки мисли анбар хушбӯӣ аст.

3. Ташбеҳи баргашта (тафзилӣ). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки шоир аз ташбеҳи аввалаи худ бармегардад ва монандшавандаро аз монандкунанда боло медонад.

Мисол:

**Сарвро монӣ, валекин сарвро рафтор нест,
Мохро монӣ, валекин мохро гуфтор нест.**

(Саъдӣ)

Мисоли дигар:

**Ин чо сухани сарв нагӯем, ки паст аст,
Ин чо сухани моҳ нахонем, ки зишт аст.**

(Камол)

Ин навъи ташбеҳро ташбеҳулмарҷӯъ низ гӯянд, яъне аз ташбеҳ (монанд) ва тарҷеъ - баргаштан. Шоирон гоҳе қадӣ ёрро ба сарв, рӯи ӯро ба моҳ монанд мекунанд, лекин баъд аз гуфтаи худ пушаймон мешаванд ба ин маънӣ, ки гӯё «сарв рафтор» надораду «моҳ айб» дорад. Дар ин навъи ташбеҳ афзалияти монандшавандаро аз монандкунанда нишон медиҳанд ва бо ҳамин сабаб, онро тафзилӣ низ меноманд.

4. Ташбеҳи маъкус (акс). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки шоир ду чизро ба ҳам монанд мекунад ва боз ҷои онҳоро иваз менамояд, мисли ташбеҳи нарғис ба чашм ва чашм ба нарғис, ё ҳилол ба абрӯ ва абрӯ ба ҳилол.

Мисол:

**Лола ба рӯи хубат монанд, ки сурхрӯй аст,
Рӯят ба лола монанд, з-он рӯ, ки хол дорад.**

5. Ташбеҳи баробар (тавсия, муздавач, муставӣ). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки шоир сифатҳои ду чизи монандро ба ҳам баробар мекунад ва дар қиёс меорад. Яъне шоир сифатеро меорад, ки ҳам ба ошиқ ва ҳам ба маъшуқа тааллуқ дорад.

Мисол:

Гуфтам: «Зи дили хеш даҳон созамат, ай дӯст»,

Гуфто: «Натавон сохт зи як нуқта даҳоне».

Гуфтам: «Зи тани хеш миён созамат, ай моҳ»,

Гуфто: «Натавон сохт зи як мӯй миёне».

Дар байти якум шоир дар шакли қиёс «як нуқта»-ро ба «тангии дил» ва «даҳон» ва дар байти дуум «як мӯй»-ро ба «нозукии тан» ва «борикии миён» монанд ва баробар кардааст.

Мисоли дигар:

Пушти хамидаи ман ҳамнасаби чаъди²² вай аст,

Чаъди шӯридаи ӯ ҳамсифати холи ман аст.

(Абдулвосеъи Чабалӣ)

6. Ташбеҳи шартӣ (машрут). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки шоир барои ифодаи матлаби хеш чизеро ба чизе шартан монанд мекунад. Яъне барои муқоиса кардани ду чиз шартӣ муайян гузошта мешавад. Дар бештари мавридҳо чунин ташбеҳҳо ба воситаи пайвандҳои шартӣ «агар», «гар», «ар» ифода карда мешавад. Мисол:

Чун ту ба боғ бигзарӣ, гул нарасад ба бӯи ту,

Лек расад ба қоматат сарв, агар равон шавад.

(Хусрави Деҳлавӣ)

Мисоли дигар:

Агар мӯре сухан гӯяд ва гар мӯе равон дорад,

Ман он мӯри сухангӯям, ман он мӯям, ки чон дорад.

(Амъақи Бухорӣ)

²²Чаъдӣ - мӯи қингила, мӯи пурпечутоб.

Байни ташбеҳи шартӣ ва ташбеҳи баргашта тафовути хеле кам аст, онҳо фақат зоҳиран аз ҳам фарқ мекунанд. Агар бигӯем: «Рӯи ту гул аст, аммо гул вафо надорад», ташбеҳи баргашта ва агар бигӯем, ки «гул ба рӯи ту он гоҳ монанд мешавад, ки агар вафо дошта бошад», ташбеҳи шартӣ мешавад.

7. Ташбеҳи муканно (киноят). Ин навъи ташбеҳ чунон аст, ки бе истифодаи адоти ташбеҳ ба ташбеҳшаванда аз сӯи ташбеҳкунанда киноя карда мешавад. Мисол:

**Гоҳ бар моҳи духафта гарди мушк орӣ падид,
Гоҳ мар хуршедро дар ғолия²³ пинҳон кунӣ.**

(Унсурӣ)

Мисоли дигар:

**Ҳамагиристу ҳаме наргисон-ш лола гудохт,
Ба барги лола бигдохта нухуфта зарир.**

(Абулаълои Шуштарӣ)

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Адоти ташбеҳ ва вачҳи ташбеҳро фаҳмонед.
2. Ташбеҳ чанд хел мешавад?
3. Барои чӣ ташбеҳро як ҷузъи илми баён медонанд?
4. Кадом навъи ташбеҳро ташбеҳи мутлақ меноманд?
5. Ташбеҳи пӯшида чист?
6. Тафовути ташбеҳи шартӣ ва ташбеҳи маъкус дар чист?

²³ Ғолия - мушк, анбар.

АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ

*Ай тозаву маҳкам аз ту бунёди суҳан,
Ҳаргиз накунад чун ту касе ёди суҳан.
Фирдавс мақом бодат, ай ФирдавсӢ,
Инсоф, ки нек додаӢ доди суҳан.*

(Заҳири ФорёбӢ)

Абулқосим Мансур ибни Ҳасани ТӯсӢ, ки дар таърихи адабиёт бо номи ФирдавсӢ машҳур гардидааст, аз бузургтарин шоирони форсу тоҷик буда, соли 934 дар деҳаи Божи ноҳияи Табарони наздикии шаҳри Тӯс дар оилаи заминдор ба дунё омадааст. Давраи ҷавонии шоир нисбатан ором тинҷ буд ва ФирдавсӢ аз ин имконият истифода бурда, ба таҳсили илм машғул шуд, дар мактаб ва мадраса илмҳои расмӣ даврро омӯхт: забонҳои арабӣ ва паҳлавиро хеле хуб медонист ва дар санъатҳои тирандозӣ, шамшерзанӣ ва ғайра устои беҳамто буд.

ФирдавсӢ ҳанӯз дар айёми ҷавонӣ ба ҷамъоварии қисса, ривоят ва устураҳои халқи худ ба таври ҷиддӣ машғул шуд. ФирдавсӢ ҳамчун фарзанди ҳақиқии халқи хеш ба хубӣ мефаҳмад, ки асотиру дostonҳои қаҳрамони миллӣ мардумро иттифоқ ва муттаҳид менамоянд ва ин муттаҳидӣ имкон медиҳад, ки ягон душмани аҷнабӣ ба сарзамини онҳо ҳучум накунад. ФирдавсӢ, ки соҳиби истеъдоди баланд буд, бо хоҳиши шоҳони сомонӣ ва ташвиқу тарғиби яке аз дӯстонаш - Абӯмансур ибни Муҳаммад ва барои ҷовидонӣ мондани номаш ба навиштани «Шоҳнома» сар кард:

**Яке бандагӣ кардам, ай шаҳриёр,
Ки монад зи ман дар ҷаҳон ёдгор.**

Фирдавсӣ дар таълифи «Шоҳнома» зиёда аз сӣ соли умри худро сарф кард:

Басе ранҷ бурдам дар ин сол сӣ,

Ачам зинда кардам бад-ин порсӣ.

Вақте ки Фирдавсӣ асарашро ба охир расонд, давлати Сомониён, ки як навъ пуштибони гирдоварандагони асотиру дostonҳои қаҳрамонӣ ҳисоб мешуд, аз байн рафта, ба ҷои он давлати Ғазнавиён ба сари қудрат омада буд. Султони Ғазнавиён - Маҳмуди Ғазнавӣ дар ибтидои ҳукмронии хеш худро чун давомдиҳандаи анъанаҳои Сомониён вонамуд карда, қудрату шӯҳрати худро зиёд менамуд. Чунин аъмоли Маҳмуди Ғазнавӣ Фирдавсиро водор кард, ки ӯ «Шоҳнома»-ро дар чандин ҷилд китобат намуда, ба Маҳмуд тақдим кунад. Фирдавсӣ дар таълифи «Шоҳнома» умри ҷавонӣ ва қариб тамоми доронии хешро сарф карда буд ва гумон дошт, ки Маҳмуди Ғазнавӣ дар ивази ин шоҳқоронии азим мукофоти зиёде медиҳад, то ки айёми пириии худро бо фарогат гузаронад. Мутаассифона, Маҳмуди Ғазнавӣ ба гуфтаҳои бадхоҳон гӯш дода, ба «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ безътиборӣ кард ва дар ивази заҳматҳои кашодаи шоир ба ӯ музди ночизе дод. Чунин рафтори султон боиси ранҷиши Фирдавсӣ гардид ва ӯ дар ҳаққи Маҳмуди Ғазнавӣ ҳаҷвияе иборат аз сад байт навишт:

Аё шох Маҳмуди кишваркушой,

Зи кас гар нагарсӣ, битарс аз Худой...

Накардӣ дар ин номаи ман нигоҳ,

Зи гуфтори бадгӯй гаштӣ зи роҳ.

Ҳар он кас, ки шеъри маро кард паст,

Нагирад-ш гардуни гарданда даст.

Ман ин номаи шаҳриёрони пеш,

Бигуфтам бад-ин нағз гуфтори хеш.

Чу умрам ба наздики ҳаштод шуд,

Умедам баякбора барбод шуд.

Ҳаҷвияи Фирдавсӣ боиси қаҳру ғазаби султон Маҳмуди Ғазнавӣ гардид. Ӯ фармон дод, ки Фирдавсиро дастгир кар-

да, ба зери пой филҳо партоянд. Фирдавсӣ аз таъкиби одамони султон аз шаҳр ба шаҳр гурехта, ниҳоят соли 1020 ба ватани худ баргашта, дар синни 86-солагӣ аз олам даргузашт. Абулқосими Фирдавсӣ дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ҳамчун яке аз пайғамбарони шеър шинохта шудааст:

**Дар шеър се тан паямбаронанд,
Ҳарчанд ки «ло набия баъдӣ»:
Авсофу қасидаю ғазалро
Фирдавсию Анварию Саъдӣ.**

Фирдавсӣ дар навъҳои шеърӣ қасидаю ғазалу қитъаю рубоӣ қувваозмоӣ карда бошад ҳам, аммо дар таърихи адабиёти форс-тоҷик ва ҷаҳон бо маснавии бузурги худ - «Шоҳнома» машҳур гардидааст. «Шоҳнома» намунаи беҳтарини дostonҳои қаҳрамонӣ буда, аз шаст ҳазор байт иборат аст. Худи Фирдавсӣ мегӯяд:

**Зи абёти ғарро ду рах, сӣ ҳазор,
Мар он ҷумла дар шеваи корзор.**

Абулқосими Фирдавсӣ ва асари безаволи ӯ - «Шоҳнома» дар таърихи тамаддуни башарӣ шӯҳрати беандоза дорад. Таълифи «Шоҳнома» дар асри X худ як воқеаи бузурги адабӣ ва маданӣ ба шумор меравад. Шоир дар асари худ беҳтарин хислатҳои писандидаи одамӣ, мисли хираду хирадмандӣ, некию некӯкорӣ, инсондӯстию ватанпарварӣ ва ғайраро тараннум намуда, ахлоқи бади одамиро маҳкум мекунад, ки дар рӯзгори мо барои тарбияи ҷавонон аз аҳамият ҳолӣ нест.

**Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош.**

**Хирад афсари шаҳриёрон бувад,
Хирад зевари номдорон бувад.
Хирад зиндаи ҷовидонӣ шинос,
Хирад мояи зиндагонӣ шинос.**

**Маёсоӣ з-омӯхтан як замон,
Зи дониш маяфган дил андар гумон.**

**Ба манзил расид он ки гӯянда буд,
Беҳӣ ёфт он кас, ки чӯянда буд.**

**Ба фардо намон кори имрӯзро,
Бари тахт маншон бадомӯзро.**

**Аз имрӯз коре ба фардо мамон,
Чӣ донӣ, ки фардо чӣ созад замон.**

**Ба гетӣ беҳ аз ростӣ пеша нест,
Зи кажжӣ батар ҳеч андеша нест.**

**Машав дар чавонӣ харидори ганҷ,
Ба беранҷ кас ҳеч манмой ранҷ.**

Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ ба адибони бузурге, ки баъди вай ба майдони адабиёт қадам ниҳоданд, таъсири зиёд расонид. Заҳири Форёбӣ, ки аз шоирони қасидасарои асри XII аст, дар ҳаққи Фирдавсӣ мегӯяд:

**Ай тозаву маҳкам аз ту бунёди сухан,
Ҳаргиз накунад чун ту касе ёди сухан.
Фирдавс мақом бодат, ай Фирдавсӣ,
Инсоф, ки нек додаӣ доди сухан.**

Ҳаёт ва фаъолияти Абулқосими Фирдавсӣ дар замони мо ба таври хеле ҷиддӣ мавриди омӯзиш қарор гирифт. «Шоҳнома»-и ӯ ду маротиба дар нӯҳ чилд чоп карда шуд. Нависандаи номии тоҷик - Сотим Улуғзода чандин достони «Шоҳнома»-ро ба наср гардонда, пешкаши хонандагони чавон кард.

Шӯҳрати Фирдавсӣ ва эътибори «Шоҳнома»-и ӯ ҷовидонист.

ДОСТОНИ «КОВА ВА ЗАҲҲОК»

**Яке мард буд андар он рӯзгор
Зи дашти саворони найзагӯзор,**

Гаронмоя²⁴ ҳам шоҳу ҳам некмард,
 Зи тарси ҷаҳондор бо боди сард,
 Ки Мардос номи гаронмоя буд,
 Ба доду²⁵ деҳиш бартарин поя буд...
 Писар буд мар-он покдинро яке,
 К-аш аз меҳр баҳра набуд андаке.
 Ҷаҳонҷӯро ном Заҳҳок буд,
 Далеру сабуксору нопок буд...
 Чунон буд, к-иблис рӯзе пагоҳ
 Биёмад ба сони яке некхоҳ.
 Дили меҳтар²⁶ аз роҳи некӣ бибурд,
 Ҷавон гӯш рафтори ўро супурд.
 Ҷамона хуш омад-ш гуфтори ўй,
 Набуд огаҳ аз зишт²⁷ кирдори уй...
 Чу иблис донист, к-ў дил бидод,
 Бар афсонааш гашт наҳмор²⁸ шод.
 Фаровон сухан гуфт зебову нағз,
 Ҷавонро зи дониш тихӣ²⁹ буд мағз.
 Ҷамегуфт: «Дорам суханҳо баче,
 Ки онро ҷуз аз ман надонад касе».
 Ҷавон гуфт: «Баргӯву чандин мапой,
 Биёмӯз моро ту, ай некроей».
 Бад-ў гуфт: «Паймон-т хоҳам нахуст,
 Пас он гаҳ сухан баркушоям дуруст».
 Ҷавон некдил буд, паймон-ш кард,
 Чунон к-ў бифармуд, савганд хвард,
 Ки: «Рози ту бо кас нагӯям зи бун³⁰,
 Зи ту бишнавам ҳар чӣ гӯӣ сухун».
 Бад-ў гуфт: «Ҷуз ту касе дар сарой³¹
 Ҷаро бояд, ай номвар, кадхудой?..³²
 Бигир ин сари моя³³ даргоҳи ўй,

²⁴Гаронмоя - гаронбаҳо, қиматбаҳо, азиз, дар ин ҷо ба маънии обрӯманд,
²⁵Дод - адолат, ²⁶Меҳтар - одами бузург, олимақом, ²⁷Зишт - бад, қабех, ²⁸Наҳ-
 мор - бисёр, беандоза, ²⁹Тихӣ - ҳоли, ³⁰Бун - тағ, бех, асос, ³¹Сарой - қаср,
 даргоҳ, ³²Кадхудой - ҳукмфармо, соҳиб, ³³Сари моя - молумулк, сарват, сармоя.

Туро зебад андар чахон чохи ӯй.
 Бар ин гуфтаи ман чу дорӣ вафо,
 Чахонро ту бошӣ яке подшо».

Чу Заҳҳок бишнид, андеша кард,
 Зи хуни падар шуд дилаш пур зи дард.
 Ба иблис гуфт: «Ин сазовор нест,
 Дигар гӯй, к-ин аз дари кор нест»³⁴...

Бад-ӯ гуфт: «Ман чора созам туро,
 Ба хуршед сар бар фарозам туро.
 Ту дар кор хомӯш мебошу бас,
 Набояд маро ёрӣ аз ҳеч кас».

Мар он подшоро дар андар сарой
 Яке бӯстон буд бас дилкушой.
 Гаронмоя шабгир бархостӣ,
 Зи баҳри парастии³⁵ биёристӣ.

Бар он рои вожуна³⁶ деви нажанд³⁷,
 Яке жарф чоҳе³⁸ ба раҳ-бар биканд.
 Пас иблиси вожуна ин жарф чоҳ,
 Ба хошок пӯшиду биспард роҳ.

Шаб омад, сӯи боғ бинҳод рӯй,
 Сари тозиён³⁹ меҳтари номчӯй.
 Чу омад ба наздики он жарф чоҳ,
 Яқояк нагун шуд сари бахти шоҳ...

Фурӯмоя⁴⁰ Заҳҳоки бедодгар,
 Бад-ин чора бигрифт чоҳи падар.
 Чу иблис пайваста дидӣ сухун⁴¹,
 Яке банди дигар нав афканд бун...

Чавоне баророст аз хештан,
 Сухангӯву бинодилу поктан...
 Бад-ӯ гуфт: «Гар шоҳро дархварам⁴²,

³⁴Дари кор нест - яъне кори номувофиқ аст, ³⁵Парастии - ибодат, намоз, ³⁶Рои вожуна - мақсади нораво, ³⁷Нажанд - хунхор, даҳшатнок, ³⁸Жарф чоҳе - чоҳи чуқур, ³⁹Тозӣ - араб, сари тозиён-сардори арабҳо, ⁴⁰Фурӯмоя - бадасл, паст-фитрат, разил, дун, сифла, ⁴¹Сухун - сухан, ⁴²Дархварам - лоиқам, сазовором, муносибам.

Яке номвар пок холигарам⁴³.
 Чу бишнид Захҳок, бинвохташ,
 Зи баҳри хуриш чойгаҳ сохташ.
 Калиди хуришхонаи подшо,
 Бад-ӯ дод дастури фармонраво.
 Зи ҳар гуна аз мурғу аз чорпой
 Хуриш карда овард як-як ба чой...
 Бихурду бар ӯ офарин кард сахт,
 Маза ёфт з-он хурданаши некбахт...
 Ба рӯзи чаҳорум чу бинҳод хон⁴⁴,
 Хуриш сохт аз пушти гови ҷавон...
 Чу Захҳок даст андароварду хвард⁴⁵,
 Шигифт⁴⁶ омадаш з-он хушивор⁴⁷ мард.
 Бад-ӯ гуфт: «Бингар, ки то орзуй,
 Чӣ хоҳӣ, бихоҳ, аз ман, ай неххӯй⁴⁸!
 Хуришгар бад-ӯ гуфт, к - «Ай подшо,
 Ҳамеша бизӣ шоду фармонраво!
 Маро дил саросар пур аз меҳри туст,
 Ҳама тӯшаи ҷонам аз чехри туст.
 Яке ҳочат астам зи наздики шох
 В-агарчи маро нест ин пойгоҳ⁴⁹,
 Ки фармон диҳад шох, то китфи ӯй,
 Бибӯсам, бимолам бар ӯ чашму рӯй».
 Чу Захҳок бишнид гуфтори ӯй,
 Ниҳонӣ надонист бозори ӯй.
 Бад-ӯ гуфт: - «Додам ман ин коми ту⁵⁰,
 Баландӣ бигирад магар номи ту».
 Бифармуд то дев чун ҷуфти ӯ
 Ҳама бӯсае дод бар китфи ӯ.
 Чу бӯсиду шуд дар замин нопадид,
 Кас андар чаҳон ин шигифтӣ надид.

⁴³Холигар - ошпазам, ⁴⁴Хон - дастархон, ⁴⁵Хвард - хурд, ⁴⁶Шигифт - тааҷҷуб, ҳайрат, ⁴⁷Хушивор - хирадманд, оқил, ⁴⁸Неххӯй - хушфеъл, хушхулқ, ⁴⁹Пойгоҳ - қадр, мартаба, ⁵⁰Додам ман ин коми ту - ба ин мақсад мерасонам.

Ду мори сиёҳ, аз ду китфаш бируст,
 Ғамӣ гашту аз ҳар сӯе чора чувст.
 Саранҷом бубрид ҳарду зи китф,
 Сазад гар бимонӣ аз ин дар шигифт.
 Чу шохи дарахт он ду мори сиёҳ,
 Баромад дигарбора аз китфи шох.
 Пизишкони фарзона гирд омаданд,
 Ҳама як ба як дostonҳо заданд.
 Зи ҳар гуна найрангҳо сохтанд,
 Мар-он дардро чора нашнохтанд.
 Ба сони пизишке пас иблис тафт⁵¹,
 Ба фарзонагӣ назди Заҳҳок рафт.
 Бад-ӯ гуфт, к- «Ин буданӣ кор буд,
 Бимон, то чӣ монад, набояд дуруд⁵².
 Хуриш созу оромияш деҳ, ба хвард,
 Нашояд чуз ин чорае низ кард.
 Ба чуз мағзи мардум мадеҳшон хуриш,
 Магар худ бимиранд аз ин парвариш».
 Нигар наррадев андар ин чувстучӯ,
 Чи чувсту чи дид андар ин гуфтугӯ.
 Магар то яке чора созад ниҳон,
 Ки пардухта⁵³ монад зи мардум чаҳон...
 Чу Заҳҳок бар тахт шуд шахриёр,
 Бар ӯ солиён анҷуман шуд ҳазор⁵⁴.
 Ҳунар хор шуд, чодуӣ арҷманд⁵⁵,
 Ниҳон ростӣ, ошкоро газанд⁵⁶.
 Шуда бар бадӣ дасти девон дароз,
 Зи некӣ набудӣ сухан чуз ба роз...
 Надонист худ чуз бад омӯхтан,
 Чуз аз куштани ғорату сӯхтан.
 Чунон буд, ки ҳар шаб ду марди чавон

⁵¹Тафт - шитоб кард, ⁵²Набояд дуруд - (морро) буридан лозим нест, ⁵³Пардухта - ҳолӣ, тиҳӣ, ⁵⁴Мазмуни мисраъ - подшоҳии ӯ ҳазор сол давом кард, ⁵⁵Арҷманд - соҳиби эътибор, ⁵⁶Газанд - зиён, зарар.

Чи кехтар⁵⁷, чи аз тухмаи⁵⁸ паҳлавон,
 Хуришгар бибурдӣ аз айвони шох
 В-аз ӯ сохтӣ роҳи дармони шох.
 Бикуштиву мағзаш бурун охтӣ⁵⁹,
 Мар-он аждаҳоро хуриш сохтӣ.
 Чунон буд, ки як рӯз бар тахти оҷ⁶⁰.
 Ниҳода ба сар-бар зи пирӯза⁶¹ тоҷ.
 Зи ҳар кишваре меҳтаронро бихост,
 Ки дар подшоҳӣ кунад пушт рост⁶².
 Аз он пас чунин гуфт бо мубадон⁶³
 Ки: «Ай пурхунар номвар бихрадон⁶⁴!
 Яке маҳзар⁶⁵ акнун бибояд набишт,
 Ки чуз тухми некӣ сипаҳбад⁶⁶ накишт».
 Зи бими сипаҳбад ҳама ростон
 Бад-он кор гаштанд ҳамдостон⁶⁷.
 Дар он манзари аждаҳо ногузир
 Гувоҳӣ навиштанд барнову пир...
 Ситамдидаро пеши ӯ хонданд,
 Бари номдорон-ш бишнонданд.
 Бад-ӯ гуфт меҳтар ба рӯи диҷам⁶⁸,
 Ки: «Баргӯй, то аз кӣ дидӣ ситам?»
 Хурӯшиду зад даст бар сар зи шох,
 Ки «Шоҳо, манам Коваи додхоҳ!
 Бидеҳ доди ман, омадастам давон,
 Ҳаменолам аз ту ба ранчи равон.
 Зи ту бар ман омад ситам бештар,
 Занӣ ҳар замон бар дилам нештар.
 Ситам гар надорӣ ту бар ман раво,

⁵⁷Кехтар - хурд, ⁵⁸Тухма - асл, наҷод, ⁵⁹Охтан - берун кардан, ⁶⁰Тахти оҷ - тахте, ки аз устухони фил сохта шудааст, ⁶¹Пирӯза (фирӯза) - навъе аз сангҳои қимматбаҳои кабудранг ё осмониранг, ки барои зебу зинат ба кор мебаранд, ⁶²Пушт рост кардан - устувор шудан, пойдор шудан, ⁶³Мубад - олим ва донишманди дини зардуштӣ, ⁶⁴Бихрад - донишманд, ⁶⁵Маҳзар - ҳуҷҷат, шаҳодатнома, ⁶⁶Сипаҳбад - подшоҳ, ⁶⁷Ҳамдостон - ҳамфикр, ⁶⁸Диҷам - хашмгин, ғазаболуд.

Ба фарзанди ман даст бурдан чаро?
 Маро буд ҳаждаҳ писар дар ҷаҳон,
 Аз эшон яке мондааст ин замон.
 Бубахшову бар ман яке дарнигар,
 Ки сӯзон шавад ҳар замонам чигар.
 Шаҳо, ман чӣ кардам, яке бозгӯй
 В-агар бегуноҳам, баҳона маҷӯй.
 Ба ҳоли ман, ай точвар, дарнигар,
 Маяфзой бар хештан дарди сар...
 Ҷавонӣ намондасту фарзанд нест,
 Ба гетӣ чу фарзанд пайванд нест...
 Яке безиён марди оҳангарам,
 Зи шоҳ оташ ояд ҳаме бар сарам».
 Сипахбад ба гуфтори ӯ бингарид,
 Шигифт омадаш, к-он суханҳо шунид.
 Бад-ӯ боз доданд фарзанди ӯй,
 Ба ҳубӣ бичустанд пайванди ӯй.
 Бифармуд пас Коваро подшоҳ,
 Ки бошад бад-он маҳзар ӯро гувоҳ.
 Чу бархонд Кова ҳама маҳзараш,
 Сабук сӯи пирони он кишвараш.
 Хурӯшид, ки «ай поймардони⁶⁹ дев,
 Бурида дил аз тарси кайҳонхидев⁷⁰,
 Набошад бад-ин маҳзар андар гувоҳ,
 На ҳаргиз барандешам аз подшоҳ».
 Хурӯшиду барҷаст, ларзон зи чой,
 Бидарриду бистурд⁷¹ маҳзар ба пой.
 Гаронмоя фарзанди ӯ пеши ӯй,
 Аз айвон бурун шуд хурӯшон ба кӯй...
 Чу Кова бурун омад аз пеши шоҳ,
 Бар ӯ анчуман гашт бозоргоҳ.
 Ҳаме бархурӯшиду фарёд хонд.

⁶⁹Поймардон - мададгорон, ёварон, ⁷⁰Кайҳонхидев - подшоҳи ҷаҳон, ⁷¹Бис-турд - пок кард, тарошид.

Чаҳонро саросар сӯи дод хонд.
 Аз он чарм, к-оҳангарон пушти пой,
 Бипӯшанд ҳангоми захми дарой⁷²,
 Ҳамон Кова он бар сари найза кард,
 Ҳамон гаҳ зи бозор бархост гард...
 Ҳамерафт пеш андар он марди гурд⁷³,
 Сипоҳе бар ӯ анҷуман шуд, на хурд..
 Ба ҳар бому дар мардumi шахр буд,
 Касе, к-аш зи чанговарӣ баҳр⁷⁴ буд..
 Зи деворҳо хишту аз бом санг,
 Ба кӯй андарун теғу тири хаданг.
 Биборид чун жола з-абри сиёҳ...
 Касеро набуд бар замин ҷойгоҳ.
 Сипоҳиву шахрӣ ба кирдори кӯҳ,
 Саросар ба чанг андарун ҳам гурӯҳ.
 Аз он шахри равшан яке тира гард,
 Баромад, ки хуршед шуд лочвард⁷⁵.
 Бибурданд Заҳҳокро баста хор,
 Ба пушти ҳаюне барафканда зор...
 Биёвард Заҳҳокро чун наванд,
 Ба кӯҳи Дамованд кардаш ба банд.
 Фуру баст дасташ бад-он кӯҳ боз,
 Бад-он то бимонад ба сахтӣ дароз.
 Бимонд ӯ бар ин гуна овехта
 В-аз ӯ хуни дил бар замин рехта.
 Биё, то чаҳонро ба бад наспарем,
 Ба қӯшиш ҳама дасти некӣ барем.
 Набошад ҳаме неку бад пойдор,
 Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

⁷²Заҳми дарой - болғазанӣ, ⁷³Гурд - паҳлавон, ⁷⁴Баҳр - баҳра, ⁷⁵Лочвард - кабуд ва тираранг.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Заҳҳок чӣ тавр ба доми Аҳриман афтод?
2. Заҳҳок ба сари раият чӣ ситамҳо овард?
3. Кова кӣ буд ва чаро шӯриш бардошт?
4. Муколамаи Кова ва Заҳҳокро батафсил баён намоед.
5. Аз оқибати ҷафокориҳои Заҳҳок ба кадом хулоса омадан мумкин аст?
6. Ҷабру ситами Заҳҳок чӣ тавр анҷом ёфт?
7. Ба фикри шумо, ҳақ ва адл ба ҷониби кӣ сурат гирифт?

РАСИДАНИ СӢХРОБ БА ДИЖИ САФЕД

Диге⁷⁶ буд, к-аш хондандӣ Сапед,
 Бад-он диж буд эрониёнро умед.
 Ниғаҳбони диж размдида Ҳачир.
 Ки бо зӯру дил буду бо гурзу тир.
 Ҳанӯз он замон Гаждаҳам хурд буд,
 Ба хурдӣ гарояндаву гурд буд.
 Яке духтараш буд гурду савор,
 Бадандешу гарданкашу номдор.
 Чу СӢхроб наздики он диж расид,
 Ҳачири диловар мар ӯро бидид.
 Нишаст аз бари бодпое⁷⁷ чу гард,
 Зи диж рафт пӯён ба дашти набард.
 Чу СӢхроби чанговар ӯро бидид,
 Барошуфту шамшери кин баркашид.
 Зи лашкар бурун тохт бар сони бод,
 Чунин гуфт, к - «Ай, дода ҷонат ба бод!
 Ту танҳо ба чанг омадӣ хира-хир,
 Кунун пой дору инон сахт гир.
 Чи мардиву ному нажоди ту чист,
 Ки зояндаро бар ту бояд гирист?»

⁷⁶Диж - қалъа, ⁷⁷Бодпой - киноя аз аспи тозӣ.

Ҳаҷираш чунин дод посух, ки «Бас!
 Ба чангат набояд маро ёр кас.
 Ҳаҷири далери сипаҳбуд манам!
 Ҳам акнун саратро зи тан барканам.
 Фиристам ба наздики шоҳи чаҳон,
 Танатро канад каргас андар ниҳон».
 Бихандид Сӯҳроб, к-ин гуфтугӯй
 Ба гӯш омадаш, тез бинҳод рӯй.
 Сабук найза бар найза андохтанд,
 Ки аз якдигар боз нашнохтанд.
 Чу оташ биёмад гави пилзӯр,
 Чу кӯҳе равон кард аз чо сутур.
 Яке найза зад бар миёнаш Ҳаҷир,
 Наёмад синон андар ӯ чойгир.
 Синон бозпас кард Сӯҳроби шер,
 Буни найза зад бар миёнаш далер.
 Зи зин бар гирифташ ба кирдори бод,
 Наёмад ҳаме з-ӯ ба дил дар-ш ёд.
 Бизад бар заминаш чу як лахти кӯҳ,
 Ба чону дилаш андар омад сутӯҳ.
 Зи асп андар омад, нишаст аз бараш,
 Ҳамехост аз тан буридан сараш.
 Бипечиду баргашт бар дасти рост,
 Ғамӣ шуд, зи Сӯҳроб зинҳор хост⁷⁸.
 Раҳо кард з-ӯ чангу зинҳор дод,
 Чу хушнуд шуд, панди бисёр дод.
 Бубасташ ба банд он гаҳе чангчӯй,
 Ба наздики Ҳумон фиристод ӯй.
 Ба диҷ ҳамчу огаҳ шуданд аз Ҳаҷир,
 Ки ӯро гирифтанду бурданд асир.
 Хурӯш омаду нолаи марду зан,
 Ки гум шуд Ҳаҷир андар он анҷуман!

⁷⁸Зинҳор хоستان - узрхоҳӣ кардан.

РАЗМИ СҶҲРОБ БО ГУРДОФАРИД

Чу огоҳ шуд духтари Гаждахам,
 Ки солори он анчуман гашт кам.
 Гамин гашту барзад хурӯше ба дард,
 Баровард аз дил яке боди сард.
 Зане буд бар сони гурде савор,
 Хамеша ба чанг андарун номдор.
 Кучо номи ӯ буд Гурдофарид,
 Ки чун ӯ ба чанг андарун кас надид.
 Чунон нангаш омад зи кори Хачир,
 Ки шуд лолабаргаш ба кирдори хир.
 Бипӯшид диръи саворон ба чанг,
 Набуд андар он кор чои диранг.
 Нихон кард гесӯ ба зери зирех,
 Бизад бар сари тарки румӣ гирех.
 Фуруд омад аз диж ба кирдори шер,
 Камар бар миён, бодпое ба зер.
 Ба пеши сипоҳ андар омад чу гард,
 Чу раъди хурӯшон яке вайла кард,
 Ки гурдон кадоманду солор кист?
 Зи размоварон чангро ёр кист?
 Ки бар ман яке озмунро ба чанг
 Бигардад ба сони диловар наҳанг.
 Зи чанговарон лашкари сарфароз,
 Мар ӯро наёмад касе пеш боз.
 Чу Сӯҳроби шеравжан⁷⁹ ӯро бидид,
 Бихандиду лабро ба дандон газид.
 Чунин гуфт, к-омад дигарбора гӯр,
 Ба доми Худованди шамшери зӯр.
 Бипӯшид ҳафтону бар сар ниҳод,
 Яке тарки чинӣ ба кирдори бод.
 Биёмад дамон пеши Гурдофарид,

⁷⁹Шеравжан - далер, шерафкан.

Чу духти камандафкан ўро бидид.
 Камонро ба зех карду бикшод бар,
 Набуд мурғро пеши тираш гузар.
 Ба Сўхроб бар тирборон гирифт,
 Чапу рост чанги саворон гирифт.
 Нигах кард Сўхробу омад-ш нанг,
 Барошuftу тез андаромад ба чанг.
 Инон баргироиду бардошт асп,
 Биёмад ба кирдори Озаргушасп.
 Ба даст андарун найзаи чонситон
 Паси пушти худ кардаш он гаҳ синон.
 Бизад бар камарбанди Гурдофарид,
 Зирех бар танаш як ба як бардарид.
 Зи зин баргирифташ ба кирдори гўй,
 Ки чавгон зи бод андар ояд бар ўй.
 Чу бар зин бупечид Гурдофарид,
 Яке теги тез аз миён баркашид.
 Бизад найзаи ў ба ду ним кард,
 Нишаст аз бари зину бархост гард.
 Ба овард⁸⁰ бо ў писанда набуд,
 Битобид аз ў рўй баргашт зуд.
 Сипахбуд инон аждахоро супурд,
 Ба хашм аз чаҳон рўшноӣ бибурд.
 Чу омад хурўшон ба танг андараш,
 Бичунбиду бардошт худ аз сараш.
 Раҳо шуд зи банди зирех мўи ўй.
 Дурахшон чу хуршед шуд рўи ўй.
 Бидонист Сўхроб, к-ў духтар аст,
 Сари мўи ў аз дур(р)и афсар аст.
 Шигифт омадаш, гуфт: «Аз эронсипох
 Чунин духтар ояд ба овардгоҳ?!
 Саворони чангӣ ба рўзи набард,
 Ҳамоно ба бар андар оранд гард».

⁸⁰Овард - чанг, разм.

Зи фитрок⁸¹ бикшод печон каманд,
 Бияндохт, омад миёнаш ба банд.
 Бад-ӯ гуфт, к - «Аз ман раҳой маҷӯй!
 Чаро чанг чӯй ту, ай мохрӯй!
 Наомад ба домам ба сони ту гӯр,
 Зи чангам раҳой наёбӣ, машӯр!»
 Кушодаш рух он гоҳ Гурдофарид,
 Мар онро чуз ин ҳеч чора надид.
 Бад-ӯ рӯй бинмуду гуфт: «Ай далер,
 Миёни далерон ба кирдори шер.
 Ду лашкар назора бар ин чанги мо,
 Бад-ин гурзу шамшеру оҳанги мо.
 Кунун ман кушода чунин рӯву мӯй,
 Сипоҳ аз ту гардад пур аз гуфтугӯй,
 Ки бо духтаре ӯ ба дашти набард
 Бад-ин сон ба абр андаровард гард.
 Набояд, ки чандин диранг оварад,
 К-аз ин разм бар хеш нанг оварад.
 Ниҳонӣ бисозем, беҳтар бувад,
 Хирад доштан кори меҳтар бувад.
 Зи баҳри ман оҳу зи ҳар сӯ махоҳ,
 Миёни ду саф баркашида сипоҳ!
 Кунун лашкару диж ба фармони туст,
 Набояд бад-ин оштӣ чанг चुст.
 Дижу ганчу дижбон саросар турост,
 Чу ой чунон, к-ат муроду ҳавост».
 Чу рухсор бинмуд Сӯҳроро,
 Зи хушоб бикшуд уннобро⁸².
 Яке бӯстон буд андар биҳишт,
 Ба болои ӯ сарв деҳқон нақишт.
 Ду чашмаш гавазну ду абрӯ камон,
 Ту гуфтӣ ҳаме бишкуфад ҳар замон.

⁸¹Фитрок - тасмаи чармин, ки барои бастанӣ шикор ва чизҳои дигар аз рости чап ва ё аз пасу пеши зини асп меовезанд, ⁸²Унноб - лаби сурх.

Бад-ӯ гуфт: «-3-ин гуфта акнун магард,
Ки дидӣ маро рӯзгори набард.
Бад-он бораи диҷ дил-андар мабанд,
Ки он нест бартар зи чархи баланд.
Ба пой оварад захми кӯполи ман,
Наронад касе найза бар ёли ман».
Инонро бупечид Гурдофарид,
Саманди сарафроз бар диҷ кашид.
Ҳамерафт Сӯҳроб бо ӯ ба ҳам,
Биёмад ба даргоҳи диҷ Гаждаҳам.
Дари диҷ кушоданду Гурдофарид
Тани бастаю хаста бар диҷ кашид.
Дари диҷ бубастанду ғамгин шуданд,
Пур аз ғам дилу дида хунин шуданд.
Аз озори Гурдофариду Ҳачир
Пур аз дард буданд барнову пир.
Бигуфташ, ки «Ай некдил, шерзан!
Пур аз ғам буд аз ту дили анҷуман.
Ки ҳар разм чустӣ, ҳам афсуну ранг,
Наёмад зи кори ту бар дуда нанг.
Сипос аз Худованди чархи баланд,
Ки н-омад ба ҷонат зи душман газанд».
Бихандид бисёр Гурдофарид,
Ба бора баромад, сипаҳ бингарид.
Чу Сӯҳробро дид бар пушти зин,
Чунин гуфт, к - «Ай гурди Тӯронзамин!
Чаро ранча гаштӣ чунин! Бозгард,
Ҳам аз омадан, ҳам зи дашти набард».
Бад-ӯ гуфт Сӯҳроб, к - «Ай хубчехр!
Ба тоҷу ба тахту ба моҳу ба меҳр!
Ки ин бора бар хок паст оварам,
Туро, ай ситамгар, ба даст оварам,
Чу бечора гардиву печон шавӣ,
Зи гуфтори ҳарза пушаймон шавӣ.

Пушаймонӣ он гаҳ надорад-т суд,
 Чу гардуни гардон кулоҳат рабуд.
 Кучо рафт паймон, ки кардӣ падида?!»
 Чу бишнид гуфтор Гурдофарид,
 Бихандиду он гаҳ ба афсун гуфт.
 Ки: «Туркон зи Эрон наёбанд чуфт.
 Чунон рафт, рӯзӣ набудат зи ман,
 Бад-ин дард ғамгин макун хештан!
 Ҳамоно, ки ту худ зи туркон най,
 Ки чуз б-офарини бузургон най.
 Бад-ин зӯру ин бозую китфу ёл
 Надорӣ кас аз паҳлавонон ҳамол.
 Валекин чу огоҳӣ ояд ба шох,
 Ки овард гурде зи Тӯрон сипоҳ,
 Шаҳаншоҳу Рустам бичунбад зи чой,
 Шумо бо Таҳамтан надоред пой.
 Намонад яке зинда аз лашкарат,
 Надонам чӣ ояд зи бад бар сарат.
 Дарег оядам, к-ин чунин ёлу суфт
 Ҳама аз палангон бибояд нухуфт...
 Туро бехтар ояд, ки фармон кунӣ,
 Руҳи номвар сӯи Тӯрон кунӣ».
 Чу бишнид Сӯҳроб нанг омадаш.
 Ки осон ҳаме диж ба чанг омадаш.
 Ба зери диж андар яке чой буд,
 Кучо диж, бад-он чой барпой буд.
 Ба тороч дод он хама буму руст,
 Ба якборагӣ дасти бадро бишуст.
 Чунин гуфт, к- «Имрӯз бегоҳ гашт,
 Зи пайкори мо даст кӯтоҳ гашт.
 Барорем шабгир аз ин бора гард,
 Нихем андар ин чой шӯри набард».
 Чу гуфт ин, инонро битобиду рафт,
 Сӯи чои худ рохро баргирифт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Диж чӣ маънӣ дорад ва калимаҳои ҳамамаъноии онро номбар намоед.
2. Ҳачир кӣ буд ва бо кадом суханони таҳқиромез ба Сӯҳроб ҷавоб гардонид?
3. Разми Сӯҳроб бо Ҳачир чӣ тавр анҷом ёфт?
4. Чаро Сӯҳроб Гурдофаридро накушт?
5. Сифатҳои мардона ва ҷасорати ҷангии Гурдофаридро тавсиф намоед.
6. Сӯҳроб дар ҷавоби фиреб ва найранги Гурдофарид чӣ гуфт?
7. Байтҳои:

Бад-ӯ гуфт Сӯҳроб, к - «Ай хубчеҳр!

Ба тоҷу ба тахту ба моҳу ба меҳр!

Ки ин бора бар хок паст оварам,

Туро, ай ситамгар, ба даст оварам!»-чӣ маънӣ до-

ранд? Онҳоро шарҳ диҳед.

8. Набарди Сӯҳроб бо Гурдофарид чӣ тавр анҷом ёфт?
9. Чор мисраи болоро ба наср баргардонед.

ПАНДУ АНДАРЗҲОИ ФИРДАВСӢ

**Агар ду бародар ниҳад пушт, пушт,
Тани кӯхро хок молад ба мушт.**

**Бузургӣ саросар ба гуфтор нест,
Дусад гуфта чун ними кирдор нест.**

**Чу некӣ кунад кас, ту подош кун
В-агар бад кунад, низ пархош кун.**

**Ба ранҷ андар аст, ай хирадманд, ганҷ,
Наёбад касе ганҷ нобурда ранҷ.**

**Чавонмардию ростӣ пеша кун,
Ҳама некӯӣ андар андеша кун.
Бибахшу бихур, то тавонӣ дирам,
Ки чуз ин дигар ҷумла дард асту ғам.**

Ба ҳар кор дар пеша кун ростӣ,
Чу хоҳӣ, ки нагзоядат костӣ.

Макун дӯстӣ бо дурӯғозмой,
Ҳамон низ бо марди нопокрӣ.

Зи гетӣ ду чиз аст ҷовиду бас,
Дигар ҳар чи бошад, намонад ба кас.
Сухан гуфтани нағзу кирдори нек,
Бимонад ҷунон, то ҷаҳон аст рек⁸³.
Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ ки кишвар ба душман диҳем.

Ба гетӣ намонад ба ҷуз номи нек,
Ҳар он кас, ки хоҳад саранҷоми нек.
Касе, к-ӯ ҷаҳонро бувад хостгор,
Варо дониш ояд, на гавҳар ба кор.
Ҳунармандро шоду наздик дор,
Ҷаҳон бар бадандеш торик дор,

Чу дӣ⁸⁴ рафту фардо наёмад ба пеш,
Мадех хира барбод авқоти⁸⁵ хеш.

Хирадмандию пешбинӣ кунӣ,
Тавоноию покдинӣ кунӣ.

Мар онро, ки дониш бувад, тӯша бурд,
Бимирад танаш, ном ҳаргиз намурд.

Ҳама сар ба сар дасти некӣ баред,
Ҷаҳони ҷаҳонро ба бад маспаред.
Бимонад дуто ҷовидон як гуҳар,
Ҳунармандию донишу додгар.

⁸³Рек - некбахт, нек, ⁸⁴Дӣ - дирӯз, рӯзи гузашта, ⁸⁵Авқот - ҷамъи вақт, вақтҳо,

Набошад касе дар ҷаҳон пойдор,
Ҳама номи некӯ бувад ёдгор.

Ба нопокзода мадоред умед,
Ки зангӣ нагардад ба шустан сапед.
Зи бадасл ҷашми беҳӣ доштан,
Бувад хок дар дида анбоштан.

Падар чун ба фарзанд монад ҷаҳон,
Кунад ошкоро бар-ӯ бар ниҳон.
Гар ӯ бифканад фарру номи падар,
Ту бегона хонаш, махонаш писар.
Ту чандон, ки бошӣ, суҳангӯӣ бош,
Хирадманд бошу ҷаҳончӯӣ бош.
Нигар, то чӣ корӣ, ҳамон бидравӣ,
Суҳан ҳар чӣ гӯӣ, ҳамон бишнавӣ.

Хирад мояи ҷовидонӣ бувад,
Хирад пояи зиндагонӣ бувад.

Мабошед густох бо ин ҷаҳон,
Ки ӯ тирагӣ дорад андар ниҳон.
Ҷаҳон ёдгор асту мо рафтани,
Ба мардум намонад ба ҷуз мардумӣ.

Ба анбарфурӯшон агар бигзарӣ,
Шавад ҷомаи ту ҳама анбарӣ.
В-агар бигзарӣ сӯи ангиштгар,
Аз-ӯ ҷуз сиёҳӣ набинӣ асар.

Хирадманд бошу беозор бош,
Ҳамеша забонро ниғаҳдор бош.

Ниёғони мо номдорон буданд,
Ба даҳр андарун тоҷдорон буданд.

Набардоштан аз касе саркашӣ,
Ба тезиву тундиву бедонишӣ.

Маёзор мӯре, ки донакаш аст,
Ки чон дораду чони ширин х(в)аш аст.

Чу паймони озодагон бишканӣ,
Нишони бузургӣ ба хок афганӣ.
Надонӣ, ки мардони паймоншикан
Сутуда набошанд дар анчуман.

Биё, то чаҳонро ба бад наспарем,
Бу кӯшиш ҳама дасти некӣ барем.
Набошад ҳаме неку бад пойдор,
Ҳамон беҳ, ки некӣ бувад ёдгор.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Фирдавсӣ дар кадом мавзӯёҳо панду ҳикматҳо гуфтааст?
2. Фирдавсӣ ду чизро ҷовидон гуфтааст, он ду чизро ёбед.
3. Касе, ки дар талаби дунё бошад, барои ӯ дониш ба кор ояд ё симу зар?
4. Байти: **«Ба нопокзода мадоред умед,
Ки зангӣ нагардад ба шустан сапед»** - чӣ маънӣ дорад?
5. Ба фикри шумо хислату атвори бад ирсӣ аст ё илоҷи рафъ дорад?
6. Абёти: **«Падар чун ба фарзанд монад чаҳон,
Кунад ошкоро бар-ӯ бар ниҳон.
Гар ӯ бифканад фарру номи падар,
Ту бегона хонаш, махонаш писар»** - ро чӣ хел мефаҳмед?
7. Панди бистум ба кадом мақоли халқӣ ҳаммаъно аст?
8. Пандҳои дюум, чорум, нӯҳум ва бисту якумро ба наср баргардонед.

НИЗОМИИ АРЎЗИИ САМАРҚАНДӢ

*Дар банди ту, ай шоҳ, Маликшоҳ бояд,
То банди ту пои тоҷдоре сояд.
Он кас, ки зи пушти Саъди Салмон ояд,
Гаҳ заҳр шавад, мулки туро нагзояд.*

Низомии Арӯзии Самарқандӣ Аҳмад ном дошта, падару бобояш Умар ва Алӣ будаанд. Тахалусаш - Низомӣ. Лақабаш Арӯзӣ будааст. Самарқанд зодгоҳи ӯст. Аз рӯи анъанайи роиҷи замон, нисбаи ӯ Самарқандӣ шудааст. Тахмин меравад, ки шояд солҳои 475-80 ҳиҷрӣ (1086-91 мелодӣ) ба дунё омада бошад.

Чавони бисёр хушсалиқа, донишомӯз, теззеҳне буд Аҳмад. Аз ин хотир, ба бисёре аз илмҳои фароғири ҳамон замон чун ҳисоб, ҳандаса, риёзӣ, нучум, кимия, адаб ворид шуда буд. Ҳамон сола, ки ҳазрати Умари Хайём ба маркази илмию адабии Хуросон, яъне ба Балх ташриф овард (соли 506 ҳиҷрӣ - 1113 мелодӣ). Низомӣ худро ба дидори Хайём расонид. Он вақтҳо Хайём на чун шоир, балки чун ситорашинос, риёзидон, ҳақим маъруфият дошт. Ва азбаски Низомии Арӯзӣ ҳам ҳавасманди илмҳои табиӣ буд, Хайёмро чун устоди худ шинохт ва ба соли 530 ҳиҷрӣ (1135 мелодӣ) вақте гузораш ба Нишопур афтод, оромгоҳи Ҳақим Хайёмро зират кард, дуои хайр дод ва қарзи шогирдиро ба ҷо овард.

Рӯзгори айёми чавонии Низомии Арӯзии Самарқандӣ ба як давраи пурфочиаи таърихии ҳаёти сиёсии Мовароуннаҳру Хуросон рост омад. Давлати абаркудрати Ғазнавиён тӯфайли истиклолҳои шоҳону амиронаш ба парокандагӣ рӯ

ниҳода буд. Туркҳои салҷуқӣ бо сарвари Султон Санҷар аз ҳокимияти Ғазнавиён саркашӣ карда, дар Марв маркази маъмурии худро бунёд сохтанд ва барои ба сари хоҷаҳои собиқашон - Ғазнавиён теғ кашидан омода шудан гирифтанд. Сарварони қабिलाҳои парокандаи тоҷикони воҳаи Ғур (сарзамини кӯҳистони Бомӣён ва водии Ҳарируд) дар Шимол то Каписою сарҳади Бадахшон ба зери ливои Қутбуддини Маҳмуди Ғурӣ иттифоқ оростанд ва талабу фармонҳои султон Масъуди Ғазнавиро писанд намекардагӣ шуданд. Дар Самарқанду Бухоро қарлуқҳои биёбонгарди кӯчи Қарохонӣ сар дароварданду даъвои ҳокимият карданд.

Ана, дар ҳамин вазъияти парешонии мулку диёр Низомии Арӯзии Самарқандӣ сар ба ҳар дар мезад, то харидоре ёбад, ки туфайли илму донишаш ва ё ашъори шогирдонааш мояи зиндагӣ пайдо кунад. Наёфт. Ҳатто соли 510 ҳиҷрӣ (1117 мелодӣ) қасидаи мадҳияе навишта, худро ба дарбори Салҷуқӣён, ба амирушшуарои ин дарбор - Амир Муиззӣ муаррифӣ кард. Амир Муиззӣ ҳам ба гӯши ӯ насиҳати бисёре хонду аз дар ронд.

Дар тақдири баъдии Низомии Арӯзӣ пошхурии давлати Ғазнавиён ва дар охириҳои асри XI ба сари қудрат омадани ҳокимияти тоҷикони Ғур роли муассире бозид. Низомии Арӯзӣ худро ба дабирии дарбори Ғӯриён зад ва “Бандаи муҳлис... чихилу панҷ сол то ба хидмати ин хонадон мавсум шуд”.

Ва дар ҳамин ҷо тӯли 10 соли охири зиндагонӣ китобчаи ёддоштмонанде бо унвони “Чаҳор мақола” аз нӯги қалами ӯ рӯи қоғаз рехт. Дар мақолаи якуми китоб сухан аз боби хунару истеъдоди дабирӣ (қотибӣ) меравад, мақолаи дуюм ба масъалаи шеърӯ шоирӣ бахшида шудааст, илми нучум ва дониши омӯхтаи мунаҷҷим дар он илм мақолаи сеюми китобча аст. Мақолаи чаҳорум “Дар илми тибб ва хидояти табиб” ном дорад.

Ҳамаи ҳикоят ва ривоёт аз рӯзгори онҳое ҳаст, ки дар унвони мақола ишора шудааст. Инак, яке аз он ҳикояҳо аз рӯзгори шоири шинохтаи маддоҳи дарбори Ғазнавиён Масъуди Саъди Салмон:

ҲИКОЯИ РҶЗГОРИ МАСЪУДИ САЪДИ САЛМОН АЗ КИТОБИ “ЧАҲОР МАКОЛА”- И НИЗОМИИ АРҶЗИИ САМАРҚАНДИ.

“Дар шуҳури санаи аснатуи сабъин ва хамсамоия (572 хичрӣ, 1178 милодӣ) соҳибғаразе қисса ба султон Иброҳим бардошт, ки писари ӯ - Сайфуддавла амир Маҳмуд нияти он дорад, ки ба қониби Ироқ биравад ба хизмати Маликшоҳ. Султонро ғайрат кард ва чунон сохт, ки ӯро ногоҳ биғирифту бибаст ва ба ҳисор фиристод. Ва надимони ӯро банд карданду ба ҳисорҳо фиристод. Аз ҷумла, яке Масъуди Саъди Салмон буд ва ӯро ба Вачиристон, ба қалъаи Ной фиристоданд.

Аз қалъаи Ной ду байте ба султон фиристод (Масъуди Саъди Салмон фармояд):

Дар банди ту, ай шох, Маликшоҳ бояд,

То банди ту пой тоҷдоре сояд.

Он кас, ки зи пушти Саъди Салмон ояд,

Гаҳ заҳр шавад, мулки туро нагзояд.

Ин дубайтӣ (рубой - У.Т.) Алии Хос бари султон бурд, бад-ӯ ҳеҷ асаре накард. Ва арбоби хираду асҳоби инсоф донанд, ки ҳабсиёти Масъуд дар улув ба чӣ дараҷа расидаасту дар фасоҳат ба чи поя бувад. Вақт бошад, ки ман ашъори ӯ ҳамеҳонам, мӯй бар андоми ман бар пой хезад ва ҷои он бувад, ки об аз чашми ман биравад. Ҷумлаи ин ашъор бар он подшоҳ хонданд ва ӯ бишнид, ки бар ҳеҷ мавзеъ ӯ гарм нашуд ва аз дунё бирафту он озодмардро дар зиндон бигзошт.

Муддати ҳабси ӯ, ба сабаби қурбати Сайфуддавла, ду-воздаҳ сол буд. Ва дар рӯзгори султон Масъуди Иброҳим, ба сабаби қурбати ӯ Абӯнасири Порсиро ҳашт сол буд. Ва чандон қасоиди ғуррару (баргузидаю) нафоиси дуррар (дурҳо), ки аз табъи наққоди (расои) ӯ зода, албатта, ҳеҷ масмӯъ наҷафтод (мақбул нашуд).

Баъд аз ҳашт сол сикқатулмулк Тоҳир Алии Мушкон ӯро берун овард. Ва ҷумла он озодмард дар давлати эшон ҳама

умр дар ҳабс ба сар бурд ва ин бадномӣ дар он хонадони бузург бимонд. Ва мани банда ин чо мутавакқифам (истодаам), ки ин ҳолро бар чӣ ҳамл кунам: бар саботи (устуворӣ) раъӣ, ё бар баддилӣ. Дар ҷумла сутуда нест ва надидам ҳеч хирадманд, ки он давлатро бар ин ҳазму эҳтиёт маҳмадат (ситоиш) кард. Ва аз султони олам Ғиёсуддунё ваддин Муҳаммад ибни Маликшоҳ ба дари Ҳамадон дар воқеъаи амир Шайхобуддин Кутулмуш Алп-ғозӣ, ки домоди ӯ буд, ба хоҳарӣ, тайяба Аллаху турбатаҳумо ва рафаа фил-чинони рутбатаҳумо (Худо хоки он ду ро покиза гардонад ва дар биҳишт дараҷаи ононро баланд кунад) шунидам, ки ҳасми дар ҳабс доштан нишони баддилӣ аст, зеро ки аз ду ҳол берун нест: ё муслех (хайрхоҳ) аст, ё муфсид (бадкор). Агар муслех аст, дар ҳабс доштан зулм аст ва агар муфсид аст, муфсидро зинда нигоҳ доштан ҳам зулм аст.

Дар ҷумла бар Масъуд ба сар омад ва он бадномӣ то до-мани қиёмат бимонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Низомии Арӯзии Самарқандӣ кист: шоир, нависанда, олим?
2. Сабаби оворагардиҳои Низомӣ дар овони ҷавонӣ чӣ буд?
3. Низомии Арӯзӣ аз хизматаш дар дарбори Ғуриҳо қаноатманд буд? Чаро?
4. Мундариҷаи «Чаҳор мақола»-ро номбар кунед.
5. Сабаби зиндонӣ шудани Масъуди Саъди Салмонро Низомии Арӯзӣ дар чӣ мебинед?
6. Хулосаи Низомии Арӯзиро аз рӯи фармудаи ҳуди ӯ: «Ҳасми дар ҳабс доштан нишони баддилӣ аст, зеро ки аз ду ҳол берун нест: ё муслех (хайрхоҳ), ё муфсид (бадкор). Агар муслех аст, дар ҳабс доштан зулм аст, агар муфсид аст, муфсидро зинда нигоҳ доштан ҳам зулм аст» (аз рӯи ин хулоса баҳси синфӣ созмон диҳед).

МАСЪУДИ САЪДИ САЛМОН

*Ҳафт солам бикӯфт Суву Даҳак,
Пас аз онам се сол қалъаи Ной.*

Масъуд дар Лоҳур, дар хонаводаи дафтардори дарбори Маҷдуд ибни Масъуди Ғазнавӣ ба дунё омад. Падараш Саъди Салмони Ҳамадонӣ марди фозиле буд. Иқтисоду сиёсати давлатдории аҳди Ғазнавиёнро хуб медонист, гоҳ-гоҳе шеър ҳам менавишт. Писараш-Масъудро, ки ҳамноми фарзанди нахустини Султон Маҳмуди Ғазнавӣ буд, хеле хуб тарбия дод, илму адаб омӯзонд. Масъуд аввал дар Лоҳур, баъд дар Ғазна таҳсил кард. Бар иловаи забони модариаш форсӣ- тоҷикӣ, забони ҳиндӣ ва арабиро хеле хуб ёд гирифт, аспаворӣ, тирандозӣ, чавгонбозӣ, мусиқӣ ва адабро омӯхт. Туфайли заковати асли, илму дониш ва одоби некаш дар доираҳои дарбори Ғазнавиён мисли падараш ному шӯҳрати хосае пайдо кард. Ҳамин буд, ки вақте Султон Иброҳими Ғазнавӣ (ҳукмронияш солҳои 1059-1099) соли 1076/77 ҳокимияти Ҳиндустонро ба писараш - Сайфуддавла Маҳмуд супорид, Масъуди Саъдро дар рикоби ӯ гузошт.

Туфайли шиносоии собиқа Сайфуддавла ӯро ба хидмати дарбор пазируфт. Дар андак муддат Масъуд дар дарбор обрӯю эътибори хосаеро соҳиб шуд, яке аз шахсиятҳои наздики султон гардид. Дар доираҳои адабии Лоҳур ва Ҳиндустону Ғазна чун шоири хуштабӣ қасидасаро шинохта шуд ва амволу давлати назаррасе насибаш гашт.

Ҳамаи ин ба солҳое рост меоянд, ки дар сарзамини Мо-вароуннахру Хуросон қabilaи дигари турк - Салчуқиён ну-фуз пайдо карда, таъсири онҳо ба давлати Ғазнавиён рӯз ба рӯз меафзуд. Ҳатто баъзе амиронӣ вазири ғазнави нисба-ти Салчуқиён ошқору ниҳонӣ ҳусни таваҷҷӯҳ доштанд. Аз чумла, ҳукмрони Ҳиндустон- Сайфуддавла Маҳмуд ҳам. Ин асрор ба падараш - султон Иброҳими Ғазнави ошқор шуду вай соли 1086/7 фарзанди чигарбандашро ба хиёнаткорӣ муттаҳам дониста, дар як шаб дасту по баста бо чанде аз муқаррабонаш ба зиндон партофт. Масъуди Саъди Салмон ҳам ба носипосӣ бадном шуда зиндонӣ гардид.

Баъди даҳ соли рӯзгори бисёр хуши шохоназиндагии тал-ху захрогини даҳсолаи Масъуди Саъдии Салмон дар зиндо-ни қалъаҳои Су, Даҳак, Ной шурӯъ шуд:

Ҳафт солам бикӯфт Суву Даҳак,

Пас аз онам се сол қалъаи Ной.

Аз боиси ноҳақ, бо тӯҳмат ба зиндон афтоданаши нолаю фиғони Масъуди Саъд ба фалак печида бошад ҳам, ба ун-вони Султон Иброҳим ва наздикони ӯ даҳҳо мадҳияҳо, қаси-даҳо, шикоятномаҳо навишта бошад ҳам, касе ба додаш нарасид.

Масъуди Саъд то рӯзи охири зиндонӣ буданаши ба ин амри ноҳақи рӯзгор тан надод. Қаламаш аз навиштан боз наис-тод. Мавзӯи марказии ашъори зиндонии ӯ шикоят аз ноба-сомониҳои замон, ҷабру зулми тудай ҳокимон ба сари ом-маи бенаво, лаззату кайфияти озодӣ ба ҳар қимате, ки бо-шад, маҳрумӣ аз дидори ёрону пайвандон будааст. Дар ин ҳангом ӯ аслан қасида менавишт, шоху амиронӣ дарбо-риёнро месутуд, то қулфи дилашон кушода шаваду ӯро аз зиндон раҳо кунанд. Вале ку дидаи ҳақбин?

Эҷодиёти зиндонии ӯ дар анвои қасидаву ғазалу рубоию маснавию мустазод ва ғайра ба унвони “Ҳабсиёт” дар ада-биёт маълум аст. Дар таърихи адабиёти тоҷик шоирони зин-донӣ чанде буданд ва онҳо асарҳо эҷод карданд. Вале ҳеҷ кадоме чун Масъуди Саъди Салмон ин қадар тӯлонӣ ва так-

роп ба такрор сокини зиндон набуд ва ин қадар бисёр шеърҳои зиндонӣ нагуфт. Умуман, девони мукаммали Масъуди Саъди Салмон 15500 байт дорад, ки бештараш дар зиндон суруда шудааст.

Султон Иброҳими Ғазнавӣ ду сол пеш аз вафоташ (соли 1096) ба хоҷаҳои дӯсташ - Абулқосими Хос, ки марди фозил, шоир ва дӯсти Масъуди Саъд буд, Масъуди Саъди Салмонро аз ҳабс озод кард. Вақте Масъуд ибни Иброҳим (солҳои 1099-1115) ба ҷои падараш ба тахти шоҳӣ нишаст, ӯ писараш - Шерзодро ҳокими Ҳиндустон ва марди фозилу сиёсатмадори доно - Абӯнасири Порсиро пешқору сипаҳсолори ӯ таъин кард. Абӯнасири яке аз дӯстони наздики Масъуди Саъди Салмон буд. Кори Масъуди Саъд боз омад кард. Туфайли хайрхоҷии Абӯнасири Масъуди Саъд ҳокими вилояти тозафатхшудаи Ҳиндустон - Чоландар таъин гардид. Даре нагузашта Абӯнасири Порсӣ аз вазифа барканору Масъуди Саъди Салмон бори дуюм ба муддати 9 сол дар қалъаи Маранҷ зиндонӣ шуд. Масъуди Саъд дар қасидаи “Шикоят аз сиояти Абулфараҷ” мегӯяд:

**Мар туро ҳеч боке н-омад аз он-к
Нуздах сол будаам бандӣ.**

Бояд гуфт, ки беҳтарин солҳои умри азизи шоир, яъне солҳои аз 40 то 60 дар зиндонҳо сипарӣ гардид. Аммо ӯ ноумед нашуд, ҳар чӣ ки як инсон дар ин солҳо барои инсонҳои дигар кори хайре бояд бикунад, кард.

ҚАСИДАИ ҲАБСИЯИ «ТИРУ ТЕҒ АСТ БАР ДИЛУ ЧИГАРАМ»

**Тиру теғ аст бар дилу чигарам,
Ғаму тимори духтару писарам.
Ҳам бад - ин сон гудозадам шабу рӯз
Ғаму тимори модару падарам.
Чигарам пора асту дил хаста
Аз ғаму дарди он дилу чигарам.**

На хабар мерасад маро з-эшон,
На бад - эшон ҳамерасад хабарам.
Боз гаштам асири қалъаи Ной,
Суд кам кард бо қазо қадарам.
Камари қўх то нишасти ман аст,
Бар миёни ду даст шуд камарам.
Аз баландии ҳисну тундии қўх,
Мунқатеъ гашт аз замин назарам.
Ман чу хоҳам, ки осмон бинам,
Сар фурӯд ораму замин нигарам.
Аз заъифии дасту тангии чой
Нест мумкин, ки пирахан бидарам.
Аз ғаму дард чун гули наргис,
Рӯзу шаб бо сиришқу бо сахарам.
Ё зи дида ситора меборам,
Ё ба дида ситора мешумарам.
В-ар дили ман шудаest баҳри ғамон,
Ман чигуна зи дида дар шумарам?
Гашт лола зи хуни дида рухам,
Шуд бунафша зи захми даст барам.
Ҳама ахволи ман дигаргун шуд,
Рост гӯй Сикандари дигарам,
Ки дар ин тирарӯзу торӣ-чой,
Гавҳари дидагон ҳаме сипарам.
Бим кардаст дарди дил амнам.
Заҳр кардаст ранчи тан шакарам.
Пеши тире, ки ин занад ҳадафам.
Зери теге, ки он кашад сипарам.
Оби софе шудаest хуни дилам,
Хуни тира шудаest оби сарам.
Будам оҳан, кунун аз ӯ зангам,
Будам оташ, кунун аз ӯ шарарам.
На сарозодаму на учроҳӯр,
Пас на аз лашқарам, на аз ҳашарам.
Дарнаёбам хато чу бехирадам.

Раҳ набинам ҳаме чу бе басарам.
 Нашнавам некуву набинам рост,
 Чу сипехру замона кӯру карам.
 Меҳнатогин шудам, чунон ки кунун
 Накунад ҳеч шодие асарам.
 Ай ҷаҳон, сахтии ту чанд кашам?!
 В-ай фалак, ишваи ту чанд харам?!
 Кош ман ҷумла айб доштаме,
 Чу балоест ҷумла аз ҳунарам.
 Ба дилам оз ҳаргиз ар нагузашт,
 Пас чаро ман замон-замон батарам?
 Бистад аз ман замона, ҳар чӣ бидод,
 Розиям бо замона сар ба сарам.
 То ба гардан аз ин ҷаҳон чу равам,
 Аз ҳама халқ миннате набарам...

«ТО ТАВОНӢ, МАКАШ ЗИ МАРДӢ ДАСТ»

То тавонӣ, мақаш зи мардӣ даст,
 Ки ба сустӣ касе зи марг начаст.
 Ҳар ки ўро баланд мардӣ кард.
 То ба рӯзи аҷал нагардад паст.
 Ҳар ки бо ҷон наистод ба разм,
 Дон, ки дар пешгаҳ ба ҳақ нанишаст.
 Сар фарозад чу найза ҳар марде,
 К-ай миён ҷангро чу найза бубаст.
 Ай басо, размгоҳи чун дӯзах,
 Ки қазо андар ӯ дуруст бираст,
 Найза чун ҳамла хостам бурдан,
 Гашт печон маро чу мор ба даст.
 Гуфтам, ай шоҳи марг, рост гирой,
 Ки басте дил ба ту бихоҳам хаст.
 Кунӣ ар эҳтироз, вақташ нест
 В-ар кунӣ изтироб, ҷояш ҳаст.
 Ё бичунбӣ ҳаме зи шодии худ,
 Ё биларзӣ ҳаме зи бими аласт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро Масъуди Саъди Салмон дар ватани ачдодияш - Ҳамадони Эрон нею Лоҳури Ҳиндустон ба дунё омад?
2. Масъуди Саъд бо нахустфарзанди Султон Маҳмуди Ғазнавӣ - Масъуди Маҳмуд чӣ иртиботе дорад?
3. Масъуди Саъд чӣ гуна ба дарбори Сайфуддавла Маҳмуди Иброҳим кашида шуд?
4. Чаро Султон Иброҳим писари чигарбандаш ва ёрони ӯро ба зиндон партофт?
5. Масъуди Саъд аз зиндон чӣ тавр халос шуд?
6. Сабаби дубора бандӣ шудани шоир дар чӣ буд?

МАҶОЗ

Маҷоз низ калимаи арабист, маънои луғавиаш маҳалли гузаштан, гузаргоҳ; ғайри ҳақиқат аст.

Дар илми бадеъ аз ҷумлаи санъатҳои маънавист. Агар шоир ё нависанда дар асари худ калима ё таркиbero ба маънои ғайриаслӣ истифода бараду он маънӣ аз ягон ҷиҳат ба маънои аслӣ монанд бошад, онро маҷоз меноманд. Масалан, агар гӯем, ки фалонӣ пояшро чени кӯрпааш дароз накардааст, чунин маъно дорад, ки ӯ кореро ба зимма гирифтааст, ки аз ӯҳдааш намебарояд, яъне зӯраш намерасад. Ҳарчанд маънои маҷоз ғайри ҳақиқат аст, аммо ба тавассути маҷоз ифода кардани маънӣ худ ифодаи ҳақиқат аст. Дар ҳар гуна ифодаи маҷозӣ калима ё таркибе вучуд дорад, ки ба маънои ғайриаслӣ ҳидоят мекунад. Чунин калимаро қарина (ҳамнишин) - маҷоз меноманд. Масалан, агар бигӯем, ки “шамъи анҷуманафрӯзи ман омад”, мақсад ёр буда, “анҷуманафрӯз” қарини маҷоз мебошад. Маҷоз ду хел аст: Маҷози луғавӣ, ки онро маҷоз дар муфрад низ мегӯянд ва маҷози ақлӣ, ки онро маҷоз дар ҷумла меноманд.

Агар адиб калимаеро истифода намояд, ки ба маънои аслии худ наомада бошад, онро луғавӣ меноманд. Мисли: “даст” ба маънои “қудрат”, “тавоноӣ”, ё “моҳ”, “нарғис”,

“сарв” ба маънои “рӯй”, “чашм” ва “қад”. Дар сурате, ки шоир калимаеро истифода намояд, ки маънои муҳолиф ба вучуд ояду лекин ин маънои муҳолиф ба муҳокима ҳеч гуна вобастагӣ надошта бошад, онро маҷози аклӣ мегӯянд. Истиора низ аз ҷиҳати маъно як навъи маҷоз мебошад.

Мисолҳо:

**Ҳар субҳ шитобон биравам бар сари роҳе,
Пеш аз руҳи хуршед бубинам руҳи моҳе.**

(Боқӣ)

**Мо дар пиёла акси руҳи ёр дидаем,
Ай беҳабар, зи лаззати шурби мудоми мо.**

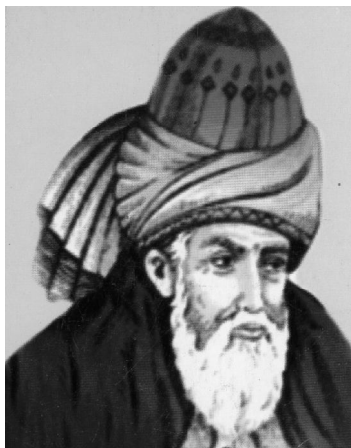
(Ҳофиз)

**Бар он нома бинҳод хусрав нигин,
Фиристодаро доду қард офарин.**

(Фирдавсӣ)

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маъниҳои луғавӣ ва истилоҳии маҷозро гӯед.
2. Маҷоз чанд навъ аст?

ЧАЛОЛУДДИНИ БАЛХӢ

*Шеъри Шамсуддини Табрeзӣ гирифт
Мисру Шому Басраю Бағдодро.
(Шамси Табрeзӣ)*

Чалолуддин Муҳаммад ибни Баҳоуддин Муҳаммад ибни Хусайн Хатибии Балхӣ машҳур ба Мавлавӣ, Чалолуддин Муҳаммади Балхӣ ё Муллои Рум яке аз бузургтарин шоирон ва мутафаккирони халқҳои форс-тоҷик ба шумор меравад, ки соли 1207 дар Балх таваллуд ёфтааст. Падараш-Баҳоуддини Валад аз фақеҳони машҳури замон буд. Чалолуддини Балхӣ дар ҷавонӣ ба омӯзиши илмҳои маъмули давр машғул шуд. Баъди вафоти падар муддате дар хизмати Сайид Бурҳонуддини Тирмизӣ, ки аз шогирдони падараш буд, шогирдӣ кард. Дар Қуния бо Шамси Табрeзӣ ошноӣ пайдо карда, ӯро устои маънавии хеш хонд ва девони ашъори худро «Девони Шамси Табрeзӣ» номид. Дар Қуния соли 1273 аз олам гузаштааст. Ашъори Чалолуддини Балхӣ аз ду қисм иборат аст. Яке манзумаи машҳури ӯст, ки аз машҳуртарин китобҳои забони форсӣ-тоҷикӣ буда, онро «Маснавии маънавӣ» ном ниҳодааст. Ин маснавӣ аз шаш дафтар иборат буда, 25 632 байтро ташкил медиҳад, ки ҳама афкори ирфонӣю ахлоқӣ мебошад. Қисмати дуюми ашъори ӯро ғазалиёт ва рубоиёт ташкил медиҳанд, ки аз сад ҳазор байт иборат буда, дар давоми умри худ сурудааст. Дар бештари ғазалҳои номи Шамси Табрeзӣ омадааст ва аз ин ҷиҳат ба «Куллиёти Шамси Табрeзӣ» ё «Куллиёти Шамс» ва «Девони кабир» машҳур аст.

Чалолуддини Балхӣ дар эҷодиёти худ одамонро ба некӣ ва некӯкорӣ даъват карда, асоси бадиرو дар хирсу тамаъ мебинад. Вай зулму золимӣ, хислатҳои бади одамиро саҳт маҳкум намуда, ба воситаи масалу ҳикояҳои зиёде адолат, саховатмандӣ, меҳнатдӯстӣ барин хислатҳои писандидаи одамиро тараннум менамояд.

Осори Чалолуддини Балхӣ ба забонҳои гуногуни дунё тарҷума шуда, чандин шарҳи «Маснавии маънавӣ» ба вуҷуд омадааст. Ҳоло чанд қисса аз «Маснавии маънавӣ»-ро пешкаши хонандагон менамоем, ки ҳама саршори панду ахлоқ мебошанд.

ҲИКОЯИ «БОЗАРГОН ВА ТҶҲИ»

Як ҳикоят бишнавар, ай зеборафиқ,
 То бидонӣ шартӣ ин баҳри амиқ.
 Буд бозаргоне, ўро тўтие,
 Дар қафас маҳбус зебо тўтие.
 Чунки бозаргон сафарро соз кард,
 Сўй Ҳиндустон шудан оғоз кард.
 Ҳар ғулому ҳар канизакро зи чуд
 Гуфт: - «Баҳри ту чӣ орам, гўй зуд».
 Ҳар яке аз вай муроде хост кард,
 Чумларо ваъда бидод он некмард.
 Гуфт тўтиро: «Чӣ хоҳӣ армуғон,
 К - орамат аз хиттаи Ҳиндустон?»
 Гуфташ он тўтӣ, ки он чо тўтиён
 Чун бубинӣ, кун зи холи ман баён.
 К-он фалон тўтӣ, ки муштоқи шумост,
 Аз қазои осмон дар ҳабси мост.
 Бар шумо кард ў салому дод хост
 В-аз шумо чорай раҳу иршод хост.
 Гуфт: - «Мешояд, ки ман дар иштиёқ,
 Қон диҳам ин чо, бимирам дар фироқ?
 Ин раво бошад, ки ман дар банди саҳт
 Гаҳ шумо бар сабза, гоҳе бар дараҳт?

Инчунин бошад вафои дӯстон?
 Ман дар ин ҳабсу шумо дар бӯстон?
 Ёд оред, ай меҳон, з-ин мурғи зор,
 Як сабӯхе дар миёни марғзор.
 Қиссаи тӯтии чон з-инсон бувад
 Кӯ касе, к-ӯ махрами мурғон бувад?»

ДИДАНИ ХОҶА ДАР ДАШТ ТҶҲҲҲҲ ВА ПАЙҶОМ РАСОНИДАН

Боз мегардем аз ин, ай дӯстон,
 Сӯи мурғу тоҷиру Ҳиндустон.
 Марди бозаргон пазируфт он паём,
 К-ӯ расонад сӯи чинс аз вай салом.
 Чунки то ақсон Ҳиндустон расид,
 Дар биёбон тӯтие чанде бидид.
 Маркаб истониду пас овоз дод,
 Он салому он амонат боз дод.
 Тӯтие з-он тӯтиён ларзиду пас
 Уфтоду мурду бигсасташ нафас.
 Шуд пушаймон хоҷа аз гуфти хабар,
 Гуфт: - «Рафтаи дар ҳалоки чонвар.
 Ин магар хеш аст бо он тӯтияк,
 Ин магар ду чинс буду рӯх як?
 Ин чаро кардам, чаро додаи паём?!
 Сӯхтаи бечораро з-ин гуфти хом,
 Ин забон чун сангу ҳам оҳанваш аст
 В-он чӣ бичҳад аз забон, чун оташ аст».
 Сангу оҳанро мазан бар ҳам гизоф⁸⁶,
 Гаҳ зи рӯи нақлу гаҳ аз рӯи лоф.
 З-он ки торик асту ҳар сӯ пунбазор,
 Дар миёни пунба чун бошад шарор?
 Золим он қавме, ки чашмон дӯхтанд
 В-аз суҳанҳо оламери сӯхтанд.
 Оламери як суҳан вайрон кунад,
 Рӯбаҳони мурдаро шерон кунад.

⁸⁶Гизоф - хато, гуноҳ.

БОЗ ГУФТАНИ БОЗАРГОН БО ТҮТӢ ОН ЧӢ ДАР ҲИНДУСТОН ДИДА БУД

Кард бозаргон тичоратро тамоm,
 Боз омад сӯи манзил шодком.
 Ҳар ғуломеро биёвард армуғон
 Ҳар канизакро бибахшид ӯ нишон.
 Гуфт тӯтӣ: - «Армуғони банда кӯ?
 Он чӣ дидӣ в-ончӣ гуфтӣ, бозгӯ»,
 Гуфт: - «Не ман худ пушаймонам аз он,
 Дасти худ хоёну ангуштон газон,
 Ки чаро пайғоми хоме аз газоф
 Бурдам, аз бедонишию аз нашоф».
 Гуфт: - Ай хоча, пушаймонӣ зи чист?!
 Чист ин, ки хашму ғамро муқтазист⁸⁷ ?»
 Гуфт: - «Гуфтам он шикоятҳои ту
 Бо гурӯҳи тӯтиён - ҳамтои ту.
 Он яке тӯтӣ зи дардат бӯӣ бурд,
 Захрааш бидриду ларзиду бимурд,
 Ман пушаймон гаштам, ин гуфтам чӣ буд,
 Лек чун гуфтам, пушаймонӣ чӣ суд?»
 Нуктае, к-он част ногоҳ аз забон,
 Ҳамчу тире дон, ки част он аз камон.

ШУНИДАНИ ТҮТӢ ҲАРАКАТИ ОН ТҮТИРО ВА МУРДАН ВА НАВҲАИ ХОҶА БАР Ӯ

Чун шунид он мурғ, к-он тӯтӣ чӣ кард,
 Ҳам биларзиду фитоду гашт сард.
 Хоча чун дидаш фитода ҳамчунин,
 Барчаҳиду зад кулаҳро бар замин.
 Чун бад-ин рангу бад-ин ҳолаш бидид,
 Хоча барчасту гиребонро дарид.

⁸⁷Муқтазист - сабаб, боис.

Гуфт: - «Ай тӯтии хуби хушҳанин,
 Ин чӣ будат, ин чаро гаштӣ чунин?
 Ай дарего, мурғи хушовози ман,
 Ай дарего, ҳамдаму ҳамрози ман.
 Ай дарего, мурғи хушилҳони ман,
 Роҳи рӯху равзаи ризвони ман...
 Ай дарего, нури зулматсӯзи ман,
 Ай дарего, субҳи рӯзафрӯзи ман.
 Ай дарего, мурғи хушпарвози ман,
 3-интиҳо даррида то оғози ман...
 Ай дарего, ашки ман дарё будӣ,
 То нисори дилбари зебо будӣ.
 Тӯтии ман, мурғи зираксори ман,
 Тарҷумони фикрати асрори ман.
 Ҳар чӣ рӯзӣ доду нодод омадам,
 Ӯ зи аввал гуфт, то ёд омадам,
 Тӯтие, к-ояд зи ваҳй овози ӯ,
 Пеш аз оғози вучуд овози ӯ,
 Андаруни туст он тӯтӣ ниҳон,
 Акси ӯро дида ту бар ину он,
 Мебарад шодитро, ту шод аз ӯ,
 Мепазирӣ зулмро чун дод аз ӯ,
 Ай ки чон аз баҳри тан месӯхтӣ,
 Сӯхтӣ чонрову тан афрӯхтӣ.
 Сӯхтаман ман, сӯхта хоҳад касе,
 То зи ман оташ занад андар хасе,
 Сӯхта чун қобили оташ бувад?
 Сӯхта бистон, ки оташкуш бувад,
 Ай дарего, ай дарего, ай дарег,
 К- ончунон моҳе ниҳон шуд зери меғ.
 Чун занам дам, к-оташи дил тез шуд,
 Шери ҳаҷр ошуфтаву хунрез шуд.
 Он ки ӯ хушёр, худ тунд асту маст,
 Чун бувад, чун ӯ кадаҳ гирад ба даст?
 Шери масте, к-аз сифат берун бувад,

Аз басити⁸⁸ марғзор афзун бувад.
 Қофия андешаму дилдори ман
 Гӯядам мандеш чуз дидори ман.
 Хуш нашин, ай қофияандеши ман,
 Қофияй давлат туй дар пеши ман.
 Ҳарф чӣ-бвад, то ту андешӣ аз он?
 Савт чӣ-бвад, хори девори разон.
 Ҳарфу савту гуфтро барҳам занам,
 То ки бе ин ҳарсе бо ту дам занам...»
 Бас дароз аст ин ҳадиси хоча, гӯ,
 То чӣ шуд ахволи он марди накӯ...
 Ин сухан поён надорад, ай аму⁸⁹
 Қиссаи тӯтиву хоча боз гӯ.

БЕРУН АНДОХТАНИ МАРДИ ТОҶИР ТҶИРО АЗ ҚАҶАС ВА ПАРИДАНИ ОН

Баъд аз онаш аз қаҷас берун фиканд,
 Тӯтияк паррид то шохи баланд.
 Тӯтии мурда чунон парвоз кард,
 К- офтоб аз чарх туркитоз кард.
 Хоча ҳайрон гашт андар кори мурғ,
 Беҳабар ногаҳ бидид асрори мурғ.
 Рӯй боло карду гуфт, ай андалеб!
 Аз баёни ҳоли худмон деҳ насиб.
 Ӯ чӣ кард он чо, ки ту омӯхтӣ,
 Чашми мо аз макри худ бардӯхтӣ.
 Сохтӣ макреву моро сӯхтӣ.
 Сӯхтӣ морову худ афрӯхтӣ.
 Гуфт тӯтӣ, к-ӯ ба феълаш панд дод,
 Ки раҳо кун нутқу овозу кушод.
 Ӯ-он ки овозат туро дар банд кард,
 Хеш ӯ мурда пайи ин панд кард,

⁸⁸Басит - васеъ, паҳновар,

⁸⁹Аму - шакли тағйирёфтаи ам - бародари падар, амак.

Яъне, ай мутриб, шуда бо омму хос,
 Мурда шав чун ман, ки то ёбӣ халос.
 Дона бошӣ, мурғаконат барчинанд,
 Ғунча бошӣ, кӯдаконат баркананд.
 Дона пинҳон кун, ба куллӣ дом шав,
 Ғунча пинҳон кун, гиёҳи бом шав.
 Ҳар ки дод-ӯ хусни худро дар мазод,
 Сад қазои⁹⁰ бад сӯи ӯ рӯ ниҳод.
 Чашмҳою хашмҳою рашкҳо
 Бар сараш борад чу об аз машкҳо.
 Душманон ӯро зи ғайрат мебаранд,
 Дӯстҳо ҳам рӯзгораш мебаранд.
 Он ки ғофил буд аз кишти баҳор,
 Ӯ чӣ донад қиммати ин рӯзгор.
 Дар паноҳи лутфи Ҳак бояд гурехт,
 К-ӯ хазорон лутф бар арвоҳ рехт.
 То паноҳе ёбӣ он гаҳ чӣ паноҳ,
 Обу оташ мар⁹¹ туро гардад сипоҳ.
 Нӯҳу Мӯсоро⁹² на дарё ёр шуд,
 Не бар аъдошон ба кин қахҳор шуд.
 Оташ Иброҳимро⁹³ не қалъа буд,
 То баровард⁹⁴ аз дили Намруд дуд.
 Кӯҳ Яхёро⁹⁴ на сӯи хеш хонд,
 Қосидонашро ба захми санг ронд.
 Гуфт: - «Ай Яхё, биё дар ман гурез,
 То паноҳат бошам аз шамшери тез».

ВИДОЪ КАРДАНИ ТҶҲҲИ ХОҶАРО ВА ПАРИДАН

Як-ду пандаш дод тҷҲҲи бенифок,
 Баъд аз он гуфташ: - «Салому алфирок.

⁹⁰Қазо - тақдир, сарнавишт, ⁹¹Нӯҳ, Мӯсо, - номи пайғамбарон, ⁹²Иброҳим - номи пайғамбар, ⁹³Нумруд - Шоҳе будпараст дар замони Иброҳим, ⁹⁴Яхё - номи пайғамбар.

Алвидоъ, ай хоча, қардӣ марҳамат,
 Қардӣ озодам зи қайду мазлама⁹⁵т .
 Алвидоъ, ай хоча, рафта⁹⁶м то ватан,
 Ҳам шавӣ озод рӯзе ҳамчу ман». ⁹⁶
 Хоча гуфташ: - «Фӣ амонил-лаҳ » бирав,
 Мар маро акнун намудӣ роҳи нав». ⁹⁶
 Сӯи Ҳиндустони аслӣ рӯ ниҳод,
 Баъди шиддат аз фараҷ дил гашта шод.
 Хоча бо худ гуфт: «Ин панди ман аст,
 Роҳи ӯ гирам, ки ин раҳ рӯшан аст,
 Ҷони ман камтар зи тӯтӣ кай бувад?
 Ҷон чунин бояд, ки некӯпай бувад».

ҲИКОЯИ «МАРДИ АБЛАҲ ВА ХИРС»

Аждаҳо чун хирсро дармекашид,
 Шермарде рафту фарёдаш расид.
 Шермардонанд дар олам мадад,
 Он замон, к-афғони мазлумон расад.
 Бонги мазлумон зи ҳар ҷо бишнаванд,
 Он тараф чун раҳмати Ҳақ медаванд.
 Он сутунҳои халалҳои ҷаҳон,
 Он табибони маразҳои ниҳон.
 Маҳзи меҳру доварию раҳматанд,
 Ҳамчу Ҳақ беиллату беришватанд...
 Меҳрубонӣ шуд шикори шермард
 Дар ҷаҳон дору начӯяд ғайри дард.
 Ҳар кучо дарде, даво он ҷо равад,
 Ҳар кучо пастист, об он ҷо давад.
 Оби раҳмат боядат, рав паст шав
 В-он ҷаҳон хур ҳамри раҳмат, маст шав.
 Раҳмат андар раҳмат омад то ба сар.

⁹⁵Қайду мазлама^т - банду мазлумӣ,

⁹⁶«Фӣ амонил-лаҳ» - Худо ниғаҳбонат бошад.

Бар яке раҳмат фуру мо-й, ай писар!
 Чархро дар зери по ор, ай шучоъ!
 Бишнаваз аз фавқи фалак бонги самоъ.
 Пунбаи васвос берун кун зи гӯш,
 То ба гӯшат ояд аз гардун хурӯш.
 Пок кун ду чашмро аз мӯю айб,
 То бубинӣ боғу сарвистони ғайб...
 Кундаи танро зи пойи чон бикан,
 То кунад чавлон ба гирди анчуман.
 Фулли бухл аз дасту гардан дур кун.
 Бахти нав дарёб дар чархи кухун...
 Ҳар нидое, ки туро боло кашид,
 Он нидо медон, ки аз боло расид.
 Ҳар нидое, ки туро хирс оварад,
 Бонги гурге дон, ки ӯ мардум дарад.
 Ин баландӣ нест аз рӯи макон,
 Ин баландихост сӯйи ақлу чон...
 Хирс чун фарёд кард аз аждаҳо,
 Шермарде кард аз чангаш раҳо.
 Ҳилату мардӣ ба ҳам доранд пушт,
 Аждаҳоро ӯ бад-ин қувват бидушт.
 Аждаҳоро ҳаст қувват, ҳила нест,
 Низ фавқи ҳилаи ту ҳилаест...
 Чашмро дар рӯшноӣ хӯй кун,
 Гар на хуффош⁹⁶, назар он сӯй кун.
 Оқибатбинӣ нишони нури туст.
 Шаҳвати холӣ, ҳақиқат гӯри туст.
 Оқибатбине, ки сад бозӣ бидид,
 Мисли он набвад, ки як бозӣ шунид.
 З-он яке бозӣ чунон мағрур шуд,
 К-аз таккабур з-устодон дур шуд.
 Сомиривор он ҳунар дар худ чу дид.
 Ӯ зи Мӯсо аз таккабур сар кашид.

⁹⁷Хуффош - кӯршабпарак.

Ү зи Мӯсо он хунар омӯхта
 В-аз муаллим чашмро бардӯхта.
 Лочарам, Мӯсо дигар бозӣ намуд,
 То ки он бозиву чонашро рабуд.
 Ай басо дониш, ки андар сар давад,
 То шавад сарвар бад-он худ сар равад,
 Сар нахоҳӣ, ки равад, ту пой бош,
 Дар паноҳи қутби соҳиброй бош,
 Гарчи шохӣ, хеш фавқи ӯ мабин,
 Гарчӣ шахдӣ, чуз наботи ӯ мачин.
 Фикри ту нақш асту фикри ӯст чон,
 Нақди ту қалб асту нақди ӯст кон.
 Ү туй, худро бичӯ дар ӯйи ӯ.
 Куву кӯ гӯ, фохта шав сӯйи ӯ.
 В-ар нахоҳӣ хидмати абнои чинс,
 Дар даҳони аждаҳое ҳамчу хирс,
 Зорие мекун, чу зӯрат нест, хин⁹⁸!
 Чунки кӯрӣ, сар макаш аз роҳбин,
 Ту кам аз хирсӣ? Наменолӣ зи дард?
 Хирс раст аз дард чун фарёд кард.
 Ай Худо, ин санги дилро мум кун.
 Нолаашро ту хушу марҳум кун.

**ТАТИММАИ⁹⁹ ҲИКОЯИ ХИРС ВА ОН АБЛАҲ,
 КИ БАР ВАФОИ Ү ЭЪТИМОД КАРДА БУД.**

Хирс ҳам аз аждаҳо чун вораҳид
 Во-н карам з-он мард мардона бидид.
 Чун саги асҳоби Каҳф¹⁰⁰ он хирси зор
 Шуд мулозим¹⁰¹ дар пайи он бурдбор.
 Он яке бигзашту гуфташ: «Ҳол чист?
 Ай бародар, мар туро ин хирс кист?»
 Он мусулмон сар ниҳод аз хастагӣ,

⁹⁸Ҳин - вақт, ҳангом, инак, огоҳ бош, ⁹⁹Татимма - бақия, охир, ¹⁰⁰Асҳоби қаҳф
 - ғор, ¹⁰¹Мулозим - ҳамроҳ.

Хирс ҳорис¹⁰² гашт аз дилбастагӣ,
 Қисса воғуфту ҳадиси¹⁰³ аждаҳо,
 Гуфт: «Бар хирсе манех дил, аблаҳо!
 Дустӣ (й) аблаҳ батар аз душманист,
 Ӯ ба ҳар хила, ки донӣ, ронданист»
 Гуфт: «Валлоҳ, аз ҳасудӣ гуфт ин
 В-арна хирсе чӣ-нгарӣ? Ин меҳр бин»
 Гуфт: «Меҳри аблаҳон ишвадеҳ аст,
 Ин ҳасудии ман аз меҳраш беҳ аст.
 Ҳай, биё бо ман, бирон ин хирсро
 Хирсро магзин, муҳил¹⁰⁴ ҳамчинсро».
 Гуфт: «Рав, рав кори худ кун, ай ҳасуд!»
 Гуфт: «Қорам ин буду ризқат набуд.
 Ман кам аз хирсе набошам, ай шариф,
 Тарки ӯ кун, то манат бошам ҳариф.
 Бар ту дил меларзадам з-андешае,
 Бо чунин хирсе марав дар бешае,
 Ин дилам ҳаргиз наларзад аз газоф.
 Нури Ҳақ аст, ин на даъвою на лоф».
 «Муъминам, «Янзур бинуриллаҳ¹⁰⁵» шуда,
 Ҳуну ҳон, бигрез аз ин оташқада».
 Ин ҳама гуфту ба гӯшам дарнарафт,
 Бадгумонӣ мардро саддест зафт¹⁰⁶.
 Дасти ӯ бигрифту даст аз вай кашид.
 Гуфт: «Рафтам, чун найи ёри рашид»¹⁰⁷
 Гуфт: «Рав бар ман ту ғамхора мабош,
 Булфузуло¹⁰⁸ маърифат камтар тарош»
 Боз гуфташ, «Ман адувви ту наям,
 Лутф бошад, гар биёй дар паям»
 Гуфт: «Ҳоб астам, маро бигзору рав»,
 Гуфт: «Охир ёрро мунқад¹⁰⁹ шав.

¹⁰²Ҳорис - посбон, ¹⁰³Ҳадис - нақл қисса, ¹⁰⁴Муҳил - маккор, фиребгар, ¹⁰⁵«Ян-
 зур бинуриллаҳ» - Ба нури Худо нигоҳ мекунад, ¹⁰⁶Зафт - сохт, ¹⁰⁷Рашид -
 далер, часур, ¹⁰⁸Булфузуло - пургӯй, ¹⁰⁹Мунқад - фармонбардор,

То бихуспӣ дар паноҳи оқиле,
 Дар ҷавори дӯсте, соҳибдиле».

Дар ҳаёл афтод мард аз ҳадди ӯ,
 Ҳашмгин шуд, зуд гардонид рӯ.
 К-ин магар қасди ман омад, хунӣ аст,
 Ё тамаъ дорад, гадою тунӣ¹¹⁰ аст.
 Ё гарав бастаст бо ёрон бад-ин,
 Ки битарсонад маро з-ин ҳамнишин.
 Худ наёмад ҳеч аз хубси¹¹¹ сираш,
 Як гумони нек андар хотираш,
 Занни некаш ҷумлагӣ бар хирс буд,
 ӯ магар хирсро ҳамчинс буд.
 Оқилеро аз сагӣ тӯхмат ниҳод,
 Хирсро донист аҳли меҳру дод...

ТАРК КАРДАНИ ОН МАРДИ НОСЕҲ БАЪД АЗ МУБОЛИҶАИ ПАНД МАҒРУРИ ХИРСРО

Он мусулмон тарки аблаҳ карду тафт¹¹² .
 Зери лаб «Ло ҳавла»¹¹³ гӯён бозрафт.
 Гуфт: «Чун аз ҷидду пандам в-аз ҷидол
 Дар дили ӯ беш мезояд ҳаёл.
 Пас сари панду насихат баста шуд,
 Амри «аъриз анҳуму¹¹⁴» пайваста шуд».

Чун давоят мефизояд дард, пас
 Қисса бар толиб бигӯ, барҳол абас.¹¹⁵
 Чунки аъмо¹¹⁶ толиби Ҳак омадаст,
 Баҳри фақри ӯ нашояд сина хаст.
 Ту ҳарисӣ бар рашоди¹¹⁷ меҳтарон.
 То биёмӯзанд ом аз сарварон.
 Аҳмадо, дидӣ, ки қавме аз мулук

¹¹⁰Тунӣ - дузд, ¹¹¹Хубс - бадӣ, бадтинатӣ, ¹¹²Тафт - бо шитоб, шитобон, ¹¹³«Ло ҳавла» иқтибос аз оят: «Бе хости Худо аз гуноҳ дур шудан мумкин нест», ¹¹⁴«Аъриз анҳуму» - арза кун ба онҳо, бигӯ ба онҳо, ¹¹⁵Абас - беҳуда, ¹¹⁶Аъмо - кӯр, нобино, ¹¹⁷Рашод - пойдорӣ.

Мустамеъ гаштанд, гаштӣ хуш ки бук.
 Ин райисон ёри дин гарданд х(в) аш,
 Бар араб инҳо саранду бар ҳабаш...
 З-ин сабаб ту аз зарир¹¹⁸ муҳтадӣ¹¹⁹
 Рӯ бигардонидию танг омадӣ
 К-андар ин фурсат кам афтад он муноҳ¹²⁰,
 Ту зи ёрониву вақти ту фарох.
 Муздаҳим мегардиям дар вақти танг,
 Ин насихат мекунам н-аз хашму чанг.
 Аҳмадо, назди Худо ин як зарир
 Беҳтар аз сад қайсар асту сад вазир.
 Ёди «ан-носу маъодин»¹²¹ хин биёр,
 Маъдане бошад фузун аз сад ҳазор.
 Маъдани лаълу ақиқи муктанис,
 Беҳтар аст аз сад ҳазорон кони мис.
 Аҳмадо, ин чо надорад мол суд,
 Сина бояд пур зи ишқу дарду дуд.
 Аъмие рӯшандил омад, дар мабанд,
 Панд ўро деҳ, ки ҳаққи ўст панд.
 Гар ду-се аблаҳ туро мункир шуданд,
 Талх кай гардӣ? Чу ҳастӣ кони қанд,
 Гар ду-се аблаҳ туро тӯхмат ниҳад,
 Ҳақ барои ту гувоҳӣ медиҳад.
 Гуфт: «Аз иқрори олам фориғам»
 Он ки Ҳақ бошад, гувоҳ ўро чӣ ғам?
 Гар хуфошери зи хуршеде хурест,
 Он далел омад, ки он хуршед нест,
 Нафрати хуффошакон бошад далел,
 Ки манам хершеди тобони чалил.
 Гар гулоберо чуъал¹²² роғиб шавад.
 Он далели ногулобӣ мекунад.

¹¹⁸Зарир - кӯр, нобино, ¹¹⁹Мӯҳтадӣ - ба роҳи рост рӯоварда, ¹²⁰Муноҳ - манзил, ¹²¹«Ан-носу маъодин» - иқтибос аз ҳадис: «Инсонҳо монанди маъданҳои янд», ¹²²Чуал - ганбуски сиёҳ.

Гар шавад қалбе харидори миҳак¹²³,
 Дар миҳаккеаш дарояд нақсу¹²⁴шақк.
 Дузд шаб хоҳад на рӯз, инро бидон,
 Шаб наям, рӯзам, ки тобам дар чаҳон.
 Фориқам¹²⁵, форуқаму¹²⁶ ғалбервор,
 То ки коҳ аз ман наёбад гузор.
 Ордро пайдо кунам ман аз сабӯс,
 То намоям, к-ин нуқуш¹²⁷ аст, он нуфус¹²⁸.
 Ман чи мизони Худоям дар чаҳон,
 Вонамоям ҳар сабукро аз гарон.
 Говро донад Худо гӯсолае,
 Ҳар харидориву дар хур колае.
 Ман на говам, то ки гӯсолам харад,
 Ман на хорам, к-уштуре аз ман чарад.
 Ӯ гумон дорад, ки бо ман чавр кард?
 Балки аз ойинаи ман рӯфт гард...
 Ин сухан поён надорад, бозгард,
 То чи кард он хирс бо он некмард.

**ТАТИММАИ ЭЪРОФИ ОН МАҒРУР
 БАР ТАМАЛЛУҚИ ХИРС**

Шахс хуфту хирс мерондаш мағас
 В-аз ситез омад мағас з-ӯ бозпас.
 Чанд бораш ронд аз рӯи чавон.
 Он мағас з-ӯ боз меомад давон.
 Хашмгин шуд бо мағас хирсу бирафт
 Баргирифт аз кӯҳ санге сахт зафт.
 Санг оварду мағасро дид боз,

¹²³Миҳак - санги сиёҳе, ки тилло ва нуқраро бо он соида меозмоянд ва арзиши онро муайян мекунанд, ¹²⁴Нақс - айб, камбудӣ, ¹²⁵Фориқ - аз ҳам ҷудокунанда, ¹²⁶Форуқ - фарқкунанда миёни ҳақ ва ботил, ¹²⁷Нуқуш - нақшҳо, ¹²⁸Нуфус - қафасҳо.

Бар рухи хуфта гирифта чою соз.
 Баргирифт он осиесангу бизад
 Бар магас, то он магас вопас хазад,
 Санг рӯи хуфтаро хашхош кард¹²⁹,
 Ин масал бар чумла олам фош кард,
 Меҳри аблаҳ, меҳри хирс омад яқин,
 Кини ӯ меҳр асту меҳри ӯст кин.
 Аҳди ӯ суст асту вайрону заъиф,
 Гуфти ӯ зафту вафои ӯ наҳиф¹³⁰.
 Гар хурад савганд ҳам бовар макун,
 Бишканад савганд марди кажсухун.
 Чун ба бесавганд гуфташ буд дурӯғ,
 Ту маюфт аз макру савгандаш ба дӯғ.
 Нафси ӯ мир асту ақли ӯ асир,
 Сад ҳазорон мусҳафаш¹³¹ худ хурда гир.
 Чунки бесавганд паймон бишканад,
 Гар хурад савганд ҳам, он бишканад.
 3-он ки нафс ошуфтатар гардад аз он,
 Ки кунӣ бандаш ба савганди гарон.
 Чун асире банд бар ҳоким ниҳад,
 Ҳоким онро бардарад, берун чаҳад.
 Бар сараш кӯбад зи хашм он бандро,
 Мезанад бар рӯи ӯ савгандро.
 Ту зи «урфу билуқуд»¹³² - аш даст шӯ,
 «Иҳфазу аймонакум»¹³³ бо ӯ магӯ.
 В-он ки Ҳақро сохт дар паймон санад,
 Тан кунад чун тору гирди ӯ танад.

¹²⁹Хашхаш кардан - реза-реза кардан, ¹³⁰Наҳиф - заъиф, суст, ¹³¹Мусҳаф - саҳифа, Қуръон, ¹³²«Урфу билуқуд» - иқтибос аз ҳадис: «Ба қасамҳои хеш вафодор бошед», ¹³³«Иҳфазу аймонакум» - иқтибос аз ҳадис: «Ба қасамҳои хеш вафодор бошед», яъне «қасамшиканӣ накунад».

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қиссаро бодикқат хонда мазмуни онро нақл кунед.
2. Кадом хислати мард водор сохт, ки хирсро аз дасти аждаҳо наҷот диҳад?
3. Хислатҳои мардони шердил кадомҳоянд?
4. Қисса чи тавр анҷом меёбад?

ХИКОЯИ «ТАБИБ ВА БЕМОР»

Бишнавед, ай дӯстон, ин дoston,
 Худ ҳақиқат нақди ҳоли most он.
 Буд шоҳе дар замоне пеш аз ин,
 Мулки дунё будашу ҳам мулки дин.
 Иттифоқо, шоҳ рӯзе шуд савор
 Бо хавоси хеш аз баҳри шикор.
 Як канизак дид шаҳ бар шоҳроҳ,
 Шуд ғуломи он канизак подшоҳ.
 Мурғи чонаш дар қафас чун метапид,
 Дод молу он канизакро харид.
 Чун харид ўрову бархурдор шуд,
 Он канизак аз қазо бемор шуд.
 Шаҳ табибон чамъ кард аз чаппу рост,
 Гуфт: - Чони ҳарду дар дасти шумост.
 Чумла гуфтандаш, ки: чонбозӣ кунем,
 Фаҳм гирд орему анбозӣ кунем.
 «Гар Худо хоҳад» нагуфтанд, аз батар,
 Пас Худо бинмудашон аҷзи башар.
 Ҳар чи карданд аз илочу аз даво,
 Гашт ранҷ афзуну ҳочат нораво.
 Он канизак аз мараз чун мӯй шуд,
 Чашми шаҳ аз ашки хун чун чӯй шуд.

**ЗОҲИР ШУДАНИ АҶЗИ ҲАКИМОН АЗ МУОЛИҶАИ
 КАНИЗАК ВА РӯЙ ОВАРДАНИ ПОДШОҲ БА
 ДАРҶОҲИ ИЛОҲ ВА ДАР ХОБ ДИДАНИ ВАЛИЕРО**

Шаҳ чу аҷзи он ҳакимонро бидид,
 Побараҳна чониби масҷид давид.

Рафт дар масҷид сӯи меҳроб шуд,
 Сачдагоҳ аз ашки шах пуроб шуд.
 Дар миёни гирия хобаш даррабуд,
 Дид дар хоб ӯ, ки пире рӯ намуд.
 Гуфт: «Ай шах, мужда, хочотат равост,
 Гар ғарибе оядат фардо, зи мост.
 Дар илоҷаш сеҳри мутлакро бубин,
 Дар мичозаш кудрати Ҳақро бубин».
 Чун расид он ваъдагоҳу рӯз шуд,
 Офтоб аз Шарқ ахтарсӯз шуд.
 Буд андар манзара шах мунтазир,
 То бубинад он чи бинмуданд сир.
 Дид шахсе фозиле, пурмоёе,
 Офтобе дар миёни соёе.
 Он хаёле, ки шах андар хоб дид,
 Дар рухи меҳмон ҳаме омад падид.
 Шах ба чойи хочибон фопеш рафт,
 Пеши он меҳмони ғайби хеш рафт,

БУРДАНИ ПОДШОҲ ОН ТАБИБРО БАР САРИ БЕМОР, ТО ҲОЛИ ӮРО БУБИНАД

Қиссаи ранчуру ранчурӣ бихонд,
 Баъд аз он дар пеши ранчураш нишонд.
 Ранги рӯю набзу қорура бидид,
 Ҳам аломоташ, ҳам асбобаш шунид.
 Дид ранчу кашф шуд бар вай нухуфт,
 Лек пинҳон карду бо султон нагуфт.

ХИЛВАТ ТАЛАБИДАНИ ОН ВАЛӢ АЗ ПОДШОҲ ЧИҲАТИ ДАРӢФТАНИ РАНҶИ КАНИЗАК

Гуфт: - Ай шах, хилвате кун хонаро,
 Дур кун ҳам хешу ҳам бегонаро.
 Кас надорад гӯш дар даҳлезҳо,
 То бипурсам з-ин канизак чизҳо.
 Нарм - нармак гуфт: - Шаҳри ту кучост?

Ки илочи аҳли ҳар шаҳре чудост.
 В- андар он шаҳр аз қаробат кистат?
 Хешиву пайвастагӣ бо чистат?
 Даст бар набзаш ниҳоду як ба як,
 Боз мепурсид аз чаври фалак.
 Бо ҳаким ӯ қиссаҳо мегуфт фош,
 Аз мақому хочагону шаҳру бош.
 Гуфт: - Чун берун шудӣ аз шаҳри хеш,
 Дар кадомин шаҳр будастӣ ту беш?
 Шаҳр- шаҳру хона- хона қисса кард,
 На рагаш чунбиду на рух гашт зард.
 Набзи ӯ бар холи худ буд бегазанд,
 То бипурсид аз Самарқанди чу қанд.
 Набз часту рӯй сурху зард шуд,
 К- аз Самарқандии заргар фард шуд.
 Чун зи ранчур он ҳаким ин роз ёфт,
 Асли он дарду балоро бозёфт.
 Ҳону хон! Ин розро бо кас мағӯ,
 Гарчи аз ту шах кунад бас ҷустучӯ.

ДАРЁФТАНИ ОН ВАЛӢ РАНЧРО ВА АРЗ КАРДАНИ РАНЧИ Ӯ ПЕШИ ПОДШОӢ

Баъд аз он бархост азми шоҳ кард,
 Шоҳро з- он шаммае огоҳ кард.
 Гуфт: - Тадбир он бувад, к -он мардро
 Ҳозир орем аз пайи ин дардро.
 Марди заргарро бихон з-он шаҳри дур,
 Бо зару хилъат бидех ӯро ғурур.
 Чунки султон аз ҳаким онро шунид,
 Панди ӯро аз дилу чон баргузид.

ФИРИСТОДАНИ ПОДШОӢ РАСУЛОН БА САМАРҚАНД БА ОВАРДАНИ ЗАРГАР

Шаҳ фиристод он тараф як - ду расул,
 Ҳозикону кофиёни бас удул.

То Самарқанд омаданд он ду амир,
 Пеши он заргар зи шоҳаншаҳ башир.
 Нак, фалон шаҳ аз барои заргарӣ,
 Ихтиёрат кард, зеро меҳтарӣ.
 Инак ин хилъат бигиру зарру сим,
 Чун биёӣ, хос бошию надим.
 Мард молу хилъати бисёр дид,
 Фарра шуд аз шаҳру фарзандон бурид.
 Андар омад шодмон дар роҳ мард,
 Беҳабар, к- он шоҳ қасди чон-ш кард.
 Чун расид аз роҳ он марди ғариб,
 Андар овардаш ба пеши шаҳ табиб.
 Шаҳ бад - ӯ бахшид он маҳруӣро,
 Чуфт кард он ҳар ду сӯҳбатчӯиро.
 Муддати шаш моҳ меронданд ком,
 То ба сикхат омад он духтар тамом.
 Баъд аз он аз баҳри ӯ шарбат бисохт,
 То бихурду пеши духтар мегудохт.
 Чун зи ранчурӣ чамоли ӯ намонд,
 Чони духтар дар вуболи ӯ намонд.
 Чунки зишту нохушу рухзард шуд,
 Андак - андак дар дили ӯ сард шуд.

**БАЁНИ ОН КИ КУШТАН ВА ЗАҲР ДОДАНИ МАРДИ
 ЗАРГАР БА ИШОРАТИ ИЛОҲӢ БУД, НА БА ҲАВОИ
 НАФС ВА ТААММУЛИ ФОСИД**

Куштани он мард бар дасти ҳаким
 На пайи умед буду на зи бим,
 Ӯ накушташ аз барои табъи шоҳ,
 То наёмад амру илҳоми Илоҳ.
 Шоҳ он хун аз пайи шаҳват накард.
 Ту раҳо кун бадгумониву набард.

АНДАРЗҲОИ МАВЛАВӢ

Дона чун андар замин пинҳон шавад,
Сирри ӯ сарсабзии бӯстон шавад.

Кори покониро киёс аз худ магир,
Гарчи монад дар навиштан шер шир.

Кори мардон рӯшаниву гармӣ аст,
Кори дулон ҳилаву бешармӣ аст.

Чун ғараз омад. хунар пӯшида шуд,
Сад ҳичоб аз дил ба сӯйи дида шуд.
Чун диҳад қозӣ ба дил ришва қарор,
Кай шиносад золим аз мазлуми зор?

Ҳар ки ӯ бедортар, пурдартар,
Ҳар ки ӯ, огохтар, рухзарттар.

Кӯйи навмедӣ марав, умедҳост,
Сӯи торикӣ марав, хуршедҳост.

Ҳар ки ӯ бинҳод нохуш суннате,
Сӯйи ӯ нафрин равад ҳар соате.

Модари бутҳо бути нафси шумост,
З-он ки он бут мору ин бут аждаҳост.

Бут шикастан саҳл бошад, нек саҳл,
Саҳл дидан нафсро чаҳл аст чаҳл.
Ашк хоҳӣ, раҳм кун ҳам ашкбор,
Раҳм хоҳӣ, бар заифон раҳм ор.

Шукри қудрат қудратат афзун кунад,
Ҷабри неъмат аз кафат берун кунад.

Гар таваккал мекунӣ, дар кор кун,
Кишт кун, пас така бар Чаббор кун.

Гар ба сурат одамӣ инсон будӣ,
Ахмаду Бӯчаҳл худ яксон будӣ.

Ҳолами мулки Сулаймон аст илм,
Чумла олам сурату чон аст илм.

Машварат идроку хушёрӣ диҳад,
Ақлхоро ақло ёрӣ диҳад.

Сахт дармонад амири сустриш,
Чун на пас бинад на пеш аз аҳмақиш.
Лафзхову номҳо чун домҳост,
Лафзи ширин реги оби умри мост.

Чун қалам аз об буд, дафтар зи об,
Ҳар чи бинвисӣ, фано гардад шитоб.

Нури нури чашм худ нури дил аст,
Нури чашм аз нури дилҳо ҳосил аст.

Мурғи бевақтӣ, сарат бояд бурид,
Узри аҳмакро намешояд шунид.

Узри аҳмак бадтар аз чурмаш бувад,
Узри нодон захри ҳар дониш бувад.

Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
Мард бо номахрамон чун бандӣ аст.
Пас забони маҳрамӣ худ дигар аст,
Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ бехтар аст.

Ҳар ки нукси хешро диду шинохт,
Андар истикмоли худ даҳаспа тохт.

Ақл бо ақли дигар дуто шавад.
Нур афзун гашту раҳ пайдо шавад.
Ёр чашми туст, ай марди шикор,
Аз хасу хошок ӯро пок дор.
Хоб бедорист, чун бодониш аст,
Войи бедоре, ки бо нодон нишаст.

Рӯх бо илм асту бо ақл аст ёр,
Рӯхро бо тозиву туркӣ чӣ кор?

Дар чаҳон ҳар чиз чизе ҷазб кард,
Гарм гармиро кашиду сард сард.

Дар замини мардумон хона макун,
Кори худ кун, кори бегона накун.

Гарчи хикматро ба такрор оварӣ,
Чун ту ноаҳлӣ, шавад аз ту барӣ.

То нашуд таҳқиқ , аз ёр он мабур,
Аз садаф магсил, нагашт он қатра дур.

Гар тарозуро тамаъ будӣ ба мол,
Рост кай гуфтӣ, тарозу васфи ҳол.?

Гуфт: Пайғамбар «Худош имон надод,
Ҳаркиро сабре набошад дар ниҳод».
Гуфт: Пайғамбар, ки Яздони мачид,
Аз паи ҳар дард дармон офарид.

В-ар бувад кашфаш, марав дар санглох
В-ар ду шох астат, машав ту чоршох.

Ман надидам дар чаҳони ҷустуҷӯ
Ҳеч аҳлият беҳ аз хӯйи нақӯ.

Булҳаким номаш шуду Бӯчаҳл шуд,
Ай басо аҳл аз ҳасад ноаҳл шуд.

Ҳар киро хӯйи нақӯ бошад, бираст,
Ҳар касе, к-ӯ шишадил бошад, шикаст.

Ҳар касе, к-ӯ айби худ дидӣ зи хеш,
Кай будӣ фориг вай аз ислоҳи хеш?

Сурати зоҳир фано гардад, бидон,
Олами маънӣ бимонад ҷовидон.

Гар ҳамеҳоҳӣ ту дафъи шарри нор,
Оби раҳмат бар дили оташ гумор.

Кирм дар беҳи дараҳти тан фитод,
Боядаш барканду дар оташ ниҳод.

То намурдаст ин чароғи боғуҳар,
Ҳин, фатилаш созу равған зудтар...

Лаб бибанду каффи пурзар баркушо,
Бухли тан бигзору пеш овар саҳо.
Чун қалам дар дасти ғаддоре бувад,
Бегумон, Мансур бар доре бувад.

Дӯст ҳамчун зар, бало чун оташ аст,
Зарри холис дар дили оташ х (в) аш аст.

Аз муҳаббат талхҳо ширин шавад
В-аз муҳаббат мисҳо заррин шавад.
Аз муҳаббат дурдҳо софӣ шавад
В-аз муҳаббат дардҳо шофӣ шавад.
Аз муҳаббат мурда зинда мешавад
В-аз муҳаббат шоҳ банда мешавад.

Оқибатбин ақл аст аз хосият,
Нафс бошад, к-ӯ набинад оқибат.

Хок зан дар дидаи хасбини хеш,
Дидаи хис душмани ақл асту хеш.

Миллати ишқ аз ҳама динҳо ҷудост,
Ошиқонро мазҳабу миллат Ҳудост.

Чун гарониҳо асоси роҳат аст,
Талхҳо ҳам пешвои неъмат аст.
Гуфт: Пайғамбар: «Адоват аз хирад,
Беҳтар аз меҳре, ки аз чоҳил расад».

Ҳар кучо дарде, даво он чо равад,
Ҳар кучо пастист, об он чо давад.

Пунбаи васвос берун кун зи гӯш,
То ба гӯшат ояд аз гардун хурӯш.

Ақл қувват гирад аз аҳли дигар,
Найшакар комил шавад аз най шакар.

Хӯй, к-он бо шир рафт андар вучуд,
Кай тавон онро зи мардум во кушуд.

Бар умеди рост кажро мехаранд,
Заҳр дар қанде равад, он гах х (в)аранд.

Гарм бош, ай сард, то гармӣ расад,
Бо дурушті соз, то нармӣ расад.

Ту чи донӣ завқи сабр, ай шишадил?
Хоса сабр аз баҳри он нақши чигил.

Мори шаҳватро бикӯш дар ибтидо
 В-арна инак гашт морат аждаҳо.
 Гӯшро бандат тамаъ аз истимоъ,
 Чашмро бандад ғараз аз иттилоъ.

Дех марав, дех мардро аҳмак кунад,
 Ақдро бенуру беравнак кунад.
 Қавли Пайғамбар шунав, ай мучтабо!
 «Гӯри ақл омад ватан дар русто».

Ин ҷаҳон ҳамчун дарахт аст, ай киром!
 Мо бар ӯ чун меваҳои нимҳом.

Ҷузв аз кул қатъ шуд, бекор шуд,
 Узв аз тан қатъ шуд, мурдор шуд.

Ҳар киро дил пок шуд аз эътидол,
 Он дуъояш меравад то Зулчалол.

З-аҳмақон бигрез, чун Исо гурехт,
 Сӯхбати аҳмақ бәсе хунҳо, ки рехт.

Қиммати ҳар кола медонӣ, ки чист?
 Қиммати худро надонӣ аҳмақист.

Шукри ҷони неъмату неъмат чу пӯст,
 З-он ки шукр орад туро то кӯи дӯст.

Баъди навмедӣ бәсе умедҳост,
 Аз паси зулмат бәсе хуршедҳост.

Марги ҳар як, ай писар, ҳамранги ӯст,
 Пеши душман душману бар дӯст дӯст.

Ҷӯяке кӯҷак , ки доим меравад,
 На наҷас гардад, на ганда мешавад.

Модар ар гӯяд туро: «Марги ту бод!»
Марги он хӯ хоҳаду марги фасод.
Он гурӯҳе, к - аз адаб бигрехтанд,
Оби мардӣ в - оби мардон рехтанд.

Ҳеч бонги каф задан н-ояд бадар,
Аз яке дасти ту бе дасти дигар.

Халқи обиро бувад дарё чу боғ,
Халқи хокиро бувад он маргу доғ.

Мангар аз чашми худат он хубро,
Бин ба чашми толибон матлубро.

Гар набудӣ майлу уммеди самар,
Кай шинондӣ боғбон беҳи шачар?

Гов агар воқиф зи қассобон будӣ,
Кай пайи эшон бад-он дӯкон шудӣ?

Илму молу мансабу чоҳу қирон
Фитна омад дар кафи бадгавҳарон.

Молу мансаб нокасе, к-орад ба даст,
Толиби расвоии хеш ӯ шудааст.

Ахмақон сарвар шудастанду зи бим,
Оқилон сарҳо кашида дар гилем .

Рав касе чӯ, ки туро ӯ ҳаст дӯст,
Дӯст баҳри дӯст, лошак хайрчӯст.

Ҳар ки бошад ҳамнишини дӯстон,
Ҳаст дар гулхан миёни дӯстон.

Чунки кардї душманї, пархез кун,
Машварат бо ёри мехрангез кун.

Асли лашкар бегумон сарвар бувад,
Қавми бесарвар тани бесар бувад.

Хомушї баҳр асту гуфтан ҳамчу чӯ,
Баҳр мечӯяд туро, чӯро маҷӯ.

Кай шавад бустону кишту баргу бар,
То нагардад назми ӯ зеру забар?

Ҳам суол аз илм хезад ҳам ҷавоб,
Ҳамчунон ки хору гул аз хоку об.

Нафс Фиръавнест, ҳон, шераш макун,
То наёрад ёд аз он куфри кӯхун.

То нагирад абр, кай хандад чаман?
То нагирад тифл, кай нӯшад лабан?

Ақли ҷузвї ақро бадном кард,
Коми дунё мардро бадном кард.

Мурғи ғофил меҳурад дона зи дом,
Ҳамчу андар доми дунё ин авом.

Ҳар гурусна оқибат куте биёфт,
Офтоби давлате бар вай битофт.

Чун дарахт аст одамиву бех аҳд,
Беҳро тимор мебояд ба чаҳд.

Ҳар киро бошад мизочу табїи суст,
ӯ нахоҳад ҳеч касро тандуруст.

Шаб гурезад, чунки нур ояд зи дур,
Пас чи донад зулмати шаб холи нур?

Феъли оташро намедонӣ ту бард,
Гирди оташ бо чунин дониш магард.

Ҳар ки ранче дид, ганче шуд падид,
Ҳар ки чидде кард, дар чадде расид.

Ҳадди худ бишносу бар боло мапар,
То наяфтӣ дар нишеби шӯру шар.

Аз қаноат ҳеч кас бечон нашуд,
Аз ҳарисӣ ҳеч кас султон нашуд.

Меъдаро хӯ кун бад-он райҳону гул,
То биёбӣ хикмату қути Расул (с).

Меъдаи тан сӯи қаҳдон мекашад,
Меъдаи дил сӯи райҳон мекашад.

Мири охур дигару хар дигар аст,
На ҳар он ки андар охур шуд, хар аст.

Ҳирс кӯру аҳмаку нодон кунад,
Маргро бар аҳмақон осон кунад.

Чун набошад нури дил, дил нест он,
Чун набошад рӯх, чуз гил нест он.

Чун найӣ ранчур, сарро бар мабанд,
Ихтиёрат ҳаст, бар сиблат маханд.

Ишқ бар мурда набошад пойдор,
Ишқро бар ҳайи чонафзой дор.

Муъмин он бошад, ки андар чазру мад,
Кофир аз имони он хасрат хурад.

Ганчу гавҳар кай миёни хонаҳост?
Ганҷо пайваста дар вайронаҳост.

Ҳар киро гулшан бувад базму ватан,
Кай хурад ӯ бода андар гулхан?

Шохи гул ҳар ҷо, ки рӯяд ҳам гул аст,
Хумми мул ҳар ҷо, ки чӯшад, ҳам мул аст.

Худ чаҳони чон саросар огаҳист,
Ҳар ки бечон аст, аз дониш тижист.
Мулку молу атласи ин марҳала,
Ҳаст бар ҷони сабукрав силсила.

Ҷонвар фарбеҳ шавад, лек аз алаф,
Одамӣ фарбеҳ зи изз асту шараф.

Пеш аз он ки шаб шавад, ҷома бичӯ,
Рӯзро зоеъ макун дар гуфтугӯ.

Оқибат ҷӯянда ёбанда бувад,
Ки фараҷ аз сабр зоянда бувад.

Ҷисмҳо чун кӯзаҳои бастасар,
То ки дар ҳар кӯза ҷӣ буд? Он нигар.

Ҷоҳил ар бо ту намояд ҳамдилӣ,
Оқибат заҳмат занад аз ҷоҳилӣ.

Ин масал андар замона ҷонӣ аст,
Ҷони нодонон ба ранҷ арзонӣ аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қиссаи он марди савдогарро, ки барои тиҷорат ба Ҳиндустон мерафт, бодиққат хонда мазмуни онро нақл кунед.
2. Тўтии маҳбуси бозургон пеш аз сафари соҳибаш ба Ҳиндустон аз ӯ чӣ хоҳиш кард?
3. Вақте ки бозаргон ба Ҳиндустон расиду тўтиёни зиёдеро дид, пайгоми тўтии худро ба онҳо гуфт ё не?
4. Баъди бозгаштани бозаргон ба ватани худ ва боз гуфтани ҳолати яке аз тўтиёни Ҳиндустон ба тўтии бозаргон чӣ ҳодиса рӯй дод?
5. Маънии байти:

**«Нуктае, к-он ҷаст ногаҳ аз забон,
Ҳамчу тире дон, ки ҷаст он аз камон»** - ро гӯед.
6. Бигӯед, ки афтидан ва мурдани тўтии Ҳиндустон ва ҳолати тўтии маҳбуси бозаргон ба ҳам чӣ муносибат доранд?
7. Бигӯед, ки Ҷалолуддини Балхӣ қиссаи бозаргон ва тўтии маҳбуси ӯро бо кадом мақсад овардааст? Чунин тарзи ифода-ро дар адабиёт чӣ мегӯянд?
8. Мақсади шоир аз овардани байтҳои зер чист?

**Ай забон, ту бас зиёни мар маро,
Чун туй гӯё, чӣ гӯям мар туро?
Ай забон, ҳам оташу ҳам хирманӣ,
Чанд ин оташ дар ин хирман занӣ?
Ай забон, ҳам ганҷи бепоён туй,
Ай забон, ҳам ранҷи бедармон туй.**
9. Қиссаи ошиқ шудани подшоҳ бо канизакро хонда, мазмунашро нақл кунед.
10. Подшоҳ барои табобат кардани канизак чӣ чораҳо андешид?
11. Қисса бо кадом ҳодиса ба охир мерасад?
12. Бигӯед, ки Мавлавӣ дар «Маснави маънавӣ» бештар ба кадом масъалаҳои пандуахлоқӣ диққат додааст?
13. Даҳ байти андарзҳои Мавлавиро азёд кунед.
14. Маъноии ин абётро шарҳ диҳед:

**Ҳамзабонӣ хешию пайвандӣ аст,
Мард бо номаҳрамон чун бандӣ аст.
Пас забони маҳрамӣ худ дигар аст,
Ҳамдилӣ аз ҳамзабонӣ беҳтар аст.**

ИСТИОРА

Истиора калимаи арабист, маънои аслиаш ба орият, амонат ва гаравгон гирифтагана аст, аммо дар илми бадеъ аз ҷумлаи санъатҳои маънавист, ки ба ҷои як калима калимаи дигарро истифода мебаранд. Истиора ҳам ба маҷоз ва ҳам ба ташбеҳ наздик аст. Донишмандони илми бадеъ истиораро як нави маҷоз медонанд ба ин маънӣ, ки дар истиора калима аз маънои аслии худ хеле дур меравад. Истиораро ташбеҳи пӯшида низ меноманд ва истиора дар асоси инкишофи минбаъдаи ташбеҳи пӯшида ба вучуд меояд. Фарқи истиора аз ташбеҳ он аст, ки дар истиора ташбеҳшаванда зикр наёфта, фақат ташбеҳкунанда ном бурда мешавад.

Масалан, дар байти:

Гули ман, иди наврӯзат муборак,

Чунин ҷашни дилафрӯзат муборак.

калимаи «гул» ба маънои ёр омадаст ва истиора аст.

Агар бигӯем, ки «ёри ман мисли гул аст», мо ёрро ба ниҳоли гул монанд кардем, ки ин ташбеҳ аст. Аммо агар бигӯем, ки «гули ман омад», дар ин ифода «гул» истиора мешавад, зеро ба ҷои калимаи «ёр» истифода шудааст.

Мақсад аз истифодаи истиора, пеш аз ҳама, ҳақиқатро барҷастиатар ва бофасоҳат баён кардан аст. Аз мисоли боло маълум шуд, ки рӯи ёр мисли гул аст, аммо нагуфтем, ки «ёри ман, ки ӯ мисли гул аст, омад», баръақс кӯтоҳақикат «гули ман омад» гуфтем ва дар ин ҷо «гул» киноя аз ёр мебошад. Ҳамин тариқ, «гул», ки дар ифодаи аввал ташбеҳкунанда буд, дар ифодаи сонӣ ҷои худ ташбеҳшавандаро гирифт ва ба истиора табдил ёфт.

Дар байти:

Меравию гиря меояд маро,

Соате биншин, ки борон бигзарад.

гузаштани борон истиора аст. Ба маънои оби ҷашм, яъне шоир гуфтагана мехоҳад, ки аз рафтани ту чунон ғамгин мешавам, ки оби дидагонам мисли борон мерезад. Дар ин ифода борон ҷои ташбеҳшавандаро гирифт ва истиора шуд.

Чанд мисол:

**Маро аз гиряи шабҳо нашуд чуз дарди сар ҳосил,
Ба хуни дал абас парвардаам ин тифли бадхӯро.**

(Мулҳами Бухорӣ)

**Ай ки бар кори шикасти дили мо меқӯшӣ,
Бохабар бош, ки ин шиша садое дорад.**

(Хофиз)

Дар байти аввал ибораи «тифли бадхӯ» (ба ҷои оби дида омадаст) ва дар байти дуюм «шиша» (ба ҷои дил омадааст) истиора мебошанд.

Истиора ду хел мешавад:

1. Истиораи равшан. Дар ин навъи истиора ташбеҳшаванда, яъне соҳибистиора зикр нашуда, истиорашаванда оварда мешавад. Мисол:

**Барафрӯхт он моҳ чун офтоб,
Фурӯ рехт бар гул зи наргис гулоб.**

(Низомӣ)

Калимаҳои «моҳ», «гул», «наргис» ва «гулоб»- и байт истиораи равшананд, зеро онҳо ба маънои аслии худ наомада ба ҷои соҳибистиора - ёр, рӯй, чашм ва ашк омадаанд.

2. Истиораи пӯшида (истиораи изофӣ). Ин навъи истиора чунон аст, ки шоир истиорашавандаро умуман зикр накарда, ягон сифат, аломат, хислат ва узви онро ба таври изофат соҳибистиора месозад. Мисол:

**Мисраъи барҷастаи оҳам ончунин истодааст,
Об гардад шамъ, гар дар анҷуман бинад маро.**

Дар ин байт соҳибистиора оҳу нола аст, ба маънои шеър омадааст ва «мисраъи барҷаста» чун истиорашаванда бо соҳибистиора дар шакли изофӣ пайвастааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Истиора чанд хел мешавад?
2. Маънои луғавӣ ва истилоҳии истиораро гӯед.
3. Тафовути ташбеҳу истиора дар чист?

УБАЙДИ ЗОКОНӢ

*Ба мазоҳат нагуфтам ин гуфтор,
Ҳазл бигзору чидд аз ӯ бардор!*

Гузаштагони Убайди Зоконӣ аз Арабистон ба Эрон кӯчида, дар Зокони Қазвин сукунат ихтиёр намуданд. Убайд соли 1270 дар хонадони вазири собиқ ба дунё омадааст. Ӯ таълими ибтидоиро дар зодгоҳаш - Зокон гирифта, баъдан дар мадрасаҳои шаҳри Бағдод таҳсил намудааст. Вале дахшатоҳои ҳаёти замони феодалӣ боиси дар мӯхтоҷӣ зиндагӣ кардани Убайди Зоконӣ гаштаанд. Ин ҳақиқатро дар ашъори мазмуни тарҷумаиҳолӣ доштаи ӯ дучор меоём:

Дар хонаи ман зи неку бад чизе нест,

Чуз бангею пораи намад чизе нест.

Аз ҳар чӣ пазанд, нест ғайр аз савдо

В-аз дар чӣ хӯранд, чуз лагад чизе нест...

Ӯ соли 1370 аз олам чашм пӯшидааст. Убайди Зоконӣ нависандаи шӯхтабъ аст. Ҳачв равияи хоси эҷодиёти ӯ шинохта шудааст. Асарҳои ӯ дар шакли назм ва наср таълиф ёфтаанд. Мероси адабии Зокониро «Наводир-ул-амсол», рисолаҳои «Ахлоқ-ул-ашроф», «Садпанд», «Даҳфасл», «Дилкушо», «Ришнома», дostonҳои «Ушшоқнома», «Муш ва гурба», «Фолномаи буруч», «Фолномаи вухуш ва туюр», қасидаю ғазал, қитъаву рубой, тарҷеъбанд ва осори дар шаклҳои хурди манзум таълифнамудааш ташкил медиҳанд.

Мазмуни асосии эҷодиёти ӯ аз танқиди ақидаҳои кӯҳнашуда, афкори зиддихалқии замона, чаҳолатпарастӣ, кирдори ношоистаю баъзе урфу одатҳои мардум, эътирози зидди хонахаробии заҳматкашон аз ҷангҳои доимии дохилии ҷохталабон, тарғиби ақидаҳои ҳаётдӯстӣ, муҳаббати поки инсонӣ иборат аст. «Рисолаи дилкушо» асари мансур буда, ба забони арабӣ ва тоҷикӣ таълиф ёфтааст. Он аз ҳикоятҳои хурд-хурд сурат гирифта, латифаҳои халқиро ба ёд меорад. Услуби нависанда агарчи ҳазлу мутоиба бошад ҳам, мазмуни ҷиддии танқидӣ дорад. Инро худи муаллиф ҳам ишорат намудааст:

**Ба мазохат нагуфтам ин гуфтор,
Ҳазл бигзору ҷид аз ӯ бардор!**

ХИКОЯҲО АЗ «РИСОЛАИ ДИЛКУШО»

... Чунин гӯяд муаллифи ин рисолат ва муҳаррири ин мақолат (Убайди Зоконӣ)... фазилати нутқ, ки шарафи инсонӣ бад-ӯ манут (вобаста) аст, бар ду вачҳ аст, ки: яке ҷид ва дигаре ҳазл ва ручҳони (бартариӣ) ҷид бар ҳазл мустағнист (бой ва номӯхтоҷ) ва чунон ки ҷид доим муҷиби малол мебошад, ҳазл доим низ боиси истихфоф (таҳқир ва кам шумурдан) ва қасри (кӯтоҳии) арз мешавад...

ХИКОЯТ

Талҳакро (номи қаҳрамони фолклорӣ дар Эрон, мисли Афандӣ) бо муҳиме пеши Хоразмшоҳ фиристоданд. Муддате он ҷо бимонд. Магар Хоразмшоҳ риояте, чунон ки ӯ мехост, намекард. Рӯзе пеши Хоразмшоҳ хикояти мурғон ва хосияти ҳар яке мегуфтанд.

Талҳак гуфт:

- Ҳеч мурғе аз лаклак зирактар нест.

Гуфтанд:

- Аз чӣ донӣ?

Гуфт:

- Аз баҳри он ки ҳаргиз ба Хоразм намеояд.

ҲИКОЯТ

Падари Ҳачӣ ду моҳии бузург бад-ӯ дод, ки бифрӯш. Дар кӯчаҳо мегардонид. Бар дари хонае расид. Зане хубсурат ўро дид. Гуфт: «Як моҳӣ ба ман бидеҳ». Ҳачӣ моҳӣ бидод... хушаш омад, моҳии дигар бидод... Пас бар дари хона нишаста гуфт:

- Қадре об мехоҳам.

Он зан кӯзае бад-ӯ дод ва бихӯрд ва кӯза бар замин зад ва бишкаст. Ногоҳ шавҳарашро аз дур бидид ва дар гирия афтод. Мард пурсид, ки:

- Чаро гирия мекуни?

Гуфт:

- Ташна будам. Аз ин хона об хостам. Кӯза аз дастам бияфтод, бишкаст. Ду моҳӣ доштам, хотун ба гарави кӯза бардоштааст ва ман аз тарси падар ба хона намеёрам рафт.

Мард ба зан итоб кард, ки «кӯзае чӣ қадр дорад?!»

Моҳиҳо бигирифт ва ба Ҳачӣ дод, то ба саломат равон шуд.

ҲИКОЯТ

Туфайлиро пурсиданд, ки:

- Иштиҳо дорӣ?

Гуфт:

- Мани бечора дар ҷаҳон ҳамин матоъ дорам.

ҲИКОЯТ

Султон Маҳмуд пире заифро дид, ки пушторое хор мекашад. Бар ӯ раҳмаш омад. Гуфт:

- Эй пир, ду динор зар мехоҳӣ, ё дарозгӯше, ё ду-се гӯсфанд, ё боғ, ки ба ту бидиҳам, то (ки) аз ин заҳмат халос ёбӣ?

Пир гуфт:

- Зар бидеҳ, то (ки) дар миён бандам ва бар дарозгӯше бинишинам ва гӯсфандон дар пеш гирам ва ба боғ биравам ва ба давлати ту дар боқии умр он ҷо биёсям.

Султонро хуш омад ва фармуд чунон карданд.

ҲИКОЯТ

Шахсе бо дӯсте гуфт, ки:

- Маро чашм дард мекунад. Тадбир чӣ бошад?

Гуфт:

- Маро порсол дандон дард мекард, баркандам.

ҲИКОЯТ

Кале аз ҳаммом берун омад, кулоҳаш дуздида буданд. Бо ҳаммомӣ мочаро мекард. Ҳаммомӣ гуфт:

- Ту ин чо омадӣ, кулоҳ надоштӣ.

Гуфт:

- Эй мусулмон, ин сар аз он сарҳост, ки бекулоҳ ба роҳ тавон бурд?

ҲИКОЯТ

Яке аз дигаре пурсид, ки:

- Қалияро ба коф кунанд ё ба ғайн?

Гуфт:

- Қалия на ба коф кунанд ва на ба ғайн, қалия ба гӯшт кунанд.

ҲИКОЯТ

Лӯлие бо писари худ мочаро мекард, ки «ту ҳеч коре намекунӣ ва умр дар батолат (бекорӣ ва танбалӣ) ба сар мебарӣ. Чанд бо ту гӯям, ки муаллақ задан биёмӯз, сағ аз чанбар ҷаҳонидан ва расанбозӣ таълим кун, то (ки) аз умри худ бархурдор шавӣ. Агар аз ман намешунавӣ, ба Худо, туро дар мадраса андозамат, то (ки) он илми мурдареги ишон биёмӯзӣ ва донишманд шавӣ ва то зинда бошӣ, дар мазаллат ва фалокат ва идбор (бадбахтӣ) бимонӣ ва як ҷав аз ҳеч чо ҳосил натавонӣ кард.

ҲИКОЯТ

Қазвинӣ табаре дошт, ҳар шаб дар маҳзан (анбор) ниҳодӣ ва дар маҳкам бубастӣ. Занаш пурсид:

- Чаро табар дар махзан мениҳӣ?

Гуфт:

- То (ин ки) гурба набарад.

Гуфт:

- Гурба табар чӣ кунад?

Гуфт:

- Аблаҳ зане будай! Шушпорае, ки ба як чав намеарзад, мебаррад, табаре, ки ба даҳ диноҳ харидаам, раҳо хоҳад кард?!

ҲИКОЯТ

Дехқоне дар Исфаҳон ба дари Хоча Баҳоуддини соҳибде-
вон рафт. Ба хочасаро гуфт, ки «бо хоча бигӯй, ки Худо бе-
рун нишастааст, бо ту коре дорад». Ба хоча бигуфт. Ба эҳзо-
ри (ҳозир кардан) ӯ ишорат кард. Чун даромад, пурсид, ки:

- Ту Худой?

Гуфт:

-Оре.

Гуфт:

-Чӣ гуна?

Гуфт:

- Ҳал он ки ман пеш деҳхудо ва боғхудо ва хонахудо бу-
дам. Нуввоби (яъне ноибони) ту деҳ ва боғу хона аз ман ба
зулм бисутурданд, Худо (соҳиб) монд.

ҲИКОЯТ

Қазвиниро дандон дард мекард. Пеши ҷарроҳ рафт.

(Ҷарроҳ) гуфт:

- Ду оқча бидеҳ, то (ки) барканам.

Гуфт:

-Як оқча беш намедихам.

Чун музтариб(дар изтироб ва ҳаяҷон бошанда) шуд, но-
ҷор ду оқча бидод ва сар пеш бурд ва дандоне, ки дард на-
мекард, бад-ӯ намуд. Ҷарроҳ онро канд. Қазвинӣ гуфт: «Саҳв
кардам». Он дандон, ки дард мекард, бад-ӯ намуд. Ҷарроҳ
барканд. Қазвинӣ гуфт: Мехостӣ, ки сарфи ман барӣ ва ду

оқча биситонӣ. Ман аз ту зирактарам. Туро ба бозӣ харидам ва кифояти ту чунон кардам, ки як дандонам ба як оқча баромад.

ҲИКОЯТ

- Талҳакро пурсиданд, ки: Даюсӣ чӣ бошад?

Гуфт:

- Ин масъаларо аз қозиён бояд пурсид.

ҲИКОЯТ

Гаронгӯше ба қазвинӣ гуфт:

- Шунидам, ки зан кардаӣ (гирифтай).

Гуфт:

- Субҳоналлоҳ, ту ки чизе нашнавиӣ, ин хабар аз кучо шунидӣ?!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар ҳикояти «Талҳақ ва Хоразмшоҳ» кадом хислати қаҳрамон ошкор гаштааст?
2. Дар ҳикояти «Ҳаҷӣ ва кӯза» қаҳрамон бо кадом хислат тасвир ёфтааст?
3. Ҷояи ҳикояти «Туфайлӣ»-ро чӣ тавр маънидод мекунед?
4. Дар ҳикояи «Султон Маҳмуд ва пири хоркаш» чӣ маънӣ дар назар дошта шудааст?
5. Тадбири дарди чашм дар ҳикояти «Дарди чашм ва давои он» чист?
6. Ҳикояти «Кал дар ҳаммом»-ро маънидод намоед.
7. Ҳикояти «Қазвинӣ ва табар» ба кадом фазилати хоси қаҳрамон равшанӣ меандозад?
8. Дар ҳикояти «Қазвинӣ ва ҷарроҳ» кадом хислати одам тарафдор ёфтааст?
9. Дар ҳикояти «Талҳақ ва қозиён» кӣ мазамат ёфтааст?
10. Дар ҳикояти «Гаронгӯш ва қазвинӣ» кадом фазилати инсонӣ мушоҳида мешавад?

КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

*Гар бичӯянд ба сад қарн
наёбанд, Камол,
Булбуле чун ту хушилҳон ба
чаманҳои Хучанд.*

Камоли Хучандӣ соли 1318 дар шаҳри Хучанд таваллуд шудааст. Айёми кӯдакӣ ва таҳсили ибтидоии ӯ дар зодгоҳаш гузаштааст. Баъд таҳсилро дар мадрасаҳои Самарқанд, Тошканд ва Хоразм давом дода, қариб ҳамаи илмҳои замонашро аз худ намудааст. Ӯ бештар ба адабиёт шавқу ҳавас дошт, шеърро нақл, ривояту афсонаҳои фаровонеро аз ёд карда буд.

Баъди хатми таҳсил муддате дар шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Тошканд ва Хоразм саёҳат кардааст. Дар синни 40 - 45-солагӣ бо роҳи Ҳичоз ба ҳаҷ сафар карда, баъди баргаштан дар шаҳри Табрез мемонад. Вақте Тӯхтамиш ба Табрез хучум мекунад, Камолро бо худ гирифта ба Олтинурда мебарад. Камол он ҷо дар шаҳри Сарой (наздикии Астрахан) ҳаёти осуда ва бофароғат гузаронидааст. Темурланг соли 1395 Саройро истило намуд. Камол баъди 10-11 соли ҳичрон ба Табрез бармегардад, зеро аҳли оилааш дар он ҷо буд. Минбаъд Камол зиндагии фақиронае дошт. Камол умри дароз дидааст. Вале ин умри азизи ӯ дар ғарибӣ зери азоби бекасӣ ва маҳрумӣ гузаштааст. Вай аз он бекасӣ ва оворагардӣ аз сини пурдари нолаҳои дилхарош мебарорад:

**Дилам ба зулфи ту чун аст, аз ин ғариб мапурс,
Ки шом чун гузарад бар ғариб, ман донам.**

Камол, ки шоири ватандӯст буд, ҳеч гоҳ зодгоҳи азизи худ - Хучандро аз ёд набароварда, ҳамеша аз он ёд карда, аз хучандӣ будани худ фахр мекард:

**Бо лутфи табъ мардуми Шероз аз Камол
Бовар намекунад, ки гӯям: хучандиям.**

Камол соли 1401 дар Табрез вафот кард. Ҷуро дар боғи худаш, ки Биҳишт ном дошт, ба хок супурданд. Мақбараи ӯ то имрӯз боқист ва зиёратгоҳи аҳли хирад аст.

Аз Камоли Хучандӣ девоне боқӣ мондааст, ки аз 7335 байт иборат аст.

ҒАРИБӢ

Дил муқими кӯи чонон асту ман ин чо ғариб,
Чун кунад бечораи мискинтани танҳо ғариб.
Орзӯманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд гардам бе сару бе по ғариб?!
Чун ту дар ғурбат наҷфтодӣ, чи донӣ холи мо,
Меҳнати ғурбат надонад ҳеч кас, илло, ғариб.
Ҳаргиз аз роҳи карам рӯзе напурсидӣ, ки чист,
Холи зори мустамандӣ монда дур аз мо ғариб.
Чун дар ин даврон намеафтад касе бар холи мо,
Дар ҷунин шаҳре, ки мебинӣ кӣ афтад бо ғариб?
Дар ғарибӣ чон ба саҳтӣ медиҳад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибо, во ғариб.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок қироат кунед.
2. Мазмуни ғазалро нақл кунед.
3. Ҷаро шоир аз холи дар ғарибӣ доштааш шикоят кардааст?
4. Мисраи «Дар ҷаҳон то чанд гардам бе сару бе по ғариб»?! - чӣ маъно дорад?

ГУФТАМ: БА ЧАШМ!

Ёр гуфт: аз ғайри мо пӯшон назар, гуфтам: ба чашм!
В-он гаҳе дуздада дар мо менигар, гуфтам: ба чашм!
Гуфт: агар ёбӣ нишони номи мо бар хоки роҳ,
Барфишон он чо ба доманҳо гуҳар, гуфтам: ба чашм!

Гуфт: агар сар дар биёбони ғамам хоҳӣ ниҳод,
 Ташнагонро муждае аз мо бубар, гуфтам: ба чашм!
 Гуфт: агар гардад лабат хушк аз дами сӯзони оҳ,
 Боз месозаш чу шамъ аз гиря тар, гуфтам: ба чашм!
 Гуфт: агар бар остонам об хоҳӣ зад зи ашк
 Ҳам ба мижгонат бирӯб он хоки дар, гуфтам: ба чашм!
 Гуфт: агар гардӣ шабе аз рӯи чун моҳам чудо,
 То сахаргоҳон ситора мешумар, гуфтам: ба чашм!
 Гуфт: агар дорӣ хаёли дур(р)и васли мо, Камол,
 Қаъри ин дарё бипаймо сар ба сар, гуфтам: ба чашм!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок қироат кунед.
2. Мазмуни ғазалро мухтасар нақл кунед.
3. Байти охирини ғазалро ба наср баргардонед.

ОШҶБИ ЧОНӢ

Ошӯби чонӣ, шӯхи чаҳонӣ,
 Беътиной, номехрубонӣ.
 Гоҳам навозӣ, гоҳам гудозӣ,
 Гоҳе чунинӣ, гоҳе чунонӣ.
 Аз ту сабури кардан, нигоро,
 Натвон, валекин ту метавонӣ.
 3-ин сон, ки дорӣ аз хеш дурам,
 Гар мирам аз ғам, аз ман надонӣ.
 Гуфтам: нисорат созам дурри ашк,
 Гуфто: чӣ гӯям дурр мечаконӣ.
 Бо ту чӣ монад, Хизру Масеҳо,
 Умре ту ҳаргиз бо қас намонӣ.
 Гар аз Камол, ай мунис, малӯлӣ,
 Рафтам зи пешат, бурдам гаронӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
2. Мундариҷа ва ғояи ғазалро таҳлил кунед.

ДҶУСТ МЕДОРАД ДИЛАМ ЧАБРУ ЧАФОИ ДҶУСТРО

Дӯст медорад дилам чабру чафои дӯстро,
 Дӯсттар аз чону сар дарду балои дӯстро.
 Заҳмати худ бо табиби муддаӣ хоҳам намуд,
 То бисозад чораи дарду давои дӯстро.
 Чун муроди дӯст чон афшондан аст аз дӯстон,
 Зудтар дарёб, чони ман, ризои дӯстро.
 Дар ҳавои ӯ тавонад дод ошик сар ба бод,
 Лек натвонад ниҳод аз сар ҳавои дӯстро.
 Гар бадал кардӣ ба сад Фирдавс гарди кӯи дӯст,
 Ройгон аз даст додӣ хоки пой дӯстро.
 Дастбӯси дӯст мехоҳӣ, бишӯ даст аз ду кавн¹³¹,
 Дастолуда нашояд марҳабои дӯстро.
 Дӯстиҳои ҳама олам бирӯб аз дил, Камол,
 Пок бояд доштан хилватсарои дӯстро.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шарҳи калимаҳои мушкилро аз луғат ёбед ва ба ёд гиред.
2. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
3. Мазмуни ғазалро ҳикоя кунед.
4. Дар ин ғазал дӯст дар маркази диққат аст. Бигӯед, ки шоир дар зери мафҳуми дӯст киро дар назар дорад?
5. Байти мақтаъро ба наср гардонед.

КИНОЯ

Киноя калимаи арабӣ буда, маънои луғавиаш сухани пӯшида, пӯшида сухан гуфтан; рамз ва ишора аст. Дар илми бадеъ номи яке аз санъатҳои маънавист. Киноя чунон аст, ки шоир ё нависанда калима ё ибораеро истифода менамояд, ки ба маънои аслии худ не, балки ба маънои акс омадааст. Дар ин маврид шартӣ асосӣ ин аст, ки маънои аслии ва маънои иловагӣ аз ҷиҳати мантиқӣ ва шабоҳат бояд ба ҳам наздик бошанд. Масалан, «Думи сағат қач», «Оби дари хона

¹³¹Кавн - дунё, олам.

кадр надорад» киноя аз айбҷӯй ва беқадрии наздикон мебошад. Киноя аз воситаҳои баён буда, дар он ифодаи маъноӣ ҳақиқӣ низ имкон дорад. Масалан, агар гӯем, ки «Дарро задам, девор кафид» ба маъноӣ одаме, ки ҳақиқати гапро нафаҳмида, гавго мебардорад, аммо задани дару кафидани девор ба маъноӣ асли низ наздик аст.

Киноя яке аз санъатҳои серистеъмоли адабиёти шифоҳӣ низ ба шумор меравад. Дар афсона, латифа ва мақолу зарбулмасалҳои халқӣ хеле зиёд ба мушоҳида мерасад. Чанд мисол: «Дами табарро пахта гирифтааст», «Ҳамаро мон, аммаро меҳмон кун».

Дар ин байти Мирзо Турсунзода «меҳмон» киноя аст:

Фурсати он аст, ки ин «меҳмон»

Тарк кунад кишвари Ҳиндустон.

Дар абёти поёнӣ таъбирҳои «Нафасе то ба охират бираسد», «Худош бардорад» ва «Мусулмонӣ ҳамин аст» - у «бедард» ба вазифаи киноя омадаанд:

Шоҳ аспе ба шоире бахшид,

Ки зи тундеш чашми чарх надид.

Буд тунд ин қадар, ки аз дунё

Нафасе то ба охират бираسد.

(Бисотӣ)

Рақиб гуфт, ки афтодаам, маро бардор,

Дуош кардаму гуфтам: «Худош бардорад»

(Возех)

Гар мусулмонӣ ҳамин аст, ки Ҳофиз дорад,

Вой агар аз паси имрӯз бувад фардое.

(Ҳофиз)

На ҳар к-ӯ зан бувад, номард бошад,

Зан он мард аст, к-ӯ бедард бошад.

(Низомӣ)

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Киноя дар луғатҳо ба кадом маъноҳо меояд?
2. Чаро кинояро воситаи баён меноманд?

АБДУРРАҲМОНИ ҶОМӢ

*Қавофисанҷ мургон, гӯ хамӯш
бошед дар бӯстон,
Ки Ҷомӣ омадаст аз ҷумла дар
лутфи суҳан бар сар.*

Абдуррахмони Ҷомӣ 7 ноябри соли 1414 дар деҳаи Харчурди вилояти Ҷом ба дунё омадааст. Хангоме ки Ҷомӣ 11-сола мешавад, оилаи онҳо аз вилояти Ҷом ба Ҳирот меояд. То ин дам Абдуррахмони Ҷомӣ дар назди падараш - Низомуддин Аҳмад саводи пурра бароварда, инчунин забони арабиро то андозае аз худ карда буд. Баъд аз ин Абдуррахмон дар Ҳирот, дар мадрасаи Низомия таҳсили илмро давом медиҳад. Ҷомӣ аз кӯдакӣ зеҳни бурро, ақли расо ва одати ачибе дошт. Ба ҳар як чиз, ба ҳар як ҳодиса аз нуқтаи назари кунҷковӣ нигоҳ мекард. Фаъолияти эҷодии Ҷомӣ барвақт сар шуда буд. Ҳанӯз аз овони ҷавонӣ овоза ва ҳурмат пайдо кардани ӯ на танҳо дар ватани ҳудаш, балки дар бисёр мамлакатҳои Шарқи Наздик ва Шарқи Миёна ҳам бо далелҳо исбот шудааст.

Ҷомӣ 9-уми ноябри соли 1492 дар Ҳирот фавтидааст. Аз Абдуррахмони Ҷомӣ асарҳои бисёри манзуму мансур мерос мондаанд. Таърихнависони Шарқ ва Осиёи Миёна асарҳои Ҷомиро аз 34 то 99 номгӯй шумурдаанд. Калонтарин асарҳои ӯ «Баҳористон», китоби «Ҳафт авранг», ки аз ҳафт достони манзум иборат аст ва «Девони Ҷомӣ» - маҷмӯаи газалиёт мебошанд.

ҲИКОЯҲО АЗ «БАҲОРИСТОН»

Абдуррахмони Ҷомӣ бо шеърӯ сухани худ дар байни мардуми мо шӯҳрат ёфтааст. Машхуртарин китоби насрии ӯ «Баҳористон» аст. Ин китоб дар пайравии «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ навишта шудааст ва аз ҳашт боб иборат буда, ҳар боби он аз ҳикоятҳои пандомез, оқилона, ҳикматҳои зиндагӣ, рӯзгори ибратбахши шахсони бузург ва шоирон ба ҳам омадааст. Як боби китоб аз масалҳои ширини амали паррандагон ҳикоят мекунад. Ҷомӣ марди ҳикматшинос ва файласуф ҳам буд ва бо панду ҳикматҳо моро насихат мекунад ва панду андарз меомӯзад.

ҲИКОЯТ

Искандари Румӣ дар овони ҷаҳонگیرӣ бо ҳилаи тамоми хисореро бикушод ва ба вайрон кардани он фармон дод. Гуфтанд: «Дар он ҷо ҳақимест доно ва бар ҳалли мушкилоти ҳикмат тавоно». Вайро талаб дошт. Чун биёмад, шакле дид аз қабули таъб дур ва таъби аҳли қабул аз вай нуфур. Гуфт: «Ин чӣ сурати ғариб ва чӣ шакли муҳиб (бадҳайбат) аст?» Ҳақим аз он сухан барошуфт ва хандон-хандон дар он ошуфтагӣ гуфт:

ҶИТӢА

**Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,
Ай тижӣ аз фазилату инсоф!
Тан бувад чун ғилофу ҷон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на ғилоф!**

Дигар гуфт: «Ҳар киро хулқ бо халқ на некӯст, пӯст бар бадан зиндони ӯст, чунон аз вучуди худ дар тангноест афтода, ки зиндон дар ҷанби (тараф) он азмоғест кушода».

ҶИТӢА

**Касе, ки бо ҳама кас хӯи бад ба кор барад,
Ҳамеша дар кафи сад ғусса мумтаҳан¹³² донаш.**

¹³²Мумтаҳан - имтиҳоншаванда, дучори азобу сахтӣ.

**Машав ба шахна¹³³, ки зиндон мақоми ӯ гардон,
Ки пӯст бар тани бадхӯ бас аст зиндонаш.**

Ва дигар гуфт: «Ҳасуд ҳамеша дар ранҷ аст бо парвардигори хеш ситезасанҷ, ҳар чӣ дигаронро диҳад, вай написаниедад ва ҳар чӣ на насиби вай, дил дар он бандад».

ҚИТЪА

**Эътироз аст бар аҳкоми чаҳондори ҳаким
Одати марди ҳасадпеша, ки хокаш ба даҳан.
Ҳар чӣ бинад ба кафи ғайр, фиғон бардорад,
Ки чаро дод ба вай бесабаб онро, на ба ман.**

Дигар гуфт: «Хирадмандони карим мол бар дӯстон шуморанд ва беҳирадони лаим¹³⁴ аз барои душманон бигуздоранд».

ҚИТЪА

**Ҳар чӣ омад ба дасти марди карим,
Ҳама дар пой дӯстон афшонд.
В-он чӣ андӯхт сифлатабӣ лаим,
Баъди марг аз барои душман монд.**

Дигар гуфт: «Бо хурдон дар ҳазлу фисус овехтан обрӯи бузургӣ рехтан аст ва ғубори зиллату хорӣ ангеҳтан».

ҚИТЪА

**Ай, ки бар сифла медарӣ чома,
Ном, тарсам, ба гургият биравад.
Машав афсӯспеша бо хурдон
В-арна фарри бузургият биравад.**

Дигар гуфт: «Ҳар ки бо зердастон шеваи муштзанӣ бар даст гирад, дар лагадкӯби забардастон бимирад».

ҚИТЪА

**Дило, гӯш кун аз ман, ки ин нуктаи хуш,
Ки мондаст дар гӯшам аз нуктадонон.
Ки ҳар қас кашад теғи номехрубонӣ,
Шавад куштаи теғи номехрубонон.**

¹³³Шаҳна - посбони шахр, ҳокими шахр, ¹³⁴Лаим - паст, хасис.

ҲИКОЯТ

Дар маҷлиси Кисро се тан аз ҳукамо чамъ омаданд: файласуфи Рум, ҳақими Ҳинд ва Бузургмеҳр. Сухан ба он чо расид, ки саҳттарини чизҳо чист? Румӣ гуфт: «Пирию сустӣ ба нодорию тангдастӣ». Ҳиндӣ гуфт: «Тани бемор бо андӯҳи бисёр». Бузургмеҳр гуфт: «Наздики аҷал бо дурӣ аз хусни амал». Ҳама ба қавли Бузургмеҳр бозомаданд.

ҲИКМАТ

Се кор аз се гурӯҳ зишт ояд: тундӣ аз подшоҳон ва ҳирс бар мол аз доноён ва бухл аз тавонгарон.

ҚИТЪА

**Ин се кор аст, ки-ш нигорад зишт
Аз се кас хомаи нигоранда:
Тундхӯии подшоҳи қавӣ,
Ҳирси донову бухли доранда.**

АЗ ТАМСИЛОТИ «БАҲОРИСТОН»

ҲИКОЯТ

Рӯбоҳбачае бо модари худ гуфт:
- Маро ҳилае биёмӯз, ки чун бар кашокаши сағ дармонам, худро бираҳонам.

Гуфт:

- Он хила фаровон аст, аммо беҳтарини ҳама он аст, ки дар хонаи худ бинишинӣ, на ӯ туро бинад ва на ту ӯро бинӣ.

ҚИТЪА

**Чу бо ту ҳасм шавад сифлае, на аз хирад аст,
Ки дар хусумати ӯ макру хила соз кунӣ.
Ҳазор хила тавон сохт в-аз ҳама он бех,
Ки ҳам зи сулҳу ҳам аз ҷангаш эҳтироз кунӣ.**

ҲИКОЯТ

Сурхзанбӯре бар магаси асал зӯр овард, то вайро тӯъмаи худ созад. Ба зорӣ даромад, ки:

- Бо вучуди ин хама шахду асал маро чӣ қадру маҳал, ки онро бигузори ва ба ман рағбат ори? Занбӯр гуфт:

- Агар он шахд аст, ту шахдро конӣ ва гар он асал, ту сарчашмаи онӣ.

ҚИТЪА

Э хуш он марди ҳақиқат, ки зи пайғому салом

Рӯ битобад, ба сӯи моидаи васл равад.

Асл чун рӯй намояд зи паси пардаи фаръ,

Фаръро боз гузорад, ба сари асл равад.

ҲИКОЯТ

Мӯреро диданд ба зӯрмандӣ камар баста ва малахеро даҳ баробари худ бардошта. Ба таачҷуб гуфтанд:

- Ин мӯрро бинед, ки бо ин нотавонӣ бореро ба ин гаронӣ чун мекашад?

Мӯр чун ин сухан бишунид, бихандиду гуфт:

- Мардон борро бо нирӯи ҳиммату бозуи ҳамийят кашанд, на ба қуввати тану захомати бадан.

ҚИТЪА

Боре, ки осмону замин сар кашид аз он,

Мушкил тавон ба ёварию чисму чон кашид.

Ҳиммат қавӣ чу аз мадади раҳравони ишқ,

К-он борро ба қуввати ҳиммат тавон кашид.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар ҳикояи «Искандар ва ҳақим» Чомӣ кихоро мазаммат кардааст?

2. Байти:

«Тан бувад чун ғилофу чон шамшер.

Кор шамшер мекунад, на ғилоф!» - чӣ маънӣ

дорад?

3. Ҳикояҳои «Хулқи бад», «Ҳасуди ситезасанҷ», «Хирадмандони карим», «Ҳазл бо хурдон», «Муштзанӣ бо зердастон», «Се

кор аз се гурӯҳ зишт ояд», «Ҳилаи аз ҳама беҳ», «Сурхзанбӯр ва магаси асал», «Мӯри боҳиммат»-ро шарҳ диҳед. Бигӯед, ки дар онҳо чӣ чиз тарғиб ёфтааст ва чӣ чиз мазаммат шудааст? 4. Се-чор ҳикояи «Баҳористон»-ро интихобан аз ёд кунед.

ҲИКОЯҲО АЗ «СИЛСИЛАТ-УЗ -ЗАҲАБ»

ҚИССАИ РУСТОӢ, КИ ДАРОЗГӢШИ ПИРИ ЛАНГИ ПУШТРЕЗ БА БОЗОРИ ХАРФУРӢШОН БУРД

Содамарде зи ақл дуртарак,
 Дошт дар дех яке заиф харак.
 Хараке пиру сусту лоғару ланг,
 Ки нарафтӢ ду рӯз як фарсанг...
 Ҳаргиз аз зарби газ напаймудӢ,
 Рохро чуз ба газ напаймудӢ.
 Буд доим зи захми марди салим,
 Сурх кемухти¹³⁵ ӯ ба ранги адим¹³⁶.
 Гар расидӢ ба чӢяке борик,
 Ҳама олам бар ӯ шудӢ торик...
 Рӯзе он содарӢй шахраш бурд,
 Ба ҳарифони харфурӢш супурд.
 Яке аз чамъ харфурӢшона
 Баҳри ин кор риш зад шона.
 Бонг мезад, ки кист дар бозор,
 Ки харад баҳри худ хари рахвор?
 Хар магӢ, астари¹³⁷ чавону равон,
 Сахт дар роҳу тунд дар майдон.
 Чаҳад аз чой, агар расад ба масал,
 Сояи тозиёнааш ба кафал¹³⁸.
 Балки дар сояш гар ояд пеш,
 Гомҳо¹³⁹ бугзарад зи сояи хеш,
 Мечаҳад ҳамчу бод чой ба чой,
 Меравад ҳамчу об дар гилу лой.
 Ҳаст чӢйи бузургу наҳри азим,
 Пеши ӯ кам зи чадвали тақвим.

¹³⁵Кемухт - пӯсти пушт, ¹³⁶Адим - сурх, ¹³⁷Астар - хичир, ¹³⁸Кафал - рон, ¹³⁹Гом - қадам.

Халқ аз он гуфтугӯй механдид,
 Лекин он содамард чун бишнид,
 Сар фарогӯши харфурӯш овард:
 - К-ай ба бозори харфурӯшон фард,
 Агар ин қисса рост мегӯй,
 Рохи ин арса рост мепӯй,
 Сухане гӯямат, ба ман кун гӯш,
 Ба манаш боз деҳ, ба кас мафрӯш.
 Дер шуд, к-инчунин сутуда улоғ,
 Ки ту гуфтӣ, кунам ба шаҳр суроғ,
 Ай аҷаб, к-он худ они ман будааст,
 Рӯзу шаб зери рони ман будааст.
 Ёр дар хонаю ба гирди чаҳон
 Ман талабгораш ошкору ниҳон.
 Посухаш дод, к-ай салимулқалб¹⁴⁰,
 Карда даҳр аз ту фаҳму дониш салб¹⁴¹.
 Балки ҳаргиз туро набудааст он,
 К-аз ту, гӯям касе рабудаст он.
 Солҳо шуд, ки рокиби¹⁴² ӯй,
 Қиссаи ӯ зи ман чӣ меҷӯй?
 Ба газофе¹⁴³, ки дар забони ду-се бор,
 Рондам аз баҳри гармии бозор.
 Дар сифатҳои ин матоғи сақат¹⁴⁴
 Аз чаҳолат чӣ уфтӣ ба ғалат?!

ҚИССАИ ОН ХИРС, КИ ОБАШ МЕБУРД

Хирсе аз хирси тӯъма бар лаби рӯд
 Баҳри моҳӣ гирифтани омада буд.
 Ногаҳ аз об моҳие барҷаст,
 Бурд ҳоле ба сайди моҳӣ даст.
 Пояш аз чой шуд, дар об афтод,
 Пӯстини з-ин хато дар об ниҳод...

¹⁴⁰Салимулқалб - соддадил, ¹⁴¹Салб - омӯхтан, ёд гирифтани, ¹⁴²Рокиб - савор, ¹⁴³Газоф - дурӯғ, ¹⁴⁴Сақат - паст, ноқис, мурда.

Об бас тез буду пахновар,
 Хирси мискин дар об шуд музтар.
 Дасту по зад басеву суд надошт,
 Оқибат хешро ба об гузошт.
 Аз бало чун ба хила натвон раст,
 Бояд он чо зи хила шустан даст.
 Хамчу хике, ки пашм ноканда.
 Бошад аз рахту бахт оганда.
 Бар сари об чархзан мерафт,
 Даст шуста зи чону тан мерафт.
 Ду шиновар зи дур бар лаби об
 Баҳри коре ҳаме шуданд шитоб.
 Чашмашон ногаҳон фитод бар он,
 Аз таҳайюр шуданд хира дар он.
 К-он чӣ чиз аст, мурда ё зиндаст,
 Пӯсте аз гумош огандаст?
 Он яке бар қанора манзил сохт
 В-он дигар хешро дар об андохт.
 Ӯ шино кард, то бар он бирасид,
 Хирс худ махласе¹⁴⁵ ҳаме талабид.
 Дар шиновар ду даст зад маҳкам,
 Боз монд аз шино шиновар ҳам.
 Андар он мавҷ гашта аз ҷон сер,
 Гоҳ боло ҳамешуду гаҳ зер.
 Ёр чун дид холи ӯ зи қанор,
 Бонг бардошт, к- «Ай киромӣ ёр!
 Гар гарон аст пӯст, бигзораш,
 Ҳам бад-он мавҷи об биспораш».
 Гуфт: - «Ман пӯстро гузоштаам,
 Даст аз пӯст боздоштаам.
 Пӯст аз ман даме надорад даст,
 Балки пуштам ба зӯри панҷа шикаст»!
 Чаҳд кун, чаҳд, ай бародари пук,
 Пӯст донӣ зи хирсу хик зи хук.

¹⁴⁵Махлас - ҳалосӣ, раҳой,

ТАМСИЛ

Гуфт рӯбохбачча бо рӯбох,
 К- «Ай зи макри сағони дех огоҳ.
 Бозие кун кунун маро таълим,
 Ки бад-он аз сағам набошад бим».
 Гуфт: «Аз он бозие набинам бех,
 Ки ту дар дашт бошӣ, ӯ дар дех.
 Чашми вай бар ту, чашми ту бар вай
 Нафитад варна афтадат дар пай».

ҲИКОЯТИ ПИРЗОЛЕ, КИ РОҲ БАР САНЧАР ГИРИФТА

Буд дар Марви Шоҳи ҷон¹⁴⁶ золе,
 Ҳамчу золи ҷаҳон кӯҳансоле.
 Рӯзе омад зи ханҷари ситае,
 Бар вай аз як-ду лашкарӣ аламе.
 Аз тазаллум забон чу ханҷар кард,
 Рӯй дар раҳгузори Санҷар кард.
 Дид, к-аз роҳ мерасад Санҷар,
 Бурда аз саркашӣ ба кайвон сар.
 Бонг бардошт, к-ай парешон кор,
 Гӯши худ сӯи синарешон дор!
 Гӯши Санҷар чу он нафир шунид,
 Борагӣ¹⁴⁷ сӯи гандапир кашид.
 Гуфт, к-ай пиразан, ҷӣ афтадат,
 Ки зи гардун гузашт фарёдат?
 Гуфт: «Ман ранҷкаш яке золам,
 Камтар аз сад ба андаке солам.
 Хуфта дар хонаам се-чор ятим,
 Дилашон баҳри ним нон ба ду ним.
 Ғайри нони ҷавон нахӯрда таом,
 Карда ширин даҳон зи мева ба ном.

¹⁴⁶Шоҳи ҷон - шакли кӯтоҳи Шоҳи ҷаҳон, номи қадимии шаҳри Марв дар Турк-
 манистони имрӯза, ¹⁴⁷Борагӣ - асп.

Бо ман имсол гуфтугӯ карданд
 В-аз ман ангур орзу карданд.
 Сӯи дех чустам аз ватан дурӣ,
 Тан ниҳодам ба ранчи муздурӣ,
 Дастам инак чу панҷаи муздур
 3- обила пур чу хӯшаи ангур.
 Чун зи дех дастмузди худ ситадам,
 Пур шуд аз орзӯшон ҳам сабадам.
 Бо дили хурраму лаби хандон
 Рӯ ниҳодам ба сӯи фарзандон.
 Як- ду бедодгар зи лашкари ту
 Дар ради адлу зулм ёвари ту.
 Бар мани хаста ғорат оварданд,
 Сабадам з-орзӯ тихӣ карданд...
 Ту чунин фориға, чигархорон
 Аз ҷафои ту хуни дил борон.
 Ин чӣ шохиву мамлакатдорист,
 Дар дили халқ тухми ғамкорист?
 Даст аз адлу дод доштаӣ,
 Золимон бар ҷаҳон гумоштаӣ.
 Гарчи имрӯз нест ҳадди касе,
 Ки барорад зи зулми ту нафасе,
 Чун хувайдо шавад садои нухуфт.
 Чӣ ҷавоби Худой хоҳӣ гуфт?!...
 Пеш аз он к-ат аҷал даҳон бандад,
 Хасмат аз ашки дӯстон хандад,
 Чашм букшо, чу оқибатбинон,
 Бинигар холи зори мискинон».

Шох Санҷар чу холи ӯ донист,
 Сабр бар холи хеш натвонист.
 Даст бар рӯ ниҳоду зор гирист,
 Гуфт бар худ, ки ин чӣ коргарист?
 Туф бар ин Хусравиву шохии мо,
 Туф бар ин зиштию табоҳии мо...
 Баъд аз он гуфт, к-он ду золибро

В-он ду сардафтари мазолибро,
 Дафтари умр пора-пора кунанд,
 То ҳама золимон назора кунанд.

ҲИКОЯТИ ҲОТАМ

Ҳотам он баҳри чуду кому ато
 Рӯзе аз қавми хеш монд чудо.
 Уфтодаш гузар ба қофилае,
 Дид асире, ба пой силсилае.
 Пешаш омад ба баҳри дасти кушод,
 Хост з-ӯ фидя¹⁴⁸, то шавад озод.
 Ҳотам он чо надошт ҳеҷ ба даст
 Бар вай аз бори он расид шикаст.
 Холӣ аз лутф пой пеш ниҳод,
 Банди ӯро ба пой хеш ниҳод.
 Сохт з-он банди сахт озодаш,
 Изни рафтан ба чои худ додаш.
 Қавми Ҳотам зи пай расидандаш,
 Чун асирон ба банд дидандаш.
 Фидяи ӯ зи моли ӯ доданд.
 Пой ӯ ҳам зи банд букшоданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар қиссаи «Рустоии харфурӯш» кадом хислатҳои деҳотиён ошкор шудааст?
2. Тамсили «Хирс, ки обаш мебурд» ба ин қисса чӣ муносибат дорад?
3. Дар «Ҳикояти пирзоле, ки роҳ ба Санҷар гирифта» Чомӣ ба кадом бозёфти азим муваффақ ва комёб гаштааст?
4. Дар «Ҳикояти Ҳотам» кадом хислати начибу ҳамидаи инсонӣ ситоиш ёфтааст?

¹⁴⁸Фидя - хунбаҳо, сарбаҳо.

**ҶИССАИ КУЛАНҒЕ, КИ ҲАВАСИ ШИКОРИ
КАБЎТАР КАРДУ ХУД ШИКОРИ ДИГАРЕ ШУД**

Козуре¹⁴⁹ дар навоҳии Бағдод
 Буд дар кори козури¹⁵⁰ устод.
 Бар лаби дачла козури кардӣ,
 Рӯзии худ зи козури х (в) ардӣ.
 Бар лаби об доимо мездид,
 Ки куланге бузург мегардид.
 Кирмаке чун зи об бинмудӣ,
 Нӯл кардӣ дарозу бирбудӣ.
 Ба ҳамон аз ҷаҳон қаноат дошт,
 Ғайри он ҷумла бод мепиндошт.
 Дошт бо «изза манқанаъ» пайванд,¹⁵¹
 Буд парвозгоҳаш авчи баланд.
 Хор нокарда «залли мин тамаъ»-аш
 Буд бе заллати тамаъ шабаъаш¹⁵²
 Ногаҳон рӯзе аз ҳаво бозе
 Тезгарде баландпарвозе,
 Кард сӯи кабӯтар оҳанг,
 Нои¹⁵³ ўро гирифт сахт ба чанг.
 Аз сари ҳаммати баланд, ки дошт,
 Андаке хӯрду бештар бигзошт.
 Аз карам нест мудхили¹⁵⁴ кардан
 Хон¹⁵⁵ ниҳодан, тамом худ хурдан
 Беҳ аз он суфра ҷуфраи оташ,
 Ки аз он шуд гуруснае дилх (в) аш.
 Чун бидид он куланге соданиҳод,
 Оташе дар ниҳоди ӯ афтод.
 Гуфт: «Ман худ ба ҷусса з-ӯ бешам,
 Шеваи ӯ чаро наяндемаш?
 Бод аз ин қору бори хешам шарм,

¹⁴⁹Козур - ҷомашӯӣ, либосшӯӣ, ¹⁵⁰Козури - либосшӯӣ, ¹⁵¹Изза манқанаъ - Шахси қонеъ азиз аст. Аз мақоми машҳури арабӣ, ки маъниаш: қонеъ азиз мешавад ва тамаъкор - хор, ¹⁵²Шабаъ - серӣ, ¹⁵³Ной - гулӯ, ¹⁵⁴Мудхили - бахили, ¹⁵⁵Хон - дастурхон.

Ки ба кирме шавам чунин дилгарм.
 Хама олам пур аз вухушу туюр,¹⁵⁶
 Чанд бошам ба кирмаке мағрур?!
 Баъд аз ин ҳиммате кор кунам.
 Лоики хештан шикор кунам.
 Ба чаҳон дардиҳам салои карам,
 Худ хурам тӯймаву хуронам ҳам».

Ин бигуфту кушод бол чу боз,
 Аз замин кард бар ҳаво парвоз.
 Аз қазо дид, к-аз миёни ҳаво
 Шуд мутаваққ¹⁵⁷ ҳамомас¹⁵⁸ пайдо,
 Кард бар вай ба сони боз камин,
 То фуру гирадаш ба чангали кин.
 Сарнагун шуд зи бахти бадфармой,
 Дар ғадире¹⁵⁹ фитод пургилу лой,
 Монд дар лою гил пару болаш,
 Шуд ба идбор¹⁶⁰ мубдао иқболаш..
 Дид козур шикорие бе фах¹⁶¹,
 Гуфт: «Бах, бах, ки нек шуд матбах»,
 Баргирифташ равону бо дили шод
 Ру ба хилватсарои хеш ниҳод.
 Кард шахсе савол аз ӯ ба шигифт,
 К-ин чӣ мурғ аст? Дар ҷавобаш гуфт:
 «Ин кулангест карда шахбозӣ,
 Хурда з-ин санъати табах бозӣ,
 Сохта аз паи шикор фане,
 Карда худро шикор ҳамчу мане».
 Ҳар ки афзун кашад қадам зи гилем,
 Афканад хешро ба вартаи бим!
 Бозро дар шикор бурдан бех,
 Чуғдро чуғдвор бурдан бех.
 Фаррух он кас ки вори худ бисохт,

¹⁵⁶Вухушу туюр - ҳайвоноту парандаҳо, ¹⁵⁷Мутаваққ - бахилӣ, ¹⁵⁸Ҳаммомас - бахилӣ, ¹⁵⁹Ғадир - кӯлоб, оби ҷамъшуда, ¹⁶⁰Идбор - бадбахтӣ, ¹⁶¹Фах - дом.

Кори худро ба вори¹⁶² худ пардохт.
 Шуд ба ҳикмат баландовоза,
 Гом¹⁶³ берун назад зи андоза.
 Мутақориб¹⁶⁴ ниҳод дар раҳи ком¹⁶⁵,
 Мутаҷониб зи тафраи¹⁶⁶ наззом¹⁶⁷
 Ҳарки зад тафра аз сари туфра.
 То ба мақсад расад ба як турфа.
 Нарасидаш ба пой мақсуд даст,
 Гардану пушт ҳар ду хурд шикаст.
 Мурғи наврас нагашта нируманд,
 Мепарад 3-авчи ошёнӣ баланд.
 Мезанад парру шарру¹⁶⁸ боли вабол¹⁶⁹,
 Мекунад чарб гурбаро чангол.
 В-ар ту гӯй, ки ҳиммати олий,
 К-аз ҳавову ҳавас бувад холӣ.
 Талаби мақсади баланд кунад,
 Майли мақсуди арҷманд кунад.
 Аз умури данӣ¹⁷⁰ ба беҳуда
 Накунад домани худ олуда,
 Хуш набошад, ки бози шахпарвар,
 Ба ҳавои мағас кушояд пар.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Қисса ва ҳикоётро бодикқат хонда, мазмуни онҳоро нақл кунед.
2. Дар «Қиссаи куланг» кадом хислатҳои нописандидаи одамӣ маззамат карда шудааст?
3. Бигӯед, ки чаро куланг ҳаваси шикори кабӯтар карду худ гирифтори шикори дигаре шуд?
4. Дар ин байти Ҷомӣ:

**«Ҳар ки афзун кашад қадам аз гилем,
 Афканад хешро ба вартаи бим».**

кадом ҳикмати халқ ҷой дода шудааст?

¹⁶²Вор - лаёқат, ¹⁶³Гом - қадам, ¹⁶⁴Мутақориб - наздик, ¹⁶⁵Ком - мақсад, ¹⁶⁶Тафра - хез задан, барҷастан, ¹⁶⁷Наззом - назмдиҳанда, ба тартиб оварда, ¹⁶⁸Шарр - бадӣ, ¹⁶⁹Вабол - зарар, зиён, ¹⁷⁰Данӣ - нокас, паст.

ҲИКОЯҲО АЗ «НАФАҲОТ-УЛ-УНС»

«Нафаҳот-ул-унс» аз чумлаи асарҳои насрии Абдурахмони Ҷомӣ буда, дар байни солҳои 1475-1477 дар пайрави «Табақот-ус-сӯфия»-и Абдуллоҳи Ансорӣ (1006-1088) навишта шудааст. Номи пурраи ин асар «Нафаҳот-ул-унс мин кударо-тул-қудус» буда, Ҷомӣ дар он роҷеъ ба шарҳи ҳол ва тавсифи осори 616 нафар сӯфиён (582 нафар мард ва 34 нафар зан) маълумот додааст. Сабаби таълифи «Нафаҳот-ул-унс» хоҳиш ва дастгирии Алишери Навоӣ будааст.

Ин асар дар баробари аҳамияти ирфонӣ тасаввуфӣ доштан, барои омӯхтани шарҳи ҳол ва эҷодиёти як қатор адибони форс-тоҷик сарчашмаи нодир маҳсуб мешавад. Дар «Нафаҳот-ул-унс» доир ба ҳолоти мақомоти Мансури Ҳаллоҷ, Абӯсаиди Абулхайр, Алии Ҳамадонӣ барин машоихи бузург ва Низомии Ганҷавӣ, Фаридуддини Аттор, Саъдии Шерозӣ, Ҷалолуддини Балхӣ, Ҳафизии Шерозӣ, Камоли Хучандӣ барин шоирону мутафаккирони барҷаста маълумоти зиёд пайдо кардан мумкин аст.

«Нафаҳот-ул-унс» соли 1495 бо номи «Насоим-ул-хулд» аз ҷониби Алишери Навоӣ ба забони туркии ҷағатӣ тарҷума шудааст. Тарҷумаҳои англисӣ ва олмонӣ он низ мавҷуд аст. «Нафаҳот-ул-унс» ҳамчун намунаи насри асри XV форс-тоҷик низ ҷолиби диққат мебошад. Ҳоло барои намуна чанд ҳақояи «Нафаҳот-ул-унс»-ро барои хонандагон пешкаш менамоем:

РОҶЕЪ БА ФАРИДУДДИНИ АТТОР

Вай муриди ҳазрати Маҷдуддини Бағдодист. Дар дебоҷаи китоби «Тазкират-ул-авлиё», ки ба вай мансуб аст, мегӯяд, ки як рӯз пеши Имом Маҷдуддини Бағдодӣ даромадам. Вайро дидам, ки мегирифт.

Гуфтам:

- Хайр аст?

Гуфт:

- Зиҳӣ, сипаҳсолороне, ки дар ин уммат будааст ва ба масобаи анбиё алайҳимуссалом, ки уламоа умматӣ каанбиё банӣ Исроил (яъне, олимони пайрави ман баробари пайгамбарони банни Исроиланд). Пас гуфт: - Аз он мегирям, ки дӯш гуфта будам: Худовандо, кори ту ба иллат нест, маро аз ин қавм гардон ё аз наззоратчиёни ин қавм гардон, ин қисм дигарро тоқат надорам. Мегирям, бувад, ки мустачоб шавад. Ва баъзе гуфтаанд, ки вай Увайсӣ будааст. Ва дар сухани Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ мазкур аст, ки нури Мансур баъд аз саду панҷоҳ сол бар рӯҳи Фаридуддини Аттор таҷаллӣ кард ва мураббии ӯ шуд. Гӯянд, сабаби тавбаи вай он буд, ки рӯзе дар дӯкони атторӣ машғул ва машғуфи муъомила буд, дарвеше ба он ҷо расид ва чанд бор шайъа лиллоҳ гуфт, вай ба дарвеш напардохт.

Дарвеш гуфт:

- Эй хоҷа, ту чӣ гуна хоҳӣ мурд?

Аттор гуфт:

- Чунон ки ту хоҳӣ мурд.

Дарвеш гуфт:

- Ту ҳамчу ман метавонӣ мурд?

Аттор гуфт:

- Бале.

Дарвеш косаи чӯбин дошт, зери сар ниҳод ва гуфт: - Аллоҳ! Ва ҷон бидод. Атторро ҳол мутағайир шуд, дӯкон барҳам зад ва бо ин тариқ даромад.

Ва гуфтаанд, ки Мавлоно Ҷалолуддин дар вақти рафтан аз Балх ва расидан ба Нишопур ба сӯҳбати вай дар сигари синн рисидааст ва китоби «Асрорнома» ба вай дода ва вай доимо онро бо худ медошт ва дар ҳақоику маъориф иқтидо ба вай дорад, чунон ки гуфтаанд:

Гирди Аттор гашт Мавлоно,

Шарбат аз дасти Шамс будаш нӯш.

Ва дар мавзеи дигар гуфтааст:

Аттор рӯҳ буду Саной ду чашии ӯ,

Мо аз пай Саноиву Аттор омадем.

Ва он қадар асрору тавҳид ва ҳақоиқи азвоқ ва мавоҳид, ки дар маснавиёт ва ғазалиёти вай андароч ёфта, дар сухано-ни ҳеч кас аз ин тоифа ёфт намешавад. Ва ҷазоқаллоху анил-толибин-ал-муштоқина хайрал ҷазои мин анфосихи-ш-шари-фа. (Худованди бузург аз нафаси шарифи ӯ ба толибони муш-тоқ беҳтарин мукофоти мукофотхоро ато фармояд).

**Ай рӯй даркашида ба бозор омада,
Халқе ба ин тилисм гирифтор омада.**

Ва ин қасида бист байт зиёдат аст ва баъзе аз аҳоли онро шарҳи некӯ навиштаанд ва дар шарҳи ин байт чунин фар-мудаанд, ки яъне эй он, ки рӯйи худро, нури зоҳири вучуд аст ба рӯйпӯши таъинот ва сувар даркашида ва пӯшида ба бозор омада! Халқе бад-ин тилисми сувар, ки бар рӯи ин ганчи махфӣ кашида, ба воситаи қасрати таъиноти мухта-лифа ва осори мутабоина гирифтор. Бӯъду ҳичрон ва иффа-ту пиндор ғайрат гашта, бо худ ба воситаи сирояти партави ҷамоли он рӯй дар рӯйпӯши мазоҳири суvari ҷамила ги-рифтори балои суvari ишқ ва муҳаббат гашта, баъзе ошиқи маънӣ ва баъзе ошиқи сурат:

**Туй маънию беруни ту исм аст,
Туй ганчу ҳама олам тилисм аст.**

Ва ушшоқи сурат ба ваҳми худ аз маъшуқ дур афтодаанд ва намедонанд, ки ошиқи кистанд ва дилрабои эшон чист?

**Майли халқи ҷумла олам то абад
Гар шиносандат ва-гар на, сӯи туст.**

РОҶЕЪ БА ШАЙХ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

Вай бисёр бузург будааст. Ва иштиғоли вай ба шеър ва тақаллуф дар он сатру талбисро буда бошад. Балки мешояд барои он буда бошад, ки зоҳир мағлуби ботин нашавад ва аз рийояти сурат (и) убудият боз намонад, чунон ки худ мегӯяд:

**Ин тақаллуфҳои ман дар шеъри ман,
Куллаюмнӣ ё ҳумайрои ман аст.**

Илладавом ба риёзат ва мучоҳидат машғул мебуда. Хидмати Хоча Убайдуллоҳ Бақоӣ мефармуданд, ки вай чанд гоҳ дар Шош мебудаст. Волиди ман мегуфт, ки вай дар он муддат, ки он чо буда, ҳайвонӣ намехӯрад. Як бор аз вай илтимос кардем, ки чӣ шавад, ки таъоме, ки дар он гӯшт бошад, хӯрда шавад? Маро гове бувад хуб ва фарбех. Хидмати Шайх бар вачҳи тайибат фармуд, ки ту гови худро бикӯшӣ, то гӯшт бихӯрем. Ман бе он ки вайро вуқуф бошад, говро бикӯштам ва аз он таъоме муҳайё сохтам. Ба ҷиҳати хотири ман аз он гӯшт бихӯрд. Ва дар зовияе, ки дар Табриздошта, хилвате будаст, дар он чо умр ба сар мебурдааст ва касе дигар он чо кам мерасида. Чун баъд аз вафоти вай онро дидаанд, ғайр аз бӯрӯе, ки бар он чо менишаста ё мехуфта ва санге, ки зери сар мениҳода чизе дигар наёфтанд. Дар хидмати Шайх Зайнуддини Хавофӣ мегуфтааст, ки дар вақти таҳсили улум дар Табриз ба сӯҳбати вай расида мешуд, маро ба ин тариқ далолат мекард ва мегуфт, ки ба нисбати иродаи мо дароӣ. Ман гуфтам, ки маро нисбат ба шумо дағдағаҳо ба хотир мегузарад. Гуфт: - Бигӯй, то аз он ҷавоб гӯям. Ман ҳеч нагуфтам, аммо дар авохир, ки ба ин тариқ даромадам ва маро дар он кушоде шуд, донистам, ки вайро мартабаи иршод аст, ки пеши вай кор тавон кард.

Гӯянд: дар он вақт, ки дар сарои ман мебудаст, мавзеъ будаст, ки дар он вақт, ки об туғён мекард, дар он мавзеъ харобӣ бисёр мекарда. Чун вақти туғёни об наздик расида, он қиссаро ба вай гуфтаанд. Фармудааст, ки хаймаи маро дар он мавзеъ бизанед. Хаймаи вайро он чо бурдаанд, дар он чо мебудаст, чунон ки вақти туғёни об гузаштааст ва дар он мавзеъ ҳеч харобӣ воқеъ нашуда. Вафоти вай дар санаи силса ва самонамоия (703) будаст ва қабри вай дар Табриз аст. Ва бар лавҳи қабри вай ин байт навиштаанд:

**Камол, аз Каъба рафтӣ бар дари ёр,
Ҳазорат офарин, мардона рафтӣ.**

РОЦЕЪ БА ХОЧА ШАМСУДДИН МУҲАММАД ҲОФИЗИ ШЕРОЗӢ

Вай лисонулғайб ва тарчумонуласрор аст. Басо асрори ғайбия ва маъонии ҳақиқа, ки дар кисвати сурат ва либоси маҷоз намуда, ҳарчанд маълум нест, ки вай дасти иродати пире гирифт ва дар тасаввуф ба яке аз ин тоифа нисбат дурӯст карда, аммо суханони вай бар машраби ин тоифа воқеъ шудааст, ки ҳеҷ касро ин иттифоқ наҷафтада. Яке аз азизони силсилаи хоҷагон фармудааст, ки ҳеҷ девон беҳ аз девони Ҳофиз нест, агар марди сӯфӣ бошад ва чун ашъори вай аз он машҳуртар аст, ки ба эрод эҳтиёҷ дошта бошад, лочарам инони ҳилм аз он масруф мегардад. Ва вафоти вай дар санаи иснин ва тасъина ва сабъамоия (792) будааст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар «Нафаҳот-ул-унс» доир ба кадом адибони форс-тоҷик маълумот дода шудааст?
2. Бигӯед, ки чаро Аттори Нишопурӣ аз атторӣ даст кашид?
3. Ҳикояи Шайх Камоли Хуҷандиро хонда, мазмунашро нақл кунед.
4. Аҳамияти маърифатии ҳикояи «Нафаҳот-ул-унс»-ро шарҳ диҳед

ҲУСАЙН ВОЪЗИ КОШИФӢ

*Аз мо манурс, к-оташи дил то чӣ
гояг аст,
Аз оби дида нурс, ки у тарҷумони
мост.*

Камолуддин Ҳусайн Воъзи Кошифӣ тахминан дар солҳои 20-уми асри XV дар деҳаи Байҳақи ноҳияи Сабзвори Эрон ба дунё омадааст. Ӯ илмҳои забону адабиёт, фалсафа, нучум (ситорашиносӣ), ахлоқ, риёзиёт, фикҳ (қонуни шариат) ва воъзиро (панду насиҳаткунанда дар масоили динӣ) аз худ намуда, доир ба ин илмҳо асарҳои алоҳида эҷод кардааст.

Кошифӣ дар Мовароуннаҳру Хуросон дар асрҳои XV-XVI ҳамчун воъзи беҳамто ва нотақрор шӯҳрат ёфта буд. Аз ин хотир, муддате дар Нишопур ва Машҳад зиндагӣ карда, ба воъзӣ машғул будааст. Соли 1455 Кошифӣ ба Ҳирот меояд ва ба духтари олими тасаввуф - Саъидуддини Қошгарӣ хонадор мешавад. Ҳусайн Воъзи Кошифӣ баъдтар ба намояндагони мактаби адабии Ҷомӣ ва шахсан бо худи ӯ шинос мешавад. Ниҳоят, соли 1505 дар Ҳирот Кошифӣ аз олам мегузарад.

Аз Кошифӣ мероси бузурги илмию адабӣ боқӣ мондааст. Миқдори асарҳои ӯро беш аз 40 адад медонанд, ки онҳо доир ба панду ахлоқ, ҳадис, нучум, риёзиёт, таърих, санъати иншонависӣ, санъати воъзӣ, адабиётшиносӣ ва ғайра таълиф ёфтаанд. Кошифӣ дар «Бадоеъ-ул-афкор фӣ санӯъ-ул-ашъор» дар бораи 300 навъи санъатҳои бадеӣ, аз қабилӣ ташбеҳ, талмех, истиора, таҷнис, тазод, тавсиф ва ғайра

маълумоти муфассали назариявӣ дода, фикрашро бо ашъори адибони гузашта ва муосири худ тақвият додааст.

«Кашф-ул-асрор» (доир ба тасаввуф), «Махзан -ул -иншо» (доир ба санъати иншонависӣ), рисолаи «Ҳотамия» (нақлу ривоятҳо доир ба Ҳотами Той), «Анвори Суҳайлӣ» («Калила ва Димна») ва «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» (доир ба ахлоқ) аз ҷумлаи асарҳои пурарзиши Хусайн Воъизи Кошифӣ ба шумор мераванд.

ҲИКОЯҲО АЗ «АНВОРИ СУҲАЙЛӢ» («КАЛИЛА ВА ДИМНА»)

Ин ҳикоя тахминан дар асри IV ё соли 300 (яъне тақрибан 1700 сол пеш аз ин) аз тарафи муаллифи номаълуме дар Ҳиндустон таълиф гардидааст.

Аммо матни аслии он то замони мо омада нарасидааст. Он китобе, ки аз рӯи он таҳрирҳои тарҷумаҳои баъдина ба вучуд омадаанд, соли 1199 таҳрир ёфтааст. «Калила ва Димна» дар Ҳиндустон бо номи «Панчатанра» (яъне «Панҷ китоб») машҳур аст.

Ҳукмрони сулолаи Сосониён Хусрави Анӯшервон (531-579) шунидааст, ки дар кӯҳҳои Ҳинд гиёҳе мерӯидааст ва агар онро ба мурда диҳанд, зинда мешудааст. Анӯшервон Барзуя ном ҳакими худро ба Ҳиндустон мефиристад, ки он гиёҳро дастрас намояд. Барзуя дар кӯҳсори Ҳиндустон ин гиёҳро бисёр ҷустуҷӯ мекунад, вале онро пайдо карда наметавонад. Аз донишманди кӯҳансоли Ҳинд сирри ин гиёҳи «ҷонбахш»-ро мефаҳмад: гиёҳи ҷонбахш китоби «Калила ва Димна» будааст, ки суханони пандомӯзи он одамони нодони ба мурда баробарро донову бино мекардааст. Барзуя он китобро пайдо карда, аз он нусха мебардорад ва ба Эрон назди Анӯшервон меорад. Тахмин мекунад, ки Барзӯя «Калила ва Димна»-ро ба забони паҳлавӣ тарҷума кардааст.

Дар натиҷаи ҳамлаи арабҳо бисёр осори тамаддун ва адабиёти халқҳои Эрону Осиёи Миёна аз байн рафт. «Калила

ва Димна» дар қатори китобҳои нобуднашуда, хушбахтона, боқӣ монд ва дар асри VIII аз забони паҳлавӣ ба арабӣ бо қалами шоир ва мутарҷими машҳур Абдулло ибни Муқоффаъ тарҷума шуд.

«Калила ва Димна» баъдтар тадриҷан ба забонҳои юнонӣ, славянӣ, яҳудӣ, лотинӣ, ҳамагӣ ба шаст забон тарҷума шуда, дусад маротиба таҳрир ёфт.

Дар асри XII Абулмаолии Насруллоҳ «Калила ва Димна»-ро аз забони арабӣ аз нав ба забони форсӣ тарҷума намуд. То асри XV тарҷумаи форсии Абулмаолии Насруллоҳ шӯҳрати калоне дошт. Бо мурури замон, баробари тағйироти сиёсӣ иқтисодӣ, ақидаву афкори иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, завқу писанди бадеӣ низ тағйир ёфт. Акнун зарурати аз нав таҳрир намудани «Калила ва Димна» ба вучуд омад. Нависандаи барҷаста, олими намоён ва воъизи беҳамтои асри XV Мавлоно Ҳусайн Воъизи Кошифӣ ба тарҷумаи Абулмаолии Насруллоҳ либоси нав пӯшонид, «Калила ва Димна»-ро аз нав таҳрир намуд. Ӯ ба шарафи Шайх Аҳмади Суҳайлӣ, ки аз хосони Султони Ҳусайни Бойқаро (1468-1506) буд, ба ин китоб «Анвори Суҳайлӣ» ном гузошт.

Ҳикояти «Калила ва Димна» таърихи духазорсола дорад ва дар муддати бист аср, бешубҳа, аз ҷиҳати мазмун, сабк ва услуб борҳо тағйир ёфтааст.

Ҳусайн Воъизи Кошифӣ ба китоби «Калила ва Димна» ҳикояти подшоҳи Чин ва ба воситаи он ҳикояти Рой Добишим ва Бараҳман Бидпойро дохил намуд.

Дар мамлақати Чин подшоҳи адолатпарваре буд, ки ӯро Ҳумоюнфол мегуфтанд. Ӯ Ҳучистарой ном вазири донишманд ва соҳибтадбире дошт. Рӯзе шоҳу вазир бо лашқари зиёд ба шикор бароманд. Рӯзи дароз онҳо дар дашту кӯҳсор ҷонварону ҳайвонотро сайд намуданд. Баъди шикор шоҳ лашқари худро ҷавоб дода, ҳамроҳи вазир ва чанд тан аз сипоҳиён ба тарафи шаҳр равона шуд.

Ҳумоюнфол ба Ҳучистарой таклиф намуд, ки дар ягон ҷои сояву салқин каме истироҳат намуда, пас ба роҳ даро-

янд. Хучистарой ўро ба доманаи кӯхе, ки марғзори сабзу хурам ва чашмасорҳои бешумор дошт, овард. Онҳо дар лаби ин чашмаҳо ва сояи дарахтҳо нишаста истироҳат мекарданд. Дар марғзор дарахти кӯхнаи себ буд, ки аз нашъунамо монда, танай он аз захми кирмон холӣ шуда буд. Дар ковокии ин дарахт занбӯрҳои асал хона сохта буданд ва бо навбату тартиб даробаро мекарданд. Хумоюнфол, ки ин ҳолро пеш аз ин надида буд, чӣ будани ин занбӯрҳо ва сабаби таку дави онҳоро аз вазири худ пурсид. Хучистарой ҷавоб дод:

- Ин занбӯрҳо гурӯҳеанд, ки манфиати бисёру зарари андаке доранд. Онҳо подшоҳе доранд, ки ба ҷусса аз онҳо бузургтар аст ва ҳамаи онҳо ба ӯ сари итоат ҳам кардаанд: барои идора намудани онҳо вазир, ҳочиб, дарбон, посбон ва нақибӣ лашкар таъин намудааст. Ҳар як аз ин занбӯрҳо барои худ аз мум хонаи шашкунчае сохтааст ва ба ҳукми султонашон аз хонаҳояшон берун меоянд. Амирашон мефармояд, ки онҳо тани худро ба ҳар чизи нопок олула насозанд. Аз ин сабаб, онҳо фақат болои гулу шукуфаҳои тоза нишаста, гардҳои онро мехӯранд.

Аз гарди ин гулу шукуфаҳо дар дохили онҳо шарбате ҳосил мешавад. Вақте ки ба хонаҳои худ меоянд, дарбонон онҳоро тафтиш мекунанд, агар мабодо аз онҳо бӯи баде ояд, ҳамон замон онҳоро ду пора карда мекушанд. Агар дарбонон тағофул кунанд ва дар ҳамин ҳол онҳоро ба хона рох диҳанд, подшоҳ аз ин бӯи бад хабардор шуда, ҳам он занбӯр ва ҳам он дарбонро мекушад. Агар фарзанди занбӯре аз занбӯрхонаи дигар ба хонаи онҳо даромаданӣ шавад, онро манъ мекунанд, агар гӯш накунад, ўро низ ба қатл мерасонанд. Ривоят мекунанд, ки Ҷамшед тарзи давлатдориро бо усули ҳамин занбӯрҳо сохта будааст.

Хумоюнфол аз ин суханони Хучистарой дар ҳайрат монда гуфт:

«Аҷаб дар он аст, ки бо вучуди сирати ҳайвонӣ доштанишон якдигарро озор намедиҳанд ва ҳарчанд неш дошта бошанд ҳам, ҳосили он фақат шарбати нӯш аст. Мо дар байни

одамон хилофи ин одатро мебинем, ки чамъе аз онҳо ба гурӯҳи дигаре зарар мерасонанд ва мехоҳанд, ки бунёде ҳамчун худро барандозанд».

Пас шоҳу вазир аз ахлоқи инсонӣ ва муносибати одамон бо ҳамдигар хеле сӯҳбатҳо карданд. Дар зимни ин сӯҳбат Ҳучистарой гуфт:

- Ҳар подшоҳи одил, ки мадори кори худро бар ҳикмат ниҳад, панду насиҳати ҳақимон ва донишмандонро дастуру амали кори худ кунад, ҳам мамлакаташ ободон ва ҳам раияташ хушдилу шодон хоҳанд шуд. Чунончи Рой Аъзами Добшилими ҳиндӣ, ки асоси салтанати худро аз рӯи қоидаҳои ҳақими донишманд Бараҳман Бидпой сохта буд, рӯзгори худро ба қомронӣ гузаронида.

Ҳумоюнфол мегӯяд, ки ӯ ҳам аз қиссаи ин Ройи Аъзам бисёрҳо шунидааст, аммо тафсили он то ҳол ба ӯ маълум нест. Сипас аз Ҳучистарой хоҳиш намуд, ки ин қиссаро батафсил ба ӯ ҳикоят кунад.

Ҳучистарой гуфт:

- Дар яке аз кишварҳои Ҳинд подшоҳе буд, ки ӯро Рой Добшилими мегуфтанд. Добшилими ба забони ҳиндӣ подшоҳи бузург гуфтанд. Добшилими шоҳи ниҳоят раиятпарвар ва саховатманд буд. Дар сӯҳбати ӯ пайваста ҳақимони донишманд ва олимони фозил ҳозир буданд.

- Рӯзе Добшилими маҷлисе ишрат орошта буд. Дар ин маҷлис аз ҳислатҳои писандида ва сифатҳои сутудаи одамон ва шоҳон сухан мерафт. Дар айни сӯҳбат сухан аз саховатмандӣ ва эҳсонунинъом ба миён омад. Ҳама гуфтанд, ки барои инсон ва махсусан, шоҳон ҳислати беҳтарин ва писандатарин саховатмандӣ аст.

Добшилими чун ин суханҳо шунид, фармуд, ки дари ҳазинаро кушоянд ва зару сим ба хосу ом бидиҳанд. Аз ин саховат ва инъомҳои бисёру бешумори шоҳ хурду қалон хурсанду хушдил шуданд.

Ҳамин шаб Добшилими дар хоб дид, ки пирамарди нуроние пеши ӯ омада гуфт:

- Имрӯз ту ганчи гаронмоёро ҳадяи хосу ом ва хурду калон кардӣ. Субҳидам барҳез ва ба сӯи Машрик бирав, ки дар он чо ганче ниҳон аст ва он насибаи туст.

Пагоҳии барвакт Добшилим аз чой барҳеста, савор ба Шарқ равон шуд. Ӯ ба домани кӯҳи баландқуллае расид, ки дар зери он ғори бетаге буд. Бар дари он ғор пирамарди равшандиле нишаста буд. Добшилим чун назди он пир расид, салом кард, пирамард аз дилчӯии шоҳ хурсанд шуда ӯро таҳният хонд ва гуфт:

- Шоҳо, ман ба расми тӯҳфа ганчномаеро, ки аз падарам мерос мондааст, ба ту тақдим медорам. Дар он ганчнома навишта шудааст, ки дар гӯшаи ин ғор ганчи фаровоне ҳаст. Ман, ки аз давлати дунё даст кашидаам, мехоҳам, ки ин ганчро ту бибарӣ ва сарфи давлати худ бисозӣ.

Добшилим ба хидмадгорон фармуд, ки атрофи он ғорро бикованд. Дар андак муддате хидматгорон сандуқҳои бисёре пайдо карда, пеши шоҳ оварданд. Добшилим фармуд, сари сандуқҳо кушоданд, дар онҳо симу зари фаровон ва тӯҳфаҳои бешумор диданд. Аммо дар байни ин сандуқҳо сандуқе диданд, ки бо бандҳои маҳкам баста ва қулфи румие ба он зада буданд. Ҳарчанд ҷустуҷӯ карданд, калиди ин қулф пайдо нашуд. Бо фармоиши Добшилим оҳангарони чобукдаст мувофиқи он қулф калиде сохта сандуқро кушоданд ва аз он дурче берун оварданд. Даруни он дурч ҳуққае буд. Ҳуққаро пеши шоҳ оварда кушоданд, ки аз он пораи ҳарире берун омад, дар рӯи ҳарир ба хати суриёни чизе навишта буд.

Пас олимеро, ки аз хату забони суриёни вокиф буд, ҳозир карданд ва он олим мазмуни ин хатро чунин шарҳ дод:

- Ин ганчнома мактубест, ки анвои манфиату фоидаҳо дар он дарҷ ёфтааст. Мазмуни мухтасари он ин аст: Ман, ки Ҳушанг подшоҳам, ин нома ва ҳазинаро барои Ройи Аъзам Добшилим ниҳодаам. Медонам, ки вақте ки ҳамаи ин ганчҳо насиби ӯ мешавад, ин васиятномаро низ байни ин ганчҳо ниҳодам, то ки ӯ ба зару сим фирефта нашуда, аз рӯи ҳамин

васиятнома корҳои худро анҷом диҳад. Васияти аввал он аст, ки агар подшоҳ ҳар касро аз ҷумлаи мулозимонаш ба худ наздик созад, ҳаргиз бадгӯии дигаронро дар ҳаққи ӯ қабул насозад. Зеро ҳар кӣ ба подшоҳ наздик шуд, албатта, ҷамъе аз ҳамкорон ба ӯ ҳасад мебаранд ва дар ҳаққи ӯ ҳар гуна бадгӯӣ мекунанд, то ӯро аз пой дароваранд. Васияти дувум: ба маҷлиси худ касони хабаркаш ва ғараздорро роҳ надиҳад ва агар ин сифатро аз касе мушоҳида кунад, ҳар чӣ зудтар дар пайи пешгирии зарари ӯ шавад.

Васияти савум: бо арбоби давлати худ ҳамеша тариқи мувофиқат ва нақӯхоҳиро риоя намоянд, зеро ба иттифоқи дӯстони якдилу якҷиҳат кор ҳамеша пешрав аст. Васияти чорум: ба лутфу меҳрубонии душман ҳаргиз бовар накунад, ки аз душман ҳаргиз дӯстӣ наояд.

Васияти панҷум: чун гавҳари мурод ба даст даромад, дар муҳофизати он ғафлат накунад, ки агар мабодо мақсуд аз даст равад, ба даст овардани он басо душвор аст ва дар рафтани он пушаймонӣ суд надорад. Васияти шашум: дар корҳо шитобзадагӣ ва сабуккорӣ накунад, балки тааммулу таанниро пеш гирад, ки зарари таъҷил бисёру манфиати сабру сукун бешумор аст. Васияти ҳафтум: ҳеч гоҳ тадбири ҷорандеширо фурӯ нагузорад. Чун бинад, ки ҷамъе аз душманон ба қасди вай иттифоқ кардаанд, салоҳ дар он бинад, ки бо яке аз онҳо дӯстиву меҳрубонӣ карда, ба ин васила роҳи ҳалосӣ кунад. Васияти ҳаштум: аз касони ҳасуд ва бадкина ҳазар кунад ва ба нармзабонии онҳо мағрур нашавад, чун ниҳоли кина дар замини сина нишонда шуд, самари он танҳо зарару озор хоҳад буд.

Васияти нӯҳум: анвор ва бахшидани гунохро шиори худ созад ва мулозимони худро ба андак ҷарима ба азобу шиканҷа гирифтור насозад. Васияти даҳум: гирди озори ҳеч кас нагардад, то ки ба тариқи мукофот ба худи ӯ зарар нарасад. Васияти ёздаҳум: ба коре, ки мувофиқи тавру лоиқи холи ӯ набошад, майл накунад. Васияти дувоздаҳум: дар корҳо ҳамеша ҳалиму вазнин ва босубот бошад. Васияти сез-

дахум: мулозимони азим ва боварибахш ба даст оварда, аз мардуми хоин ва ғаддор дурӣ гузинад. Ҳар як аз ин васиятҳо, ки ёд кардем, достоне ва ҳикояте дорад. Агар Рой хоҳад, ки ба тафсили ин достону ҳикоёт хабар ёбад, бояд ба Сарандеб равад, ки сирри ин гуфтор дар ҳамон ҷо кушода хоҳад шуд.

Добшилим чун ин суханҳо шунид, бо чанде аз арбоби давлат азимати сафари Сарандеб намуда, ба роҳ баромад. Ӯ ба шаҳри Сарандеб расида, ду-се рӯз аз ранчи роҳ баросуда, баъд бо ду-се тан маҳрамони худ ба сӯи кӯҳи Сарандеб равон гашт. Вақте ки ба болои кӯҳ расид, назараш ба ғоре афтод, ки он маскани ҳақими донишманд Бидпой будааст. Маънии Бидпой ба забони ҳиндӣ табиби меҳрубон гуфтан аст. Добшилим ба зиёрати ӯ рафт. Бараҳман Бидпой ӯро бо меҳрубонӣ қабул намуд, сабаби ранчи қадам пурсид. Добшилим қиссаи худ ба Бараҳман бозгуфт ва аз васиятномаи Ҳушанг сухан ба миён овард. Добшилим як-як аз ин васиятхоро ба ҳақими донишманд Бидпой Бараҳман арз мекард ва Бараҳман дар он боб ба Добшилим ҳикоятҳо мегуфт. Китоби «Калила ва Димна» баёни ҳамин суолу ҷавоби Рой ва Бараҳман аст.

ҲИКОЯИ ГУНЧИШК ВА СУСМОР

Шунидаам, ки ду гунчишк бар шохи дарахте ошёна ниҳода ва аз матои дунё ба обу дона қаноат карда буданд. Бар сари кӯҳе, ки он дарахт дар поёни вай истода буд, бошае мақом дошт, ки дар вақти сайд кардан чун барқ аз гӯшае берун мечаст ва соиқавор хирмани ҷони мурғони заифболро пок месӯхт.

Ҳар гоҳ ки гунчишкон бача мебароварданд ва онро паррончак мекарданд, боша аз камингоҳ берун часта, бачаи онҳоро рабуда, тӯймаи бачагони худ месохт. Он гунчишкон аз ошёнаи худ дил канда наметавонистанд. Боша бошад, ҳамеша бачаҳои онҳоро нобуд мекард.

Навбате бачагони онҳо қувват ёфта ва ҷуфт бол бароварда ҳаракат мекарданд. Падару модар ба дидори фарзандон хурсанд шуда аз вақти парвози онҳо хуррамӣ менамуданд. Ногоҳ андешаи боша ба хоҳири онҳо гузашт ва якборагӣ аз хурсандӣ боз монда ба изтиробу беқарорӣ нолаву зорӣ оғоз карданд. Яке аз фарзандонашон сабаби ин ҳол пурсид. Гуфтанд:

**Аз мо мапурс, к-оташи дил то чӣ ғоят аст,
Аз оби дида пурс, ки у тарҷумони мост.**

Пас қиссаи зулми бошаро батафсил гуфтанд. Он писар гуфт:

- Ҳар дарде даво ва ҳар ранҷе шифое дорад. Мумкин аст, ки дар дафъи ин бало сабъи кунед, ӯ аз сари мо бардошта шавад.

Ин суҳан ба гунчишкон мувофиқ омад. Яке аз онҳо ба бачагони худ нигоҳ карда истода, дигаре ба чорачӯӣ парвоз кард. Чун қадре роҳ бипарид, дар андешаи он афтод, ки оё кучо равам ва дарди дили худро ба кӣ гӯям:

**Ба дарди дил гирифтаам, давои дил намедонам,
Давои дарди дил қорест бас мушқил, намедонам.**

Охир ба хоҳириаш омад, ки ҳар ҷонваре, ки ба назари ӯ аввал афтад, суҳан ба вай бигӯяд ва илоҷи дарди дил аз вай биталабад. Иттифоқо, Самандаре аз маъдани оташ берун омада дар фазои саҳро сайругашт менамуд. Гунчишк онро дид ва бо худ гуфт: «Биё, то дарди дил ба ин мурғи булбаҷаб бигӯям, шояд, ки гирех аз қори ман бикшояд ва маро ба сӯи чора роҳ намояд». Пас аз таъзим назди Самандар омад. Самандар ӯро дида гуфт:

- Дар башараи ту осори малол пайдост, агар аз ранҷи роҳ бошад, чанд рӯз дар ин ҷой иқомат кун, агар ҳолати дигар бошад, бигӯй, то ки чораи он ба қадри тоқати худ бубинам.

Гунчишк забон бикшод ва ҳоли зори худ пеши Самандар арз кард:

**Бар ҳар қасе, ки шарҳ диҳам достони хеш,
Сад доғи тоза бар дили он нотавон ниҳам.**

Самандар ин суҳанҳоро шунида гуфт:

- Ғам махӯр, ки ман ин балоро аз сари ту дафъ гардонам ва имшаб чунон кунам, ки хонаву ошёнаи ўро бисўзам. Ту ба ман манзили худ нишон деҳ ва худ ба сари фарзандон рав, то вақте ки назди ту оям.

Гунчишк нишони макони худ ба Самандар нишон дод, бо хотири шод ва аз бори ғам озод рӯ ба ошёнаи худ ниҳод.

Чун шаб даромад, Самандар бо ҷамъи ҳамчинсонии худ ҳар як миқдоре нафт ва гӯгирд бардошта ба он манзил равон шуд ва ба раҳнамунии гунчишк худро ба наздикии он ошёнаи боша расонд. Боша бо фарзандон сер хӯрда ва дар хоб шуда буданд. Самандарон он чӣ аз нафту гӯгирд ҳамроҳ доштанд, ба ошёнаи онҳо рехта бозгаштанд. Аз шӯълаи оташ ошёнаи он золим афтод ва ҳамаи онҳо ба як бор бо хонаву ошёна хокистар шуданд.

Ситамгар зи зулм оташе барфурӯхт.

Чу зад шӯъла аввал ҳам ўро бисӯхт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Боша чӣ хел паранда аст?
2. Самандар чӣ хел ҷонвар аст?
3. Чаро гунчишк ҳар сол бачаҳои худро тўъмаи нафси боша мегардонид?
4. Гунчишк барои халосии бачаҳояш чӣ чора андешид?
5. Самандар ба гунчишк чӣ сон ёри расонид?
6. Аз ин ҳикоят ба кадом хулоса омадед?

ҲИКОЯИ МОҲИХОР

Моҳихоре бар лаби обе ватан карда буд ва ба сайди моҳӣ рӯз мегузаронд. Чун заъфи пирӣ ба ў роҳ ёфт, аз шикори моҳӣ боз монд ва ба доми ғам гирифторм шуда бо худ мегуфт:

Дареғо қофилаи умр, к-он чунон рафтанд,

Ки гардашон ба ҳавои диёри мо нарасид.

Афсӯс, ки умри азиз ба бозича барбод додам ва чизе, ки дар мавсими пирӣ пой мардӣ тавонам намуд.ё дастгирӣ та-

вон кард, захира наниходам. Имрӯз қуввате намондааст, ҳамон бехтар аст, ки бинои кор бар ҳила ниҳам.

Пас чун андӯхгин оҳзанону нолакунон бар канори об нишаст. Харчанге ўро аз дур бидид, пештар омад ва гуфт:

- Эй азиз, туро ғамнок мебинам, сабаб чист?

Моҳихор ҷавоб дод: -Чӣ гуна ғамнок набошам, ту медонӣ, ки сармоияи зиндагии ман он буд, ки ҳар рӯз як-ду моҳӣ мегирифтам ва ба он хӯроки ҳаррӯзаам ҳосил буд. Имрӯз ду сайёд ин ҷо мегузаштанд ва мегуфтанд, ки «дар ин обгир моҳӣ бисёр аст, чораи онро дидан лозим аст». Яке гуфт «дар фалон обгир моҳӣ аз ин бештар аст, аввал кори онҳоро тамомам кунем, пас ба ин ҷо меоем». Агар ҳол ҳамин хел бошад, ман бояд дил аз ҷони ширин бардошта бар талхии марг ниҳам.

Харчанг, ки ин хабар шунид, зуд бозгашт ва назди моҳиён рафт ва ин хабари шумро ба онҳо гуфт. Дар миёни моҳиён ҷӯшу хурӯш афтод, ба иттифоқи харчанг рӯй ба моҳихор ниҳоданд ва гуфтанд:

- Аз ту ба мо ин хабар расиду инони тадбир аз дастамон рабуд:

**Чандон ки саропои муҳим менигарем,
Паргорсифат зи аҷз саргаштатарем.**

Ҳоло бо ту машварат мекунем ва ту худ мегӯӣ, ки ҳастии ояндаи мо ба ту вобастааст. Пас дар ин кори мо чӣ андеша дорӣ? Моҳихор ҷавоб дод:

- Ман худ ин сухан аз забони сайёдон шундаам ва бо онҳо муқовимат кардан фоида надорад. Ба хотири ман ҳамин ҳила расид, ки дар ин наздик обгиреро медонам, ки обаш ба ҳадде мусаффоаст, ки донаи рег дар қаъри ӯ дидан мумкин аст. Бо ин ҳама ҳеч кас ба қаъри он расида наметавонад ва дидаи доми ҳеч сайёде ба он обгир наафтадааст:

**Обгире ба сони дарёест,
Лек дарёи бесару поест.**

Агар ба он ҷо кӯчида тавонед, бақияи умрро дар осоишу роҳат ва айшу фароғат хоҳед гузаронид. Моҳиён гуфтанд:

- Фикри хубест, аммо бе ёрии ту мо ба он чо рафта наме-
тавонем. Моҳихор ҷавоб дод:

- Ман ҳар чӣ аз қуввату қудрат дорам, аз шумо дарег на-
хоҳам дошт. Аммо фурсат танг аст, мумкин аст, ки соат ба
соат сайёдон биёянд ва фурсат аз даст равад.

Моҳиён тавалло намуданд ва ба илтимоси бисёр қарор
ба он афтод, ки моҳихор ҳар рӯз чанд моҳиро бардошта ба
он обгир мерасонад.

Пас моҳихор ҳар пагоҳӣ чанд моҳиро мебурд ва ба бо-
лои он пушта, ки дар наздикӣ буд, нишаста мехӯрд. Вақте
ки боз меомад, дар кӯч-кӯч таъчил мекарданд ва ба якдигар
пешдастӣ меҷустанд. Ҳар кас, ки ба зорию лобаи душман
фирефта шавад ва бар бадгавҳарон эътимод раво дорад, са-
зои ӯ ин аст.

Чун рӯзҳо бигзашт, харчанг ҳам ба он обгир рафтани шуд.
Моҳихорро аз он фикр огоҳӣ дод. Моҳихор андеша кард,
ки «ман аз ӯ душмани сахттар надорам, беҳтар он аст, ки
ӯро низ ба пеши ёронаш расонам». Пас пеш омад ва хар-
чангро ба гардан гирифта рӯй ба ҳамон пушта ниҳод. Хар-
чанг, ки аз дур устухони моҳиёнро дид, донист ки ҳол чист.
Бо худ андешид, ки: хирадманд чун бинад, ки душман қасди
ҷони вай дорад, агар фурсатро аз даст диҳад, дар хуни худ
саъй карда бошад:

Чу ҳасм қасди ту кард, аз барои дафъи зарар,

Ба чидду чаҳд бикӯш, ар ба ақл машхурӣ.

Ки гар мурод ба даст оядат, ба ком расӣ

В-агар ба ҳам нарасад, он замон ту маъзурӣ.

Пас, харчанг худро бар гардани моҳихор ва ҳалки ӯ фи-
шурдан гирифт. Моҳихор пиру заиф буд, аз андак ҳалқфи-
шорӣ беҳуш шуда аз ҳаво дарафтод ва ба хок яксон гашт.
Харчанг аз гарданааш фуруд омад ва сари хеш гирифт ва
наздики моҳиёни боқимонда омад, онҳоро аз сурати ҳол
хабар дод. Дӯстонаш шод гашта, вафоти моҳихорро умре
тоза ва ҳаёте беандоза шумурданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Моҳихор аз чӣ афсӯс меҳӯрд?
2. Моҳихор ба харчанг кадом макрро нақл кард?
3. Моҳиён чӣ тадбире андешиданд?
4. Моҳихор кадом ҳиларо пеш гирифт?
5. Харчанг аз моҳихор чӣ тавр қассос ситонид?
6. Аз ин ҳикоя чӣ хулоса баровардед?

ҲИКОЯИ ТАДБИРИ МАЙМУНҲО

Овардаанд, ки ҷамоате бузинагон дар кӯҳе маъво доштанд ва ба меваю гиёҳҳои он рӯзгор мегузарониданд. Иттифоқо, дар шабе сиёҳтар аз дили гунаҳкорон ва тиратар аз даруни табоҳрӯзгорон лашкари сармо ба онҳо тохтан овард ва аз саҳтии сармо асари хун дар дили онҳо фушурдан оғоз кард. Бечорагон аз сармо ранҷур шуда паноҳе мечустанд ва ба талаби он ба ҳар гӯшае медавиданд. Ногоҳ ба тарафи роҳ ёраи дурахшоне афканда диданд ва ба гумони он, ки оташ аст, ҳезум ҷамъ оварданд, гирдогирди он чида дам дар ӯ медавиданд. Дар баробари онҳо мурғе бар дарахте овоз медод, ки «он оташ нест». Аммо онҳо илтифот нанамуданд ва аз он кори бефоида боз наистоданд. Иттифоқо, дар ин асно мурғе дигар он ҷо расид ва он мурғро гуфт:

-Ранҷ мабар, ки ба гуфтори ту аз ин кор бознамомонанд ва ту беҳуда ранҷур мешавӣ. Дар тарбияи чунин касон саъй намудан ҳамчунон бошад, ки шамшерро бар санг озмудан:

Ҳар ки дар асл бадниҳод афтод,

Ҳеч некӣ аз ӯ мадор умед.

З-он ки ҳаргиз ба ҷаҳд натвон сохт,

Аз қулоғи сиёҳ бози сафед.

Мурғ чун дид, ки сухани ӯ намешунаванд, аз ғояти шафқат аз дарахте фуруд омад, то насихати худро дурусттар ба гӯши онҳо расонад ва онҳоро дар ин ранҷи беҳуда, ки мекашанд, танбех кунад. Бузинагон гирдогирди мурғ даромада сараш аз тан ҷудо карданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Бо луғати ҳикоя шинос шавед.
2. Бигӯед, ки кадом калимаҳои навро омӯхтед?
3. Бузинагон ба чӣ сахтӣ гирифта шуданд?
4. Онҳо ба чӣ фирефта шуданд?
5. Мурғон ба онҳо чӣ тавр муносибат намуданд?
6. Мурғи аввал ба ивази дилсӯзӣ чӣ подош гирифт?
7. Аз ин ҳикоя кадом панд бармеояд?

ҲИКОЯИ КАБКИ ДАРӢ

Овардаанд, ки кабки дарие дар доманаи кӯҳе мехиромид ва гулгулаи садои қаҳқаҳааш дар гунбади сипеҳр мепечид. Иттифоқо, бози шикорие дар он ҳаво мегузашт, чун кабки дариро дид, дилаш ба муҳаббати ӯ моил гашт ва ба худ андешид, ки дар ин олам ҳар касе бояд ёри мувофиқ ва рафики меҳрубоне дошта бошад:

**Касе к-андар ҷаҳон ёре надорад,
Дарахти ишраташ боре надорад.**

Ва ин кабк ёри хушманзар, хандонрӯ, сабукрӯҳ, ширинзабон ва латифҳаракот аст, дил дар сӯҳбати чунин рафик тозаву хуррам гардад:

**Ёре бояд, чӣ гуна ёре бояд?
Ёре, ки гирех зи кори ман бикшояд.
Ҳар гаҳ, ки ҷамоли хештан бинмояд,
3-ойинаи дил ғубори ғам биздояд.**

Пас, оҳиста ба ҷониби кабк моил шуд ва кабкро назар бар вай афтод ва ҳазарқунон худро ба шикофи санге расонид. Боз аз ҳаво даромада, пеши он сӯроҳ нишаста гуфт:

- Эй кабк, пеш аз ин аз хунарҳои ту ғофил будам ва фазлу камоли ту бар ман зоҳир набуд. Имрӯз ба воситаи қаҳқаҳаи ту кушоише дар дили ман паид омад ва хиромидани дил-фиреби ту маро сайд карда. Умед аст, ки минбаъд аз ман тарсону ҳаросон набошӣ ва ба сӯи ман майл намоӣ.

Кабк овоз дод, ки «Эй қаҳрамони комгор, даст аз ин бечораи меҳнатзада боздор, ҳар гоҳ ки обу оташ бо ҳам якҷоя шаванд, ману ту рафиқ шуда метавонем».

Боз гуфт:

- Эй азиз, андеша кун, ки ман аз дӯстӣ бо ту ҳеч ғаразе надорам, чанголи ман нуқсоне надорад, ки аз сайд бозмонда бошад; минқори ман қусуре надорад, ки аз хӯрдан очиз шуда бошам. Ман ғайр аз бо ту дӯсти ҳамдам шудан дигар мақсаде надорам. Ту аз сӯҳбати ман чандин фоидаҳо хоҳӣ дид. Аввалан, чун дигар бозҳо мебинанд, ки ту дар сояи парвариши ман ҳастӣ, ба ту тааддӣ намекунанд ва ба дидаи ҳурмат ба ту менигаранд; дувум, ман туро ба ошёнаи худ мебарам ва ту аз кабкҳои дигар чӣ қадарҳо баланд зиндагӣ мекунӣ; сеюм, аз кабкҳо ҳар мокиёнеро, ки хоҳӣ, наздат меорам, бо вай бо хушиву хурсандӣ рӯз мегузаронӣ.

Кабк гуфт:

- Ту амири мурғонӣ ва инони ихтиёри мурғон ба қабзаи иқтидори туст ва ман яке аз фуқарои ту ҳастам. Агар аз ман кирдоре содир шавад, ки мувофиқи таъби ту набошад, пас сарпанҷаи ғазаби ту маро ба ҳалокат расонад. Бехтар ин аст, ки дар гӯшаи хилват бинишинам.

Боз гуфт:

- Эй бародар, нашунидаӣ, ки дидаи дӯстӣ айбро намебинад ва ҳар зиштӣ, ки аз дӯст падид ояд, бағоят зебо менамояд.

Заҳри туро дӯст чӣ донад? - Шакар!

Айби туро дӯст чӣ бинад? - Ҳунар!

Ман, ки кирдори туро ба дидаи муҳаббат мебинам, дар гуфту шуниди ту чӣ гуна хати хато кашида метавонам?

Дидаи дӯст айббин набувад.

Кабк ҳарчанд узрҳои писандида мегуфт, боз ҷавобҳои маъкулу дилпазир дар муқобили он меовард. Дар охир ба аҳду паймон кабкро аз сӯроҳ берун овард ва боз ўро бардошта ба ошёнаи худ овард. Ҳар ду бо якдигар хуш баромада рӯзҳоро бо айшу тараб мегузарониданд.

Ду-се рӯз аз ин миён гузашт, кабк ба боз тамоман боварӣ карда далерона сухан мегуфт ва беибо қажқаж мезад. Боз ҳам худро ба ношуниданӣ зада аз сари интиқом дармегузашт, аммо кинаи он дар синааш ҷо мегирифт.

Рӯзе боз каме бемор шуд ва барои хӯрок аз ҷой ҳаракат карда наметавонист. Ҳама рӯз дар ошӯна буд, чун шаб даромад, хеле гурусна монд ва кинаҳои кабк, ки ба мурури замон ҷамъ шуда буд, бозро хашмолуд сохт. Ҳарчанд аҳду паймонҳои гузашта ба хотираш меомад, аммо ҳеч ба ақлаш қабул намешуд ва барои хӯрдани кабк баҳона мечуст. Кабк осори ғазаб дар башараи ӯ мушоҳида намуда, ба ақли хирад ҳалоки худро медид ва охи сард аз диди пурдари кашид, ба худ мегуфт: «Ки аз аввали ҳол назар ба поёни кор наҷфандам ва бо ғайри ҷинси худ пайвастам. Бинобар ин киштии умрам имрӯз ба гирдобе дарафтода, ки муҳоли тадбир аз халоси он очиз аст»

На аз рафиқ вафою на аз ҳаёт умед.

На аз сипехр башорат, на аз замона навид!

Боз бошад, ҷанголи озор кушод ва минқори хунхор ба заҳри ситам об дода, баҳонаҷӯӣ мекард. Кабк аз рӯи эҳтиҷориюти одоб менамуд ва аз ин сабаб баҳонае барои боз пайдо набуд. Охируламар боз бетоқат шуда аз рӯи асаб ба кабк гуфт:

- Оё раво бошад, ки ман дар офтоб бошаму ту дар соя нишинӣ?

Кабк гуфт:

- Эӣ амири ҷаҳонгир, ҳоло шаб аст ва ҳама оламу соя зулмот фуру гирифта, шумо аз тоби кадом офтоб ба заҳматед ва ман дар сояи ҷӣ чиз истироҳат дорам?

Боз гуфт:

- Эӣ беадаб, маро дурӯғгӯӣ месозӣ ва сухани маро рад мекунӣ, сазои туро додан лозим аст. Инро гуфту кабкро аз ҳам дариду хӯрд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Боз чӣ хел паранда аст?
2. Боз кабки дариро дида ба чӣ ҳиссиёт гирифтор шуд?
3. Боз ба кабк чӣ тақлиф кард?
4. Мунозираи боз ва кабро батафсил нақл кунед.
5. Ҷавоби кабк «Ҳар гоҳ, ки обу оташ якҷоя шавад» чӣ маънӣ дорад?
6. Боз ба кабк чӣ ваъда дод?
7. Кабк бо кадом рафтор ба дили боз кина ҷо мекард?
8. Боз чаро дар қасди ҷони кабк афтод?
9. Аз ин ҳикоя ба кадом хулоса омадед?
10. Мақоли халқии:
**«Шавад ҳамчинс бо ҳамчинс ҳамроз,
Кабӯтар бо кабӯтар, боз бо боз»** - чӣ маънӣ дорад?
Ин мақолро шарҳ диҳед.

САМАНДАРХОЧАИ ТИРМИЗӢ

*Дар он рӯз бинӣ зи душман фарог,
Ки шаб дар мазораи фурӯзӣ чарог.*

Номи аслии Самандархоҷаи Тирмизӣ Муҳаммадбақо буд, «Самандар» тахаллуси адабии ӯ мебошад. Мувофиқи гуфтаҳои худаш дар китоби «Дастур-ул-мулук» ва маълумоти муаллифи тазкираи «Музаққир- ул- асҳоб» - Малехои Самарқандӣ, зодгоҳаш Хонақоҳ (ноҳияи Ҳисори ҳозираи Ҷумҳурии Тоҷикистон) будааст. Соли таваллуд ва вафоташ маълум нест. Ҳаёт ва фаъолияти ӯ дар асри 17 гузаштааст. Самандархоҷаи Тирмизӣ аз адибону муаррихони номии давр ба шумор меравад. Самандархоҷаи Тирмизӣ сафар карданро дӯст медошт ва бесабаб нест, ки давраи ҷавонии ӯ фақат дар сафар гузаштааст. Ба қавли муаррихон, ӯ солҳои 1685, 1693, 1695 дар ҷангҳои Абдулазизхону Субҳонқулихон ба муқобили хоразмиҳою саркардагони Балх иштирок кардааст. Муддате дар шаҳри Насаф зиндагӣ карда, ду маротиба раёсатпаноҳи Насаф тиён шудааст. Солҳои охири умри хешро ӯ дар гӯшанишинӣ гузаронидааст.

Аз рӯи гуфтаи худи Самандархоҷаи Тирмизӣ маълум мешавад, ки фаъолияти адабии ӯ дар шаҳри Насаф оғоз ёфтааст. Маҷмӯи осори адабӣ ва таърихии Самандархоҷаи Тирмизӣ дар асари машҳури ӯ - «Дастур-ул-мулук» ҷой гирифтааст. «Дастур-ул-мулук» асари пандуахлоқӣ буда, воқеаҳои таърихии солҳои 1694-95 - ро дарбар мегирад ва

тахминан гуфтан мумкин аст, ки то соли 1696 таълиф шудааст. «Дастур-ул-мулук» дорои 22 боб буда, бист боби аввал ва боби 22 ба масъалаҳои тарбиявию ахлоқӣ, мисли панду насихат ба подшоҳон, усул ва шартҳои мамлакатдорӣ, мартабаи ҳунарманду донишманд, эътибори аҳли фазлу дониш, мардонагию шуҷоат, зарурати сулҳу зарари ҷанг, мақоми тарбия, одоби суҳан, зарари ғзаб, аҳамияти машварат, тавсифи ҳислатҳои ҳамида ва мазаммати хулқу атвори ношоиста бахшида шудааст.

Самандархочаи Тирмизӣ хостааст, ки ба воситаи ҳикоятҳои пандомези ин китоб рафтору кирдори ношоистаи ҳукуматдорон ва нобаробариҳои замонро ислоҳ кунад.

«Дастур-ул-мулк» ба адибону муаррихони баъдина таъсири зиёд расонидааст. Шоир ва тазкиранависи асри 17-Малехои Самарқандӣ дар таълифи тазкираи «Музаққир-ул-асҳоб» (соли таълифаш -1688-92), муаррихи асри 19-Муҳаммадиякуб дар навиштани «Гулшан-ул-мулук» ба «Дастур-ул-мулук» таъя намуданд. «Дастур-ул-мулук» арзиши муҳими адабию таърихӣ дорад. Ҳоло чанд ҳикояро аз ин китоби хонданибоб пешкаши хонандагон менамоем.

ҲИКОЯҲО АЗ «ДАСТУР-УЛ-МУЛУК»

Оварданд, ки яке аз вузарои мозӣ (гузашта) бар шахсе гуфт, ки аз омадшуди мардум ба танг омадаам. Он шахс гуфт: эй вазир, болиши иззат аз пеш бардор ва аз маснади вазорат бархез, ман зомин, ки туро касе озор надиҳад, дубора пеши ту як кас наёяд. Чунон ки гуфтаанд:

Пеши он кас, ки ихтиёраш ҳаст,

Халқ бе ихтиёр меоянд.

Дигар он ихтиёр рафт зи даст

Бар дараш бо ҷӣ кор меоянд?

Яке аз мулуки мозӣ (гузашта) дасти тааддӣ бар моли музореён кушода буд ва пой туғён аз ҷодаи адолат берун ниҳода. Раъоё даст ба дуъо бардоштанд ва забон ба нафрини ӯ кушоданд.

Рӯзе он золим бозе ба даст гирифта, ба шикор рафта буд. Чун аз шикор боз омад, мунодӣ фармуд, ки дасти ман, ки бар рӯи мазлумони меҳнат расида буд ва теги ситам кашада буд, кӯтоҳ кардам ва дар мақоми раъиятпарварӣ собиткадам шудам. Умед аст, ки бадалаям дасти тааддӣ ҳеч золиме ҳалқаи ташвиш бар дари хонаи ҳеч мазлуме назанад ва пои ҳеч ситампешае бар дари тавилаи фақире нарасад.

Раъёро аз ин мужда чони нав дар бадан даромад ва фақиронро аз ин башорат гули мурод дар чамани умед шукуфта шуд.

Байт

**Аз ин навиди муборак, ки ногаҳон омад,
Башорате ба дилу муждае ба чон омад.**

Охир адолаташ ба ҷое расид, ки барра аз пистони шер шир меҳӯрд ва меш бо шир лаби шерро мешуст. Юз бо буз бо назари тез намедид, мурғи даштӣ бар фарқи баҳрӣ ошён мекард ва мурғи обӣ бо боз ҳамроҳ мешуд.

Яке аз маҳрамони ҳарими салтанат дар вақти фурсат аз кайфияти ин ҳол суол кард ва аз табдили афёол истифсори намуд (пурсид). Подшоҳ гуфт:

- Имрӯз, ки дар шикор будам, дидам, ки саге пои рӯбоҳеро шикаст ва пиёдае санге бияндохт ба пои саг расид, ӯ низ шикаста шуд. Чун ҷазои мукофотро дидам, ба худ омада гуфтам.

Байт

**Ба чашми хеш дидам дар гузаргоҳ,
Ки зад бар чони мӯре мурғаке роҳ.
Ҳанӯз аз қайди минқораш напардохт,
Ки мурғи дигар омад, кори ӯ сохт.**

Азиси ман, марди рӯзгор вақте бо арӯси мамлакат даст дар оғӯш тавонад кард, ки ба оби шамшери оташбор номи хасми бадандешро аз лавҳи ҳаёт бишӯяд ва шучоъмард он замон соғари мурод бар лаби роҳат тавонад расонд, ки паймонаи таманнои душмани шӯхчашмро ба санги зафар бишканад. Чунон ки гуфтаанд.

Байт

**Дар он рӯз бинӣ зи душман фароғ,
Ки шаб дар мазораш фурузӣ чароғ.**

Азизи ман, то қомати найзаро бо қомати ёр ташбех насозӣ, шоҳиди матлуб дар канор натавонӣ гирифт. То новаки хунборро ғамзаи дилдор тасаввур накунӣ, рӯи мақсуд аз оинаи шамшер рух нанамояд.

Ҳалқаи гесӯи дилбар вақте дар гарданат ҳамоил гардад, ки турраи парчамро зулфи пурхам тасаввур кунӣ. Арӯси орзу вақте дар гӯшае нишонӣ, ки обрӯи камонро бар камонабрӯе пайванд диҳӣ. Яъне бе таҳаммул ранҷе ба таҳмили ғанҷе натавон расид ва бе шавкати хори дилозор тамошои гулзор натавон кард.

Байт

**Касе ба гардани мақсуд даст ҳалқа занад,
Ки пеши тири балоҳо сипар тавонад буд.**

Азизи ман, ҳар ки бо душман мубтало бошад, то аз вай халос нагардад, рӯз аз шаб ва шаб аз рӯз надонад ва аз парешонӣ пой аз сару кафш аз дастор нашносад, чунон ки гуфтаанд, то беморро сикҳат ҳосил нашавад, аз хӯрданӣ баҳра наёбад ва ҳаммол, то бори гарон аз пушт бар замин наниҳад, наосояд, то марди парешон аз хавф эмин нагардад, нафасе бо фароғат натавонад кашид.

Байт

**Сари вопаси мулк то дар тан аст,
Тани мулкро фитна пирохан аст.**

Азизи ман, тарбияти аҳли басорат кимиёест, ки хоки тираро зари соф бисозад ва санги ноқисро гавҳари комил гардонад. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

**Аз тарбият аст, ки хок гавҳар гардад.
Хун дар таҳи нофа мушки асғар гардад.
Он оҳани тирарӯи беҳимматро
Иксир чу тарбият кунад, зар гардад.**

Азизи ман, сабаби бузургӣ ақлу адаб аст. Ҳар ки ақли софу хиради комил дорад, хешро аз пояи ҳазизӣ (пастӣ) ба мартабаи шарифӣ тавонад расонд.

Байт

**Ба пешкорию ақли шарифу рои дуруст
Тавон каманди тасарруф бар осмон афканд.**

Азизи ман, ақли дурандеш ва рои оламоройро дар ҳар сурат, ки пеш ояд ва ба ҳар ҳодисае, ки рӯй намояд, ҳокими одил ва мумайизи (зираки) комил бояд донист, ки шарафи чавҳари одамӣ ба сафои хирад аз дигарон имтиёз дорад.

Байт

**Ақл аст, ки бунёди шараф маҳкам аз ўст,
Афзунии хурмати банни одам аз ўст.**

Азизи ман, мушоварат иҷтимоӣ уқул аст. Ҳар ҷо, ки аҳли ақл дар муҳимме шуруъ намоянд, агар шар бувад ба хайр анҷомад. Сухани Мавлавӣ, ки маъдани ҷавоҳири маънавист, шоҳиди ин қавл аст:

**Чу ояд мушките пеши хирадманд,
Аз он мушкил фитад дар кори ӯ банд,
Кунад ақли дигар бо ақли худ ёр,
Ки то дар ҳалли он гардад мададгор.
Зи шамъе чун нагирад нур хона,
Фурӯзад шамъи дигар дар миёна,
Вале ҳаст ин суҳан бо ростбинон
Ба садри ростӣ болонишинон.
На дар қачрав ҳарифони қачандеш,
Ки гардад аз ду қачрав қачравӣ беш.**

Азизи ман, дар ҳудуси воқеъот ва вукӯъи ҳодисот аз мушоварот гурезе нест. Замири ту ҳарчанд ваҳйошност,
Дари машварат нокушудан хатост.

Бояд, ки мушовиратро бо аҳли ҳикмат ва асҳоби тачриба кунӣ, ки:

**Муаммост ин машварат филмасал,
Ки ҳар қас тариқи дигар қарда ҳал.**

Тадбири ин тоифа соиб аст ва табиъат ба тадбир аст таъб кардан вочиб. Чунон ки гуфтаанд.

Байт

**Рои равшан зи бузургони кӯҳансол талаб,
Обҳо соф дар айёми хазон мегардад.**

Ва дигар пири тадбирро беҳ аз чавонони шуҷоъатосор аст.

Байт

**Дар сафи разм бо чавонон пӯй,
Лек тадбири он зи пирон чӯй.
Гарчи барно ба разм коргар аст,
Кӯшиши кордидагон дигар аст.**

Азизи ман, нӯшдоруи насихат мебояд хушмаза ва ширин бошад, то тановули он беморро осон намояд. Чун таъби бемор шикаста аст, аз сухани сахт шикастатар гардад.

Чунон ки гуфтаанд,

Байт

**Майкашиҳои ман аз панди ту бошад, зоҳид,
Сухани саҳти туам тавбашикан гардидаст.**

Азизи ман, сипоҳӣ бояд ки нӯки синони обдор барои чавҳари ҷон дар хазинаи дили душман фурӯ занад ва дами шамшери захрпоши худро монанди сарҳангоми айёрпеша ба касди гавҳари рӯҳи хасм ташна дорад.

Байт

**Далерӣ кун, ки майдон аз далер аст,
Агар рӯбах далер афтад, чу шер аст.**

Азизи ман, битарс аз кина, ки дар синаи мулук қарор ёфта бошад. Чаро, ки эшон ба нахвати (ғурури) салтанат дар боби интиқом мутаассибанд. Чун фурсат ёбанд, ба ҳеч узр нагзоранд. Ташбеҳи кина дар синаи подшоҳ чун ангишти фусурда бошад, агарчи алҳол оташ надорад ва зарари ӯ намеразад, аммо вақте ки шарораи ғазаб ба ӯ расид, афрӯхта гар-

дад. Ва дуди интиқом, ки аз сари оташи кина хезад, басе димоғхоро хушк созад ва дидахоро тар гардонад. То заррае аз ангишти кина дар синаи мулук боқӣ бошад, аз мазаррати (зарари) шӯълаи хашм эмин натвон буд.

Байт

**Хатархост дар кори шоҳон басе,
Ки бо шоҳ хешӣ надорад касе.**

Ва баъзе аз ҳукамо подшоҳонро низ ба оташ ташбех кардаанд, агарчи гоҳҳо ба партави иноят (дастгирӣ) кулбаи торики дардмандонро рӯшноӣ мебахшад ва ба шӯълаи сиёсаат низ хирмани савобиқи (шиносоиҳои) хизматгоронро месӯзад. Аз ин чихат гуфтаанд: дар қаъри дарё бо наҳанг гӯтта хӯрдан ва аз лаби мори думбурида захр макидан, аз мулозимати салотин ба саломат наздиктар аст.

Азиси ман, ҳар киро роиҳае (бӯи хуше) аз гулзори хирад ба машоми дил расида бошад, донад, ки тухми озор корад, чуз маҳсули мазаррат (зарар) бар надиҳад ва ҳар ки ниҳоли манфиъат нишонад, ғайр аз меваи осоиш начинад.

Чунон ки гуфтаанд:

**Дехкони солхурда чӣ хуш гуфт бо писар,
К-ай нури чашми ман, ба чуз аз кишта надравӣ.**

Азиси ман, ба зиёдати мансабу тақарруби (наздикии) мулук (подшоҳон) мағрур нагардӣ, ки мизочи мулук ҳукми обу оташ дорад ва эътимодро нашоёд. Яқин дон, ки ҳар илалеро иззате дар ақиб аст ва ҳар давлатеро илале дар пай. Чунон ки гуфтаанд,

Байт

**Чӣ менозӣ ба ин давлат, ки ҳар гаҳ бахт баргардад,
Кулоҳи хусравиро косаи дарюза месозад.**

Азиси ман, ба зиёдати мансабу тақарруби мулук илтифоти подшоҳ бодаест, ки кораш хубрубоист. Халонкро бо чунин кас кор бисёр ва ин касро ба хуш будан бисёр душвор. Агарчи гоҳе худро ба мадади ақл бар ҷой орад, аммо мастии он бода ба ҳолаш нагзорад. Мустақимтабъ бояд, ки

ба бодаи давлат аз ҷо наравад, балки дар кори дармондагон
ни мазлум бипардозад Чаро, ки дунё ҷои бемадор аст ва
давлати ӯ нопойдор, чунон ки гуфтаанд:

**З-он пештарак, ки соқии даҳр
Дар шарбати давлатат кунад захр.
Аз сар биниҳӣ кулоҳу дастор,
Ҷаҳде бикуну диле ба даст ор.
Ин сар ҳама сол бо кулаҳ нест,
Ин рӯ ҳамеша ҳамчу маҳ нест.**

Азизи ман, бидон, ки корсозии мухлисон ва муҳимбаро-
рии бекасон василаи ҳусули динию дунявист. Ва сабаби да-
раҷоти суварӣ ва маънавӣ чунон ки гуфтаанд:

ДАР ҲОЛИ ВАЗИРОН

Азизи ман, вазир бояд, ки барои равшанӣ ва шамъи ша-
бистони мамлакат бошад. Ва ба фикри савобандеши худ
хазор уқдаи мушқил баркушояду киштии дарёи фитнаро ба
гирдоби изтироб бинад, ба ҳукми гаронсанги худ фурӯ ни-
шонад ва шохсори хористони домангири бедодро ба тунд-
боди сиёсат аз беҳу бунёд барандозад.

Байт

**Барандоз беҳе, ки хор оварад.
Дараҳте бипарвар, ки бор оварад.**

Азизи ман, яке аз роӣҳои (андешаҳои) дуруст ва аз тад-
бирҳои ростон аст, ки чун шавқату қудрати душман зоҳир
гардад ва эҳтимоли он бошад, ки ба сабаби ҳусумат мулк ба
фасод равад ва раъият дар марази (бемории) талаф афтанд,
бояд, ки нақши ҳила бароварда, каъбатайни (гардишҳои)
хасро (душманро) ба лутфу инъом боздорӣ, чаро ки дар
бисоти таҷарруду такаббур нақши мурод ба номи хасм бас-
та аст. Дар ин вақт дов талабидан назди муҳосамат (душ-
ман) аз хирад дур менамояд ва аз пирояти (зебу зинати) таҷ-
риба маҳҷур (дур). Чунон ки гуфтаанд:

**Ҳама то барояд ба тадбир кор,
Мадорои душман бех аз корзор.
Чу натвон адуро ба қувват шикаст,
Ба неъмат бубояд дари фитна баст.**

Азизи ман, душманро ба мулоимат аз пой андохтан беҳтар бошад, ки ба тундиву чанг. Набинӣ, ки оташ ба он тундӣ агар бар дарахте дарафтад, он чӣ дар рӯи замин аст, месӯзад, (агар) об аз роҳи мулоимат бар дарахте дарафтад, аз беҳу бунёд барандозад. Аз ин ҷиҳат гуфтаанд, ки душмани қавиро ба лутфу тамаллук ром тавон кард ва сайди саркашро ба мадоро дар дом тавон овард.

Байт

**Ту нармӣ кун, ки ҳар коре, ки саҳт аст,
Ба нармию мадоро метавон кард.**

Азизи ман, бар вузаро лозим аст, ки дар таскини фитна кӯшиш намоянд. Чаро ки хубтарини ройҳо (чораҳо) ва беҳтарини тадбирҳо фитна фурӯ нишонидан аст, на дар хашму ситеза шудан. Чунон ки гуфтаанд:

**Ситеза макун, з-он ки боди ситез
Кунад боғи инсофро баргрёз.
Ситеза ба чое расонад суҳан,
Ки вайрон кунад хонумони кӯҳан.**

Азизи ман, агар рои (андешаи) подшоҳ аз ғурури ҷабборӣ ва нахвати (ғурури) шахриёрӣ аз вартаи хилму бурдборӣ мунҳариф гардад (аз роҳи рост берун равад), бояд ки вазири росттабъ ӯро ба тариқи маслиҳат ба роҳи салоҳ орад ва ба нӯшдоруи мавъиза он мизочи мунҳарифро бар маркази адолат нишонад.

Азизи ман, шоҳу вазир аз рӯи иттиҳод бар як гӯшаи бисот нишинанд, аз савдои аспу фил пиёда шаванд, ба бозии фарзин банди хаёлотӣ фосид, ки аз бурудаоти арсаи тааллуқот аст, руҳи ҳиммат бартобанд, то кори душман сохта шавад ва ба аҳволи дӯст пардохта гардад, зеро ки дасти душман ба домани давлати мардуми мувофиқ нарасад ва ба ноҳуни меҳнат чехраи ҳоли муҳолифноро харошад.

Азизи ман, саъй кун, ки санги тафриқа дар маҷмаи душман афтад, чаро ки ихтилофи хасмон (душманон) мучиби фароғи дили дӯстон аст:

**Чу дар лашкари душман афтад хилоф,
Ту бигзор шамшери худ дар ғилоф.
Чу душман ба душман шавад муштағил,
Ту бо дӯст биншин ороми дил.
Чу гургон писанданд бар худ газанд,
Баросоҷад андар миён гӯсфанд.**

ДАР САНЧИДА ГУФТАН

Азизи ман, сухани андеша нокарда чун зари носанчида аст. Аввал бояд ки ба худ андеша бикунӣ ва нақди ҳар фикреро бар маҳаки имтиҳон бизанӣ. Он чи аз хаёлот тамоми ёр афтад, онро ба зухур ораӣ.

Байт

**Сухане, к-он сари андеша н-ояд,
Навиштанрову гуфтавро нашоҷад.**

Азизи ман, забони сулҳомез ба як нукта сад уқдаи мушкилро ҳал намояд ва сухани шӯрангез ба як ишорат гардани гӯяндаро баста гардонад. Чунон ки гуфтаанд:

**Агар ба чашми хирад дар сухан нигоҳ кунӣ,
Бизоъатест, ки ҳам суду ҳам зиён дорад.**

ҲИКОЯ

Гӯянд, ки Акбар подшоҳ ба иродаи сайри Кашмир аз шаҳри Аҷмир баромад ва аз дарёи Лоҳур бар киштӣ нишаста убур мекард. Яке аз сухансароёни мизочдони ӯ ба арз расониданд, ки он гӯли бахтбаргашта Мирзо Ёдгор кулли мардуми фитнаангези рӯзгорро бар худ мехондааст. Суханҳое зиёда аз ҳоли худ бар забон мерондааст. Акбар подшоҳ баъд аз истимоъи ин сухан сафинаи ақли худро дар уммони (бахри) тафаккур андохта, ҳамчун гирдоб дар чайби худ

печид. Чун мавчи об лаби худро меҷунбонид, мулҳами Ғайбӣ бар забони Акбар подшоҳ ин байт қорӣ гардонид:

Байт

Кулоҳи хусравию тоҷи шохӣ

Ба ҳар гӯл кай расад, хошо ва калло.

Охир даъвои баланд он гӯдро дар пояи пастӣ афканд ва сухани калони ӯ бар сараш расид.

Байт

Хор, ки дорад забон нештар,

Ҳам ба халидан шиканад бештар

Азизи ман, касеро ки мӯҳри сукут бар ҳуққаи (қуттичаи) нутқ шуд, дар чамани зиндагонии ӯ ҳама раёҳини саломат рӯяд ва ниҳоли ҳаёташ самараи роҳат бахшад. Чун гулбуни балоғат дар табассум ояд ва чун булбули басоҳат дар тараннум дарояд, эмин натавон буд, ки роиҳои (бӯи) гулзори сухан ба сабаби тафреҳи (шодиафзойи) димоғ аст, на боиси зуком...

Чун чашми Имомқулихон аз нур тихӣ шуд, камарриқоби Надир Муҳаммадхон аз Балх баромада ба сӯи вилояти Ҳисор гардида, Давлатбий, ки ҳокими вилояти мазкур буданд, ба истикбол баромада қалъаро пешкаш кард. Ҳасанбеки Рафеъ аз рӯи таъб ин рубой (байт) имло намуд.

РУБОЙ (БАЙТ)

Шоҳо, ба кафи Ҳисор гардун омад,

Аз чархи фалак бахти ту афзун омад.

ҲИКОЯ

Гули чамани маъонӣ Соиболи Исфаҳонӣ рӯзе дар боғи «Ҳазор Чариб»-и Сифохон бо ҳамроҳии моҳталъатон (моҳ-рӯён) боданӯши мекард ва яке аз он касон, ки Соиборо ба ӯ тааллуқе буд, дар олами мастӣ ба чашми пурҳумораш аз

дасти рӯзгор халале расида. Соибо аз ин боб мутааллим (аламзада) шуда, ин рубоиро имло намуд.

РУБОЙ

**Дар гулшани зебои ту, ай дурри хушоб,
Ғамгин машавӣ, ки наргисат шуд бе об.
Дар маҷлиси ноз ҳар ду май меҳурданд,
Бедор яке монду яке рафт ба хоб.**

Азизи ман, нодон касе, ки чавҳари гаронмои ҳастиро дар чаҳорсӯи муғолатгоҳи рӯзгор раҳини (шарти) ошноӣ ва сарфи ношиносии бебасаре (беҳабаре), ки чашми дилаш холӣ аз кӯҳли (сурма) чавоҳирманиш бошад, намояд ва он гаҳ марде, ки нақди комили иёри (фиребандаи) зиндагониро дар муғолатгоҳи айём ба дасти худношиносии чанде баамдан (аз рӯи қасд) супорад, узраш ноқабул ва тақсираш (хатояш) нописанд хоҳад буд.

Байт

**Инон ба дасти фурӯмоёгон мадеҳ, зинҳор,
Ки дар масолеҳи худ ҳарч мекунанд туро.**

Эй умри азиз ва эй асли фикрати (ақли) ботамиз, ба хотири ман, ки ошнохонаи наздики ғам ва сарои бемонеъи кулфат аст, чунон мерасад, ки хори вучуди ту, ки мавзӯ аз барои сӯхтан аст, чаро бояд, ки домангири аҳбоб (дӯстон) гардад ва хоки ҳастии ту, ки мавҷуд аз барои бехтан аст, чун шояд ки губори хотири асҳоб (ҳамсӯҳбатон) шавад?

Байт

**Нест холӣ зи халал сӯҳбати абнои чаҳон,
Пой берун манеҳ аз гӯшаи вайронаи ҳеш.**

Азизи ман, аз феъли бад мунҳариф (чудо) гаштану аз мардуми бад канор гирифтани оқилонро лозим аст ва кори худ ба салоҳ овардану нийат бар ҳасана доштан хирадмандонро аз фароизу лавозим аст.

Пас марди оқил бояд, ки тарҳи дӯстӣ бо мардуми оқил афканад ва аз сӯҳбати дӯсти нодон бигрезад, чунон ки гуфтаанд:

Байт

**Зи зиндону ҳарифи ҳабс бигрез,
Зи пастану зи ноаҳлон бупарҳез.**

ҲИКОЯ

Овардаанд, ки дузде доно рӯи чуръат дар хазинаи подшоҳи вақт овард. Дид, ки подшоҳ бар тахти заррин хобида, аснофи кумоши (навъҳои газвори) шоҳию анвоъи ҷавоҳири подшоҳӣ бар рӯи бисот рехта ва шамъи кофурӣ чун рӯи тавагонгарон афрӯхта ва парвонаи мискин мисли дили дарвешон паёпай сӯхта. Дузд ба назари эҳтиёт бар чапу рост мулоҳиза намуд ва дид, ки шамшере, ки қарори мулку миллат вобастаи ӯст, маймуни беқароре ба даст гирифта, қасди мӯрча, ки дар синаи подшоҳ нишаста буд, кард. Дузд ҷустӣ намуда, дасти маймунро бо ҳамроҳии шамшер маҳкам гирифт. Аз гирудори онҳо подшоҳ бедор шуда ҷунон аҳволро иттило ёфта гуфт:

- Чун инояти (меҳрубонии) яздонӣ шавад, дузд посбону душман меҳрубон гардад.

Дузд қабои дониш дар бар дошт, тоҷи давлат бар фарқаш ниҳоданд, чун хори нодонӣ домангири маймун буд, либоси ҳирсаш баркашиданд.

Байт

**Хасми доно, ки офати ҷон аст,
Беҳтар аз дӯсте, ки нодон аст.**

Азизи ман, аз сӯхбати ҷабборон (золимон) бипарҳез, ки зимомии (лаҷоми) аҳди эшон суғ ва бинои олиии ин тоифа заъиф афтада. Ҳамеша рухсорай мурувватро ба ноҳуни ҷафо харошида доранд ва сарчашмаи футувватро (ҷавонмарди-ро) ба хоки бадахдӣ тира созанд. На ихлосу ошноӣ наздики эшон ҳурмате дораду на собиқаи хидмату робитаи мулозимат (хизматгузорӣ) кадрю қиммате.

Байт

**Барои хидмати он кас, ки нашносад ҳақи хидмат,
Макун ту вақти худ зоеъ, ки не музд асту на миннат.**

Азизи ман, хузур дар ваҳдат асту фароғат дар узлат (гӯша-нишинӣ), зеро ки сӯҳбати абнои замону (ҳамзамонон) мучо-ласати (ҳамнишинии) дӯстони ин ҷаҳонӣ аз заҳри афъӣ (як навъ мори калони заҳрнок) зиёнкортар аст. Ва мучолисати эшон аз мухотираи ҷон додан душвортар. Аз ин ҷиҳат аст, ки баъзе аз ҳукамо кунчи ғоре ё тағи ҷоҳе ихтиёр кардаанд.

Азизи ман, бисёр бошад, ки дарвешии комил ва сӯфии соф-дил аз худ хилват созад, бо вучуди ин ҳол кучо бо дигаре пардозад. Чунон ки гуфтаанд.

Байт

**Ба хилвате, ки забонбаста роз мегӯям,
Садои шаҳпари Ҷабрил дарди сар бошад.
Бирав, ай ақли номаҳрам, ки имшаб бо хаёли ӯ
Чунон хуш суҳбате дорам, ки ман ҳам нестам маҳрам.**

Азизи ман, бояд ки бухлу ҳасадро дар дили худ роҳ надиҳӣ, ки ҳасад хонабарандози давлату барҳамзади ҷама-ни иззат аст. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

**Ҳасад ҳар ҷо, ки оташ барфурӯзад,
Ҳам аз аввал ҳасудонро бисӯзад.**

Азизи ман, ҳар киро дидаи басират (биноӣ) ба кӯҳли (сур-маи) ҷавоҳири тавфиқи азали мунаввар шуда бошад ва гул-шани дилаш ба равоеҳи (бӯйҳои) раёҳини инояти (меҳрубон-нии) лоязолӣ (абадӣ, худӣ) муаттар гашта, ҳар ҷӣ бар худ нарасандад, бояд ки бар дигаре низ нарасандад, ҷаро ки ҷазои амал ҳақ аст:

**Хоҳӣ, ки туро ҳам бадие н-ояд пеш,
То битвонӣ, бадӣ макун аз каму беш.
Чун неку бади ту бар ту мегардад боз,
Бингар, ки ҷӣ кор мекуни дар ҳақи хеш.**

Азизи ман, гаҳ соқии рӯзгор шарбати нӯши мурод чашонад ва гоҳҳо заҳри қаҳр ба чуллоби (шарбати қанд) роҳат расонад. Пас, марди собитқадам он аст, ки ба пӯшидани хилъати давлат лаби нишот ба ханда наёрад ва дар нӯшидани чуръаи муҳаббат аз дидаи андӯх ашки ҳасрат наборад, чунон ки гуфтаанд:

Ғамгин машав, ки соқии қудрат зи чоми даҳр

Ғаҳ нӯши лутф медиҳаду гоҳ неши қаҳр.

Азизи ман, домани таҷарруд (танҳой) аз ғубори ағёр би-яфшону сари тафрид (танҳой) дар гиребони таваккул (умед ба Худо) каш ва наволаи (ғизои) заҳролудаи дунёро ба коми орзу марасон, ки гуфтаанд:

Байт

Бар хонаи даҳр дасти иродат мақун дароз,

К-олуда кардаанд ба заҳр ин наволаро.

Азизи ман, қаноъат мулкест, ки ба ҳар дун (одами паст) надиханд ва пирояест (зебу зинатест), ки ба дасти ҳар забун (дармонда) нагузоранд. Қаноъат либосест, ки ҷуз тани подшоҳон напӯшанд ва туғроест (хатест), ки ғайр аз маншури (фармони) подшоҳ бад-он мақашанд.

Рустам касе бувад, ки барояд ба ҳӯи хеш,

Дар вақти эҳтиёҷ бигирад гулӯи хеш.

Обест обрӯ, ки наёяд дигар ба ҷӯй,

Аз ташнагӣ бимиру марез обрӯи хеш.

Дарвеше дар бешае мегашт... ва андеша менамуд. Дид, ки шоҳбози тезпарвозе қадре гӯшт дар чанголи худ гирифта, назди зоғе бе пару боле фуруд омад. Аз гӯшт поре, ки ба қадри ҳавсалаи зоғ бошад, бад - ӯ дод. Дарвеш гуфт: Хуш розест, ки мурғе, ки на қуввати тайрон (паридан) дораду на андешаи ҷавлон, дар ин беша бе тӯша намегузорад.

Азизи ман, муносиб чунон аст, ки ҳушёрони олами маънӣ мастони чоми ғафлатро ба гӯшмоли насихат ҳушёр созанд. Ва лоиқ чунон аст, ки бедорони арсаи дониш беҳабарони кӯи мусолахатро ба силии (зарбаи) адаб бедор кунанд. Агарчи сухани ҳақ аз рӯи ҳақиқат арақи инфийол (шарм) бар рӯи

хубрӯён давонад, шояд, ки яке аз ин миён обрӯи худ мулоҳиза карда, аз феъли зишти худ ва аз сӯҳбати бадон иҷтиноб намояд.

Байт

**Арак нишаст зи пандам рухи нақӯи туро,
Зи ман маранҷ, ки мехоҳам обрӯи туро.**

Азизам, аз сӯҳбати чоҳили фосиқ барҳазар бош ва хидмати оқили комилро илтизом намой (лозим шумор), ки мувосалати (пайвастагии) фиску фучур чун тарбияти мор аст: рӯзе безарар нахоҳад буд ва мулозимати аҳли хирад монанди таблаи аттор аст, ки беманфиат нахоҳад буд:

**Бош чу аттор, ки аз хӯи ӯ
Чоми муаттар шавад аз бӯи ӯ.**

Азизи ман, исмат (поқдоманӣ) он аст, ки чун шахват ғолиб гардад, ту синони (найзаи) нафс боздорӣ ва домани исмат аз лабуси (либоси) ҳаром пок сози ва ҷуз тариқи шаръ дар ин роҳ иқдом нанамой, назар аз амали ношоиста бардорӣ, то дари хайру салоҳ бар рӯи ту кушода гардад.

Байт

**Исмат он чо, ки роят афрозад,
Дилу динро мудом бинвозад.**

Азизи ман, то пой талаб ба хорзори таъаб (ранҷ, азоб) маҷрӯҳ нагардад, дасти висол ба гиребони гули мақсуд нарасад. Ҳеч касро бе тақопӯи саъйе болиғ офтоби мурод аз машриқи умед толеъ нашуд ва бе ҷустуҷӯю тақупӯйрӯй аз дариҷаи умед рух нанамуд, зеро ки бе хори таъаб натавон гул чид ва дари ганҷи мурод ҷуз ба калиди ранҷ натавон кушод. Пас, муҷоҳида бисёр бояд кард, то кас ба давлати мушоҳида расад, чунон ки гуфтаанд:

**Нобурда ранҷ ганҷ муяссар намешавад,
Музд он гирифт, чони бародар, ки кор кард.**

Азизи ман, ҳар ки қадам дар талаби коре мениҳад, бояд ки меҳнат ӯро мутаҳаммил (бордоштнок) бошад, он ки рӯй ба каъбаи мақсуд орад, аз таъаби бодияи (сахрои) меҳнат набояд андешад, чунон ки гуфтаанд:

**Дар биёбон чун зи шавқи Каъба хоҳӣ зад қадам,
Сарзанишҳо гар кунад хори муғелон, ғам махӯр.**

Азизи ман, дар сафар тачриба бисёр ба даст ояд ва фоидаи бешумор рӯй намояд. Набинӣ, ки осмон, ки пайваста дар сафар аст, аз ҳама болотар аст ва замин, ки ҳамеша дар сутун аст, лагадкӯби ҳар дун аст.

Байт

**Дилаш аз ғами ину он абтар аст.
Вале аз чафоӣ ватан бехтар аст.**

Азизи ман, бозро ба сабаби он чой бар соиди (шикорчи) салотин муқаррар аст, ки сар бар ошёна фурӯ намеорад ва чуғд ба воситаи он дар паси девор мондааст, ки дил аз ватани вайрон барнамедорад.

Байт

**Чу шоҳбоз ба чавлон дарову сайр бикун,
Ки чуғд чанд тавон буд дар паси девор.**

Азизи ман, алами ғурбат ба гӯши ту нарасидааст ва самуми (шамоли гармсери сӯзона) узлат (гӯшанашинӣ) ба гулшани ту навазидааст. Сафар дарахтест, ки ғайр аз хори фиروق бор н-орад ва ғурбат абрест, ки ғайр аз борони мазаллат (хорию зорӣ) қатрае наборад. «Ас-сафар қалъатун мин ас-сақар» (яъне сафар қалъаест пурмашаққат) ва шӯълаест синасӯзу тири дилшикоф ва «чилоун аъзам-ул-бало» (яъне чилоӣ ватан балоест бузург), новакест чигардӯз. Пас, бехтар ҳамон ки дӯстон иззи (шарафи) хузурро ба базли (харчи) сафар бадал накунанд.

Ва фироқи ёру диёр, ки натиҷааш чуз нолаи зору дидаи ашкбор нест, ба ихтиёр қабул нафармоянд, чунон ки гуфтаанд:

**Чилоӣ ватан сахт бошад бәсе,
Кучо оварад тоби ӯ ҳар касе.
Чудой дарахтест оӣ зи бар,
Ки гар бар диҳад, ҳаст маргаш самар.
Ман имрӯз он корафтаам,
Ки домони ёрӣ зи каф додаам.**

**На дар дил хузуру на дар дида об,
Гирифтори сарпанчаи сад ғуруб.**

Азизи ман, мардуми дида аз он бар сар омадаанд, ки қадам аз зовияи (гӯшаи) худ берун наниҳодаанд ва қатароти ашк аз он поймол шудаанд, ки дар гӯшаи кошонаи худ қарор нагирифтаанд.

Байт

**Даруни хонаи худ ҳар гадо шаҳаншоҳ аст,
Қадам берун манех аз ҳадди хеш, султон бош!**

Азизи ман, шунида будам, ки аз сафар таҷриба бисёр ба даст ояду фоидаи бешумор рӯй намояд, маро ин таҷриба шуд, ки то зинда бошам, ёди сафар накунам ва ба ихтиёр давлати мушоҳидаи дӯстонро ба меҳнати муҷоҳадаи (кӯшиши) ғурбат бадал накунам.

Байт

**Дигар муҷоҳадаи ғурбаташ ҳавас нашавад,
Ки дар мушоҳидаи дӯстон хуш аст мудом.**

Азизи ман, дарди фироқи ёрону ранчи ҳиҷрони дӯстдорон саъбтарин (сахтарин) дардҳосту сахттарин ранҷо. Маълум аст, ки тафарручи (сайру гашти) атрофи оламу тамошои риёзи (боғҳои) банни одам ба ёрони ҳамдам ва дӯстони хуррам хуш аст. Чунон ки гуфтаанд:

Байт

**Баҳори умр мулоқоти дӯстдорон аст,
Чӣ ҳай (зинда) кунад Хизр аз умри ҷовидон танҳо.**

Азизи ман, муддате умри худро дар шодмонию комронӣ гузаронидӣ ва баҳори ҷавониро ба хазони пирию нотавонӣ расонидӣ, акнун осори заъф дар атрофи баданат падид омада, сурур аз дилу нур аз басарат рахти раҳил (кӯч) барбаста ва ниҳоли қувватат, ки меваи мурод баровардӣ, акнун ба самуми ачзу бечорагӣ рӯй ба пажмурдагӣ ниҳода. Одати рӯзгор

он аст, ки гулшани чавониро ба хасу хошоки мазаллати (хорию зории) пирию муфлисӣ муқаддам гардонад. Агар марди хирадмандӣ, дидаи дилро ба кӯхли (сурмаи) чавохири фааббар равшан созу матоъи дунёро нобуда дониста, рӯй ба чувчуҷӣ давлати боқӣ ор. Чунон ки гуфтаанд:

**Нишоти чавонон зи пирон маҷӯй,
Ки оби равон боз н-ояд ба чӯй.
Бибояд ҳавас кард аз сар бадар,
Ки даври ҳавасбозӣ омад ба сар.
Чу бар сар нишинад зи пирӣ ғубор,
Дигар айши софӣ таваккуф мадор...**

Азизи ман, донистай, ки дам ба дам кӯси (дойраи) раҳил фуру ҳоҳанд кӯфт ва сармоияи ҳаёт, ки матоъест дар хонаи бадан амонат ниҳода, боз ҳоҳанд талабид. Муқаддимаи сипоҳи марг, ки иборат аз заъфи пирист, бар мамлакати бадан тохтан орад. Ва талояи (гурӯҳи пешгардӣ) лашкари ачал, ки иборат аз мӯи сафед аст, атрофи хисори вучуд фуру гирад.

Навбати пирӣ гавҳарест латифу зиндагонӣ чавҳарест шариф, дубора ба даст наёяд, ночор аз даст равад. Ғанимат дор, ки нақдест пурҳосил. Азизаш шумор, ки мусофирест мустаҷил (шитобанда).

Байт

**Хабар дорӣ, ай устухони қафас,
Ки чони ту мурғест, номаш нафас.
Чу мурғ аз қафас рафт, бигсаст қайд,
Дигар раҳ нагардад ба сайъи ту сайд.
Нигаҳ назди доно беҳ аз оламест.
Даме назди доно беҳ аз оламест.**

Азизи ман, ҳар ҷо, ки ишқест, ҳуснест ва ҳар ҷо, ки ҳуснест, ишқест ва ин ҳар ду як чизанд.

Азизи ман, дурри ишқ дар ҳар баҳр қарор нагирад ва райҳони муҳаббат дар ҳар бӯстон нарӯяд ва мурғи олиҳиммати ишқ дар ҳар шох ошён насозад ва ҳар тардомане тоқати неши анқои муҳаббат наёрад. Ошиқоне, ки гули мурод аз гулзори умед чиданд ва аз мазраъаи ҳаёт ба ҳусулу самар

расидаанд, аз неши ҳар хор чандин ҳазор озор кашидаанд ва аз ранчи меҳнати ағёр балои бешумор дидаанд, то аз насими бӯи чонон гуле шамидаанд ва дар базмгоҳи чон нафа-се орамидаанд, чунон ки гуфтаанд:

**Хуни худро мушк кардан кори ҳар бедард нест,
Ноқаро гардид аз ин андеша мӯи сар сафед.**

Азизи ман, аҷаб рангест лолазори ишқро, соёате тамошо куну дили ғамдидаи худро дар ин гулзори меҳнат ғунчасон аз насими шавқ дида во кун. Шукуфаи ин гулистон аз машшота талаби навбаҳор аст ва хуррамии ин гулзор аз абри найсони чашм хунбор аст. Ҳар шефтае, ки дар дашти Зоварони ишқ дар сайр аст, ҳасбулҳолаш мақолаи (гуфтан) Абӯсаид Абулхайр аст:

**Андар ҳама дашти Ховарон санге нест,
К-аз хуни дилу дида дар ӯ ранге нест.
Дар ҳеч замин ҳеч фарсанге нест,
К-аз дасти ғамат нашта дилтанге нест.**

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Доир ба ҳаёт ва фаъолияти Самандархоҷаи Тирмизӣ чӣ мегӯянд?
2. «Дастур-ул-мулук» чӣ гуна асар аст?
3. Дар «Дастур-ул-мулук» кадом шартҳои давлатдорӣ нишон дода шудааст?
4. Ҳикояи «Дар ҳоли вазирон»- ро хонед ва мазмунашро нақд кунед.
5. Барои чӣ сухани беандеша ба гӯяндааш зарар меоварад?
6. Байти:

**Хасми доно, ки офати чон аст,
Беҳтар аз дӯсте, ки нодон аст - ро**

шарҳу тавзеҳ диҳед.

7. Фоида ва зарарҳои сафар дар чист?

САЙИДОИ НАСАФӢ

*Ҳар ки бо душмани халқ равон
аст чу баҳр,
Зуд бошад, ки сари хеи чу
гирдоб хурад.
(Сайидо)*

Сайидои Насафӣ яке аз шоирони машҳур буда, дар миёнаҳои нимаи аввали асри XVII дар Насаф (Қаршӣ) таваллуд ёфтааст. Соли таваллудаш аниқ маълум нест. Солҳои кӯдакӣ ва таҳсили ибтидоии ӯ дар Насаф гузаштаанд. Баъдтар Сайидо ба Бухоро омада, таҳсилро дар мадраса давом медиҳад. Баъди хатми мадраса Сайидо ба зодгоҳаш барнагашта, то охири умраш дар Бухоро мемонад. Ӯ ҳудуш қосибӣ бофанда буд. Бинобар ин, баробари шоирӣ ба касби бофандагӣ ҳам машғул шуда, зиндагиашро таъмин мекард.

Қисми зиёди шеърҳои Сайидо дар солҳои 70-уми асри XVII эҷод гардидаанд. Дар ин давра ӯ бо ҳаёти қосибону ҳунармандон аз наздик шинос шуда, доираи ҷаҳонбинияш васеъ мегардад. Шеърҳои Сайидо дар дили халқ хеле зуд ҷо мегирифт, зеро бо мазмуни ҳаёти иҷтимоӣ, содагии баён ва санъати баланди бадеият манфиати табақаи заҳматкашон, баҳусус, қосибонро ифода мекард. Аз ин лиҳоз, обрӯ ва эътибори Сайидо дар байни оммаи заҳматкаш торафт боло мешуд. Ӯ меҳост, ки аз одамони бонуфузи табақаи боло ҳомие пайдо кунад ва бо Ҳочидодхоҳ ва Раҳимбии Юз наздикӣ пайдо мекунад. Вале дере нагузашта Ҳочидодхоҳ дар яке аз ҷангҳои феодалӣ ба қатл мерасад. Умедҳои аз Раҳимбӣ дошташ ҳам натиҷае намедиханд.

Сайидо тасдиқ мекунад, ки агар аз дастурхони золимон нӯши асал ҳавас кунӣ, ба ҷои он неши захролуд хоҳӣ чашид:

**Нӯше, ки ҳавас мекунӣ аз суфраи золим,
Нешест, ки аз хонаи занбӯр барояд.**

Сайидо худро аз арбоби давлат ва сармоядорон дур гирифт ва танҳо ба фазлу ҳунар ва қалами худ таъя намуд.

**Хомаамро таъягоҳе дар ҷаҳон пайдо нашуд,
Муттақои хеш аз теғи забон дорам ҳанӯз.**

Азбаски вазъияти зиндагиаш ниҳоят саҳту душвор шуд ва илму ҳунар дигар қадре надошт, як қатор шоирон ватани худро тарк намуда, ба Ҷиндустон ва кишварҳои дигар ҳичрат намуданд.

Дар ин давра Сайидо пиронсол буд ва ниҳоят камбағал шуда буд, барои харчи сафар маблағе ҳам надошт. Бинобар ин, аз сафари Ҷиндустон худдорӣ менамояд. Аммо синфи ҳукмрон шоири озодфикру муборизро таъқиб намуда, ба ӯ фишор меоварданд, кӯшиш мекарданд, ки шеърҳои Сайидо дар байни халқ паҳн нашаванд. Вале шеърҳои Сайидо қайҳо боз дар дили халқ нақш баста буданд:

**Маро қай метавонад аз забонҳо ҷамъ кард акнун,
Ман он рози ниҳон будам, ки берун аз ҷаҳон рафтам.**

Сайидо тақрибан дар байни солҳои 1707-1711 дар шаҳри Бухоро вафот кардааст.

Маҷмӯаи шеърҳои Сайидо, ки зиёда аз 8500 байтро дарбар мегирад, то ба мо омада расидааст.

ОМАД БА ЁД

**Мурғи беболу паре дидам, дилам омад ба ёд,
Нолаи ҷуғзе шунидам, манзилам омад ба ёд.
Аз фиребу ваъдаҳои ӯ шудам розӣ ба марг,
Шаб ҳама шаб дасту теғи қотилам омад ба ёд.
Дар талоши баҳр чун гирдоб саргардон шудам.
Ҳасрати лабҳои хушки соҳилам омад ба ёд.**

Сар назад аз киштзори умри ман ғайр аз сипанд,
 Сӯхтам, чун мазраи беҳосилам омад ба ёд.
 Сайидо, дидам ба хок афтода барги лолагун,
 Теғи ноҳақхӯрда сайди бисмилам омад ба ёд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро бурро ва ифоданок қироат намоед.
2. Мазмуни ғазалро нақл кунед.
3. Дар мисраи «**Аз фиребу ваъдаҳои ӯ шудам розӣ ба марг**» шоир ваъдахилофии киро дар назар дорад?
4. Дар мисраи «**Дар талоши баҳр чун гирдоб саргардон шудам**» зери мафҳуми «баҳр» чӣ дар назар дошта шудааст?
5. Ғазалро аз ёд кунед.

ҒАНИМАТ АСТ

Омад баҳору сайри гулистон ғанимат аст,
 Базми висоли ғунчаи хандон ғанимат аст.
 Бо қомати ҳамида равам сӯй бӯстон,
 Наззораи бунафшаву райҳон ғанимат аст.
 Ай боғбон, зи боғ ба берун чӣ меравӣ?
 Будан ба пойи сарви хиромон ғанимат аст.
 Ай ғунча, сар зи чайб ба девонагӣ барор,
 Якчанд рӯз чоки гиребон ғанимат аст.
 Паҳлӯи худ зи хоки чаман барнамекашам,
 Чун соя хоби зери дарахтон ғанимат аст.
 Ай Сайидо, чу бод ба ҳар ҷонибе марав,
 Бар гирди хеш гард, ки даврон ғанимат аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазалро ифоданок хонда, мазмуни онро нақл кунед.
2. Бигӯед, ки Сайидо дар ин ғазал чиро ғанимат донистааст?
3. Байти охири ғазалро шарҳ диҳед ва аз маънои он хулоса бароред.
4. Ғазалро азбар кунед.

«БАҲОРИЁТ»

... Мехоҳам, аз вуҳуш¹⁷¹ замоне сухан кунам,
 Дафъи малол¹⁷² то шавад аз табъи мардумон,
 Рӯзе мани ғариб дар айёми навбаҳор,
 Аз кунчи хона ҷониби сахро шудам равон.
 Дидам нишаста бар дари сӯроҳ мушаке,
 Мекард худ ба худ сифати хешро баён:

МУШ

«Дорам даруни хона зи анвои¹⁷³ хӯрданӣ,
 Аз арзану чувориву мошу биринчу нон.
 Бакқол кардааст муҳайё барои ман
 Имрӯз ҳар матоъ, ки чидаст дар дӯкон.
 Ҳар кас, ки ёфтаст таваллуд ба соли муш,
 Гардад чу ман баҳушу адофаҳму нуктадон.
 Гоҳе, ки аз ғазаб ба замин рахнаҳо кунам,
 Аз ҷони санг наъра барояд, ки альамон.
 Ачдоди ман ба мири мушон тақя мекунад,
 Имрӯз дар баробари ман кист дар ҷаҳон?!»

РАСИДАНИ ГУРБА ДАР БАРОБАРИ МУШ

Дар васфи хеш буд, ки ногоҳ гурбае,
 Худро расонд ҳамчу балоҳои осмон.
 Зад силлие, ки дар таҳи пояш фитод муш,
 Гуфто: «Туй, ки омада даҳ пушт паҳлавон?
 Ай беадаб, ту шарм надорӣ зи рӯи ман?
 Ачдоди ту шуданд ҳама пеши ман калон.
 Обои¹⁷⁴ олии ту бувад кӯршабпарак,
 Абнои¹⁷⁵ софили¹⁷⁶ ту ҳам аз чинси сифлагон.

¹⁷¹Вуҳуш - ҷамъи ваҳшӣ, ҳайвонҳои ёбӣ, ¹⁷²Малол - ғам, ¹⁷³Анвоъ (ҷамъи навъ) навъҳо, ¹⁷⁴Обо - (ҷамъи аб) падарон, бобоён, ¹⁷⁵Абно (ҷамъи ибн) писарон, авлод, ¹⁷⁶Софил - паст, бадқирдор.

Пур кардаї зи хок ба ҳар хона рафтаї,
 Ай хонаҳои халқ зи дасти ту хокдон!
 Дандонзанист кори ту ҳар чо, ки донаест,
 Ҳастї ҳамеша душмани анбори мардумон.
 Бар ман бубину нек тамошо бикун маро,
 Яъне зи шер сурати ман медихад нишон.
 Пар(р)андае, ки бигзарад аз пеши чашми ман,
 Ҷуро ба чанги хеш дарорам ҳамон замон...
 Азбаски дар миёнаи мардум мукаррамам,
 Ҷоям ҳамеша ҳаст ба паҳлӯи меҳмон».

РАСИДАНИ САГ

Ногаҳ зи гурба ин суханонро шунид саг,
 Фарёд карду гуфт, ки: - «Ай ҳамдами занон!
 Монанди дуд дидадароист кори ту,
 Аз дар бурун кунанд, дарой зи тобдон¹⁷⁷,
 Дар хонае, ки як нафасе нест хӯрданї,
 Бар бомҳо баромада гардї фиғонкунон.
 Тифлону акрабои ту, ай дузди косалес,
 Омухтаанд дарбадариро зи модарон.
 Гоҳе, ки нони сӯхтае баҳри ман диҳанд,
 Аз пеши ман гирифта гурезї ба нардбон.
 Аз хонае, ки парчаи ноне ба ман расад,
 Шаб то ба рӯз бар дари ӯям ниғаҳбон.
 Бар ҳар даре, ки мераваму ҳалқа мезанам,
 Он хона эҳтиёҷ надорад ба посбон.
 Бо он ки ҳаст мартабаи олие маро.
 Дорам мани шикаста қаноат ба устухон».

РАСИДАНИ ГҶСФАНД

Бар гӯсфанд чун хабари устухон расид,
 Афтод оташе аҷаб ӯро ба мағзи чон.

¹⁷⁷Тобдон - равзан барои ворид шудани рӯшноӣ.

Он дам лабу дахон зи чаро сохтан бубаст,
 Худро ба як-ду хез расонид дар миён.
 Гуфт: - «Ай палиди шумнафас, ҳадди худ шинос,
 Бар устухони ман марасон ин ҳама забон!
 Кори ту хунхурист ба саллоххонаҳо,
 Ин чо шудӣ гурехта аз дасти сагкушон.
 Пайваста кори ту чадалу чанг бо гадост,
 Бар остон ту нолақунон, ӯ асозанон.
 Бедории шаб аз ту бувад то дами сахар,
 Созад маҳалли файз туро хоб саргарон.
 Ҳар рӯз вақти субҳ шубон мебарад маро
 Гоҳе ба сӯи дашт, гоҳе сӯи бӯстон...
 Қассобро зи хуни манаш теғ сурхрӯст,
 Бошад канорааш чу хиёбони арғувон.
 Симинбарон каботи дилу гурдаи мананд,
 Пайваста аст равғани ман шаъни дегдон».

РАСИДАНИ ГУРГ

Чун ин мубоҳиса ба биёбон фасона шуд,
 Худро расонд гург бад-эшон давон-давон.
 Бар гӯсфанд гуфт: - «Дилу гурдаи ту чист?
 Чун аст рӯдаҳои ту резам ба як замон?!
 Гоҳе ба зери пушта ниҳон гарди аз гала,
 Созад ба соҳиби ту маро куштани шубон.
 Доим дахон ба равғани ту чарб мекунам,
 Худ гӯ, ба пеши чанги ҳарисон туро чӣ шон?
 Аҳволи ман чу шамъ ба ҳар базм равшан аст,
 Дар пеши халқ нест маро хочати баён.
 Дар хоби хеш ҳар ки бубинад шабе маро,
 Гардад зи юмни¹⁷⁸ ман ҳамаи рӯз шодмон.
 Гови замин чу дар назарам чилвагар шавад,
 Созам ба як ишора чудо рони ӯ зи рон».

¹⁷⁸Юми - бахт, бахосиятӣ.

РАСИДАНИ ГОВ

Дар гӯши гов бод расонид ин хабар,
 Фарёд карду гуфт: - «Чӣ гуфтӣ? Бигӯ ҳамон!
 Ҳар ҷо ки дидаӣ ту маро, гаштаӣ душоҳ,
 Бовар намекунӣ, бикун имрӯз имтиҳон.
 Гургӣ, валек қатраи борон надидаӣ,
 Нашидааст гӯши ту овозаи сагон.
 Гаҳ сулҳ мекунӣ ту ба ҷӯпону гоҳ чанг,
 Гургоштист¹⁷⁹ кори ту пайваста бо шубон.
 Шаб то ба рӯз дӯхтаам чашм бар замин,
 Аз ман нагашта ҳеч кас озурда дар ҷаҳон.
 Гоҳе ба гирди хирмани деҳқон шавам ба чарх,
 Гоҳе ба халқ шир диҳам ҳамчу модарон.
 Ачдоди ман ба Одаму Ҳавво баробар аст,
 Яъне марост гови замин аз бародарон».

РАСИДАНИ УШТУР

Уштур шунида гуфт, ки: - «Гӯсолай ханӯз,
 Берун накардаӣ сари худро зи коҳдон.
 Обои ту ба ҳеч қаторе набудаанд,
 Овардаӣ ба зӯр ту худро дар ин миён.
 Як раҳ ба пушту паҳлӯи худ ҳам нигоҳ кун,
 Аз хотири ту рафта магар ҷӯби говрон?
 Бар гарданат зананд ҷу дузд айрии душоҳ¹⁸⁰,
 Аз коҳдон баранд сӯи дашт каш-кашон...
 Пайваста хор мехураму бор мекашам,
 Ҳаргиз нагашта хотирам аз сорбон¹⁸¹ гарон.
 Ҳар ҷо, ки будаам, ба ду зону нишастаам,
 Дар бар кашида ҷомаи малла ҷу сӯфиён».

¹⁷⁹Гургоштӣ - сулҳи зоҳирӣ, рӯякӣ, ¹⁸⁰Айрии душоҳ - юғ, ¹⁸¹Сорбон - сарвари корвони шутурҳо.

РАСИДАНИ САНГПУШТ

Овози гирудори шутур чун баланд шуд,
 Дархол сангпушт биёмад тапон-тапон.
 Дар пушт чор оина, дар пеши рӯ сипар,
 Бар даст санг, барзада доман чу чимриён¹⁸².
 Аз санг рафта - рафта чу оташ забона зад,
 Оғози гуфтугӯй бигуфт: - «Ай сабукинон¹⁸³!
 Кунчора дидаї магар имшаб ба хоби хеш?
 Ё гов гаштай ба хаёли чувозрон?
 Дар умри хеш мисли ту лӯъбат надидаам,
 Кӯтоҳақлу пойдарозу шикамкалон.
 Дар зери бор нолақунон хоб меравӣ,
 Хезӣ зи чой ҳамчу заифони погарон¹⁸⁴.
 Дандони ту саросар агар бишканам, равост,
 Ҳаргиз туро касе назада санг бар дахон.
 Маълум шуд ба даҳр¹⁸⁵, шутурдил¹⁸⁶ ту будаї,
 Бошад ҳамеша чашми ту бар дасти сорбон.
 Аз фоқа¹⁸⁷ рӯзу шаб ба шикам санг бастаам,
 Донанд халқ, дар бағалам ҳаст тоҳи¹⁸⁸ нон.
 Дар гӯшае нишастааму хок меҳӯрам,
 Бигзаштаам ба чилланишинӣ зи зоҳидон¹⁸⁹
 Рӯзе, ки офтоб ба гармӣ шавад, алам,
 Он рӯз эҳтиёҷ надорам ба соябон».

РАСИДАНИ ХОРПУШТ

Бар гӯши хорпушт чу ин мочаро расид,
 Ҳар мӯй гашт бар тани ӯ неши¹⁹⁰ хунфишон.
 Чун мӯр нарм - нарм қадамро ба раҳ ниҳод,
 Паҳлӯи сангпушт нишасту бигуфт: - «Ҳон!

¹⁸²Чимриён - мардуми содаи авом, ¹⁸³Сабукинон - кӯтоҳфикр, ¹⁸⁴Заифони погарон - занони ҳомиладор, ¹⁸⁵Даҳр - дунё, ¹⁸⁶Шутурдил - киначӯ, бадхоҳ, ¹⁸⁷Фоқа - камбағалӣ, ¹⁸⁸Тоҳ - як дона, якто, ¹⁸⁹Зоҳидон - парҳезкорон, порсоён, ¹⁹⁰Неш - озор, заҳр.

Бар гирди хеш маъракае чамъ кардаї,
 Дорї ба пушт сандалие ҳамчу қиссаҳон.
 Аъчубавор¹⁹¹ дар таҳи сандук чо шавї,
 Айёри косапушт туро аз мусоҳибон¹⁹².
 Саҳроїён зи косаи чўбини ту ба танг,
 Искотиёну¹⁹³ косагарон аз ту дар фиғон.
 Ҳаргиз надидаам ба барат чомаи дуруст,
 Домони ту ҳамону гиребони ту ҳамон.
 Аз дидани ту сўхбати ин қавм шуд хунук,
 Ай баднамой, хезу бирав зуд аз миён!
 Ман умри худ ба хоркашї сарф кардаам,
 3-он вачҳ¹⁹⁴ гармрўї намоям ба мардумон.
 Пероҳане ба сўзани худ баҳя¹⁹⁵ кардаам,
 Дорам ба дўш чомаи шодї чу хочиён.
 Бошад ҳамеша дар шаби маҳтоб хоби ман,
 Болину бистарам ҳама хорест парниён».

РАСИДАНИ РҶБОҲ

Оҳанги хорпушт чу рўбоҳ гўш кард,
 Аз шиддате, ки дошт, равон гашт думзанон.
 Фарёд карду гуфт: - «Маро дур дидаї?
 Имрўз ҳамчу хор баровардаї забон.
 Дорї ба худ ғурур чу пирони хоркаш,
 Оташ занам, ки дуд барояд туро зи чон!
 Аз чунбиши ту дар ҳаракат буттаҳои хор,
 Пайваста хурду резаи ман аз ту дар гумон.
 Гар бинии ту қанда ба дастат диҳам, равост,
 То пеши халқ сар набарорї ба ину он.
 Ман муддатест, хона дар ин дашт кардаам,
 Накшоодаам ба ҳеч кас аз хеш достон.
 Паҳлў ба офтоб занад пўстини ман,
 Доранд орзўи маро пир то чавон.

¹⁹¹Аъчубавор - ҳайратовар, ¹⁹²Мусоҳибот - ҳамсўҳбатон, ¹⁹³Искот - партофтан, афқандан, ¹⁹⁴Вачҳ - сабаб, чиҳат, ¹⁹⁵Баҳя - чок, кўк, дарз.

Шабҳои дай¹⁹⁶ ба воситаи пӯст мекашам,
 То субҳ ҳамчу мағз дар оғӯш дилбарон...
 Гоҳе ки рӯбарӯй шавад душмане маро,
 Ёбам зи рӯи ақли худ аз дасти вай амон¹⁹⁷.

РАСИДАНИ ХАРГҶШ

Харгӯш сар ба хоби фароғат нихода буд,
 Бедор гашту гуфт ба рӯбоҳ он замон:
 «Як зарра ақлу хуш агар дошти ба сар,
 Ҳаргиз зи хона по наниходӣ бар остон.
 Шабҳо равӣ чу дузл ба сӯи маҳаллаҳо,
 Чашмони худ чароғ кунӣ баҳри мокиён.
 Бисёр зинда-зинда туро пӯст кандаанд,
 Афкандаанд мурдаи ту паҳлӯи сагон.
 Бар ҳар каси фақир муяссар намешавам,
 Ҷон медиҳанд дар талабам мардуми калон.
 Моланд агар ба пайкари¹⁹⁸ худ равғани маро,
 Бешакку шубҳа, дафъ кунад дарди устухон.
 Гоҳе, ки ман ба одамиён ром мешавам,
 Пайваста умри хеш кунам сарфи он макон».

РАСИДАНИ МАЙМУН

Харгӯш чун ҳикояи худро тамои кард,
 Маймун шунида паҳлӯяш омад нафасзанон.
 Гуфт: - «Ай дарозгӯш, чаро лоф мезанӣ?
 3-одамгарӣ на ҳаст туро ному на нишон!
 Чун муши думбурида намоӣ ба чашми ман,
 Ё баччаи бузе, ки бувад ҳар тараф давон.
 Зин дошти ба пушт, туро мешудам савор,
 Ҳастӣ ба пеши ман ту ҳам аз чумлаи харон.
 Бикшо зи хоб чашму сари худ баланд кун,

¹⁹⁶Дай - зимистон, ¹⁹⁷Амон - наҷот, ¹⁹⁸Пайкар - тан, бадан.

Дар дасту пой ман назари хешро бимон.
 Яъне ки нест сурати ман кам зи одамӣ,
 Аммо кашидаам қадами худ аз он миён.
 Нашъунамои ман шуда дар кӯҳсори Ҳинд,
 Асли ман аз Фарангу¹⁹⁹ маро ном кордон.
 Ҳар ҷо ки бешаест, дар ӯ сайр мекунам,
 Ҳастам ба гирду гӯшаи ӯ ҳамчу боғбон.
 Аз меваҳо ба паҳлӯи худ паҳн кардаам,
 Гоҳе зи туршу гоҳ зи ширину нордон».

РАСИДАНИ ОҶУ

Оҷу расиду гашт ба ӯ рӯ ба рӯву гуфт:
 «Кам дидаем одами думдор дар ҷаҳон.
 Одам касе ба сурати одам намерасад,
 Бе мағз эътибор кучо дорад устухон.
 Гоҳе зи сӯи шаҳр туро уфтад гузар,
 Гардӣ ту пойкор²⁰⁰ ба арбоби лӯлиён.
 Дар пеши халқ масҳарагӣ пеша мекунӣ,
 Тифлон ба кӯчаҳо зи қафои ту кафзанон²⁰¹.
 Гаҳ найнавозу гоҳ шубонӣ, гаҳе гадо,
 Гоҳе асо ба даст шавӣ аз ясовулон²⁰².
 Дар даҳр агарчи сурати ман нест одамӣ,
 Лекин марост сурати некӯ чу дилбарон.
 Чашмам бувад зи ғамзаи Лайлӣ барандатар,
 Девонаи мананд чу Мачнун паривашон.
 Гардад зи бӯи мушк муаттар димоғҳо,
 Бар ҳар тараф, ки рӯй ниҳам ҳамчу навхатон.
 Гоҳе, ки ҳамчу бод шавам дар давандагӣ,
 Барки ситезақор наёбад зи ман нишон».

¹⁹⁹Фаранг - Фарангистон; мансуб ба Фаранг, Европа, ²⁰⁰Пойкор - хизматгор,
²⁰¹Кафзанон - дастзанон, ²⁰²Ясовул - саворе, ки дар рикоби амирон ва сардорон меравад; хизматгори дарбор.

РАСИДАНИ ПАЛАНГ

3-ин гуфтугӯ паланг даромад ба частухез,
 Худро расонд дар паси оху ҳамон замон.
 Гуфт: - «Ай гурезапой, зи чангам кучо равӣ?
 Бо ман масоз чилвагарӣ ҳамчу духтарон!
 Нофи туро ба коми харифон буридаанд,
 Бошанд хонаводаи ман аз ту комрон²⁰³.
 Гар бар сари ту сояи калхот²⁰⁴ уфтад,
 Дар зери пой хоб равӣ ҳамчу мокиён.
 Яъне, ки ман ба хуни ту имрӯз ташнаам,
 Аз роҳи ташнагӣ ба лаби ман расид чон.
 Аз қаҳр агар ба хок занам чанги хешро,
 Чангу ғубор тира кунад рӯи осмон.
 Аз силиям кабуд бувад рӯи фили чарх,
 Акси думи ман аст, ки гӯянд Каҳкашон».

РАСИДАНИ ФИЛ

Ошуфта гашт филу равон шуд сӯи паланг,
 Дандон ба якдигар зада ҳамчун муборизон.
 Дум хода карда омаду хобонд гӯшро,
 Хартум²⁰⁵ бар замин заду гуфт: - «Ай алочапон!
 Аз нохуни паланг чӣ нуқсон ба пой фил?
 Тоҷи хурӯсро чӣ ғам аз нӯли мокиён?
 Тундӣ макун, ки чарми ту бисёр дидаам,
 Чун тахтапӯст дар таҳи пой қаландарон.
 Гӯӣ, ки ҳеч кас набувад дар баробарам,
 Дар ҳар канор ҳаст, маро чун ту чокарон²⁰⁶.
 Дар рӯзи чанг зери алам по сутун кунам,
 Бошам бар остони дари фатҳ²⁰⁷ пуштбон...
 Чун теги обдор саропой чавҳарам,

²⁰³Комрон - хушбахт, ²⁰⁴Калхот - навъе аз парандагони дарранда, чӯчагирак,
²⁰⁵Хартум - бинии фил, ки дарозу овезон аст, ²⁰⁶Чокарон - хизматгарон, ²⁰⁷Фатҳ -
 ғалаба, пирӯзӣ,

Дандони ман равост, ки созанд зарнишон.
 Дар пушти ман ниханд агар кӯҳи Қофро²⁰⁸
 Монанди барги коҳ наёяд маро гарон.
 Хартуми ман чу гурз бувад вақти гирудор,
 Ҳар мӯи ман ба тундиву тезӣ бувад синон²⁰⁹.
 Умрам ҳазор сол бувад дар миёни халқ,
 Кам нест зиндагониям аз умри ҷовидон.
 Бузругтаре²¹⁰ зи ман набувад дар миёни қавм,
 Имрӯз зиндафил маро гуфта метавон».

РАСИДАНИ КАРК

Карк²¹¹ ин суҳан зи фил шуниду қадам ниҳод,
 Сар то ба пой чину гиреҳ карда абрӯвон.
 Дар пушту паҳлӯяш халае зад ба шоҳу гуфт:
 - «Ай тангчашм, ҳарф мағӯ ин ҳама калон!
 Аз филмоти ҳодиса ғофил нишастай,
 Дорӣ ту эътимод²¹² ба умри сабукинон.
 Хартум нааяст²¹³ он, ки ба ӯ фаҳр мекунӣ,
 Андохта ба биният айём ресмон...
 Хат мекашӣ ба бинии худ кӯчаҳои шаҳр,
 Аз пушту паҳлӯи ту ғуломон саводхон...
 Рӯзи масоф синаи худ мекунам сипар,
 Гарданд рӯбарӯй зи пуштам диловарон.
 Хоҳам, ки ҳамла дар сафи пиру ҷавон кунам,
 Дар дил маро на бим зи тире на аз камон.
 Хосияти аҷиб ба шоҳам навиштаанд.
 Ҳар кас нигоҳ дошт, гурезанд чинниён».

²⁰⁸Кӯҳи Қоф - номи кӯҳи баланди афсонавист, ки гӯё гирди оламро гирифтааст, ²⁰⁹Синон - найза, ²¹⁰Бузругтар - бузургтар (шоир ба хоҳири вазн шуда, калимаи бузругтарро ба шакли бузургтар овардааст), ²¹¹Карк - ҳайвонест аз оилаи ширхӯрҳо, ки дар назди бинӣ 1-2 шох дорад, ²¹²Эътимод - бовар, ²¹³Нааяст - нест.

РАСИДАНИ ШЕР

Шер аз камин баромаду омад, ба карк гуфт:
 - «Ай шохношикаста²¹⁶, бикаш пой аз миён!
 Бо ҳар кӣ монда шох ба шох истодаӣ,
 Азбаски дар канори биёбон шудӣ калон.
 Ай сахтрӯӣ, сустқадам, чобукӣ макун,
 Ҳастӣ ту пеш як қадам аз гови подабон.
 Тифлонат аз забони ту парҳез мекунанд,
 Бошӣ ту дар миёнаи ин қавм бадзабон...
 Ҳаргиз шикори дигареро нахӯрдаам,
 Як раҳ ба хуни мурда наёлудаам даҳон.
 Дар бешае, ки мераваму мекунам қарор.
 Берун зи қаҳтсол шаванд аҳли он макон.
 Бо ҳар ки бингарам, чигараш об мешавад,
 Аз мӯр камтаранд ба чашмам баҳодурон».

РАСИДАНИ МҶРЧА

Дар фикри дона мӯрчае буд даргузар,
 Омад ба шеру гуфт, ки: - «Ай Рустами замон!
 Аз иттифоқи мӯрчагон ғофилӣ магар
 В-арна чаро ҳақир шумориву нотавон?
 Хӯроки аҳли байти ман аст аз ниточи²¹⁷ ту,
 Доим пур аст хонаам аз шербаччагон.
 Тифлони ширмасти ман имрӯз шергир,
 Хешони нотавони мананд аз ту комрон.
 Мӯре шунидаӣ, ки Сулаймони²¹⁸ вақтро
 Бар аҳди худ ба рони малах карда меҳмон.

²¹⁴Шохношикаста - худсар, мағрур, саркаш, ²¹⁵Ниточ - насл, зот, ²¹⁶Сулаймон - номи пайғамбар, писари Довуд, ки Худои тоъоло ба ӯ ҳам пайғамбарӣ доду ҳам подшоҳӣ. Ангуштарие дошт, ки ба баракати он одаму парию деу ҳайвоноту парандагону бод мутеъӣ ӯ буданд. Ҳар ҳодисае, ки дар қаламрави шоҳи ӯ мегузашт, бод ба гӯши ӯ мерасонд ва тахти ӯро ба ҳар ҷо, ки меҳост, мебурд.

Ин рутба²¹⁹ шуд муяссари ӯ аз шикастагӣ²²⁰
 В-арна чӣ ҳадди мӯрчаву лашкари гарон?»
 Чун аз забони мӯрча ин ҳарф шуд баланд,
 Таслим карда-карда расиданд ваҳшиён...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни «Баҳориёт»-ро мухтасар нақл кунед.
2. Дар симои ҳайвоноти хонагӣ ва ваҳшӣ киҳо дар назар дошта шудаанд?
3. Мунозараи мӯрча ва шерро шарҳ диҳед.
4. Аз гуфтаҳои мӯрча чӣ хулоса бармеояд?
5. «Расидани мӯрча»-ро азбар кунед.

ТАЧНИС

Тачнис калимаи арабист, маънои луғавиаш ҳамчинс кардан мебошад. Дар илми бадеъи классикӣ яке аз санъатҳои маънавӣ ва лафзиро гӯянд. Шарти асосии ин санъат он аст, ки шоир ё нависанда дар осори худ калимаҳоеро кор мефармояд, ки аз ҷиҳати шаклу талаффуз монанд ё якхелаанд аммо аз ҷиҳати маъно гуногун.

Мисол:

**Тори зулфатро чудо машшота²²¹ гар аз шона кард,
 Дасти он машшота мебояд чудо аз шона кард.**

(Хусрав)

Чи тавре ки мебинед, дар байти боло калимаи «шона» ба ду маъно омадааст. Дар мисраъи аввал «шона» ба маънои асбоби зиннати мӯй, аммо дар мисраъи дуюм «шона» ба маънои китф кор фармуда шудааст. Дар илми забоншиносӣ таҷнисро омоним мегӯянд.

²¹⁷Рутба - мартаба, унвон, мақом, ²¹⁸Шикастагӣ - ба маънии хоксорӣ, фурӯтанӣ, ²¹⁹Машшота - зани махсуси мӯбоф ва ородихандаи духтарону наварӯсон.

Тачнис аз чумлаи санъатҳои бадеъист, ки ҳам ба гурӯҳи санъатҳои маънавӣ ва ҳам ба гурӯҳи санъатҳои лафзӣ дохил мешавад. Агар дар миёни рӯкҳои тачнис, яъне калимаҳои ҳамчун муносибати маъноӣ мушоҳида шавад, онро тачниси маънавӣ меноманд.

Мисол:

**Чаннат, ки ризои мо дар он аст,
Дар зери қудуми модарон аст.**

Дар тачниси лафзӣ фақат муносибати лафзии рӯкҳои тачнис, яъне калимаҳои тачнис мешаванду ҳалос.

Адабиётшиносони гузашта тачнисро ба ҳафт навъ чудо кардаанд:

1. Тачниси том. Ин навъи тачнис чунон аст, ки шоир дар шеъри худ як калимаро ба ду маъноӣ қор мефармояд, мисли калимаи «шона» дар байти боло.

2. Тачниси мутарраф. Ин навъи тачнис аз анвои тачниси маънавӣ буда, шоир ё нависанда ҳангоми баён сухане меорад, ки маъноӣ муҳолиф дорад. Дар ин навъи ифода маълум намешавад, ки мақсади ғоянда кадом аст. Тачниси мутарраф аз рӯи хусусияти худ ба санъати ихом хеле наздик аст.

Мисол :

**Дид чун меҳроби абрӯи бӯтони ишваноз,
Ҷои он дорад, ки шайхи шаҳр бигзорад намоз.**

(Салмони Соваҷӣ)

Аз иборати «намоз бигзорад» ду маъноӣ эҳтимоли берун меояд, ки яке он ки адои намоз кунад, яъне намоз хонад, дигар он ки намозро тарк кунад, яъне аз намозхонӣ даст кашад. Тачниси мутарраф дар китобҳои бадеъ бо номи мӯхтамулзуздайн низ маълум аст.

3. Тачниси зоида. Ин низ яке аз навъҳои тачниси лафзӣ буда, шоир ё нависанда дар осори худ ба калимаи ҳамчун як ҳарф илова мекунад. Мисли нол-нола, паймон-паймона, ном-нома, бод-бода ва ғайра.

Мисолаш :

**Ҳофизи хилватнишин дӯш ба майхона шуд,
Аз сари паймон гузашт, бар сари памона шуд.**

(Ҳофиз)

Мисоли дигар:

**Шудааст коми ту бар комаи ато сурат,
Шудааст номи ту бар номаи зафар унвон.**

(Унсурӣ)

4. Тачниси ноқис. Ин низ яке аз навъҳои таҷниси лафзист. Шоир ё нависанда дар таълифоти худ калимаҳои ҳамчинсоро ба кор мебарад, ки дар таркиби овозии онҳо ҳарфҳои ҳамсадо мувофиқ омада, садонокҳои кӯтоҳ фарқ мекунанд. Мисли калимаҳои: дурд-дард, бурд-бард, дурахшон-ду рахшон ва ғайра.

Мисол:

**Дӯшина, ки бурди бард бар дӯшам буд,
Сармо чу арӯси нав дар оғӯшам буд.**

(Урфӣ)

Дар ин байт калимаҳои «бурд» (матӯ) ва «бард» (сармо, хунукӣ) таҷниси ноқисанд. Ҳарду калима дар хатти арабӣ як хел навишта мешаванд, вале дар талаффуз садонокҳои онҳо фарқ менамоянд.

Мисоли дигар:

**Мард он бошад, ки бахшад симу зар дар зиндагӣ,
Симу зар суде надорад он замон, ки мард мурд.**

5. Тачниси хат. Таҷниси хат низ аз авоёи таҷниси лафзӣ буда, ба алифбои арабӣ саҳт вобастагӣ дорад. Ин навъи таҷниси чунон аст, ки шоир ё нависанда калима ё ибораи ҳамчинсоро ба кор мебарад, ки дар хат (навиштан) ва талаффуз аз ҳам фарқ мекунанд. Масалан, дар хатти арабӣ калимаи сад ба маънои шумора бо ҳарфи сод, аммо сад (д) ба маънои монеъа, девор бо ҳарфи син навишта мешавад. Дар алифбои арабиасоси тоҷикӣ чанд ҳарф шакли якхела дошта, фақат ба воситаи нуктаҳо фарқ мекунанд. Ин навъи таҷниси дар алифбои имрӯза пурра ошкор карда намешавад, зеро

дар хатти кириллӣ хондану гавиштан фарқ надорад. Инчунин, байни калимаҳои «маскан» ва «машкан» таҷнис ба вуҷуд омадааст. Сабаб он аст, ки дар алифбои арабӣ тафовути ҳарфҳои «с» ва «ш» танҳо дар нукта аст.

**Диламро шуд сари зулфи ту маскан,
Бад-он сонаш фуру мағзору машкан.**

(Ҳофиз)

Илова бар ин, дар каломи шоир ба такрор омадани як ҳамсадои охири калимаҳоро низ таҷниси хат номидаанд. Масалан, дар қитъаи зер ҳамсадои «л» ва «т» сабаби ҳамчинсии калимаҳои мисраъи аввал гардидаанд:

**Солу фолу молу ҳолу аслу наслу тахту бахт
Бодат андар ҳар ду гетӣ барқарору бардавом.
Сол хуррам, фол некӯ, мол вофир, ҳол хуш,
Асл собит, насл боқӣ, тахт оӣ, бахт ром.**

(Муъиззӣ)

6. Таҷниси мукаррар ё муздавач. Таҷниси мукаррар ҳам аз навъҳои таҷниси лафзист. Ин навъи таҷнис чунон аст, ки шоир ё нависанда дар охири каломи хеш калимаҳои ҳамчинсро паиҳам меорад. Дар назари аввал чунин менамояд, ки гӯё як калима ду бор такрор шудааст, дар асл ҳар қадом аз ҷиҳати маъно аз ҳам фарқ мекунад. Масалан, дар байти зер калимаи «ҳазор»-и якум ба маънои булбул «ҳазори»-и дуюм ба маънои шумора, дар мисраъи дуюм бошад калимаи «нигор»-и аввал ба маънои дилбар, нигори сонӣ ба маънои нақшу сурат омадааст:

**Агарчи ҳаст гулатро чу ман ҳазор ҳазор,
Маро ба даст наояд чу ту нигор нигор.**

(Салмони Соваҷӣ)

Илова бар ин, гоҳе шоирон дар ашъори худ аввал шакли пурраи калима ва баъд нисфи онро такроран меоранд, ки ин низ яке аз шаклҳои таҷниси мукаррар ҳисобида мешавад. Ҷазали поёнӣ намунаи беҳтарини таҷниси мукаррар буда, калимаҳои «ағёр-ёр», «хунбор-бор», «бозор-зор», «ночор-чор», «тотор-тор», «ғамхор-хор»-и байти матлаъ ва мисраъҳои ҷуфти ғазал хусусияти ҳамчинсӣ пайдо кардаанд:

Ёри сангиндил чу шуд бо мардуми ағёр ёр,
 Ай дили шӯрида, сел аз дидаи хунбор бор.
 Чони ширинро ба савдо додию судат набуд,
 Чанд чун Фарҳод гардӣ бар сари бозор -зор.
 Чораи кори ман он буд, чун намесозад ба васл,
 Сабр бошад ин дили шӯридаро ночор чор.
 Мурғи чонам то ба доми зулфи мушкинат фитод,
 Рӯзи ман шуд бар мисоли нофаи тотор тор.
 Ман, ки ғамхори туам умре, нигорро, ай аҷаб,
 Мешуморат муддаъӣ дарди мани ғамхор хор
 Лочарам ҳамчун Ризо саргаштаи ӯ то абад,
 Ҳар киро дил шуд шикори ғамзаи тотор тор.

Баъзан шоирон дар байни калимаҳои ҳамчинс калимае ҷой дода, таҷниси муқаррар сохтаанд. Мисли рубоии зер, ки дар байни калимаҳои ҳамчинс калимаи «ту» омадааст.

Афтод маро бо дили маккори ту кор,
 Афганда дилам дар ин ду гулнори ту нор.
 Ман монда хичил ба пеши гулзори ту зор,
 Бо ин ҳама дарду ҷашми хунхори ту хор.

7. **Таҷниси мураккаб.** Таҷниси мураккаб низ аз анвои таҷниси лафзист. Дар ин навъи таҷнис шоир ё нависанда калимаҳои ҳамчинсро ба қор мебарад, ки яке аз онҳо сода, дигаре мураккаб ё таркибист. Ҳарду калима ба ҳам монанду дар талаффуз наздик бошанд ҳам, дар навишт аз якдигар фарқ мекунад. Масалан, дар байти зер калимаи «тобанда» ба маънои дурахшанда ва калимаҳои «тобанда» ба маънои мутеъ ва гирифта ба вазифаи таҷниси мураккаб омадаанд:

Хуршед, ки нури дидаи офоқ аст,
 Тобанда нашуд пеши ту, то банда нашуд.

Мисоли дигар:

Моҳазар²²⁰ нест ба бозор сивои²²¹ манту,
 Гушна мондӣ агар имрӯз ба ҷои ман ту.

²²⁰Моҳазар - он чи тайёр ва мавҷуд аст; таоми ками бетакаллуф, ки дар вақти зарурӣ мавҷуд ва зоҳир бошад, ²²¹Сиво - ғайр, дигар, сивои - ба ғайр аз, ба ҷуз,

Дар байти зер, ки аз ғазали Ҳофиз аст, таркиби «даст гир» ва калимаи «дастгир» дар алифбои имрӯзаӣ мо ду хел навишта мешавад, аммо дар ҳуруфи арабиасоси тоҷикӣ навишти онҳо аз ҳам фарқ намекунад:

**Касеро, ки дастат расад, даст гир,
Ки фардо ҳамон бошадат дастгир.**

Таҷнис ҳамчун санъати лафзӣ дар эҷодиёти шоирони адабиёти гузашта хеле машҳур буд. Шоири асри Котибии Туршезӣ маснавиё дорад бо номи «Даҳ боб». Дар ҳар байти маснавиё санъати таҷнис омадааст ва ба ҳамин сабаб, бо номи «Таҷнисот» низ машҳур аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Маъноҳои луғавӣ ва истилоҳии таҷнисро шарҳ диҳед.
2. Таҷнис чанд навъ мешавад?
3. Таҷниси маънави чист?
4. Таҷнисро дар илми забоншиносӣ чӣ меноманд?

Бо сар шудани аввалин ҳаракатҳои инқилобӣ дар Эрон соли 1907 шӯҳрати Баҳор низ ибтидо ёфт. Баҳор аз соли 1910 ба нашр намудани рӯзномаҳои «Навбаҳор» ва «Тозабаҳор» шурӯъ кард. Бо мақолаҳои оташин ва шеърҳои ҳаяҷонбахши худ ба муқобили мустамликачиёни хоричӣ - империалистони англис ва ҳукумати подшоҳии Русия, ки дар он давра барои дар байни худ тақсим кардани Эрон ҷангу ҷидол дошанд, садои эътироз баланд кард. Баҳор дар сафи аввали муборизони роҳи озодӣ истода, аввалин натиҷаҳои фаъолияти озодихонро ҳимоя намуд ва чандин бор ҳабс ва бадарға карда шуд.

Вақте Ризоҳон бо қасди ҳукмрони Эрон шудан ба майдон омад, Баҳор аз ҷумлаи муқобилони ӯ буд ва дар тамоми муддати ҳукмронии Ризоҳон, ки баъд худро шоҳи Эрон эълон намуд, аз бадҳоҳони он ба шумор мерафт, дар таҳти таъқибу назорати политсия мегашт. Бинобар, ин дар зиндагиаш нашр кардани куллиёти ашъораш ба вай муяссар нагардид. Куллиёти дучилдаи шоир фақат пас аз вафоташ, дар соли 1956 нашр гардидааст.

Баҳор дар баробари фаъолияти сиёсӣ фаъолияти пурсамари илмӣ худро низ давом дод. Ӯ аввал дар Дорулмуаллимин ва пас аз ташкил карда шудани Донишгоҳи Техрон дар он ҷо дарси адабиёти форсӣ ва услубшиносӣ мегуфт. Асари машҳури сечилдаи Баҳор «Сабкшиносӣ ё татаввурӣ (дигаршавӣ) насри форсӣ» дар соҳаи тадқиқоти забон ва услуби насри форсӣ - тоҷикӣ асари хеле муфид ва мӯътабар буда, барои таърихи адабиёти форсу тоҷик аҳамияти бузурги илмӣ дорад.

Тарҷумаҳои Баҳор аз забони паҳлавӣ («Андарзи Озарбади Мехраспандон», «Рисолаи мотигони шатранҷ» ва «Ёдгори Зарирон»), иштироқи вай дар таълифи сарфу наҳви дучилдаи забони форсӣ ва китобҳои хониш барои мактабҳои миёнаи Эрон, асарҳои адабӣ ва таърихӣ вай дар бораи аҳволи Фирдавсӣ, Монӣ, Муҳаммад Ҷарири Табарӣ, «Таърихи аҳзоби сиёсии Эрон» аз ёдгориҳои пурарзиши илмӣ мебошанд.

Баҳор охири рӯзҳои умри худро, ки бештар дар бистари беморӣ мегузаштанд, ба мубориза барои сулҳ ва осоиш сарф намуд. Ҷ аз рӯзи аввали таъсиси ҷамъияти тарафдорони сулҳ дар Эрон дар сари ин ҳаракат меистод. Ҷ байрақдори сулҳ шуданро барои худ ифтихори бузурге мешумурд. Баҳор дар ин давра яке аз қасидаҳои ҷовидонии худ «Чуғзи чанг»-ро навишт. Ҷ аз борони тӯҳмат ва игвоҳое, ки аз тарафи муқобилонаш ба сараш меборид, парвоя накарда мегуфт: «Ман амри (кори) сулҳро ба хоҳири сулҳ на ба хоҳири он касоне, ки дар бораи он сӯхбат мекунанд, дӯст медорам. Хоҳ ҳаводорони сулҳ аз Амрико ва Инглистон бошанду хоҳ аз Шӯравӣ ва Чин, фарёди сулҳхоҳи асил қобили эҳтиром аст».

Баҳор яке аз аъзои фаъоли ҷамъияти алоқаи маданияти Эрон ва собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ буда, барои мустақкам шудани ин алоқа хизматҳо кардааст.

Баҳор 21-уми апрели соли 1951 дар Техрон аз дунё гузашт.

АЙ ЗАН

**Чавонбахту ҷаҳонорӣ, ай зан,
 Ҷамолу зинати дунёӣ, ай зан.
 Садаф хон асту соҳибхона ғаввос²²¹,
 Ту дар вай гавҳари яктоӣ, ай зан.
 Ту якто гавҳарӣ дар дурчи²²² хона,
 В-аз он беҳтар, ки гавҳарзоӣ, ай зан.
 Ту дар айни латофат зӯрмандӣ,
 Ту ҳам гавҳар, ту ҳам дарёӣ, ай зан.
 Чу мағз андар сару чун хуш дар мағз,
 Бачову лоиқу шоеӣ, ай зан.
 Ту нури дидаи равшандилонӣ,
 Азеро²²³ дархӯру²²⁴ дарбой²²⁵, ай зан.**

²²¹Ғаввос - касе, ки ба оби баҳр фуру рафта, аз таги он садаф мебарорад, ки дурр дар даруни он мешавад, ²²²Дурч - қутии ҷавоҳир, ²²³Азеро - аз ин сабаб, ²²⁴Дархӯр - лоиқ, сазовор, ²²⁵Дарбой - даркорӣ - зарур.

Табиат худ чу коне пур зи лафз аст,
 Ту он алфозро маъной, ай зан.
 Таолиллах, ки дар боғи нақўй,
 Чу гул покизаву зебой, ай зан.
 Хато гуфтам, зи гул некўтарӣ ту,
 Ки ҳам зебову ҳам доной, ай зан.
 Ту ро хочат ба ороиш набошад,
 Ки худ по то ба сар орой, ай зан.
 Наъими²²⁷ зиндаги ро бо ту бинам,
 Ҳамоно нури чашми мой, ай зан.
 Муаммои чаҳон ҳал кардио боз,
 Ту худ асли муаммоҳой, ай зан.
 Набудӣ зиндагӣ, гар зан набудӣ,
 Вучуди халкро мабдой²²⁸, ай зан.
 Бинои некбахти ро ба гетӣ,
 Ту ҳам меъмору ҳам банной²²⁹, ай зан.
 Кавокиб²³² чумла тан гўшанд, чун ту,
 Шабонгаҳ гарми ло-лолой²³⁰, ай зан.
 Биғалтад ашки анҷум чун бари тифл,
 Ту чашм аз хоби хуш бикшой, ай зан.
 Табиат чазбаи ишқ аз ту омўхт.
 Ки ту худ ишкро мабноӣ²³¹, ай зан
 Табоеъ гоҳ лутфу гоҳ қаҳранд,
 Ту лутф аз фарқи сар то пой, ай зан.
 Биҳишти вокей чоест, к-аз меҳр,
 Ту бо фарзандгон он чой, ай зан...
 Дареғо, гар ту бо ин хушу идрок,
 Ба чаҳл аз ин фузунтар пой, ай зан.
 Дареғо, к-аз ҳисоби худ ватанро,
 Ба ниматан фалаҷ фармой, ай зан!

²²⁶Наъим - неъмат, мол, хушгузаронӣ, ²²⁷Мабдо - асос, ибтидо, ²²⁸Банно -
 устои бинокор, ²²⁹Кавокиб - ситораҳо, ²³⁰Ло-лолой - аллагўй, ²³¹Мабно - бунёд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шоир кадом хислатҳои наҷиби занро васф кардааст?
2. Байти

**«Ту якто гавҳарӣ дар дурчи хона
В-аз он беҳтар, ки гавҳарзояй, ай зан!» - ҷӣ**

маънӣ дорад?

3. Кадом хислатҳои номбарнамудаи шоирро шумо дар феълу рафтори модари худ мебинед?
4. Мазмуни шеърро ба қисмҳои ҷудо намуда нақл кунед.
5. Дар хона ба мазмуни шеър таваҷҷӯҳ намуда, дар васфи модари худ иншо нависед.

ЧАШМА ВА САНГ

Ҷудо шуд яке чашма аз кӯҳсор,
 Ба раҳ гашт ногаҳ ба санге дучор.
 Ба нармӣ чунин гуфт бо санги сахт:
 - «Карам карда роҳе деҳ, ай некбахт!»
 Гарон санги тирадилу сахтсар,
 Задаш силию²³² гуфт:
 - «Дур, ай писар! Начунбидам аз сели зӯрозмоӣ,
 Кӣ ту, ки пеши ту чунбам зи ҷой?!»
 Нашуд чашма аз посухи санг сард,
 Ба кандан дар истоду ибром²³³ кард
 Басе канду ковиду кӯшиш намуд,
 К-аз он санги хоро раҳе баркушуд.
 Зи кӯшиш ба ҳар чиз хоҳӣ расид,
 Ба ҳар чиз хоҳӣ, камоҳӣ²³⁴ расид.
 Бирав, коргар бошу уммедвор,
 Ки аз яъс ҷуз марг н-ояд ба кор!
 Гарат пойдорист дар корҳо,
 Шавад саҳл пеши ту душворҳо.

²³²Силӣ - тарсақӣ, ²³³Ибром кардан - исрор кардан, истодагарӣ кардан,

²³⁴Камоҳӣ - чунон ки лозим аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро бурро ва ифоданок қироат намоед.
2. Чаро чашма ба санг бо нармӣ муроҷиат намуд, вале санг бо дуруштӣ ва нописандӣ, ҳатто бо торсаки ба чашма ҷавоб дод?
3. Ба санг чӣ баҳо медиҳед?
4. Оқибати нописандӣ ва якрави санг чӣ шуд?
5. Шоир ба кадом кори наҷиб даъват кардааст?
6. Хулосаи шеърро аз байти мақтаъ ёбед.

ВАРЗИШ

Тани зинда воло ба варзандагист²³⁵,
 Ки варзандагӣ мояи зиндагист.
 Ба варзиш гарою сарафроз бош,
 Ки фарҷоми²³⁶ сустӣ сарафкандагист.
 Ба сахтӣ диҳад марди озода тан,
 Ки поёни танпарварӣ бандагист.
 Диле боядат равшану тан дуруст,
 Агар чон-г чӯёи фархундагист.
 Касе, к-ӯ тавоно шуду тандуруст,
 Хирадро ба мағзаш фурузандагист.
 Ҳунар чӯй, то ком ёбиву ноз.
 Ки чӯяндагӣ роҳи ёбандагист!
 Зи варзиш маёсову кӯшанда бош,
 Ки бунёди гетӣ ба кӯшандагист.
 Дурахшидани ин баланд офтоб,
 Зи бисёркӯшиву гардандагист.
 Ниёгон-тро²³⁷ варзиш он моя дод,
 Ки «Шаҳнома» з-эшон тобандагист.
 Ту низ аз ниёгон биёмӯз кор,
 Агар дар сарат шӯри сарзиндагист²³⁸.

²³⁵Варзанда - варзишкунанда, ²³⁶Фарҷом - аңҷом, оқибат, ²³⁷Ниёгон - пада-
рону бобоён, аҷдод, ²³⁸Сарзандагӣ - шӯҳратмандӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро ифоданок қироат намоед.
2. Мазмуни шеърро нақл кунед.
3. Шоир тандурустиро мояи чӣ донистааст?
4. Шоир оқибати танпарвариро дар чӣ дидааст?
5. Панҷ амали некро номбар кунед, ки шоир ба он даъват на-мудааст?

ҲАМА РАФТАНД

Даъвӣ чӣ кунӣ, доъиядорон ҳама рафтанд,
 Шав, бори сафар банд, ки ёрон ҳама рафтанд.
 Он гарди шитобанда, ки дар домани Сӯхроб
 Гӯяд чӣ нишинӣ, ки саворон ҳама рафтанд.
 Доғ аст дили лолаву нилист бари сарв,
 К-аз боғи чаҳон лолаъузoron ҳама рафтанд.
 Гар нодира магдум шавад, ҳеч ачаб нест,
 К-аз шоҳи хунар нодиракорон ҳама рафтанд,
 Афсӯс, ки афсонасароён ҳама рафтанд,
 Акдӯх, ки андӯхгусорон ҳама рафтанд.
 Фарёд, ки ганчинатирозони маъонӣ
 Ганчина ниҳоданд ба морон, ҳама рафтанд.
 Як мурғи гирифтор дар ин гулшани вайрон
 Танҳо ба қафас монду ҳазорон ҳама рафтанд.
 Хун бор, баҳор, аз мижа дар фурқати аҳбоб,
 К-аз пеши ту чун абри баҳорон ҳама рафтанд.

АЗ ҚАФАС ОЗОД КУНЕД

Ман нагӯям, ки маро аз қафас озод кунед,
 Қафасам бурда ба боғеву дилам шод кунед.
 Фасли гул мегузарад, ҳамнафасон, баҳри Худо,
 Бинишинед ба боғеву маро ёд кунед.
 Андалебон, гули сурий ба чаман кард вуруз,
 Баҳри шобоши кудумаш ҳама фарёд кунед.

Ёд аз ин мурғи гирифтор кунед, ай мурғон,
 Чун тамошои гулу лолаву шамшод кунед.
 Ҳар ки дорад зи шумо мурғи асире ба қафас,
 Бурда дар боғу ба ёди манаш озод кунед.
 Ошённи мани бечора агар сӯхт, чӣ бок?
 Фикри вайрон шудани хонаи сайёд кунед.
 Шамъ агар кушта шуд аз бод, мадоред ачаб,
 Ёди парвонаи ҳастӣ шуда бар бод кунед.
 Бесутун бар сари роҳ аст, мабод аз Ширин
 Хабаре гуфтаву ғамгин дили Фарход кунед.
 Чавру бедод кунад умри чавонон кӯтоҳ,
 Ай бузургони Ватан, баҳри Худо, дод кунед.
 Гар шуд аз чаври шумо хонаи Мӯре вайрон,
 Хонаи хеш муҳол аст, ки обод кунед.
 Кунчи вайронаи зиндон шуд агар саҳни Баҳор,
 Шукри озодиву он ганчи худод кунед.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърҳои «Ҳама рафтанд» ва «Аз қафас озод кунед» дар кадом навъи адабӣ эҷод шудаанд?
2. Ҷазали «Ҳама рафтанд» ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?
3. Чаро Баҳор аз бевафоии умр ва даргузашти бузургон афсӯс меҳӯрад?
4. Дар ҷазали «Аз қафас озод кунед» шоир асосан, ба кадом тоифаи мардум мароҷиат мекунад?
5. Ҷазали «Аз қафас озод кунед»-ро азёд, мазмуни мухтасари онро нақл кунед.
6. Байти:

Гар шуд аз чаври шумо хонаи мӯре вайрон,
 Хонаи хеш муҳол аст, ки обод кунед - ро шарҳу тав-

зеҳ диҳед.

7. Баҳор дар ин ҷазал кадом ҳислотҳои писандидаро тарғиб намудааст?

СОТИМ УЛУҒЗОДА

Нависанда ва драманависи тоҷик Сотим Улуғзода 1-уми сентябри соли 1911 дар деҳаи Варзики ноҳияи Чустии вилояти Намангони Ҷумҳурии Ўзбекистон дар оилаи деҳқон ба дунё омадааст.

Сотим Улуғзода дар мактаб-интернати ноҳияи Чуст таҳсил намуда, ба Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд дохил шуда, онро соли 1929 хатм намудааст. Баъди хатми Дорулмуаллимин чанд вақт аз фанни адабиёти тоҷик дар он ҷо дарс гуфтааст. Соли 1930 ба Душанбе кӯчида омадааст. Ӯ сараввал котиби масъули рӯзномаҳои «Комсомоли Тоҷикистон» (ҳоло «Ҷавонони Тоҷикистон») ва «Тоҷикистони сурх» (ҳоло «Ҷумҳурият»), пас ҷонишини муҳаррири масъули маҷаллаи «Барои адабиёти сотсиалистӣ» ва баъдан котиби масъули Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон шуда кор кардааст.

Соли 1940 ба аспирантураи назди Институти адабиёти ҷаҳонии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ ба номи Горкий ба Маскав фиристода шуд.

Баробари саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз аспирантура рост ба ҷанг рафт. Мухбири ҳарбии якҷанд рӯзномаҳои дивизия ва фронтҳо буд.

Дар охирҳои соли 1944 аз фронт ба ақибгоҳ даъват карда шуд. То соли 1946 раиси Садорати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон буд.

Соли 1951 узви вобастаи Академияи илмҳои Тоҷикистон интихоб шуд.

Фаъолияти эҷодиаширо ба ҳайси мунаққид ва адабиётшинос оғоз намуда буд. Дар матбуоти даврӣ мақолаю асарҳои тадқиқотии Сотим Улуғзода аз соли 1930 пайдо шуда мунтазам чоп мешуданд.

Соли 1939 песаи «Шодмон» ва соли 1940 песаи «Қалтакдорони сурх», соли 1944 песаи «Дар оташ»-ро ба таъб расонидааст. Дар солҳои баъдичангӣ драмаҳои таърихӣ ӯ «Рӯдакӣ» (1958), «Темурмалик» (1968), «Алломаи Адҳам» (1970), «Восеъ» (1971) таълиф ёфта, ба рӯи сахна бароманданд.

Сотим Улуғзода дар соҳаи кинодраматургия низ мақоми хосе дорад. Киноповести «Ибни Сино» (1954), «Қисмати шоир» (1957), ки соли 1960 дар кинофестивали мамлакатҳои Осиё ва Африка сазовори мукофоти «Уқоби тиллоӣ» гашта буд, шӯҳрати адабиёт ва санъати тоҷикро дар арсаи ҷаҳонӣ бори дигар намоиш доданд.

Асарҳои мансури Сотим Улуғзода: повести «Ёрони боҳиммат» (1947), романи «Навобод» (1953), повести «Субҳи ҷавонии мо» (1954), повести «Қаҳрамони Днестр, Висла ва Одер» (1965), романи «Восеъ» (1967), Достонҳои «Шоҳнома» (дар ду ҷилд, 1967), романи «Фирдавсӣ» ва повести «Ривояти суғдӣ» (1977) муаллифи худро ҳамчун нависандаи нобигаю нотақрор ва яке аз саромадони насри тоҷик ба ҳонанда шинос менамоянд.

Сотим Улуғзода - Нависандаи Халқии Тоҷикистон, Корманди Шоистаи Санъати Тоҷикистон соли 1997 дар шаҳри Маскав аз ҳаёт ҷашм пӯшид.

ПОРЧАҲО АЗ «РИВОЯТИ СУҒДӢ» ВИРКАН

Савдогари ғаюр ва корчаллони суғдӣ дар пайи суд ба кӯҷохое ки намерафт. Роҳҳои дуру дарози Хитой, Ҳиндустон, Эрон, Рум (Византия) ба вай монанди кӯҷаҳои шаҳри худаш Самарқанд ё Бухоро, ё ки Пайканд шинос буданд.

Корвонҳои бозаргонии Суғдиён «Роҳи абрешим»-и кабирро, ки бо вай абрешими хитой ба Эрон ва Рум бурда мешуд, мепаёмуданд. Тилло, навшодир, зарфҳои нуқра, карбосу алоҷаи машҳури занданечӣ, дебо, чарми нафис, кимхоб, гилем, камону сипару чавшанҳои аълои суғдиро ба мамолики Шарку Ғарб мебурданд. Инчунин, ба тавассути онҳо молҳои бозаргонии кишварҳои мухталиф ба ҳамдигарашон интиқол меёфт. Аҷаб нест он бозаргоне, ки ба Шайх Саъдӣ гуфта буд, ки меҳоҳад гӯгирди порсӣ ба Чин, косаи чинӣ ба Рум, дебои румӣ ба Ҳинд, пӯлоди ҳиндӣ ба Ҳалаб, обгинаи ҳалабӣ ба Яман, бурди (карбоси дурушти) яманӣ ба Порс бурдан меҳоҳад, бозаргони суғдинаҷод бошад.

Яке аз он корвонҳо дар соли 673 мелодӣ ба Яман рафта буд, дар он ҷо бозаргонон шуниданд, ки амири араби Хуросон Убайдуллоҳ ибни Зиёд аз Чайхун гузашта Суғдро тохта, Бухоро, Пайканд ва шаҳру деҳоти дигарро тороч кардааст. Бозаргонон, ки дар Суғд оилаҳошон монда буданд ва коху кошонаҳо, молу мулк доштанд, аз ин хабари нохуш ба хавотир афтада, дастгоҳи тичоратиашонро саросема барчиданду роҳи бозгашт пеш гирифтанд.

Корвон бо соҳили Баҳри Аҳмар роҳи биёбон мепаёмуд. Вайро дастаи муҳофиз - бист нафар чокарони (сарбозон) мусаллаҳ, ки онҳоро бозаргонон аз ҷумлаи чавонони далери суғдӣ яккачин карда ба киро гирифта буданд, мушолят (ҳамроҳӣ) мекарданд. Бештарини чокирон аспасавор буданд, дигарҳошон дар қачоваҳо ба хар, шутур дунафарӣ савор шуда мерафтанд.

Корвон дар чихил рӯз ба Мадина расид. Акнун боз ҳамон гуна роҳи дур ва пурмашаққати Шом дар пеш буд.

Офтоб сӯзон, ҳавои регзорон чун дами кураи оташ тафсон. Зангӯлаҳои панҷсаду сӣ уштури пурбор дар хомӯшии биёбони Ҳичоз нағмасози мақоми якнавохт...

Рӯзи савуми сафар баногоҳ дар ақиби корвон аз дур сиёҳии савороне намудор гашт. Саворон аз хомаи баланди рег сарозер шуда тез-тез пеш меомаданд.

Сарҳанги чокарон, ки бо нисфи дастаи худ дар думи корвон буд, аз эҳтиёт якеро сӯи нисфи пешгарди даста давонд, ки огоҳ ва ҳушёр бошанд.

Саворони пайдошуда бо ҳамон гуна яроке, ки чокарон доштанд, яъне бо шамшеру ханчару найзаҳо мусаллах буданд. Маълум набуд онҳо кистанд: сипоҳиёни амири Мадина ё сарбозони ягон шайхи бодия? Ё балки роҳзанон бошанд?

Бадтарин гумони корвониён рост баромад: саворони ношинос наздик омада якбора бо ҳаёҳу ба болои чокарон тохтанд. Чокарон сари роҳи онҳоро гирифтанд, задухӯрд ба вуқӯъ пайваст. Муборизони ҳар ду тараф дар фаввораи гарди тафсон ба ҳам омехта шамшер мезаданд ва найза мекуфтанд.

Яке аз чокарон, марди сисолаи тануманд, шонафарох, ришсиёҳ, чавшан дар бар ва қулаҳхӯди мисин бар сар, савори аспӣ саманди қашқа, бо нахустин ҳамла ду роҳзанро аз асп фуруғ ғалтонд ва найзаи савумиро бо як зарби шамшери дарозаш шикаст. Аз як роҳзани захмхӯрда ҳангоми ғалтидани ӯ шамшерашро рабуда, бо ду шамшер ба ду даст бар чапу рост ва пасу пеш задан гирифт.

Ин мард сарҳанги чокарон буд. Виркан ном, ғуломи бозарғони бухорӣ Нуфарн.

Яке аз роҳзанон, ки ҳамчунин чавшану қулоҳдор буд, ба Виркан дарафтид. Виркан араби миёнасоли зеботалъат ва хушсавлатеро дар баробари худ дид, ки зоҳиран саркардаи роҳзанон буд, ришу бурути кӯтоҳи базебе, чашмони калону сиёҳи шарорафшон дошт, аз вачоҳаташ шуҷоат меборид. «Шояд Молик ибн-ур-Райб ҳамин мард бошад» - ба дил гузаронид Виркан, зеро корвониён дар Мадина шунида бу-

данд, ки дар он навоҳӣ роҳзани бебоке, Молик ибн-ур-Райб ном, бо дастаи ғоратгарони худ пайдо шудааст. Виркан хато накард: саркардаи роҳзанон ҳақиқатан Молик ибн-ур-Райб буд. Дуяшон бо ниҳояти тундӣ ва шиддат шамшерзанӣ карданд.

Ба зудӣ дасту гардан, китфу ронҳои ҳар ду хунин гашт. Араб дар ҳоли чорҳези аспӣ тозиаш ба чапу рост чандон меҳамид, ки сараш қариб ба замин мерасид ва аз таги асп ба шиками аспӣ ҳариф ё пой савори он шамшер заданӣ мешуд, ҳам гоҳо ба болои зин рост истода ҳамла меовард. Воқеан чангисавори пурхунаре буд. Аммо паҳлавони суғдӣ ҳам аз вай намемонд. Дар айни задухӯрд чокарони пешгарди корвон ҳам даррасиданд ва ба роҳзанони латхӯрдаву чанде қурбонҳо дода дарафтанд.

Он гоҳ Молик навмед шуд, ӯ наърае кашида бо забони худ чизе гуфт, зоҳиран ба шариконаш фармони ақиб гаштан дод, ки онҳо якбора гурезон шуданд ва баъд саркарда ҳам аз пасашон фирор кард.

Мақтулу маҷрӯҳони дастаи Молик дар регзор монданд, аспҳои ононро шариконашон етак карда бурданд.

Аз чокарон ҳам як нафар ҳалок, се нафар захмӣ ва майб шуда ғалтида монда буданд.

Рафиқонашон онҳоро бардошта сӯи корвон, ки пештар рафта қарор гирифта буд, равон шуданд.

Корвониён онҳоро бо нидоҳои таҳсину офарин истиқбол карданд. Чанде аз хизматгортон зуд ба гӯрковӣ ва дафни мурда, як корвонии солхӯрда аз доруҳои эҳтиётии бозаргонон ба марҳам молидан дар ҷароҳатҳои се чокари захмдор машғул гардиданд.

Дар ин асно аз Нуфарн, хоҷаи Виркан рафторе ба зухур омад, ки ҳеҷ кас ва алалхусус, Виркан мунтазири он набуд, Хоҷа чӣ гуна бо роҳзанон набард кардани ғуломашро назора карда буд, ҳоло вай нохост Виркани саропо дар гарду реғу хун олударо оғӯш карда, аз сару пешониаш бўсида ба ситоиш даромад:

- Дер зй, пахлавонам, гурди сафдарам, диловарам!

Агар ту намебудӣ, ҳоли мо чӣ мешуд? Ту корвонро на-
чот додӣ, моро аз ачали муаллиқ раҳонидӣ!

Нуфарн он қадар ба таассур ва рикқат омада буд, ки ҳатто
дар чашмони аз офтоби сӯзон ва гарди биёбон сурхгашта-
ашк ҳалқа зада, ду-се қатраи он ба риши сиёҳу сафедаш
шорид. Сипас хоча ба корвониён мурочиат карда гуфт:

Вирканро ман ба чорсад дирам харида будам, вай имрӯз
бахои худро садчанд ва балки ҳазорчанд карда ба ман боз-
гардонд. Ҳамин ки сиҳат- саломат ба ватан расидем, ман ба
мукофоти фидокорие, ки дар муҳофизати корвон ва чони
мою шумо аз ин диловар ба зухур омад ва ба шукронаи на-
чот ёфтнамон аз қатлу ғорат, Виркани азизамро аз гуломӣ
озод мекунам. Оре, ман ба вай озодӣ мебахшам. Шумоёнро
ба ҳамин қавли худ гувоҳ мегирам.

Шарикони бозаргонии Нуфарн, чокарон ва дигар аҳли
корвон ҳама ба вай офарин хонданд, олиҳимматиӣ ўро си-
тоиш карданд ва ботинан хурсанд буданд, ки шарики саво-
би гуломозодкунӣ шуданд. Бозаргонон ба Виркан, ки аз ин
пешомади ногаҳонӣ, аз ин хушбахтии ғайричашмдошт моту
маҳбут ва забонаш лол гашта буд, хитоб мекарданд, ки:

- Ба хоҷаат таъзим кун, шукр гӯй! Дасташонро бибӯс! Пах-
лавон саросема ба хоҷааш ҳам таъзим кард, ҳам шукр гуфт
ва ҳам дар пешаш ба зону афтида дасташро бӯсид...

Вай аз падари суғдӣ ва модари турк таваллуд ёфта буд.

Падараш Реваҳшиён аслан самарқандӣ буда, бисту панҷ
сол дар кишвари туркон Читгесу (Ҳафтрӯд) зист.

Суғдиён дар сарзамини туркон ҳам то ҳудуди Хитой со-
кин шуда, дар қади «Роҳи абрешим» чо-чо ба худ деҳаҳо,
шаҳрчаҳо сохта буданд ё ки дар авулҳои туркон дар байни
бошандағони тағҷой мезистанд. Баъзе аз он деҳаю авулҳо
манзилгоҳи корвонҳои роҳгузар буданд. Реваҳшиён дар яке
аз манзилгоҳҳои гумоштаи як нафар бозарғони самарқандӣ
буд. Дар ҳамон чо вай туркдухтареро ба занӣ гирифт. Зан

дар вақти зоиши аввал мурд, кӯдакаш зинда монд, вайро бо шири буз, оху, асп парвариданд. Бача то бистсолагӣ дар Читтесу ба тарбияи падараш буд. Монанди ҳамсолони туркнажоди кӯчманчии худ аз сесолагӣ аспсаворӣ омӯхт. Чун ба воя расид, ҷавони бокитфу бозу, нерӯманд ва ниҳоят чобуке гардид. Аз аспи савории худ ба пушти аспи ромношудаи гурезон мечаҳид ва онро то ром накунад, аз пушташ намефаромад. Шикордӯст буд, бо шикорчиён пайваста ба шикори гург, рӯбоҳ, гавазн мерафт.

Падараш дар пирсолагӣ ба Самарқанд баргашт, дар деҳаи Ревдод, ки зодгоҳаш буд, сукунат ихтиёр кард.

Фарзанди даштҳои беканор ва кӯҳҳои баланд-Виркан ба деҳқонию боғдорӣ одат накард, ҳавасаш ба асп ва камон буду бас. Аспе дошт саманди қашқа, тезтаки пӯлодсуми фарбехсинаи пуштфарох, ёлдарози говдум, ки ба вай Раҳши пасин ном ниҳода буд, яъне Раҳши пешин аспи Рустами Дастон аст ва ин пас аз вай. Ҷавон ҳар гоҳ, ки ба Раҳши пасин менишаст, худро шахсавори ҷаҳон ҳис мекард. Бо он асп ба шикор мерафт, ҷавгонбозӣ мекард, (ҷавгонбозӣ писандтарин бозии ҷавонони Суғд буд), дар маърақаҳо савора гӯштӣ мегирифт. Дар ду бозии охир аксаран голиб мебаромад. Дар байни ин шуғлҳо вай ҳафтае як бор-ду бор аз дараи Киштут бо ду уштури падараш ангиштсанг кашонда дар бозори Самарқанд мефуруҳт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Зодгоҳ ва айёми бачагии Вирканро шарҳ диҳед.
2. Виркан дар Ревдод ба чӣ корҳо машғул буд?
3. Корвони суғдиёноро чӣ маҷбур кард, ки пеш аз мӯҳлат бар ватан баргардад?
4. Дар роҳ чӣ ҳодисаи мудҳиш рух дод?
5. Виркан дар биёбони Ҳичоз чӣ корнамоӣ нишон дод?

НАНИМАНЧА

Дар Ревдод чомашӯйзанаке буд. Наниманча ном духтаре дошт, ки хона ба хона гашта пӯшоки чиркин мегундошт ва баъди шустан онро ба соҳибашон оварда медод. Вай ҳафтадахро пур карда ба ҳаждаҳ қадам монда бошад ҳам, шавҳар накарда буд, ҳол он ки духтарони чордах-понздаҳсоларо бавоярасида медонистанд ва ба шавҳар медоданд. Наниманча худаш шавҳар кардан намехост, зеро аз якка мондани модари пири дардмандаш андеша дошт ва модараш ҳам аз ҳамин тарсида духтарашро маҷбур намекард. Занак барвақт бева монда, дар чилсолагӣ аз меҳнату машаққати зиндагӣ пир гашта буд ва ҳам тез-тез бемор мешуд. Ду бор ду сағирро ёфта хонадомод карданӣ шуд, лекин духтараш онҳоро рад кард. Агар хостгоре мебаромад, ки розӣ мешуд, ки модарарӯси ояндаашро ба хонаи худ бараду пояд, Наниманча шояд ҳоло шавҳардор мебуд, аммо чунин хостгоре ҳанӯз набаромада буд. Духтарак ба чеҳра зебо набуд, лекин дилкаш буд, пайкари рехтаи мавзуне дошт. Мардон ба вай бо чашми ҳавас менигаристанд, ҷавонон гап мепартофтанд, аммо Наниманча аз чумлаи духтароне буд, ки мақоли «Даст расону ба бало мон» дар ҳаққи онҳо гуфта шудааст. Вай ба болои чакчакию серғайратӣ шаттоҳ ҳам буд, бало буд, бо забони тундаш ба як гап ду гап мегардонду ба кулӯхандоз санг меандохт. Дар хонаводаи ғарибашон мардина набуд, лекин ба ҷои мардина Наниманча бас буд, вай кори ҷавонмардиरो мекард.

Модару духтар пӯшоки Реваҳшиён ва Вирканро ҳам мешустанд.

Рӯзе аз рӯзҳо пӯшоки шуштаи онҳоро ба ҷои Наниманча модараш овард.

Ҳангоме ки занак нимҷон ва хастаҳол бӯхчаи вазнинро ба замин гузошта аз даруни он пӯшоки падару писарро мебаровард, Реваҳшиён ба вай раҳмаш омад ва пурсид:

Чаро бӯхчаро худат бардошта гаштай, духтарат кучост? Занак ҷавоб надода ба замин нигарист, оби ба чашми ҷӯкидаи камнураш омадаро бо нӯги сарпечи даридааш пок кард.

Чӣ хабар? Магар ба Наниманча ҳодисае рӯй дод? - ба хавотир афтод пирамарди раҳмдил.

Ҳодиса гуфтию мондӣ, ҷавоб дод занак ва давоми суҳбатнашро бо душворӣ ба забон ронд: - Ин гапро ба кас гуфта намешавад, лекин ба ту мегӯям, ту одами бохирадӣ, рози касонро ифшо намекуни. Духтарам... дучон шудааст. Зан дар ин ҷо боз гирифт.

Шармандаам ман, додар. Ба мурданам сад бор розиям, лекин аҷал ҳам ба ман механдаду маро намегирад. . . .

- Аз кӣ? Аз кадом зиногари нокас бошад?

- Ман чӣ донам? Вай намегӯяд. «Напурс, айб ба худам», - мегӯяду дигар гап намезанад... Ҳомилагиааш маълум... Шарм карда аз хона намебарояд.

Ревахшиён андешаманд шуда, дигар пурсуков накард, ба музди ҷомашӯй ним ғалбер ҷав бароварда дода, занакро гуселонд.

Рози ғамангези занак дили пирамардро сиёҳ кард. Ва ин фақат аз роҳи раҳмдилӣ набуд, балки вачҳи дигаре ҳам дошт.

Чанде пеш Виркан аз падараш хоста буд, ки Наниманчаро ба зании ӯ хостгорӣ кунад. Гуфта буд: «Модарашро ҳам ба хона меорам, очаю духтар хизмати рӯзгори туро ҳам мекунад». Аммо Ревахшиён ин гапро ҳатто шунидан нахост, қатъиян рад кард. Вай аз хешии ҷомашӯйзанаки дарбадар ор мекард. Ҳоло пирамард аз хаёли он ки бо рад кардани хоҳиши писараш аз ғайри ихтиёри худ як дараҷа сабабгори бадбахтии духтарак ва модари ӯ шудааст, азияти вичдон мекашид.

Виркан аз шикор баргашт.

Ревахшиён розро ба дилаш гунҷонида натавониста ба вай гуфт:

- Ҷомашӯйзанак омада буд, гирёну нолон. Духтараш аз кадом як зиногари нокас обистан шудааст.

Виркан якбора дар ҷои нишастааш безобита шуд, чашмонашро калонтар кушода, сӯй падараш хамида пурсид:

- Обистан?

- Оре, - аз безобита шудани писараш таачҷуб карда ҷавоб дод Ревахшиён.

Виркан бархост, андешаманд қадаме чанд дар рӯи ҳавлӣ гашт, лаби ҷӯй дикак нишаста дар оби он даст шуфт, боз хест, мурғони сайд кардашро аз ҷое, ки гузошта буд, бидуни зарурат бардошта, ба ҷои дигар гузошт: сипас баргашта назди падараш нишасту гуфт:

- Ман... Падари кӯдакаш манам.

- Ту? - пирамард ба шунида бовар кардан намехост.

- Оре, падар, ман.

- Ту чӣ кор кардӣ, лаънатӣ? - шӯрид Ревахшиён. - Агар ин роз ошкор шавад, туро ба дор мекашанд, ўро сангсор мекунанд!

- Ором бош, падар, Наниманчаро ба занӣ мегирам. Акнун ту не гуфта наметавонӣ. Кайҳост, ки дӯсташ медорам.

Ревахшиён якбора дам фуру бафт, ҳеҷ нагуфт.

Ҳасли харбузапазӣ буд. Виркан аз полизча, ки падараш дар ҳаёти пушти боми хонашон кошта буд, ду харбузаи калонро канда оварда ба хурчин андохт, боз ду нони тобагӣ ва аз чорто мурғи титав, ки он рӯз сайд карда буд, дутояшро андохт ва хурчинро ба китфаш гирифта равон шуд.

Нимвайрона кулбаи шустагарзанак дар канори деҳа ба лаби чилдиробай сой меистод. Модару духтар аз болои тавораи пастаки ҳасин Виркани хурчин бар душро, ки калонкалон қадам партофта ба сӯй дари ҳавличаи онҳо меомад, дида ҳайрон шуданд: писари Ревахшиён пеш аз ин ба хонаи онҳо ҳеҷ наёмада буд. Наниманча бошад, ба болои ҳайраташ бедасту по ҳам шуд. Виркан низ ҳар дуру меид ва аз онҳо чашм наканда хандон меомад. Наниманчаи бекарор сурх шуд, сафед шуд ва ниҳоят саросемаю ҳаросон худро ба даруни кулба гирифта дари онро пӯшид.

Модараш аввал аз ин ҳолу ҳаракати вай тааччуб кард, сониян сабабашро ба фаросат дарёфт. Нахустин бор дарёфт ва ба худ ларзид.

- Шод бош, хола! - ин нидои чавонмард занакро ба худ овард. (Сугдиён ханӯз «саломалайкум»-и арабиرو намедонистанд, ба ҷои салом «Шод бош» ё ки «Хуш бош» мегуфтанд.

Кадбону ба суфачаи зери дарахти пири сершоҳу барги зардолу пӯстак андохт. Виркан дар он нишаст.

- Ин камак савғотиро бигиру аз имрӯз маро фарзанд бигӯ, - чавон ба хурчини дар лаби суфа гузоштааш ишора кард.

- Духтаратро бихон.

Аммо аз занак пештар худи Виркан ба духтарак овоз дод.

- Баро, Наниманча, ман пеши ту омадам. Касон дуи моро ба ҳам пайвастан нахостанд, Худоён пайвастанд. Ту барои ман паҳлавонписаре хоҳӣ овард.

Ваҳ, чӣ суруре аз ин суханон бар синаи Наниманча роҳ ёфт, чӣ рӯшноие ба дилаш тофт! Вай гӯё аз ғайб овози фариштаи сурушро шунид, ки аз толеи фирӯз ва истиқболи рахшонаш башорат меод. Дилшикастагӣ, тарсу ваҳми бадномӣ, ғами бекасӣ ва бепаноҳӣ, ки вақтҳои охир пас аз маълум шудани обистаниаш ҷони ӯро дар шиканҷаи азоб андохта буданд, ба як бор нопадид гаштанд. Вай даст ба шиками як қадар баромадааш, - хаёлан ба китфи кӯдаки ханӯз ба олам наёмадааш ниҳода, хушбахт ва ризоманд, ҳамчун касе, ки ғарки орзуи ширине бошад, бо чашмони намгирифта ба дуродур менигарист ва девори хона ҳам гӯё ба ин дурнигарии ӯ монёз намешуд. Гар дар ин дам назари Виркан ба вай меғалтид, чӣ малоҳати дилрабое дар вай медид ва шояд ба худ мегуфт, ки арӯсаш воқеан зебост, нозанин аст. Алҳақ, шодию хушбахтӣ ҳатто безебро зебо ва пирро барно мегардонад.

Фақат Виркан дар ҷавоби даъваташ аз кулба чунин овозе шунид:

- Намебароям! Бирав!

Аммо ин овози ноз буд, на қаҳр. Виркан хандиду боз гуфт:

- Хуб, барову худатро ба ман бинамой, баъд меравам.

Модар ҳам духтарашро садо карда:

- Баро! Аз кӣ шарм медорӣ? Он вақт, ки бо ин ҷавон хилват мекардӣ, шарм надоштӣ ва акнун медорӣ? Баро зудтар, беҳаё, меҳмонро пазиroy кун! - гуфт, лекин худаш даҳонашро бо нӯги остин пӯшонда табассум мекард; гуфтораш ба шунидан сарзаниш буд ва ба фаҳмидан навозиш.

Баъди андак фурсат Наниманча аз дари кулба намоён шуд; рӯяшро бо банди дасташ панаҳ карда буд, пахлӯнокӣ дар дами дар истод. Виркан ба наздаш рафт, оҳиста даст ба китфаш гузошт, арӯс китф чунбонда дасти ўро дур кард: домод дар холе, ки лабханд мекард, овозашро қасдан дурушттар намуда гуфт:

- Ба ман нигар, духтарак! Тезтар ана он титавҳоро парбикан ва кабоб бикун, ки ман гуруснаам.

Наниманча ҳам акнун хандида, сурх шуда, як нигоҳи шармзадаи гурезон ба рӯи Виркан афканду бо чадал сӯи суфра равон шуд...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Дар бораи Наниманча ва оилаи ӯ маълумот диҳед.
2. Симои ботинӣ ва зоҳирии Наниманчаро шарҳ диҳед.
3. Машғулияти асосии Наниманча аз чӣ иборат буд?
4. Модари Наниманча кӣ буд ва бо кадом хислатҳои хоси худ фарқ мекард?

МУРОД ВА НОМУРОДӢ

Дертар Вирканро масти ҷавонӣ ва ғурури паҳлавонӣ ба васвасаи зӯрозмоӣ бо паҳлавони Суғд андохт. Ба ин вайро ёру ҷӯраҳояш ҳам якзайл тарғиб мекарданд: «Ту бо ин китфу ёл, бо ин зӯри паҳлавонӣ, ки дорӣ, ғолиб мебарой. Нахустпаҳлавонӣ ҳаққи туст». Ҳатто мегуфтанд, ки агар вай

аз хариди лавозимоти набард - сипар, кулоху чавшан андеша дошта бошад, онҳо тайёранд ин чизҳоро худашон шарикона барояш бихаранд. Виркан чазм кард.

Расми суғдиён буд, ки ҳар сол рӯзи якуми моҳи Навсард, ки сари соли суғдӣ - Наврӯз буд ва оғози тобистон ҳисоб меёфт, нахустпахлавони Суғд муқаррар мегардид, бо ин тарик, ки он рӯз барои паҳлавон суфраи таому шароб густурда мешуд, ҳар ки аз он таом ва шароб хӯраду нӯшад, бо ҳамин худро рақиби паҳлавон эълон карда, ўро ба майдони мубориза мехонд. Агар дар майдон бар вай ғолиб ояд, худаш паҳлавони якуми Суғд мешуд. Мағлуб ба дасти ғолиб кушта мегардид.

Боре Виркан аз бозори Самарқанд ба Ревдод баргашта уштурони аз бори ангишт холишударо дар дашт раҳо карду ба хонашон омада падарашро дар боғчаашон машғули тоқбури ёфт. Дуяшон дар лаби чӯй барои дамгирӣ нишастанд.

Виркан гуфт:

- Падар, Наврӯз наздик аст.

- Наздик, - тасдиқ кард пирамард ва пурсид:

- Чаро ту ёди Наврӯз кардӣ?

- Ман бо Ёдхишетақ набард кардан мехоҳам. Ёдхишетақ номи паҳлавони Суғд буд. Ревахшиён ҳайрон шуд, бо диққат ба писараш нигаристу гуфт:

- Ту ро чӣ шуд? Магар дар қони ангишт бо шимну (иблис) дучор шудӣ ва ў ту ро гумроҳ кард?

- Не, падар шимнуро ман надидам. Даме ки ин хаёл дар ман пайдо шуд, дилам бо худоёни бузургамон Зарвон, Баг, Митра буд, ин хаёло ба дили ман онҳо андохтанд.

- Охир ба Ёдхишетақ агар даст наёбӣ, кушта хоҳӣ шуд! Чӣ магар аз қонат сер шудӣ?

- Хоҳу нохоҳ рӯзе қон маро тарк мекунад, пас чӣ фарқ дорад, ки андак пештар ё андак дертар. Аммо агар худоён маро мададгор шаванду бар паҳлавони Суғд даст ёбам, ҳарона сарфарозӣ ёфтаам.

- Ба занат гуфтӣ?

- Ҳанӯз не. Вай албатта, розӣ намешавад, мешӯрад. Келинат даст задани маро ба ҳеч як коре, ки андак хатаре дар вай бошад, намехоҳад.

- Зеро ҳар хатаре, ки ба сари ту ояд, ба сари вай ва фарзанди ояндаи шумоён ҳам омадааст.

- Агар ту маро манъ накунӣ, ман ба Наниманча мегӯям, ки падарам ин корро раво донист ва иҷозатам дод. Реваҳшиён ба сукут рафт ва сипас гуфт:

- Ман туро аз оқибати ин кор огоҳ кардам. Ту кӯдак нестӣ, марди рашид (далер) ва хушмандӣ, худат хуб бияндеш. Аммо агар ба набарди Ёдхишетақ қазм кунӣ, аввал ба вағн (парастиишгоҳ) бирав, назр бикун, аз мағупат (муғи калон) дуо бигир.

Худи Реваҳшиён бе он ки аввал ба парастиишгоҳ бираваду аз пешвоёни мазҳаб дуо бигирад, ба ҳеч кори муҳим ибтидо намекард, марди солеҳ ва тақводоре буд. Дар ризоияти ӯ ба набарди писараш бо паҳлавони Суғд низ сухани Виркан, ки гуфт ин хаёло худоён ба дили вай андохтаанд, бетаъсир набуд.

Дар ду хонаи айвон дар миёна Виркан бо занаш ва модарарӯсаш мезистанд. Реваҳшиён раҳти пириро худро ба қазнок кашида буд, қазноқро аз лақулук ҳолӣ ва андова карда буданд. Бо пайдо шудани ду зан рӯзгори хона, зисту зиндагӣ дар вай низом гирифт. Даруну берун доим рӯфтаю чинда, хонаҳо озода, ҳар рӯз дар сари вақт оташдон гарм ва дег чӯшон, пӯшокҳо покиза. Ин ҳама аз кӯшишу ғайрати қадбонуи ҷавон ва модари ӯ буд. Аҳли хонавода бо ҳам меҳрубон буданд. Наниманча зани маҳбуба буд ва худаш ҳам шавҳарашро аз ҷон дӯсттар медошт. Гӯё саодат бо саломат ҳаминон буд. Фақат як чиз ҳамчун пораи абре дар рӯзи равшани офтобӣ соягустари хотир шуда буд: тарси мӯхтоҷӣ. Аз ду уштур яке барои тӯи арӯсӣ ба фуруш рафт ва нисфи пасандози ангиштфурушӣ ҳам харҷ шуд (нисфи дигари онро Виркан ба рӯзи мабодо нигоҳ медошт). Ҳосили ним чуфт

замин ва ҳамин миқдор боғ то нимаи зимистон ҳам намера-сид. Ангишткашӣ бо як уштур суди казоӣ надошт. Виркан ин шуғдро тарк кард; шикор ҳам камтар (зеро ба ҷои падари пиргашта хоҳу нохоҳ дар заминро боғ кор кардан лозим буд) ва аммо харочоти оила бештар шуда буд. Дасти беамони мӯхтоҷӣ, нодорӣ дари ин хонаро мекуфт.

Мақсади ниҳонии Виркан аз набарди паҳлавони Суғд рафӣи ҳамин мӯхтоҷӣ буд. Зафар бар Ёдхишетақ ўро паҳлавони лашкари подшоҳ хоҳад кард ва ин мансаб ба вай ном, иззат, дорой хоҳад овард.

Виркан ба Наниманча, ки нияти пурхатари шавҳарашро ҳеч наменписандид, ба таври нимҳазлу нимчиддӣ манзараи ҳаёти бо ҷоҳу ҷалолеро тасвир мекард:

- Ту ҳариру дебо хоҳӣ пӯшид, барракабоб бо шароби ноб хоҳӣ хӯрд. Ба меҳмонӣ равӣ, ба ҷашнҳо ё ба дарбори подшоҳ равӣ, ё ки ба гармоба равӣ, дар тахти равон хоҳӣ рафт, бо ғуломону канизон хоҳӣ рафт. Дар кӯчаҳо мардумон тахти равони туро аз дур дида хоҳанд гуфт: «Ана Наниманчабону, зани нахустпаҳлавони Суғд, ба дарбор ё ба ҷашн ё ба гармоба равон аст».

Не, Наниманча ба ин афсонаю афсун фирефта намешуд.

- Мағӯ, Виркан! - Ҷавоб меод ӯ. - Ман хоҳони ҳариру дебо нестам, кабобу шароб ҳам дар гӯр шавад; ман бо ту ба нони ҷавину оби ҷӯш серам. Зорӣ мекунам, азизам, аз ин ҳаёлоту хом даргузар ва худатро, маро, фарзанди ояндамонро дар хатар наандоз.

Виркан аз изҳори нияти худ ба занаш пушаймон шуд. «Чаро гуфтам? - надомат мекард ӯ. - Гуфтан лозим набуд. Зан аз ҷор девори ҳавлӣ берунро намебинад, аз кори дунё беҳабар аст, дили мардро намедонад. Лекин ман, - мекуфт ӯ ба худ, - ман мардам, набояд бо гапи зан аз нияте, ки худоён ба дилам андохтанд, баргардам».

Боре вай ба Самарқанд рафта, аз он ҷо бо сипар, ҷавшан ва кулоҳи мисин баргашт. Маълум шуд, ки уштурро фурӯхта, ба пули он пасандози ангиштфурӯширо зам карда ин анҷомро харидааст.

Наниманча аз зорию илтичои беҳудааш маъюс шуд, гирифт. Аммо акнун ўро ба чуз тан ба қазо додану дуои чони шавҳарашро кардан ва ҳаросону ларзон оқибати корро нигарон шудан чора набуд.

Ризояти падар ҳосил шуда буд, акнун Виркани зардуш-тимазҳаб бузғолаеро барои назр кашола карда пайи ривояти худоён ба оташкадаи Самарқанд рафт.

Чун аз дарвозаи баландтоқ вориди сахни васеи парастигӯҳ шуд, дид, ки мағупати сафедриши муйдароз ва сарупо бараҳна пеши оташхонаи тиллокӯрӣ дар айвони дарози мунаққаш ва мусаввар, ки бар ҳашт сутуни кандакории нафис қарор гирифта буд, нишастааст. Вай донандаи китоби муқаддаси «Авасто» ва нигоҳдорандаи оташи абадӣ буд. Ба эътиқоди зардуштиёни оташпарастӣ Суғд он оташро ҳазор сол пеш писари Сиёвуш барафрӯхта будааст, онҳо дар қатори худоёни бисёр Сиёвушро ҳам мепарастиданд ва рӯзи марги ўро, ки дар моҳи ҳафтуми суғдӣ воқеъ шуда будааст, мотам гирифта, сиёҳ пӯшида, побараҳнаю гирён ва синазанон мегаштанд.

Мағупат нишаста буду китоби дуоҳои зардуштӣ «Офарингор»-и дар варақҳои чарми ҳайвонот навишташударо мехонд. Виркан бузғоларо ба муғбачаи хизматгор супурд ва мӯкиашро кашида побараҳна ба айвон баромаду аввал сӯи оташхона сачда кард ва сипас назди мағупат зону зада, дасти ўро гирифта бӯсиду гуфт:

- Эй донои доноён, донандаи ошкору ниҳон, воқифи асрори замину осмон, барои ман аз худоён неру бихоҳ, ки нијати набард кардан дорам.

Мағупат пурсид:

- Ту кистӣ?

- Виркан, писари Ревахшиёни Ревдодӣ.

- Магар туро душмане пеш омадааст?

- Не, бо Ёдхишетақ - паҳлавони Суғд набард мекунам.

Мағупат чашмони хираи мижгонрехтаашро калонтар кушода, ба андоми гӯянда нигарист, лекин дар вай чандон нишонҳои паҳлавонӣ надид: на китфу бозуи сутург, на синаи чун

сипар дамида, на гардани ғафси пуррагу пай. Виркан чавонмарде қадаш аз миёна болотар, шонафарохи миёнборик ва хушпайкар буд. Фақат дастҳояш, панчаҳои дурушти шахшӯлаш, ки ҳоло ба рӯи зонувони ӯ ёзида буданд, аз нерумандии ӯ хабаре меод; чунин менамуд, ки он панчаҳо ниҳоят саҳтчанголанд ва ҳар чиро қапанд, чун анбӯри оҳанин меқапанд.

Ва инчунин нигоҳи часурунаи чашмони калони мешии ӯ як навъ гувоҳи шуҷоати ниҳониаш буд.

- Агар ба Ёдхишетақ даст ёбам, ба вағн ду сар гӯсфанд бахшиш меорам, - гуфт боз Виркан.

Мағупат бо овози хиррӣ дуое аз дуоҳои зардуштиро хонда ба чавонпахлавони номҷӯй дар набарди хатарноки ӯ зафар талабид.

- Эй подшоҳи худоён, Зарвон, аё Митра, аё Бағ, шумоёнро мепарастам; бандаи худатон Виркани Ревахшиёнро мададгор бошед, бар неруи тану чонош бияфзоед ва дар разму набардҳо забардасташ кунед...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ҳаваси нахустпахлавони Суғд шудан дар дили Виркан чӣ хел пайдо шуд?
2. Ревахшиён ба Виркан чӣ маслиҳат дод?
3. Наниманча ба азму нияти Виркан чӣ ҷавоб дод?
4. Чашни Наврӯз ва разми нахустпахлавонҳоро тавсиф намоед.
5. Виркан аз кӣ дуо гирифт?

Дар Суғд ҳеҷ яке аз маросимҳои бисёри суғдиён бо чунин фароҳӣ, шукӯҳ ва хуррамии тамоми халқ чашн гирифта намешуд, чуноне ки Наврӯз гирифта мешуд. Марду занҳо, баҷаҳо либосҳои рангоранги идона пӯшида, ба сайри сахроҳо, боғу бўстонҳо мебароманд ва ба шарафи вуруди тобистони файзбор таронаҳо мехонданд, бозиҳои гуногун барпо менамуданд. Меҳмондориҳо, зиёфатҳои ҳамдигарӣ авҷ мегирифтанд.

Ин чашн аз ҳама бошӯкухтару хуррамтар дар сайргоҳи беруни шаҳр баргузор мешуд: дар он ҷо созанда ва сарояндагон, гӯяндагон, раққосон, шаъбадабозон издиҳоми халқро дилхуш мекарданд. Ҷавонон гӯштингирӣ, чавгонбозӣ мекарданд, пойга метохтанд.

Дар сояи садаи калон, рӯи тахтасуфаи баланд барои нахустпахлавони Суғд хони алвон густурда, дар лаълии биринҷӣ нон, гӯшти пухта, кӯзаи шароб гузошта шуда буд. Дар сари хон касе набуд, худи пахлавон дар як канори сайргоҳ бо саворони ишхид (лақаби подшоҳони суғд) саргарми чавгонбозӣ буд.

Саворе ҷомаи абрешимини сабзу гулобӣ дар бар ва камарбанди нукра дар камар, аспи саманди кашқаашро тунд ронда омаду дар пеши тахтасуфа пиёда шуд. Аспро набаст, чилаваширо раҳо кард: ҷонварро ба набаста истодан дар наздикии соҳибаш аз аввал одат кунонда буд.

Аҳли чашн Виркани Ревдодиро, ки дар маърақаҳо як бору ду бор дида буданд, шинохтанд ва зуд бар вай гирд омаданд, зеро пай бурда буданд, ки пиёда шудани ӯ дар наздикии хони зиёфати пахлавони Суғд бесабаб нест. Виркан даст дар сина ниҳода ба гирду пеш сӯи марду занҳо салом кард ва ба болои тахтасуфа баромада нишасту аввал аз кӯза ба ҷоми калони сафолин шаробро пур рехта покиза дам кашид ва сипас нон ва гӯштро бо луқмаҳои калон-калон хӯрдан гирифт. Табъаш чоқ, чеҳрааш хандон буд. Аз издиҳоми мардумон ғалоғула, нидохои таҳсину тасанно баланд шуданд:

- Офарин, Виркани далер!
- Ҳамоварди Ёдхишетак танҳо туй...
- Ту ӯро мағлуб мекунӣ!...
- Худоён пахлавонии Суғдро ба ту фармудаанд!...

Инак, дар майдони машқи сарбозон Ёдхишетак-пахлавони пахлавонон ва Виркани ҷӯяндаи ин номи фоҳира аз ду ҷониб баромаданду шутурмурғвор ҷаҳида-ҷаҳида, дастҳояшонро чун боли уқоб афшонда-афшонда ба истиқболи якдигар равон шуданд.

Дар миёнҷои майдон ба якдигар расида ду даст ба ду даст гирифтанду як-як китф ба китф расонда вохӯрӣ карданд. Ҳар ду то миён луч, мӯи сари ҳар ду то буни гардан фаромада ва бо чамбараки нафиси симин баста. Ёдхишетақ бузургпайкар, сари синаву китфони тавонояш пурмуӣ, қадаш аз ҳариф ним сар баландтар.

Виркан нисбат ба ӯ борик, мушакҳои бозувонаш ва ду паҳлӯяш арғамчинвор печида ва часта.

Дар гирдогирди майдон тамошобинон - мардумони шаҳр, сарбозон, аёну ашроф, дарбориёни ишхид ҳалқа задаанд. Дар ҷои баланд ишхиди зарринкулоҳу камар, риши кӯтоҳу сиёҳи наълшаклаш ба гирди чехрааш аз чакка нимҳалқазада, дар ихотаи дарбориёни худ бар тахт нишаста буд. Офтоби пагоҳонӣ тобон, карнайҳо, таблу нағораҳо пурсадо.

Паҳлавонон гарми гӯштингирӣ. Гоҳ аз дӯшу миёни якдигар гирифта фурсате оромона алвонҷ мехӯранд ва гоҳе тундутез гардида ҳамдигарро бардошта заданӣ мешаванд. Зӯр ба тарафи Ёдхишетақ буд. Вай ҳарифро бо вазни филонаи худ пахш карданӣ мешуд ё ки сабук ба дӯш, ба паҳлӯ, ба болои сар мебардошту меандохт, лекин Виркани чобук ҳар бор ба по меафтид ва намеғалтид, балки худӣ паҳлавонро зер карданӣ мешуд. Вай ҳам се бор поҳои Ёдхишетақро аз замин канда бо тамоми қувваташ ўро чаппагардон карданӣ шуд, лекин поҳои оҳанини Ёдхишетақ ҳеҷ қатъ намешуданд ва ҳар бор сутун шуда соҳибашонро аз ғалтидан нигоҳ ме-доштанд, устувор ва қавӣ буданд.

Ҳар дам ҳаёҳу ва гулгулаи тамошобинон бонги таблу карнайҳоро пахш мекард.

Паҳлавонон қариб ду соат гӯштӣ гирифтанд, аммо зафар ба ҳеҷ тараф даст надод.

Он гоҳ ишхид амр кард, ки бас кунанд ва баъд аз пешин савора гӯштӣ гиранд.

Аммо гӯштингирии савора ҳам, бо вучуде ки хеле тӯл кашид, натиҷа надод, саворон якдигарро аз зин канда наме-тавонистанд. Ишхид дилтанг шуда маъракаро барбаст ва фармуд, ки паҳлавонон рӯзи дигар бо найза набард кунанд.

Дар бозгашт ба шаҳр Ёдхишетақ дар ақибии ишхид бо ҳамроҳии саворони вай мерафт. Ишхид дар нисфи роҳ ӯро ба назди худ хонд. Ёдхишетақ шитобон рафта дар наздикии вай аз асп фаромаданӣ шуд (дар пешгоҳи подшоҳ, савора ҳозир шудан мамнӯъ буд), лекин ишхид ишора кард - ичозат дод, ки савора ояд. Паҳлавон чанде дар паҳлӯи вай асп ронд. Ишхид пурсид:

- Ҳарифатро чӣ гуна ёфтӣ?

- Ҳарифи шоистаест шоҳам, - ҷавоб дод Ёдхишетақ. - Ба неру шерро монад, ба тезчангӣ палангро ва ба чобукӣ гурбаро.

- Ту аз ӯ бим дорӣ?

- Не, шоҳам, ғуломи шоҳам умедвор аст, ки бо мадади худоён ва меҳрубонии шоҳи бузург фардо бар вай зафар ёбад.

- Аммо чунин умедро ӯ ҳам дорад.

- Оре, лекин ғуломи шоҳам гумон намекунад, ки умеди Виркан бо дилпурӣ бошад.

- Пас ту бо дили пур умедворӣ?

- Охир, ғуломи шоҳам бо мадади худоён ва меҳрубонии шоҳи бузург дар се соли гузашта се навбат бар рақибон зафар ёфт, пас чаро бо дилпурӣ умедвор набошад, ки ин навбат ҳам худоён ва шоҳи бузург ба вай меҳрубон ва мададгор хоҳанд буд?

- Мо хоҳони зафари туюм, аммо... ҳайф аст, ки ҷавонпаҳлавоне чун Виркан кушта гардад.

- Савганд ба Заврони бузург, ки инро ғуломи шоҳам низ намехоҳад ва агар шоҳи бузург нафармояд, ғуломи шоҳам ӯро намекушад, аммо ғуломи шоҳам чӣ кунад, ки ин расмро пешиниён ниҳодаанд...

Оре, паҳлавони номдори найзаву шамшеру каманду камон Ёдхишетақ аз зафар ёфтани худ дар набарди фардо диллаш пур буд.

Пас Виркан чӣ?

Виркан дар шубҳа афтада буд.

Ёдхишетақ аз гумони ӯ пурзӯртар, пурхунартар баромад. Дар гӯштии савора Виркан қариб буд, ки мағлуб шавад.

Дар хонашон вай парешонхотир менамуд, камгап буд. Ревахшиён, ки дар маърака ҳозир ва гӯштингирии писарашро бо дили тапон назора карда буд, ба андешаи Виркан пай бурд ва гуфт:

- Бешак, Ёдхишетақ аз ту пурзӯртар аст, аммо назар ба ту зудтар монда мешавад. Ту аз вай чавонтар ва чобуктарӣ, ҳам пурбардошттар; ба гумон, агар ту тавонӣ, ки набардро кашола дода ӯро монда кунӣ, шояд ғолиб барой.

Аммо ин маслиҳатҳои падар хотири Вирканро осуда накард. Вай шабҳангом боз ба зиёрати оташкада рафта аз мағупат дуою ғотиҳа гирифт.

Пагоҳӣ роҳи аз шаҳр то майдони машқи сарбоз беш аз пеш пуртараддуд буд. Тӯда-тӯда пиёдаҳо, аспакиҳо, харакиҳо ба он сӯ мешитофтанд. Ишхид бо мушояти (ҳамроҳии) дарбориён ва чокаронаш низ дар он ҷо ҳозир гашт.

Ёдхишетақ савори аспӣ гарданфарози йурғай чиран, Виркан савори саманди қашқай худ ба майдон дароманд. Ҳарду бо чиҳозу аслиҳаи чанговарон: найза, зирех, сипар, кулаҳхуди мисини рӯпӯшакдор мучаҳҳазу мусаллаҳ.

Гулбонги духулу наъраи карнайҳо оғози набардро эълон кард.

Пахлавонон аз ду ҷониби майдон сари аспони шиҳакаши беқарорро ба чорхези пурҳайбате андохта, найзаҳоро ба пеш рост карда ба муқобили якдигар тохтанд.

Пайконҳои пӯлодини найзаҳо яке ба сипари Ёдхишетақ ва аз они ӯ ба зирехи Виркан дар ғояти тундӣ кӯфта шуданд, аммо нахалиданд, ғечиданд, аспони чангӣ ба ҳам бархӯрда шиҳаи пурғулғулае кашида ду пой пеш барафрӯштанд, гузаштанд, рафтанд.

Издихоми халқ аз ҳаяҷон дам ба дарун кашида садое намебаровард. Имрӯз ин набард бояд бо ҳалоки яке аз пахлавонон анҷомад.

Ҳамлаҳо, мусодамаҳои шадиду қаттол дувоздаҳ карат такрор шуданд. Найзаи ҳамлаовар гоҳ бо зарби чобуқонаи найза муқобил гардонда мешуд, гоҳ ба сипару зиреҳ ё кӯҳаи зин бармехӯрд, гоҳо ҳариф дар лаҳзаи хатар зуд ба ин ё он паҳлӯ хамида пайкони ҷоншикорро чапғалат меод.

Дар карати сездарум найзаи Виркан аз зарби гарони силоҳи рақиб шикаст, Ёдхишетақ ҳамон лаҳза бо тамоми қувваташ ба зери шиками зиреҳпӯши Виркан найза зад, ўро аз болои зин чапагардон карда партофт.

Гиреве аз издиҳомии халқ бархост. Фарёди ҷонхароши марде баланд гардид: - Вой писарам! Ҷавонмарг шудӣ! Э вой, хок бар сарам!

Реваҳшиён ду дасти мусибат ба сар мезаду менолид.

Виркани латхӯрдаву дар замин ёзида ҳаракати бархостан кард, лекин Ёдхишетаки савор найзаашро ба синаи ў фишурда ўро ҷунбидан, нафас рост кардан намонд.

Ғолиб дар ҳамин ҳолат сӯи ишхид таъзим кард.

Ишхид бояд ба вай бо ишора иҷозати куштан диҳад ва он гоҳ паҳлавон найзаашро ба гулӯи мағлуб халонда ўро хоҳад кушт.

Аммо ишхид диранг мекард, тааммул мекард, - шояд диллаш ба Виркан месӯхт.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Либос ва лавозимоти ҷангии Вирканро тавсиф намоед.
2. Ёдхишетақ аз Виркан чӣ бартарӣ дошт?
3. Разми Виркан ва Ёдхишетақро батафсил нақл кунед.
4. Ишхид дар размоҳ чӣ саҳме дошт ва нисбати Виркан чӣ назар дошт?

Дар ҳамин лаҳза як марди фарбеҳҷуссаи паҳриши чомадароз аз байни издиҳом пеш баромада, сӯи ишхид таъзим кард ва бо овози баланд гуфт:

- Зиндагонии подшоҳи бузург дароз бод, ман хуни Вирканро харидам!

Гӯянда бозаргони машҳури бухороӣ Нуфарн буд, ки бо кори бозаргонии худ ба Самарқанд омада буд. Маънии хитоби Нуфарн ин буд, ки: агар Ёдхишетақ розӣ шавад, ман Вирканро аз вай ба ғуломӣ меҳарам. Мағлуби набард асири ғолиб ҳисоб меёбад, ғолиб ўро одатан мекушад, аммо агар подшоҳ ичозаташ диҳаду харидор пайдо шавад, метавонад накушаду фурӯшад.

Агарчи Виркан мағлуб шуд, Нуфарн паҳлавониву диловарии ўро дар майдон дид ва тан дод. Ба бозаргони давлатманде чун ў барои муҳофизати корвонҳояш дар роҳҳои пурхатари машрику мағриб ҳамин гуна чокари далер даркор буд.

Виркан ба Ёдхишетақ хитоб мекард, ки:

- Бикуш маро! Ба фурӯхтан розӣ нестам, зудтар бикуш! Ёдхишетақи зотан нармгуфтор ва хушмуомила ба вай ҷавоб меод, ки:

- Худат медонӣ, додар, ризояти асирро намепурсанд. Баъд, ана ишхид ишора кард, ки туро фурӯшам. Хайрият, аз рехтани хуни ту халос шудам. Ту зинда мемонӣ, Виркани далер.

Вай баҳои Вирканро чаҳорсад дирам кард. Мардумон ҳайрон монданд: охир, ин баҳои як нафар ғуломи оддист, Ёдхишетақ метавонист асири паҳлавонашро ақаллан ду баробар зиёд баҳо кунад.

- Паҳлавони Суғд монанди кӯдак сода аст, - мегуфтанд мардумон.

Асп, сипар, ҷавшану кулоҳи Виркан ҳам аз они Ёдхишетақ шуданд. Бозаргон аспро аз вай ҳамчунин ба чорсад дирам харид.

Никоҳи Виркану Наниманча бекор шуд, зеро дар муоҳидаи издивоҷ, ки ба расми суғдиён шавҳар ва зан дар пеши қозӣ мебастанд, гуфта шуда буд, ки агар яке аз тарафайн ба асорат ё ғуломӣ афтад, тарафи дигар аз қайди никоҳ озод шумурда мешавад.

Бозаргон ғуломи зархаридашро бо ҳамроҳии падари дилрешу дилафғори вай ба манзили худ - ба меҳмонхонаи ошнои самарқандиаш бурд.

Бо падару писар гуфтори нарм дошт, меҳрубонвор муомила мекард.

Ревахшиён аз вай ичозат хост, ки Виркан ба Ревдод рафта, бо занаш хайрбод кунад.

- Албатта, - гуфт бозаргон. - Худам ҳам дар ин фикр будам. Падаратро гуселон, Виркан, то фардо ба ту рухсат, фардо ба ҳамин ҷо биё, пасфардо сафар мекунем.

Вақте ки падару писар ба Ревдод расиданд, посе аз шаб гузашта буд.

Он шаб ҳавлии онҳо мотамсаро гардид.

Пагоҳӣ Ревахшиён, Наниманча ва модараш Вирканро то сари роҳи Самарқанд гусел карданд. Монанди азодорон навҳа мекарданд, айнан монанди азодороне, ки чигарбандашонро ба роҳи охир гусел мекунанд.

Дар кӯчаҳои деҳа ба онҳо як тӯда мардон, занон ва бачагон ҳамроҳ шуданд. Аксари онҳо низ мегиристанд. Виркан чехрааш тирагун буд, хомӯшона қадам мезад.

Падараш, занаш, модарарӯсаш ўро охири бор оғӯш карданд, фиғон карданд, видоъ гуфтанд, ашки ҳасрат рехтанд.

Чун вай ба роҳи калон афтод, Наниманча худро ба замин партофт, дар хок ҷӯлид, ду даст аз қафои шавҳараш ёзонда фарёд зад:

- Виркан! Бидон, ки шавҳари аввалу охирам туй!.. Аввалу охир!... Аввалу охир!!!...

Баъди ду рӯз бозаргони бухороӣ Виркани нокому нумуродро ба ватани худ гирифта бурд.

Дар ин ҷо вай Вирканро саиси калон - сари саисони худ таъйин кард.

Наниманчаи мусибатзада азбаски дигар зани Виркан ва келини Ревахшиён хисоб намеёфт, гирёну нолон, дар қадаш кӯдаки ҳафтмоҳа, бо модараш ба кулбаи пешинашон кӯчиданд.

Ревахшиён дар хона танҳо монд. Акнун вай, агар тавонад, мебоист ба бекаси одат мекард.

Рӯзе чанд гузашт, як бегоҳ дар ҳавлии холимондаи Ревахшиён нохост Ёдхишетақ пайдо гардид. Ревахшиён дар

зери толори баланди тоқ рӯи суфа бедор хобида буд. Вай ба салони паҳлавон алек нағрифт, аз бистараш, ки намади кӯхнае буду бас, зеро пирамарди ғамзадаи дилафгор ба чоғах андохтан ҳам ҳавсалааш намонда буд, барнахост ва меҳмонашро ба нишастан таклиф ҳам накард. Паҳлавон ба лаби суфа нишаста гуфт:

- Аз ман ранҷиданат бечост. Гуноҳи ман чист?... Чаро ту шуқр намекуни, ки ба ҳар ҳол писарат зинда монд?... Ноумед нашав, шояд вай рӯзе ба ту баргардад... Инак ман ба ту баҳои ӯро овардам, ин чорсад дирамро бигир. - Гуянда ҳамёни пурро ба пеши Реваҳшиён афканд. Паҳлавон марде бошараф ва покният буд.

- Намехоҳам, бубар! - ба паҳлӯ хобида бо алам гуфт Реваҳшиён.

- Ба захми дилам намак мапош. Ман фарзандфурӯш нестам.

- Ман бо писарат на бо ихтиёри худам набард кардам, на бо ихтиёри худам фурӯхтамаш, аз ман маранҷ падар. Пул азони туст. Ёдхисетак инро гуфта бархост ва тез-тез қадам монда сӯи дари берун равон шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Виркан ба кадом мурод бо нахустпаҳлавони Суғд набард намуд?
2. Калимаҳои «шимну», «вағн» ва «мағупат»-ро маънидод намоед ва гӯед, ки Виркан пеш аз набард аз кӣ дуо гирифт?
3. Манзараи Наврӯз ва ба набарди паҳлавонон баромадани суғдиёноро тасвир намоед
4. Чаро Виркан ғуломи Нуфарн гардид?

МОЛИК ИБН-УР-РАЙБ

Чанде пеш накӯкорони ҳокими Мадина бори дувум аз пайи ӯ афтада буданд, лекин ӯро ҳеч дошта наметавонистанд. Паланги биёбонӣ хилагар буд, дум ба даст намедод.

Падари бодиянишини Молик ибн - ур - Райб ҳам роҳзан буд. Шабҳо баромада роҳи мусофиронро мепоид, пагоҳӣ писари навчавонашро низ ҳамроҳ мегирифт.

Молик пас аз марги падараш касби ўро маҳкам ба даст гирифт ва равнак, дод. Чун баъди як ғорату куштори фочеъ навкарони ҳокими Мадина ба таъқиби роҳзани қотил баромаданд, Молик ба Ироқ гурехт ва дар Басра пайдо гашт. Амири Ироқ, бародари халифа, мустабидтарин (худсартарин) ва хунхортарин ҳокимони араб - Зиёд ибни Абусуфён буд. Молик ба хизмати ӯ рафт, амир ўро аввал чаллод ва сониян, миршаби Басра таъйин кард. Боре мардумони Басра бар амиру амалдоронаш шӯрида буданд, ки сарбозони амирро гарқи хун карданд ва сипас Зиёд гардиши мардумро баъд аз хуфтан дар кӯю кӯчаҳои шаҳр манъ кард, ба аса-сҳо (посбонони шаб) фармон дод, ки шаб ҳар киро дар кӯчаҳо ёбанд, бикишанд.

Он гоҳ теги хунрезӣ Молик ибн-ур-Райб ба чавлон омад. Вай шаб ҳама шаб дар кӯчаҳо одам шикор мекард ва ҳар киро мездид, хоҳ мард, хоҳ зан ва хоҳ кӯдак бошад, мекушт. Дар аввалҳо вай қурбониҳои худро пеш аз куштан калимае чанд «истинтоқ» карда, боиси дар кӯча пайдо шуданашон, аз фармони амир огоҳ будан, ё набуданашонро мепурсид, лекин баъди як воқеа онҳоро бе ҳеч пурсиш якбора кушта партофтан гирифт. Воқеа ин ки вай шабе аз шабҳо араберо бо ду сар гӯсфанд дар буни деворе ёфт ва пурсид: «Кистӣ ва чаро дар ин ҷо нишастай!» Араб гуфт: «Аз бодия омада будам, мехостам гӯсфандамро кушаму фурушам, лекин дер расидам, акнун онҳоро нигоҳ медорам, то ки пагоҳ бикишам». Молик бовар кард ва мардакро накушта ба зиндон бурд. Рӯзи дигар ўро дар пешгоҳи амир ҳозир кард, амир узри он мардро шунида гуфт: «Ба суханат бовар кардам, лекин ман дар мамлакат расм ниҳодаам, ки кӯчагардони баъд аз хуфтанро бикишанд, агар ман туро зинда гузорам, фардо шаб дигаре омада ҳамчунин баҳонае хоҳад кард ва ин расм табоҳ хоҳад шуд. Ту бегуноҳӣ, аммо барои табоҳ

нашудани расм бояд кушта шавӣ». Асас ин сухани амирро дар гӯши худ гирифт ва ба сафҳаи хотираш навишт. Вай арабро бо ишораи амир дар пеши ӯ бо шамшер сар бурид ва ду гӯсфанди ӯро тасарруф кард. Аз он баъд шабе набуд, ки Молик панҷ - шаш марду занро накушад.

Дар фосилаи байни ин кушторҳо вай ба хонаҳои мардум зер карда мебаромад ва мардонро баста ё ки ронда, бо зану духтаронашон зино мекард.

Бо ин ҳама саффокию (хунрезию) дарандагии ӯ занҳо ошиқаш мешуданд, зеро ҷавони барнои ғаюре ва ба илова қасидагӯй ва сарояндаи хушовозе буд. Яке аз занони соҳибҷамоли Зиёд ибни Абусуфён, ки шефтаи Молик буд, баъзе шабҳо дар либоси мардона пинҳонӣ ба манзили ӯ ё дигар ҷои хилвати ваъдагӣ меомад. Боре шабҳангом Молик дар кӯю кӯҷаҳо машғули мардумшикорӣ буд, ки марде аз асас беҳабар, фаши салла ба рӯй қашида, шитобон аз наздики ӯ гузашт. Молик аз паскӯҷаи торик барҷаста ӯро хапгир ва бо як зарбаи ханҷар сарнагун кард. Саллаи мактул аз сараш париду аз зери салла мӯи дарозаш баромада парешон гашт: вай зан буд, ҳамон зани барнои амир, маъшуқаи Молик, ки дар либоси мардона шояд ба манзили ошиқи қотилаш мешитофт.

Молик нахустин бор аз куштори бошитобаш пушаймон гашт ва тарсид, аммо тарсаш аз пушаймонӣ бештар буд, вай гурехт.

Пас аз чанде вай, ҳамчун қотиле, ки бешуурона ба ҷои ҷинояташ бармегардад, боз дар Ҷиҷоз, дар навоҳии Мадина пайдо гардид. Ва боз як даста қотилонро ба худ гирд оварда ба касби пештарааш машғул шуд.

Қасди ғорати корвони суғдӣ охирин қасди роҳзании Молик дар Ҷиҷоз буд, ки ба нокомӣ анҷомид.

Дере аз ин воқеа нагузашта вай дастгир шуд. Аммо ин бор ҳам толаш ба вай мададгор омад. Сарҳанги ноэҳтиёткори мадинагӣ асири худро ба як нафар навқараш супурд, ки ба зиндон барад ва худааш пеш рафт. Молик дар як ман-

зил аз навкар пинҳонӣ ресмонеро, ки дастҳояш ба он баста шуда буданд, ба танаи дарахт молида қариб ба канда шудан расонида буд. Чун боз ба роҳ афтоданд, навкар савор буд ва асирро пиёда меронд, дар биёбон Молик баногоҳ ресмонро канда ва дастҳояшро раҳо карда барҷасту ба қабзаи шамшери навкар чанг зад, навкар наёми (ғилофи) онро гирифт, шамшер аз наём баромада ба дасти Молик даромад, Молик онро ба сари навкар зада ўро кушт ва аспи ўро савор шуда аз акиби сарҳанг тохт, вайро ҳам ёфта кушт ва гурехт.

Ба Бодият-уш-Шом, яъне биёбони Сурия гурехт; аз он чо боз ба Басра ғалтид ва натарсид, зеро дар ин миён Зиёд ибни Абусуфён аз аморати Ироқ маъзул ва ба чояш каси дигар таъйин шуда буд.

Молик дар Шатт -ул-Араб ба маллоҳии киштии бозаргонони ҳиндӣ киро шуда, муддате дар Халиҷи Форс шино кард ва дар охир якчанд маллоҳи дигарро ба худ ёр гирифта, як микдор зару сим ва чавоҳири бозаргононро дуздада, дар бандари Абушер ба хушкӣ - ба замини Форс фаромаду дигар ба киштӣ барнагашт.

Вай дар роҳи Абушер - Шероз аз нав ба роҳзанӣ сар кард...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Молик ибн-ур-Райб кӣ буд? Дар бораи машғулияти айёми чавонии ӯ нақл кунед.
2. Молик чаро аз Мадина ба Ироқ гурехт?
3. Зиёд ибни Абусуфён кӣ буд?
4. Молик дар Басра ба чӣ корҳо машғул шуд? Хунхориҳои ўро нақл кунед.
5. Молик аз кадом кораш пушаймон шуд?
6. Қасди ғорати корвони суғдиёнро дар Ҳичоз, ки ноком шуда буд, ба ёд оред. Кӣ ўро шикаст дод?
7. Молик чӣ тавр аз дасти сарҳанги мадинагӣ раҳо ёфт?
8. Дар бораи маллоҳӣ ва дуздию роҳзании ӯ дар Шероз нақл кунед.

Роҳи Саид ба Хуросон аз болои Басра ва Форс афтода буд. Муовия ба волии Басра фармон навишт, ки ба Саид ёрӣ кунад ва чӣ қадаре ки тавонад лашкар, пул ва мол, аслиҳа барояш муҳайё созад. Саид ин фармон ва байрақи амиро гирифта бо мушојати (ҳамроҳи) дусаду чанд нафар мочарочӯён, муштоқони молу сарват ва мулозимон ба роҳ афтод.

Чун ба Басра расид, волии Басра фармони халифаро хонда, ба Саид ду миллион дирам пул ва дигар лавозимоти сифари ӯро дод ва ҳам амр кард, ки зуд аз тамоми вилоят мардуми силоҳдорро гирд оваранд.

Дар як ҳафта ду ҳазор мардуми бесару сомони ғазоталаб ва омодаи қатлу ғорат гирд омаданд, инчунин волӣ аз зиндонҳо дуздону одамқушонро бароварда ба ихтиёри Саид дод. Ба-дин тариқ амири нави Хуросонро сипоҳе иборат аз чор ҳазор сарбоз муҳайё гардид.

Саид бо ин лашкар сӯи Форс саворӣ намуд.

Чун ба Шероз расид, волии Шероз аз лашкари чаррори Саид тарсида ҳар чӣ Саид аз вай талаб кард, ҳамаро пазируфт ва ҳозир гардонид. Минҷумла зиндонҳои вилоятро ҳолӣ ва бандиҳоро ба ихтиёри Саид вогузор кард.

Сипоҳи амири Хуросон боз ба ду ҳазор «дузду роҳзану каллабур» афзуд. Ин калимаҳоро дар ноҳунак гирифтани мо аз он сабаб аст, ки гирифтронии банду зиндонро арбоби замона ҳамин тавр меномиданд. Ҳол он ки агар қинояткорони касбию зотиро истисно кунем, бештарини зиндонийён мардуми камбағали аз адои ҳироч сар кашида, ё ба хоҷаҳои бемуруввати худ нофармонӣ карда, ё бар ҳукуматдорони ситамгар шӯрида, ё ки ба тӯҳмати ноқасон дучор шудагон буданд, фақат, ҷазои ноҳақ, маҳрумӣ аз мулку мол, хориҳои аҳлу аёл, гирифтории дуру дароз ба азобу шиканҷаи зиндон оқибат шахсияти онҳоро табох, ахлоқашонро фосид гардонид, худашонро ба дараҷаи ёбоигӣ расонид буд. Ба онҳо дигар чӣ мемонад? Дигар ҳар чӣ пеш ояд, барояшон

фарқ надошт. Дар бораи зиндониёни Басра ҳам, ки акнун сарбозони амири Хуросон шуда буданд, гап ҳамин.

Саид дар беруни шаҳри Шероз ба даште чодир зада буд. Ду хазор марди чангҷӯи гонатмуштоқ дар пешгоҳи ӯ саф кашиданд. Саид он шамоилҳои аҷибу ғариб, он мардумони сару побарахна, мӯи сархшон то китфу ришҳои чиркинашон то сари сина фаромада, чашмхояшон гуруснаву пажмурдаи кунднигоҳ дар дасту пою гарданҳошон нақши занчиру кундаю завлонро аз назар мегузаронд. Дар байни онҳо чашми амир ба марди қоматбаланди хуштаркиб ва хушсимое ғалтид, ки бо ин фазилатхояш аз дигарон чудо шуда меистад. Фармуд он мардро ба наздикаш оваранд, ӯ сӯи амир баланду бурро:

- Ассалому алайкум, ё айюҳ-аламир, - гӯён таъзим кард.

- Ту кистӣ? - пурсид Саид. Абд-ул-амир (ғуломи амир), - ҷавоб дод мард.

- Номат чист?

- Молик. Молик-ибн-ур-Райб.

Оре, ин мард ӯ буд, ҳамон паланги биёбонҳои Ҳичоз, Сурия, Форс. Ӯро дар он қарибӣ навкарони ҳокими Шероз бо таъкиби дуру дарози пурмашаққат дастгир карда буданд. Вай дар зиндон мунтазири ҳукми ҳоким буд. Саид дар Мадина номи ӯро борҳо шунида буд ва ҳеч гумон накарда буд, ки бо вай дар Форс вомехӯрад. Тааҷҷуб кард ва дам назад. Чун муоянаи сипоҳи форсӣ поён ёфт, амир ба чодари худ баргашт ва фармуд, ки Моликро ба наздаш оваранд.

Молик ба чодар даромада таъзим бачо овард ва ба ишораи Саид дар пойгаҳ ба канори қолини сурх зону зад.

- Чӣ тавр ба Форс ғалтидӣ?

- Нахостам ба дасти Марвон ибни Ҳаким сарбурида ё сар ба дор шавам, - ҷавоб дод Молик.

Марвон ибни Ҳаким амири Ҳичоз ва аз бадхоҳони Саид буд. Молик, ки инро медонист, бо бурдани номи Марвон хост ба Саид рамуз кунад, ки: «Бадхоҳи ту бадхоҳи ман ҳам хаст».

- Туро ғуломони Марвон дастгир карданд, ту онҳоро куштӣ ва гурехтӣ?

- Хамин тавр, амир.

- Чӣ гуна тавонистӣ?

- Эӣ амир, сайёд агар палангро ба дом орад, бояд аз худ бохабар бошад, зеро паланг дар банду дом ҳам паланг аст. Сайёдонӣ ман ин пандро фаромӯш карда буданд.

- Шундаам, ки ту аз он пештар корвони сугдиёнро зада будӣ?

- Муваффақ нашудам.

- Чаро?

- Паҳлавоне бо навкаронаш муҳофизи корвон буд. Ман то он рӯз бо гурди сангинсаворе чун ӯ дучор нашуда будам.

- Ба зиндони Шероз чӣ гуна галтидӣ?

- Аз беэҳтиётӣ худам, амир.

- Марде бад-ин сурати накӯ ва мардонагӣ, ки туй, чаро роҳ заданро раво медорӣ, моли мардум ба ноҳақ мебарӣ, хуни бегуноҳонро мерезӣ?

Аз тангдастӣ, амир. Дигар ин ки пайваста мехоҳам бахшиш кунам, дар ҳаққи дӯстонам эҳсон раво дорам, симу зар надорам. Меситонам, вомехӯрам ва мебахшам.

«Вай ҳочиби (дарбон, муҳофизи шахсӣ) ман мешавад ва ҳам паҳлавони сипоҳ» - ба дил гузаронд Саид ва пурсид:

- Агар ман туро аз муҳтоҷии симу зар бихарам, роҳзаниро тарк мекунӣ?

Молик ғаниматҳои чанг ва дар кишвари сугдиёни «кофир» имкони фароҳи ғорату яғморо ба ҳаёл оварда ҷавоб дод:

- Чаро накунам? Дар хизмати ту хулқу атвори хуб пайдо мекунам ва шукри онро ба худ лозим мешуморам.

- Пас, биё ба хизмати ман бош, - гуфт амир, - то он чӣ Худо рӯзӣ диҳад, бо ҳам харҷ кунем. Хӯроку пӯшокат аз ман. Гайр аз ин ба ту ҳар моҳ панҷсад дирам медихам, то ба касе, ки мехоҳӣ, бубахшӣ.

- Зиндагонии амирам дароз бод, қабул дорам, бархоста таъзим кард Молик.

Вай чунин бахту давлатро ҳаргиз ба ҳаёлаш ҳам наёварда буд...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Саид ибни Усмон кӣ буд ва дар Мадина чӣ рӯзгоре дошт?
2. Халифаи замон Муовия ба авлоди халифаи Усмон ибни Аффон чӣ хел назар дошт?
3. Муовия бо кадом мақсад Саид ибни Усмонро ба наздаш даъват намуд?
4. Мусоҳибаи онҳо бо чӣ анҷом ёфт?
5. Пас аз амири Хуросон таъин шудан Саид ибни Усмон ба чӣ кор машғул шуд?
6. Оё Саид дар аҳди амириаш ҳамчун марди худотарсу порсо боқӣ монд?
7. Саид бо Молики роҳзан чӣ хел муносибат намуд?

ХОҶА ВА ҒУЛОМ

Корвони суғдиҳо аз сафари дусолаи бозаргонӣ баргашта, дар баҳори соли 675 ба диёри худ расид.

Корвониён чун дар Омул аз Ҷайхун гузаштанд, ба чашмашон манзараҳои басо ғамангез боз шудан гирифтанд: аз сохили рӯд то Бухоро шаҳру деҳот валангор, бисёрин ҷӯйҳо хушкида, бештарини заминҳои киштро шӯраву янтоқ пахш карда, дарахтони боғҳо бурида, ё аз бех барканда ва ё каллак шуда буданд. Ҷо-ҷо барзгар, ба суғдӣ кадевор-деҳқони чулхундипӯше ба назар мерасид, ки бо чуфти говони лоғару коҳил замин шудгор мекард.

Суғди Бухоро тороч шуда буд.

Гӯё тӯфони офатборе аз ин сарзамин гузар карда буд.

Оре, гузар карда буд, аммо на тӯфони табиат, балки тӯфони ғорату яғмо.

Онро кишваркушоёни бегонае оварда буданд, ки ба як даст шамшеру ба як даст Қуръон, сарзаминҳои он сӯи Ҷайхунро забт ва салтанати худро дар онҳо бар устухони халқҳо устувор гардонид ва акнун дар тараддуди он буданд, ки мамолики ин сӯи рӯдро ҳам тасхир кунанд, валекин аз шикастани муқобилияти мардонаи суғдиён ва туркони мут-

тафиқи онҳо очиз омада, холи зор ба тохтутозҳо, ба мақсади ғоратгарӣ ва асиргириӣ иктифо менамудаанд. Порсол амири Хуросон Убайдуллоҳ ибни Зиёд, фарзанди ҳамон Зиёд ибни Абусуфён, ки дар Ироқ куштору яғморо чорӣ ва дар Басра ба асасҳои худ амр карда буд, ки баъд аз хуфтан ҳар киро дар кӯчаҳои шаҳр биебанд, бикушанд, нохост бо лашкари гароне ҳучум овард. Бухориён ба ҷанг бархостанд. Бо даъвати хотун - маликаи Бухоро Туркон ба вай як миқдор лашкар фиристодаанд. Лашкари Убайдуллоҳ агарчи шуморааш бештар ва силоҳаш мукамалтар буд, бо вучуди ҳамлаҳои пуршиддат шаҳри ба муҳосира афтодаро гирифта натавонист. Вай барои он ки бухориёнро ба таслим шудан водор кунад, дар шаҳрчаҳо ва деҳоти атроф харобкориҳои азиме сар кард. Ин амири биступанҷсола ниҳоят баттол ва шаддод буд, ҷанги ғоратгариро бо ниҳояти бераҳмӣ мебард. Бо фармони вай лашкариёнаш «...дарахтонро меканданд, - хабар медиҳад ровии ахбор, - деҳаҳоро вайрон месохтанд ва шаҳрро низ хатар буд», яъне Бухороро ҳам харобзор гардонданд буданд.

Аз гирди шаҳр ба шаш ҷониб деҳаҳои сераҳоли, киштзорҳо, боғҳо, ҷӯйборҳо, роҳҳо дар масофаи ҷандин фарсах ба биебон табдил ёфтанд. Бухориён маҷбур шуданд сулҳ бихоҳанд. Убайдуллоҳ зар ва моли фаровон талаб кард.

Хотуни шӯрбахт барои халосӣ аз офати ҷангу муҳосира ва начоти кишвар аз харобии тамои ночор ба додани хирочи талабкардаи Убайдуллоҳ розӣ шуд. Ғоратгарон ин «товон»-ро рӯёнда, ҷандин ҳазор ҷавонон ва духтарони суғдиро асир гирифта «ғанимат»-и беҳисоби яғмоғариашонро ба садҳо уштур бор карда, хоку хокистари ободихои дирузаро дар қафои худ гузошта рафтанд.

Нуфарн ба бошишгоҳи худ деҳаи Искичкат омад. Дар он деҳаи косибон ва хунармандон вай дастгоҳи тичоратӣ, дӯкониҳои бофандагӣ, устохонаҳо ва дар лаби ҷӯйбори Сомчин кушкҳои бошукӯҳе дошт. Дар устохонаҳо, дӯкониҳо ғулмон, қарздорон ва муздуронаш кор мекарданд. Дар ҳақиқати

амр сохиби Искичкат ў буд, аз ҳазор чуфт (чуфти гов) замини кораи деҳа қисми бештаринаш ба вай тааллуқ дошт. Деҳаро вай ғоратшуда, кушку дўкону устохонаҳояшро торочгашта, аҳли хонаводаашро мусибатзада ва гирён ёфт. Бештарини ғуломон, хизматгорон ва канизонашро сипоҳиёни амири Хуросон ба асорат бурда, дигарҳошон ба ҳар тараф гурухта парешон гашта буданд.

Нуфарн сахт ғамгин шуд, гирист, лекин ғаму андӯҳаш дер накашид, вай ки аз сафари бозаргонӣ бо хеле мол ва симу зар баргашта буд, ба зудӣ бо ғайрату кордоние, ки хоси ў буд, ба обод кардани макон ва барқарор намудани корхонаҳои худ машғул гардид.

Виркан бошад, ҳушу ёдаш ба Самарқанд, ба Наниманча ва фарзанди нодидааш буд. Наниманча агар ба савгандаш истода ва шавҳар накарда бошад (не, не, «агар» надорад, вай на он гуна занест, ки аз савгандаш гардад!), ҳар гоҳ ки Виркан мувофиқи ваъдаи хоҷа аз ғуломӣ озод шуд, ба вай бармегардад. Зани маҳбубаашро тасодуф, фалокат ба вай талоқ кард, ҳудаш талоқ накардааст («Оҳ, ҳамсари азизам, чаро ман сухани туро нагирифтам, паҳлавони Суғд шудан хостам! Пушаймонам, Наниманча, аз ин пушаймонӣ ва надомати пурдард дилам хун аст»). Тани зораш аз ў чудост, аммо равонаш бо ўст, аз чашмаш ғойб, аммо дар дилаш ҳозир. Наниманча писар зоида бошад ё духтар? Кӯдак агар зинда - саломат бошад, ҳоло дусола шуд. «Оҳ писарҷонам, ё духтарҷонам, оё падари бадбахтат рӯзе туро медида бошад?» - ба дилаш ҳасрат мекурд Виркан.

Интизории рӯзи озодӣ қарору ороми ўро бурида буд. Аммо Нуфарн аз баргаштанаш ба Искичкат як ҳафта гузашта бошад ҳам, аз озод кардани ғуломи худ даҳон намекушод. Гуё ваъдаи дар биёбони Ҷиҷоз додаашро фаромӯш карда буд.

Дар ин миён вай бо корҳои тиҷоратии худ ду бор ба Бухоро рафт. Виркан ўро мушоаят (ҳамроҳӣ) кард. Дар бозорҳои шаҳр Виркан самарқандиҳои шинос ва ревдодихоро

мечуст, то ки аз онҳо аҳволи писараш ва занашро суроғ кунад. Самарқандиҳо хешони ӯро ё намешинохтанд, ё ки падарашро шиносанд ҳам, аз аҳволи ӯ хабар надоштанд, реводидиҳо бошанд, ба вай дучор намеоманд, то ин ки ниҳоят дафъаи дувум рафтани ӯ ба Бухоро як нафар реводиди дучор омада, ба Виркан хабари саломатии падараш ва занашро расонд ва гуфт, ки Наниманча бо модараш писарчаи Вирканро калон мекунанд... Виркан гирист. Аз бозориён ибто накарда, аз бозе, ки ба ғуломӣ афтада буд, аввалин бор гирист. Ҳам аз шодӣ, ҳам аз аламу андӯхи ҷудой мегиристу ашки талхашро бо мушташ пок мекард.

Тоқаташ тоқ шуда буд, ба Искичкат баргашта, ваъдаи Нуфарнро ба ёди вай овард:

- Хоча, хати бароти (раҳоиномаи) маро кай медеҳед?
- Хати барот? - хоча худро ҳайроншуда нишон дод.
- Шумо ваъда дода будед.

- Ваъда? Он рӯз ту маро бо начот додани корвон хушнуд кардӣ, ман туро бо ваъдаи озодӣ хушнуд кардам; ҳисоби дуюмон баробар аст, - гуфт Нуфарн.

Виркан, гӯё ки мушти гароне ба сараш хӯрда бошад, гаранг шуда монд, ҳатто ба тезӣ забонаш ба гуфтор ҳам наёмад.

- Шумо... дурӯғ гуфта будед? Ваъдаатон дурӯғ буд? - пурсиду ниҳоят.

Ин тарз гуфтори ғулом бо хоча густохӣ, нофармонӣ ҳисоб меёфт, Нуфарн дар ғазаб шуд:

- Палид! Сағ! - дод зад вай. - Ман туро аз мурдан халос кардам, умратро харидам. Ту даҳ умри дигар бинӣ ва хизмати маро кунӣ, боз ҳам ҳаққи маро адо карда наметавонӣ, кӯрнамак! Бори дигар аз озодиат даҳон накушо, ки ба сутун мебандамад.

Нуфарни аҳдшикан аз ғулом ва чокири баҳодуре чун Виркан ҷудо шудан намехост. Аммо вай қавлашро дар пеши гувохони бисёре дода буд! Оё бозарғони номдоре чун ӯ розӣ мешавад, ки ба дурӯғгӯй, фиребгарӣ ном барорад?

Виркан ба худ қарор дод, ки домани хочаро раҳо накунад.

Бозаргонон рӯзи ба Бухоро расиданашон хотунро зиёрат карданӣ буданд, аммо вай дар шаҳр набуд, дар Фарахша буд (деҳи қадимаи Варахша, воқеъ дар чаҳор фарсахи шаҳр ба роҳи Хоразм, бошишгоҳи бухорхудотҳо буд, онҳо дар он деҳ қалъа ва кох доштанд), дар он ҷо писари хурдсолаш Туғшодаи валиаҳд дар бистари беморӣ хобида буд, малика аз сари болини ӯ дур намешуд, вай хабар фиристода буд, ки бозаргононро дертар, пас аз сихат ёфтани шоҳзода қабул хоҳад кард. Шарикони самарқандӣ ва пайкандии Нуфарн ночор дар интизории аз Фарахша баргаштани малика дар Бухоро монда буданд. Онҳо ба Нуфарн хабар доданд, ки малика баргашт ва ба қабули бозаргонон ҳозир аст. Нуфарн ҳадяву пешкаши барои малика тайёр карда мондаашро бардошта бо мушояти (ҳамроҳии) Виркан, ки ҳамчун саиси калон савора мерафт ва чанде аз ғуломону хизматгорони дигараш, ки аз паси хоча пиёда медавиданд, ба Бухоро равон шуд.

Бозаргонон ба қалъа даромаданд, хизматгору саисҳошон дар Регистон монда мунтазири баромадани хоҷаҳои худ шуданд.

Аз чоштгоҳ то нисфи рӯз мунтазир шуданд, то ки маросими қабул дар ҳузури малика ба охир расиду бозаргонон аз қалъа баромаданд. Дар ҳамин вақт Виркан ниятеро, ки дар дил дошт, ба амал овард:

- Ба ҳазратҳо сухане дорам, агар ба густохӣ ва беадабӣ нагиранду ичозатам диҳанд, мегӯям, - дар ҳоле, ки лаҷоми аспӣ Нуфарн ба дасташ буд, сӯи бозаргонон таъзим карда гуфт ӯ.

Бозаргонон истода ба вай нигоҳ карданд. Нуфарн чин ба абрӯ оварда гӯшашро сик кард. Бозаргони пайкандӣ, ки пас аз воқеаи биёбони Ҷиҷоз ба Виркан бо назари лутфу навозиш менигарист, гуфт:

- Бигӯ, паҳлавон, чӣ сухане дорӣ?

- Ҳазратҳо ба хотир доранд, ки хоҷаам ба ман ваъдаи озодӣ дода буданд Оре, ба хотир дорем. Гуфта буданд, ки ба ватан расидан замон туро озод мекунамд.

- Ман шодӣ карда будам, умедвор шуда будам, аммо...
Виркан суханашро қатъ карда ба Нуфарн нигарист, аз вай рӯ гардонд ва хомӯш монд. Нуфарн ба тундӣ лачоми аспро аз дасти Виркан рабуд, яке аз ғуломонаш давон омаду ҳам шуд чорповор бар ду пой ва ду даст истод, хоҷа ба пушти вай по ниҳода ба зин барнишаст ва ба бозаргонон рӯ оварда Вирканро нишон дода гуфт:

- Ин ғуломи кӯрнамак аз худ рафтааст. Ҳамон як даҳан сухани маро, ки дар Ҳичоз ба тариқи навозиш барои хурсандии ӯ гуфта будам, маҳкам гирифта ба ман даъво мекунад. Бубинед густохӣ, нофармонии ин ғуломи зархарид то ба кучо расидааст! Озод шудан мехоҳад!

Сипас хоҷа ба болои Виркан «дуаспа тохт»: -Ту нобакор, носипос, ба ман чӣ хизмати фавқуллодае кардӣ, чӣ кор нишон додӣ, ки дар ивазаш озодӣ бихоҳӣ? Дуздонро рондӣ, корвонро муҳофизат кардӣ. Хуб, ин хизмат- ку дар ўҳдаи ту буд, ман туро ба сафар маҳз барои ҳамин кор бурда будам, маҳз барои ҳамин туро мехӯронидам, мепӯшондам. Ту фаромӯш кардӣ, ки ман туро аз чанголи марг раҳонида бақияи умратро харида будам. Боке нест, инро чӯбу тозиёна ба ту дурусттар фаҳмонда мемонад!

- Пеши хоҷаат зону бизан! Бахшиш бихоҳ!- гуфт яке аз бозаргонон ба Виркан.

- Тавба кун! - фармуд дигаре.

Тавба мекунам, бахшоиши ҷасоратамро мехоҳам, ҳар хидмате, ки фармоянд, ба ҷон мекунам, аммо хоҷаам аввал ба ваъдаашон вафо кунанд,- ҷавоб дод Виркан.- Худашон умедвор карда буданд, ноумед накунамд, диламро нашикананд, охир ман ҳам одамам, бандаи худоёнам, агарчи ғуломам. Дар чашмони Виркан ашк намудор гашт.

- Қавл ё ваъдае, ки хоҷа ба ғулом медиҳад, эътибор надорад, - гуфт бозаргони дигаре,- хоҷа ҳар вақт, ки хоҳад, ме-

тавонад ваъдаи худро ботил кунад. Инро ҳамаи ғуломон медонанд, фақат ту намедонистай.

- Ман аз кучо донам? Шунида будам, ки бузургон аз қавли худ намегарданд, беқавлиро беномусӣ мешуморанд.

- Бозаргони пайкандӣ ба Виркан дилаш месӯхт, бинобар ин бо мулоямат гуфт: Ба ҳар ҳол хоҷа ҳамаи моро ба ваъдашон гувоҳ гирифта буданд. Мо инро кори хайр дониста, ба олиҳиммати хоҷа тан дода, ҳатто худамонро ҳам дар савоби озод кардани ғулом як дараҷа шарик дониста хушнуд шуда будем. Хоҷа, албатта, соҳибхитиёранд, аммо ба ҳар ҳол, нағз мешуд, ки...

- Шумо, ки инчунин чӯёи савоб будаед, бо ҳиммати олии худатон аз ғуломонатон якеро озод кунед, то ман аз олиҳиммати шумо ибрат бигирам,- ба миёни сухани пайкандӣ давида киноя кард Нуфарн.

Пайкандӣ дар ҷавоби ӯ даҳон кушода буд, ки мизбони бозаргонон - шарикӣ бухорӣ онҳо ба сухан ҳамроҳ шуда мочароӣ сарзадаро қатъ кард:

- Гап тамом, азизон, - гуфт ӯ. - Кори ин ғуломро ба ихтиёри хоҷааш ҳавола мекунем. Биравем, ки вақти наҳорӣ ним-рӯзист.

Вай савор шуд, аспашро ба роҳ андохт, бозаргонон аз пасаш ба кушкӣ ӯ равон шуданд.

* * *

Нуфарн рӯзи дигар ба Искичат баргашт. Вай таҳдиди худро фаромӯш накарда буд. Дар саисхона ба саисҳо ва дигар хизматгоронаш фармуд, ки Вирканро либос аз танаш баркананд, ба сутун банданд ва бизананд. Онҳо рафиқони Виркан буданд, аммо аз фармони хоҷа чора набуд, шаш нафар хоҳам- нохоҳам ба сӯи ӯ қадам заданд. Ҳарчанд имою ишораҳошон ба Виркан ин маъниро мефаҳмонд, ки: «Ҳеч гап не, ба мо таслим шав, мо ҳамин тавр ба намуд чӯб мефарорему саҳт намезанем», лекин паҳлавон ба сутун баста шуданро ба худ ор медонист.

Ў якеро лагате заду ғалтонд, саиси дувум ҳам аз зарби мушти ў замингир шуд. Бо вучуди ин онҳо аз ваҷоҳати хоча ваҳмида ба Виркан ҳамлаовар шуданд, Виркан дастколиро бардошта ниҳеб кард:

- Ҳар кадомат аз чонат сер шуда бошӣ, наздик биё! Ниҳебаш чиддӣ буд, бо Виркан ҳазл карда намешуд, онҳо инро медонистанд. Оне, ки аз зарби мушт замингир шуда буд, базӯр хеста ба пой Нуфарн ғалтид, дигарон низ ҳамчунин карданд ва гирифта ба зорӣ даромаданд:

- Хоки поятон шавем, хоча, ба мо раҳм кунед, вай моро мекушад: ба ҷои вай моро занонед.

Тарсуҳои нобакор! - бо сари онҳо дод зад Нуфарн. - Шаш кас аз як кас тарсидед! Дар вучудатон як зарра мардӣ нест, ҷомаи занон пушед! Вай дар ҳоли ночории ғазаболуд истод-истоду баъд сӯи Виркан:

- Ҳоло биист, ман адаби туро дигаргуна хоҳам дод! - гуён ба аломати азму ҷазм ришашро қабза карда бадар рафт.

Ба нокомӣ анҷомидани додхоҳии назди бозаргонон Вирканро саҳт маюс карда бошад ҳам, вай ба худ қарор дода буд, ки дертар, ғзаби хоча пасанда ки шуд, аз вай барои рафтани ба Самарқанд ба муддати кӯтоҳ иҷозат пурсад, аммо акнун баъди воқеаи саисхона дари чунин хоҳишро ҳам аз ҳар тараф баста меканд.

Аз мобайн як ҳафта гузашт, хоча ба Виркан кордор нашуд, -шояд дар байни ғулумҳои худ ба Виркан «дигаргуна адаб додан»- ро фаромӯш карда ё ки барои кор фурсат наёфта буд. Виркан бошад, кӯшиш мекард, ки ба чашми хоча камтар намудор шавад.

* * *

Рӯзе аз рӯзҳо ба ҳавлии беруни Нуфарн пирамарде ворид шуд. Дар танаш чакмани сурхи дарида, дар пояш мӯкии кӯҳна, вай хастаҳол менамуд. Виркан падарашро базур шинохт. Падару писар якдигарро оғӯш карда гиристанд.

Падарҷонам, худат омадӣ, мебоист ман ба дидани ту ме- рафтам, лекин ҷӣ кунам, ки хоча рухсатам намедихад, охир

ман асирам, падарҷонам, келинат, набераатро дидӣ? Онҳо сихат -саломатанд?

- Шукр, писарам, ҳар ду саломатанд, ба ту дуруди пазмонию муштоқӣ мефиристанд. Ҳамдеҳаи мо бо ту дар бозори Бухоро вохӯрда будааст, ба ман хабари туро овард, ман пагоҳии дигар баромада ба ин сӯ равон шудам.

- Бечора падарам, писари беҳирадат ба сари ту ҳамин қадар ғаму кулфат овард. Лаънат ба рӯзе, ки хаёли паҳлавонӣ кардам, панди туро нагирифтам, сухани келинатро гӯш накардам ва ба ин асорати нангин афтодам. Ту гуноҳи маро бахшидӣ ё не, падарҷон?

- Бахшидам, писар. Охир, ҷавон будӣ, ҳанӯз рӯзгорнодида, неку бад наёзмуда будӣ. Ман ҳам дар синни ту дар сарам чӣ савдохое, дар дилам чӣ ҳавою ҳавасҳое ки надоштам. Лекин ноумед машав, дилшикаста машав, писарам. Ҳар як роҳро поёне, ҳар шаберо саҳар ҳаст, бошад ки асирии ту ҳам ба поён ояд. Аз омадани ман мақсад танҳо дидор нест, мақсадам озодии туст.

- Ту мехоҳӣ маро озод кунӣ? - бо ҳайрату ҳаяҷон пурсид Виркан.

- Оре, гуфт Реваҳшиён, - бо ҳамин ният омадам. Дар хона ҳар чӣ фурӯхтани буд, фурӯхтам, ба вағн назр кардам, аз мағупати бузург дуо гирифтам.

- Писарҷонам!

Баҳои туро овардам, ба хочаат медиҳам, шояд ба озод кардани ту розӣ шавад.

- Чорсад дирам?

- Оре.

- Аз кучо ёфтӣ, падар?

Реваҳшиён пул овардани паҳлавони Суғдро нақл кард, гуфт: «Ёдхишетақ одами покдил аст, хайрхоҳи туст». Реваҳшиён бо умеде, ки рӯзе писарашро харида гирифташ муяссар шавад, ба мӯхточию маҳрумиҳои саҳт тоқат карда, он пулро сарф накарда, ду сол боз нигоҳ дошта омада буд.

Виркан дар ҳоле ки боз ба чашмонаш об омада буд, ду дасти пирамардро гирифта бӯсид:

- Падарчоном, дили ту бошишгоҳи худоён аст, кони меҳр аст. Агар дуямон ба умедамон расему ман озод шавам, дар ду дунё ба ту бандавор хизмат мекунам.

Озодии ту барои ман саодати ҳар ду дунёст, дигар ба ман ҳеч чиз даркор нест. Агар озодии туро нодида бимирам, саодати он дунё ҳам ба ман даркор нест; ман дар дами чон канданам аз худоҳо, аз Зардушт рӯ мегардонам ва муртади дӯзахӣ мемирам.

- Ин тавр мағӯ, падар.

- Модоме ки худоҳо ба подоши ибодати шастсолаам ба ман асорати писари ягонаамро меода бошанд, аз онҳо даргузаштани ман равост.

Ревахшиён аз ҳисси хорӣ лабонаш меларзиданд, дар кунҷи чашмони ҳастаи камнураш ду қатра ашк ҳалқа зад. Виркан ба ҳоли падараш он қадар дилаш сӯхт, ки меҳост дод гӯяд, фарёд кашад, сарашро ба дару девор занад, зеро барои ба ин ҳол расидани пирамард худаашро гунаҳкор медонист.

Вай падарашро дар бошишгоҳи худ ҷой дод.

* * *

Нуфарн ба кучое рафта буд, бегоҳирӯзӣ баргашт. Виркан ва хизматгорони дигар дар дами дарвозаи кушк аз вай истиқбол карданд ва ёрӣ дода аз аспаш фуруварданд. Ревахшиён дар як канор ду даст ба пеш гирифта истода буд. Виркан ба хоҷа ӯро нишон дод.

- Падарам ба хизмат омадаанд, - гуфт.

Ревахшиён ба Нуфарн таъзим кард, хоҷа истода бо карохат сӯи ӯ нигарист ва таачҷубомез пурсид:

- Ба хизмат?

- Оре, хоҷа, арзи бандагӣ дорам, - гуфт Ревахшиён.

- Чӣ арз? - Нуфарн ду даст бар пушт ва чашмонашро нимпӯш кард, ки одатан арзи аҳли хочатро дар ҳамин ҳолат мешунид.

- Зиндагиат дароз бод, хоҷа, - ба арзи муддао шурӯъ кард Ревахшиён, - ба карами ту умедвор омадам. Ду сол нахӯрдам, напӯшидам, бо сад риёзату машаққат чорсад дирам баҳои

писарамро андӯхтам ва ба ту овардам. Пири нотавонам, бе-
касам, ба ман раҳм кун, хоча, ба аёлу кӯдаки ин чавон раҳм
кун, ки аз ин зиндачудой аз шавҳару падар дилрешанд, ятим,
бепаноҳ, бесару сомон мондаанд. Сарнавишти шум буд ё
наҳсии рӯзгор, ки писари озодам асир афтод. Ту бо караму
ҳиммати худ аз марг начоташ додӣ, бар ман ва ӯ миннати
беҳад ниҳодӣ, мо туро дар ду дунё сипосгузorem. Акнун чӣ
мешавад, ки бо ҳамин караму ҳиммат ба ӯ озодӣ бахшӣ.
Фарзанди ягонаамро ба ман боз бидех, хоча. -Реваҳшиён дар
ин чо худро бохт, донаҳои ашки шӯр ба ришаш шориданд, -
асои пириамро боз бидех, ба вай беваи чавони шӯрбахт ва
кӯдаки ятим шавҳару падарашонро боз бидех. Худоён дав-
лататро даҳчанду садчанд зиёда кунанд, ба раҳму шафқати
ту умедвор омадам. Аз ман ин пасандози бечорагиамро би-
гиру Вирканамо раҳо кун, хочаи азиз.

Нуфарн ҳамоно ду даст дар пушт фурсате ба замин нигоҳ
карда хомӯш истод, ғуломон ва хизматгоронаш ба вай чашм
дӯхта буданд, гӯё бо забони нигоҳ илтичо мекарданд, ки:
рад накун! Розӣ шав!

Ниҳоят, хоча сар боло карда ба гуфтор омад:

- Хуб, ман розиам, ки писаратро озод кунам, аммо... -Ну-
фарн суханашро қатъ карда ба ҳозирон нигарист ва табас-
суми шодӣ дар чеҳраи Реваҳшиён, Виркан ва хизматгон
баркзадаро дида дудил гашта: шартӣ озодии ғуломро гӯяд
ё баъд? Қарор дод, ки ҳозир гӯяду монад. «Савдо савдост,
ман чаро дар фикри суд набошам ва зиёни худ хоҳам?» - ба
дил гузаронд ӯ ва гуфт: -»Аммо ту он чорсад дирамро, ки
писарат ба он харида шуда буд, қарз бишмор ва писаратро
гарави қарз. Лекин ман ба касе ҳасана намедихам, фоидаи
хармоҳа се дар сад то панҷ дар сад медиҳам. Аз ту фоидаи
ақалл, яъне се дар сад мегирам. Чаро? Чунки агар он пул ба
дастам мебуд, ман бо вай тичорат мекардам, чорсад дирам
дар ин муддат чор ҳазор дирам мешуд. Ту пули маро бо
фоидааш бидех ва гараватро, ки писарат бошад, аз ман би-
ситон. Сухан тамом».

* * *

Нуфарн инро гуфта ба дарвоза даромаду рафт.

Вай боварӣ дошт, ки пирамард дирамро бо фоидаи беш аз дусолааш дода наметавонаду аз талабаш дармегузарад.

Ревахшиёни дармондаву ҳайрон бо даст миёнашро гирифта ба суфача паҳлӯи дарвоза фурӯ нишаст ва пушт ба девор дода чашмонашро пӯшид. Вай дар ин лаҳза ба каси якбора даргирифтае монандӣ дошт. Виркан дар паҳлӯи ӯ чой гирифт. Ҳарду хомӯш, ғарки хаёлотӣ андӯхборӣ худ буданд. Хизматгорони хоҷа ҳар яке паси кори худ рафтанд.

Фурсате ба хомӯшӣ гузашт, падару писар гӯё мачоли сухан гуфтан надоштанд. Сипас Виркан бархоста даст дар бағали Ревахшиён кард ва:

- Биё, падар, ба ҳучра меравем, - гӯён ӯро гирифта бурд...

Вай кунҷаки қаҳдонро, ки ҷои хобаш буд, ҳучра номид. Он кунҷакро вай аз коҳ ҳолӣ карда аз бӯрӯ тавора кашида буд. Порае намад, пӯстаки буз, обдастай сафолин ва як косаи ҷубин анҷоми «ҳучра»-ро ташкил мекарданд. Фуломон ва хизматгорони дигар ҳам дар анборҳо, хезумхонаҳо ва ҳатто оғилҳо барои худашон ҳамин гуна «ҳучраҳо» сохта дукасӣ-секасӣ ҷойгир шуда буданд.

* * *

Падару писари ғамзада шаб ҳама шаб дар кунҷаки тори лаҳадмонанди қаҳдон фоидаи се дар сади «қарз»-ашонро ҳисоб мекарданд. Дар бисту панҷ моҳу нуздаҳ рӯзи гузашта фоидаи қарз сесаду чанд дирам баромад, ки бо иловаи тани қарз ҳафтсаду чанд дирам мешуд. Ин миқдор пулро Ревахшиёну Виркан дар умрашон ҳеҷ гоҳ ба даст надоштанд.

Ревахшиён зуд ба Самарқанд, ба деҳаи худ баргаштанӣ шуд.

- Заминро мефурӯшам, - гуфт ӯ. - Ба иҷора дода будам, ба худӣ иҷорадор мефурӯшам, ӯ дербоз онро харидорӣ мекунад. Ним ҷуфт замин ақаллан ба сесаду панҷоҳ дирам меравад.

Пирамард шитоб мекард, зеро ҳар як рӯзи таъхираш ба қарзаш меафзуд. Вай рафт ва баъди ду ҳафта боз дар Искичкат хозир гардид. Заминашро фурӯхта сесаду шаст дирам ба даст оварда буд. Дар сурате, ки ӯ Вирканро аз ғуломӣ озод мекард, аз даст рафтани замин чӣ аҳамияте дошт? Падар тайёр буд, ки озодии писарашро ба чон бихарад.

Нуфарн ночор Вирканро раҳо кард.

* * *

Падару писар ба Ревдоди Самарқанд баргаштанд.

Виркан аз дари ҳавлӣ даромада хурчинро аз китфаш афканду нанишаста ҳамон дам ба манзили Наниманча шитофт.

Зан шавҳари баногоҳ аз дар намудоршудаашро дида, беҳудона ба сӯяш тохт, лекин ба вай нарасида беҳуш гашт. Виркан давон рафта ӯро дар бағал гирифта аз ғалтидан нигоҳ дошт. Ҳам вай ва ҳам модари Наниманча тарсиданд: мабодо ки шодимарг шуда бошад. Ӯро саросема ба рӯяш об пошида ба ҳуш оварданд.

- Агарчи мемурам ҳам, беормон мерафтам, чунки туро дидам, Виркан, озод дидам, - мегуфт ӯ ба шавҳараш, - зиндаю саломат дидам, ба муродам расидам.

Виркан бошад, Шеркавичи дусолаи ҳайронмондаро ба синааш пахш карда дасту почакҳояшро мебӯсиду мегирист...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ба рафтору кирдори Ёдхишетак чӣ хел баҳо медиҳед? Кадом маслиҳатҳои некбинонаи ӯ лоиқи таҳсинанд?
2. Муколамаи Ревахшиён ва Нуфарнро таҳлил намоед.
3. Тарзи зиндагии ғуломону хизматгорони Нуфарнро шарҳ диҳед.
4. Корвони бозаргонони суғдӣ аз сафари дусола баргашта ба чӣ манзараҳо вохӯрданд?
5. Нуфарн деҳаи худ Искичкатро дар кадом ҳолат ёфт?
6. Ӯ дар ҷавоби хати бароти Виркан чӣ гуфт?
7. Баъди зиёрати Хотун талаби Виркан чӣ натиҷа дод?
8. Ревахшиён писараш -Вирканро чӣ тавр аз ғуломии Нуфарн озод кард?

ҲАБИБ ЮСУФӢ

*«Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар ҷой
халқи заҳматкаш
Туро замини ману такягоҳи
ман гӯяд»*

Ҳабиб Юсуфӣ соли 1916 дар оилаи мударрис дар гузари Боғимайдони шаҳри Самарқанд таваллуд ёфтааст. Баъди хатми мактаби ҳафтсола вай ба Текникуми педагогии мардонаи тоҷикии шаҳри Самарқанд дохил шудааст. Соли 1935 техникумро хатм намуда, дар мактабҳои миёна аз забон ва адабиёти тоҷик дарс мегуфт. Вале фақат дарс гуфтан ҷавони донишдӯстро қонеъ намекард. Бинобар ин, тирамоҳи соли 1936 ӯ ба факултаи филологияи шӯъбаи шабонаи Дорулфунуни давлатии Ёзбекистон дохил шуд. Таҳсили шабона ӯро қонеъ карда натавонист. Аз сентябри соли 1937 ба шӯъбаи рӯзона гузашт.

Шароити хуби мактаби олии ба Ҳабиб Юсуфӣ имконият дод, ки аз ҷиҳати ғоявӣ ва сатҳи дониш зуд инкишоф ёбад. Баъд аз хатми таҳсил соли 1940 ба Душанбе омада, дар Институти забон, адабиёт ва таърихи филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои Иттиҳоди Шуравӣ ҳодими илмӣ таъйин шуд.

Ҳабиб Юсуфӣ шоир, тарҷумон ва ҳодими илмӣ буд. Ӯ дар як муддати кӯтоҳ асарҳои Пушкин ва Лермонтовро ба забони тоҷикӣ тарҷума намуд.

Ҳабиб Юсуфӣ моҳи марти соли 1942 ба сафҳои Армияи Советӣ даъват шуд. Ӯро аввал ба Омӯзишгоҳи ҳарбии миномётии шаҳри Пенза фиристоданд. Ҳабиб Юсуфӣ техни-

каи ҳарбиरो омӯхта бо рутбаи лейтенанти хурд ба ҳимояи Ленинград фиристода шуд. Дар яке аз мактубҳояш, ки 19-уми ноябри соли 1943 навишта буд, «...Он рӯзҳо дур нестанд, ки душмани малъунро аз дарвозаҳои ин шаҳри азим дур андозем» гуфтааст.

Ҳабиб Юсуфӣ дар байни афсарону аскарони қисмаш ҳамчун инсони оддӣ, хоксор, дӯст ва рафиқи хуб, соҳиби дониши баланд шинохта шуда буд. Ӯ аз мутолиаи китоб ғофил намешуд. Дар яке аз мактубҳояш ҳатто ишора намудааст, ки ӯ китоби Л.Н. Толстой «Ҷанг ва сулҳ»-ро бо забони рӯсӣ хонда истодааст.

Ҷанговар ва афсари ватандӯст бозгашти худро фақат бо роҳи сарҳадҳои ғарбии мамлакат ва аз дохили Берлин муайян намуда, «...агар саломатӣ бошад, роҳи мо ба Самарқанд ва Сталинобод ба воситаи Берлин аст...» навишта буд.

Аммо дили пурҷӯшу хурӯш, ки саршори муҳаббат ба ватан буд, 15 феввали соли 1945 аз тири фашистони манҳус абадӣ аз кор монд, вале номи ӯ дар дили хонандагонаш абадӣ гашт.

Ҳабиб Юсуфӣ шеърҳои барвақттар оғоз карда бошад ҳам, ба таври расмӣ соли 1936 шеърҳои эълон намудааст. Соли 1939 нашр шудани аввалин маҷмӯаи шеърҳои ӯ «Таронаи ватан» шӯҳрати ӯро зиёд ва эътирофи умум гардонид.

БА ВАТАН

Гар, ватан, дилро ту меҳоҳӣ, фидо созам ба чон,
 Дил барои меҳри ту, ай меҳри ман, бошад макон.
 Дил, бидон, аз баҳри ту як лаҳза ҳам бегона нест,
 Ҳамчу мурге карда андар шоҳи меҳрат ошён.
 Ту чунон маҳбубаи ошиқнавозӣ, меҳри ту
 Ҷо гирифта дар дили меҳнаткаши рӯи ҷаҳон.
 Шавқати дил, шодии дил, ҳастии дил бо ту аст,
 Ҳар чӣ меҳоҳӣ, бифармо, дил ба фармонат равон.

Аз чӣ ман дилро макон дар синаи худ додаам?
 3-он ки меҳри ту намуда синаи дилро макон.
 Хирмани ғамҳои дилро оташи меҳри ту сӯхт,
 Доимо дилро баҳор асту баҳораш беҳазон.
 Дил дар оғуши чу бӯстони ту доим хуррам аст,
 Бо ҳазорон дилбарони дилрабои дилситон.
 Дил кучо тоқат намояд, душманат гар дам занад,
 Аз барои дафъи ӯ кӯшиш намояд ҳар замон.
 Ҳамчу Мачнун дил ба сахрои ҷунун овора нест,
 Масти чомӣ меҳнат асту ёр бо лайливашон.
 Ман на танҳо дил, тану ҷон ҳам фидоят мекунам,
 То шавам ҷун қахрамонони ту ман ҳам қахрамон.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазали шоирро мутолиа намуда, мазмунашро нақл кунед.
2. Дар кадом мисраъ аз доираи дили шоир берун баромадани меҳри ватан мушоҳида мешавад?
3. Қудрати меҳри ватан ба чӣ ташбеҳ шудааст?
5. Ишқи шоир аз ишқи Мачнун бо чӣ фарқ мекунад?

БА ҲАР КУЧО-Т РАВАМ, ДИЛ ДИЁРИ МАН ГҶЯД

Қалам ба даст бигирам, ки шеър бинвисам,
 Забони ман зи ҳама бештар ватан гӯяд.
 Ватан, чу нағмасарой аст дил, зи ишқи ту,
 Туро ҳазинаи илҳомӣ хештан гӯяд.
 Ба ин таронаву ин рангу бӯ, ки ҳастӣ ту,
 Сазад саросари сахни туро ҷаман гӯяд.
 Дар оғӯши ту ҳазорон диёру шаҳр бувад,
 Ба ҳар кучо-т равам, дил диёри ман гӯяд.
 Ҳазор як сифататро адо нахоҳад кард,
 Ҳазор шоир агар асрҳо сухан гӯяд.
 Тамоми ҳастии худро фидо кунад ба ту халқ,
 На сар, на қалб, на дида, на ҷон, на тан гӯяд.

Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар ҷой халқи заҳматкаш
 Ту ро замини ману таҷягоҳи ман гӯяд.
 Хушам, чу ишқи ту Ширин шудадам, ар халқам
 Маро дар ишқи ту Фарҳоди кӯҳкан гӯяд.
 Бигираму бигузoram, ватан: «Қалам бигзор,
 Бигир теғу ба фарқи адӯ бизан» - гӯяд.

Соли 1938.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеъри боло дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
2. «Забони ман зи ҳама бештар ватан гӯяд» - гуфтани шоир аз чӣ шаҳодат медиҳад?
3. Чаро шоир ватанро хазинаи илҳоми дили худ номидааст?
4. Ҳар гӯшаю канори ватанро диёри худ номидани шоир чӣ маъно дорад?
5. Аз байти:

**«Ту з-он қавӣ, ки ба ҳар ҷой халқи заҳматкаш
 Ту ро замини ману таҷягоҳи ман гӯяд»**

 хулоса бароред.
6. Шоир ишқи ватанро ба кадом маъшуқаи таърихӣ ва худро ба кадом ошиқи ӯ ташбеҳ додааст?

МАН ВАТАНРО БЕШ АЗ ҲАРВАҚТА ДОРAM ДҶУСТТАР

Вақти он аст, ай қалам!
 Буррандатар гардӣ зи теғ!
 Вақти он аст, ай суҳан!
 Ғуррандатар гардӣ зи барқ!
 То ба душман ҳамла орам,
 Решааш буррӣ зи бех,
 То расӣ,
 Манхус - анчарро²⁴¹ кунӣ бешоҳу барг!

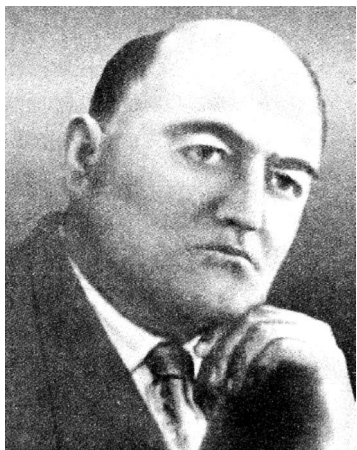
²⁴¹ Анчар (ангар) - номи дарахти заҳролуд.

Як ҷаҳон ишқи Ватан дорад дили халқи азим,
 То ватанро дӯст дорад, дӯст дорад то абад.
 Сад ҷаҳон нафрат ҳам аз баҳри разилони фашизм,
 То фашистонро кунад бо нафраташ гӯр оқибат!
 Чун Ватан мардона дар чанг омадаст, имрӯз ман
 Ман ватанро беш аз ҳарвақта дорам дустгар!
 Чун ман ин сон байни майдон пурдилу фирӯзманд,
 Дорадам имрӯз аз ҳаррӯза ёрам дӯсттар:
 Он на ман, бошам амон бидҳад ба душман мушти ман,
 Он на ман, к-ин дам фитам дар фикри кори дигаре.
 «Он на ман бошам, ки рӯзи чанг бинӣ пушти ман,
 Он манам, к-андар миёни хоку хун бинӣ саре»²⁴².
 Вақти он аст, ай қалам!
 Буррандатар гардӣ зи теғ!
 Вақти он аст, ай сухан,
 Ғуррандатар гардӣ зи барқ!
 То ба душман ҳамла орам, решааш буррӣ зи бех,
 То расӣ,
 Манҳус - анчарро кунӣ бешоҳу барг!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърӣ боло дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
2. Шеърро бурро ва ифоданок қироат намоед.
3. Мазмуни шеърро нақл кунед.
4. Шоир қудрати қаламу суханро ба чӣ ташбеҳ додааст?
5. Зери мафҳуми «манҳус - анчар» кӣ дар назар дошта шудааст?
6. Чаро шоир ин қадар қатъӣ ба қаламу сухан рӯ овардааст?
7. Дар сарлавҳаи шеър кадом ҳиссиёти шоир баён ёфтааст?

²⁴²Ин байт аз Саъдии Шерозист.

БОҶӢ РАҶИМЗОДА

Боқӣ Раҳимзода 15-уми майи соли 1910 дар Сорбоғ, ки яке аз деҳаҳои зеботарини ноҳияи Рашт ба ҳисоб меравад, ба дунё омадааст. Дар давраи кӯдакӣ, бо амри тақдир, падари ӯ аз сар рафт. Баъди марги падар Боқӣ муддате дар хонаи амакхояш - Миразизу Мирзораҳим умр ба сар бурда, бо ёрии онҳо ӯ дар мактаби кӯҳнаи деҳаашон савод омӯхт. Боқӣ, ки худ табиатан бачаи зираку донишдӯст буд, дар муддати ниҳоят кӯтоҳ асосҳои саводи мактаби кӯҳнаро аз худ намуд. Вай аз хурдсолӣ ба шеърӯ шоирӣ рағбати зиёд дошт, девони ғазалиёти Саъдию Ҳофизро пайваста меомӯхт.

Баъди ташкил шудани мактабҳои шӯроӣ, ӯ аз ҷумлаи нахустин шогирдони болаёқати он мактаб буд. Боқӣ Раҳимзода аввал Техникуми педагогии шаҳри Самарқанд (1931), баъдтар Дорулмуаллимини тоҷикии шаҳри Тошканд (1938) ва ниҳоят Институти омӯзгории шаҳри Душанберо (1941) бо баҳои аъло хатм намуд. Шавқи шеър барвақт дар қалби ӯ ҷой гирифта буд, аввалин шеърҳои ӯ солҳои 30-юм дар саҳифаи рӯзнома ва маҷаллаҳо ҷоп шуданд.

Аввалин китоби шеърҳои ӯ соли 1945 бо номи «Ба фронт» ҷоп шуд, ки дар онҳо қаҳрамоноҳои халқи бузурги шӯравӣ ва ғалабаи он васф шудааст. Боқӣ Раҳимзода шоири тавоно буд, ашъори ӯ содаю фаҳмо ва самимӣ аст. Дар шеърҳои

ҳачвиаш шахсони ваъдабозу оилабезор, булҳавасу танбалро мазаммат мекард. Барои бачаҳо суруду таронаҳои зиёд навиштааст.

Ҳунар ва истеъдоди баланди шоирии Боқӣ дар шеърҳои «Чашмасор», «Баҳори умр», «Қиссаи кӯҳсор», «Республикаи ман», «Мусича ва рӯбоҳ», «Муаллим», «Халқи бузургворам» ва ғайра хеле хуб зоҳир шудааст.

Боқӣ Раҳимзода дар баробари шоири ҳақиқӣ будан, инсони бузург ва тарбиятгари шоирони ҷавон буд. Аз соли 1948 то охири ҳаёташ мушовири Иттифоқи нависандагони Тоҷикистонро дар ӯҳда дошт. 30-юми январи соли 1980 Боқӣ Раҳимзода дар Душанбе ҳаётро падруд гуфт.

Дар шеъри «Муаллим» иззату эҳтироми халқро нисбат ба омӯзгор хеле самимӣ баён намудааст.

МУАЛЛИМ

**Шеъре ба номи некат, омӯзгор, дорам,
Дар анҷуман ба дастат чун тӯхфае супорам
Баҳри сипоси хотир дастат ҳамефишорам,
Миннатпазирам аз ту доим ба рӯзгорам.**

**3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.**

**Ҳарфе дуруст хондам, аз шавқ медамидӣ,
Нокис, ки менавиштам, бар хеш метапидӣ.
То сарбаланд бошам, бисёр сар хамидӣ,
Бори гарони меҳнат бар дӯши худ кашидӣ.**

**3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.**

**Омӯхта бароям одоби гуфтугӯро,
Во карда пеши чашмам дунёи орзуро.**

Суде барои мардум бахшанда бин Амуро,
Дар роҳи бахтёбӣ маъноӣ ҷустуҷӯро.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

Дар гиру дори ҳастӣ, гуфтӣ, ки боҳунар шав,
Бар авҷ сар кашидӣ, аз қаър боҳабар шав,
Аз дониши замонат пайваста баҳравар шав,
Дар ҳифзи халқу кишвар фарзанди номвар шав.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.
Такдири насли миллат бар зиммаи ту бор аст,
3-ин бештар ба дунё дигар чӣ эътибор аст?
Омӯзгор он гаҳ мамнуну бахтёр аст,
Шогирди бовафояш бар халқ ифтихор аст.

3-ин рӯ бузург ҳастӣ мисли падар, муаллим,
Дар олами маонӣ ҳам роҳбар, муаллим.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Гӯед, ки ин шеъри Боқӣ Раҳимзода дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
2. Шеърро ифоданок ва ба тарзи бадеӣ қироат намоед.
3. Мазмуни шеърро мухтасар нақл кунед.
4. Дар шеър кадом ҳислатҳои ба муаллим хос тараннум ёфтаанд?
5. Дар шеър кадом воситаҳои тасвир ва санъатҳои лафзӣ истифода шудаанд?
6. Ғояи асосии шеърро муайян намоед.
7. Шеърро азбар намоед.

ХАЛҚИ БУЗУРГВОРАМ

Чун Вахши саркаши худ аз шавқ сар кашидам,
Шайпури фатҳи халқам бори дигар кашидам.
Ҳар қатраи чабинаш бо шеър баркашидам,
Оре, ба риштаи назм дурру гуҳар кашидам.

То бахшам аз бароят, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Қалби замин фишурда, мардона чок кардӣ,
Обу арақ зи рӯят сад бор пок кардӣ.
Шуд рӯзҳо, ки дидам тарки хӯрок кардӣ,
То пунбадонаеро берун зи хок кардӣ.

3-ин рӯ, туро сурудам, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Ҳар як ниҳоли пахта чун тифл парваридӣ,
То ки набинад офат, роҳат ту ҳам надидӣ.
Бори гарони меҳнат бар дӯши худ кашидӣ,
То сарбаланд гардӣ, бисёр сар хамидӣ.

3-ин ру, туро сароям, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Фасли баҳор дидам пур аз ғубор рӯят,
Бо қомаи ҳамида дар киштзор рӯят,
Обу арақ чакида аз тор-тори мӯят,
Барки зафар шукуфта андар канори рӯят.

Дил пурумед гуфтам, халқи бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тўтиё гузорам.

Ранчи кашидаатро обу замин бидонад,
Қадри баланду настӣ худ пахтачин бидонад.
Анбозиҳои заргар лаълу нигин бидонад.

Зарқору заргарӣ ту, халки бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ҳар кас агар шуморад кори ту саҳлу осон,
Лаънат ба ӯ бигӯяд ҳар фарди поквичдон.
Раззоқи олам астӣ, ай баргузида деҳқон,
Васфи туро сароям, то ҳаст дар танам чон.

Чонам фидои номат, халки бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Ҳам Вахшу Ленинобод, кӯлобию хисорӣ,
Дар гирудори меҳнат бинмуда чонсупорӣ,
То дар ривочи кишвар саҳми расо гузорӣ,
Байраки обрӯро маҳкам нигоҳ дорӣ.

Таҳсинқунон бигӯям, халки бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.
Дар Беларус будам, васфи туро шундам,
Маҳсули ранчи дастат дар ҳар кучо бидидам.
Чун кӯҳсори Помир аз фаҳр сар кашидам,
Дар пешвози тӯят аммо ба сар давидам

То бар ту шеър бахшам, халки бузургворам,
Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

Иҷрои қавл кардӣ, ин аст сарфарозӣ,
Тобида мӯйлабро бинмой рақсу бозӣ,
Иди Кабири Октябр, бешубҳа, аз ту розӣ,
Бо ин умед додат ҳар гуна имтиёзе.

Додат бузургворӣ, халқи бузургворам,
 Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.
 Рӯзи барори корат ин шеър тӯҳфа орам,
 Афсӯс, беҳтар аз ин чизи дигар надорам.
 Бинмо қабул аз ман, халқи бузургворам,
 Чун барги сабз онро бар ту ҳамесупорам.

Ту аз ману ман аз ту, дигар сухан надорам,
 Бар чашм хоки поят чун тӯтиё гузорам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеъри Боқӣ Раҳимзода дар навъи адабии таркиббанд эҷод шудааст. Бигӯед, ки таркиббанд чист?
2. Шеърро бо диққат мутолиа карда, мазмуни онро нақл намоед.
3. Дар хусуси меҳнати софдилона, пурмашаққат ва бо ифтихори деҳқон ҳикоя кунед.
4. Шоир дар шеъри худ изҳори хурсандию шодии зиёде кардааст. Сабаби онро гӯед.
5. Тавсифу ташбеҳҳои шеърро ёфта, онҳоро ба дафтаратон кӯчонед.
6. Шеърро азбар кунед.

ТАҶОҲУЛИ ОРИФ

Таҷоҳул калимаи арабӣ буда, маънояш худро ба нодонӣ задан аст. Ориф низ лафзи арабист ва маънояш воқиф, огоҳ; доно мебошад. Дар илми бадеъ яке аз санъатҳои маънавиро таҷоҳули ориф мегӯянд. Ин санъат чунон аст, ки шоир ё нависанда ҳангоми тасвири касе ё чизе худро қасдан ба нодонӣ зада, паиҳам савол медиҳад. Мақсад аз чунин саволҳо ҷавоб гирифтани набуда, баръакс, диққати хонанда ва шунавандаро бештар ҷалб кардан аст. Дар ғазали Шопури Нишопурӣ, ки чанд байти онро дар поён меорем, намунаи беҳтарини ин санъат истифода шудааст.

Рӯзгор ошuftатар ё зулфи ту, ё кори ман?
 Зарра камтар ё даҳонат, ё дили ғамхори ман?
 Шаб сияхтар ё дилат, ё холи ман, ё холи ту?
 Шаҳд хуштар ё лабат, ё лафзи гавҳарбори ман?
 Назми Парвин²⁴³ хубтар ё дурр, ё дандони ту?
 Қомати ту росттар ё сарв, ё гуфтори ман?
 Васи ту дилчӯйтар ё шеърҳои нағзи ман?
 Ҳачри ту дилсӯзтар ё нолаҳои зори ман?
 Меҳри маҳ равшандатар ё рои ман, ё рои ту?
 Осмон гардантар ё хӯи ту, ё кори ман?...
 Сабри ман кам ё вафои некувон, ё шарми ту?
 Хубии ту бештар ё андӯхи тимори²⁴⁴ ман?
 Чашми ту хунрезтар ё чарх, ё шамшери шоҳ?
 Ғамзаи ту тезтар ё теғ, ё бозори ман?

Таҷоҳули ориф барои ифодаи ҳиссиёту ҳаяҷони ботинӣ ва сифатҳои мусбату манфии ашёю ашхос беҳтарин воситаи тасвири бадеӣ ба шумор меравад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Таҷоҳули ориф ба кадом маъноҳо меояд?
2. Шарти асосии ин санъат чист?
3. Мақсад аз савол гузоштани шоир чӣ бошад?

²⁴³Парвин номи чанд стораест, ки дар як ҷо ҳамъ шудаанду ба бурҷи Савр дохил мешаванд; Сурайё, ²⁴⁴Тимор - Ғамхорӣ, нигоҳубин.

АБДУЛҲАКИ БЕТОБ

*Неъмате беҳтар зи истиқлол нест,
Ҳочати бисёри қилу қол нест.
Даври ӯ чун даври соғар наишбахи,
Аҳди ӯ чун аҳди маймун фол нест.*

Шоири муосири афғон Абдулҳақ Суфии Бетоб соли 1888 дар шаҳри Кобули Афғонистон чашм ба олами ҳастӣ кушодааст. Ӯ ба забони дарӣ (форсии кобулӣ) асарҳои илмӣ ва адабӣ эҷод намудааст. Абдулҳақ Бетоб таълими ибтидоиро дар оила гирифта, ба омӯзиши илмҳои диния, адабиёти форсӣ ва арабӣ машғул шудааст. Аз соли 1918 сар карда дар соҳаи маориф фаъолият намуда, баъдтар ба ҳайси профессори Университети Кобул машғули таълими донишҷӯён будааст. Бетоб дар эҷоди шеър сабки ҳиндиرو пайравӣ намуда, вале саъй дошт, ки мақсадро ба забони содатаре баён кунад. Ӯ соли 1952 ба унвони ифтихории «Маликушшуаро» мушарраф гардида буд. Шеърҳои Абдулҳақ Бетоб дар рӯзномаю маҷаллаҳои Тоҷикистон ва китоби «Намунаи ашъори шоирони муосири афғон», ки соли 1958 нашр шуда буд, ба таъб расидаанд.

Мавзӯи ашъори Бетоб хеле рангоранг ва доманадор аст. Тараннуми озодӣ, шукри озодию соҳибистиклолӣ намудан ва ба қадри неъмате соҳибихтиёрӣ расидан матолиби асосии эҷодиёти Бетоб аст.

Бетоб соли 1969 дар шаҳри Кобул фавтидааст.

САХТ ВА МУШКИЛ

Ба сахтӣ дар сияхчол²⁴⁵ орамидан,
 Ба кунчи танги зиндон дар хазидан,
 Аз оби зиндагонӣ даст шустан,
 Умеди офият²⁴⁶ аз чон буридан.
 Раҳи селоб бо хошок бастан,
 Ба мӯ кӯҳи гаронеро кашидан,
 Хазафро²⁴⁷ гавҳари шахвор кардан,
 Ба мижгон санги хороро буридан,
 Ба шустан бурдан аз зангӣ сиёҳӣ,
 Ба фарқи сар ба лоши²⁴⁸ кӯҳ давидан,
 Зи сахтиҳои чархи фитнаангез
 Ба зери осиесанге хазидан,
 Набошад он қадарҳо сахту мушкил,
 Ки худро зери дасти ғайр дидан!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Бигӯед, ки аз рӯи сохт ин шеъри Бетоб ба кадом навъи адабӣ дохил мешавад?
2. Шоир рӯзи сахттаринро дар чӣ дидааст?
3. Шоир ҳамватанони хуро ба чӣ даъват кардааст?
4. Ғазалро азёд кунед.

НЕЪМАТИ ИСТИҚЛОЛ

Неъмате беҳтар зи истиқлол нест,
 Ҳочати бисёри килу қол нест.
 Даври ӯ чун даври соғар нашъабахш,
 Аҳди ӯ чуз аҳди маймун фол нест.

²⁴⁵Сияхчол - хоҷи беоб, ки гунаҳкоронро дар он маҳбус мекарданд. ²⁴⁶Офият - сиҳатӣ, саломатӣ, тандурустӣ, ²⁴⁷Хазаф - сафол, сафолин, зарфи сафолӣ, ²⁴⁸Лош - қулла.

Ин саодат, ин каромат, ин шараф
 Чуз насиби миллати фаъол нест.
 Айшу озодӣ муродиф будаанд,
 Миллати маҳрум аз ӯ хушҳол нест.
 Кай ба вачҳи эътибораш чо бувад,
 Ҳамчу он мурғе, ки ӯро бол нест.
 Шукри Эзид, миллати озодӣ мо
 Чуз ба зери дасти истиқлол нест.
 Ҳар ки чо дорад ба мулки мустақил,
 Ҳеч гоҳе халқи ӯ помол нест.
 Васфи истиқлол кун аз рӯи шавқ,
 Ай суҳанпарвар, забонат лол нест.
 Чуз тараққии ҳақиқии ватан
 Ҳеч Бетобо, маро омол нест.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазали мазкурро хонда маънидод кунед.
2. Мисраи «Аҳди ӯ чуз аҳди маймун фол нест» - чӣ маънӣ дорад?
3. Саодат ва шаъну шараф насиби кадом миллат будааст?
4. Фаъол буданро чӣ тавр тасаввур ва маънидод мекунед?
5. Мақсад ва амали Бетоб аз чӣ иборат будааст?

ҒУРУРИ ҲОҶА

Ҳоҷа, мағрурӣ чунин бо раҳти абрешум чаро?
 Кардаӣ монанди кирми пилла худро гум чаро?
 Дил ба ҳусни пӯст бастан айнӣ бемағзӣ бувад,
 Гаштай ҳасратпарастӣ сурати қоқум чаро?
 Гӯшагирӣ аз халоиқ гар на ҳикмат будааст,
 Менишаст охир Фалотун дар миёни хум чаро?
 Рӯзаро гар ҳаст пеши аҳли олам лаззате,
 Мешавад аз рафтани ӯ ид бар мардум чаро?
 Давлати саршори Бетобӣ бароям мидиҳад,
 То бувад мумкин, диҳам аз даст пой хум чаро?

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ғазали Бетоб дар кадом мавъзӯӣ иншо шудааст?
2. Шеърро байт ба байт маънидод кунед.
3. Ғазали мазкурро пурра азёд кунед.

МАБОД

Махрами сурати ту шишаи аккос мабод,
 Дили савдозада з-ин рашк ба васвос мабод.
 Илтифоте ба кас аз нози нигоҳаш накунад,
 Ё Раб, арбоби назар ин ҳама бепос мабод.
 Домани симбарон рафта зи дастам умрест.
 Номуродии кас аз меҳнати ифлос мабод.
 Хунчакон аст дил аз ковиши мижғони касе,
 Офати ҷони кас ин наштари алмос мабод.
 Хасми осоиши мо пайкари хам гардидаст,
 Мазраи айши касе дар дами ин дос мабод.
 Заррае гар битапад хуни чигар мегардад,
 Дили Бетоб ба ин мартаба ҳассос мабод.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ин шеъри Бетоб дар кадом навъи адабӣ иншо шудааст?
2. Шеърро бурро ва ифоданок қироат кунед.
3. Мазмуни шеърро маънидод намоед.
4. Шеърро пурра азёд кунед.

МУҲИДДИН АМИНЗОДА

*Ҳар ки баҳри сулҳ имзо мекунад,
Беҳтарин коре ба дунё мекунад.
Карда имзо, душманони сулҳро
Рӯсиях, шарманда, расво мекунад.*

Муҳиддин Аминзода 22 марти соли 1904 дар шаҳри Хучанд, дар оилаи мударрис ба дунё омадааст.

То давраи Инқилоби октябр дар мактаби кӯхна, баъдтар дар мактаби шӯравӣ таълим гирифтааст. Соли 1925, баъди хатми курси педагогии шаҳри Самарқанд ба касби муаллимӣ маш- гул мешавад. Баъди чанд соли муаллимӣ ӯ солҳои 1928-29 дар Институти мусиқии шаҳри Самарқанд таҳсил менамояд. Солҳои 1932-37 роҳбари адабии Театри драмаи мусиқии Ленинобод ва дар айни замон, муаллими Омӯзишгоҳи мусиқии шаҳри Ленинобод буд. Дар ин омӯзишгоҳ ӯ дарси танбӯрнавозиро ёд меод. Соли 1937 ба Душанбе омада, дар Театри мусиқии шаҳри Душанбе, ки соли 1940 ба Театри давлатии опера ва балети ба номи Садриддин Айни табдил дода шуд, кор кард. Солҳои охири умрашро дар шаҳри Хучанд гузаронид. Ӯ дар ин ҷо асосан ба кори эҷодӣ машғул буд. Бо рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» ва маҷаллаи ҳаҷвӣ «Хорпуштак» ҳамкорӣ доимӣ дошт. Ӯ якуми сентябри соли 1966 дар шаҳри Ленинобод аз олам ҷашм пӯшид.

Муҳиддин Аминзода шоир ва тарҷумони номӣ буд. Миқдори абёти тарҷумакардаи ӯ 75 ҳазор байтро ташкил медиҳад. Тарҷумаи достони «Фарҳод ва Ширин» - и Навоӣ (бо ҳамроҳии Раҳим Ҷалил), «Борис Годунов»- и Пушкин, ма-

салҳои Крилов, шеърҳои Лермонтов, «Духтар ва марг»-и Максим Горкий, достони «Палангинанӯш»-и Шота Руставели, эпоси армани «Довуди Сосунӣ» ва ғайра ба қалами ӯ тааллуқ доранд.

Аввалин шеърҳои солҳои 20-уми асри бист дар рӯзномаи «Овози тоҷик» ва маҷаллаи ҳаҷвии «Мулло мушфиқӣ» чоп шудаанд. Шеърҳои аввалинаш соли 1935 дар маҷмӯаи «Шеърҳо» ва соли 1937 дар маҷмӯаи «Чаман» ба таърифи расидаанд. Ӯ муаллифи китобҳои «Баҳори Ватан» (1940), «Садои зафар» (1944), «Шеърҳои мунтахаб» (1948, 1949, 1952, 1954, 1956), «Баҳори дил» (1964) ва «Мунтахабот» (1976, дар ду ҷилд) мебошад.

Муҳиддин Аминзода аз ҷумлаи аввалин бунёдгузори шеъри ҳаҷвии адабиёти шӯравии тоҷик маҳсуб меёбад. Нахустин шеъри ҳаҷвии ӯ «Ҳасрати як имом» ном дорад, ки соли 1928 чоп шудааст. Солҳои Ҷанги бузурги ватанӣ фаъолияти ҳаҷвнависии Аминзода хеле вусъат ёфт. Ӯ дар шеърҳои ҳаҷвии хеш ваҳшонияту ҷаҳолат, номардию буздилии фашистонро хеле сахт ба зери тозиёнаи танқид гирифтааст. Муҳиддин Аминзода чун ватандӯсти фидоӣ то охири ҷаҳонлашӯро умри худ аз таҳти дил ба халқу Ватан хизмат кардааст. Дар банди аввалин тарҷеъбандаш чунин мегӯяд:

**То лаб тару хун дар лабу гармист баданро,
То бас накунад дил ҳаракат, мижа заданро,
Аз қувва ба бозуст ҳаму рост шуданро,
Аз каф надихам домани мақсуди Ватанро
Ин аст ба модар - ба Ватан рози дили ман,
Бигзор ҷаҳон бишнавад овози дили ман.**

Муҳиддин Аминзода аз соли 1936 узви ИҶ ССРСР буд. Бо ордени «Нишони фахрӣ» ва медалҳои мукофотида шудааст.

ТАЪЛИМИ УМУМИИ МАЧБУРӢ

Чаҳл аз худ дур мебояд намуд,
 Дафъи ин манфур мебояд намуд.
 Аз чароғи илму нури маърифат
 Синаро пурнур мебояд намуд.
 Хотири худро ба боғи илму фан
 Хурраму масрур мебояд намуд.
 Як тараф тарғибу ташвиқотро
 В-аз дигар сӯ зӯр мебояд намуд.
 Хок бар чашмони бадхоҳон зада,
 Чашми душман кӯр мебояд намуд.
 Аз барои хондану хонондан
 Хешро маҷбур мебояд намуд.

ХӮША ВА ДЕҲҚОН

Хӯша:

Манам донаро карда андар бағал,
 Паи таъмаи мардуми камбағал.
 Ҳама халқро зиндагӣ бо ман аст,
 Ду чашми халоиқ сӯи хирман аст.
 Мапӯ ҳосил аз ранчи деҳқон шуда.
 Шавам лукмаи ранҷбар нон шуда.
 Нахоҳам, ки ҳаннот гирад маро,
 Ба дасти чафочӯш орад маро.
 Ҳукумат, ки ёр асту ҳам дӯстдор,
 Ба анбори он дӯстдорат супор.

Деҳқон:

Ҳама зиндагӣ бо ту доранду бас,
 Ба аввал туро дар каф оранду бас.
 Ту аз қуввати бозуи ман шуда,
 Ба сад меҳнату ранҷ хирман шуда.
 Ба ҳаннот ман кай супорам туро,
 Ба сӯи ҳукумат биёрам туро.

Супорам ба дасти ҳукумат агар,
 Ҳукумат диҳад боз бар ранҷбар.
 Ба анбори давлат диҳам ғалларо,
 Кунам хор ханноти пурҳиларо.

БЕСАВОДӢ БАЛОИ ЧОН БОШАД

Бесаводӣ балои чон бошад,
 Зарари ҷумла мардумон бошад.
 То ба кай халқи коргар, деҳқон
 Пойбанди чунин зиён бошад?

Ҳама деҳқону коргар, хонед,
 Бесаводии хеш дур кунед.
 Аз паи илму маърифат кӯшед,
 Пешрафти шумо ба он бошад.

Бо алифбои кӯҳна мушкил буд
 Халқро бо хату савод шудан
 Аз барои саводнок шудан
 Ҳарфи лотин ҳузури чон бошад.

Ба тараққии мамлакат кӯшед,
 Хоҷагиҳо коллективӣ созед.
 Баҳри ин лозим аст хатту савод
 Ҳама вобастаи ба он бошад.

Гар зи хатту савод беҳабарӣ,
 Доимо зери панҷаи зарарӣ,
 Рав ба мактаб, хату савод омӯз,
 Ин туро нафъи ҷовидон бошад.

Духтарону занони меҳнаткаш,
 Сӯи илму хунар шитоб кунед.
 Дур созед бесаводиро,
 Ашки рӯҳониён равон бошад.

РАПОРТИ БАҲОРӢ

(Аз духтарони ақибгоҳ ба ҷавонони фронтӣ)

Ай сабо, бар гулшани мо кун гузар,
 Бар ҷавонони фронтӣ бар хабар.
 Мо ба тайёрии фасли навбахор
 Рӯзу шаб машғули кори киштукор.
 Ай рафикони фронтӣ, бишнавед,
 Шод аз рапортҳои мо шавед.
 Мо дар ин ҷо дар fronti меҳнатем,
 Чун шумо ҷанговарон босуръатем.
 Пахта мекорему дон, баста камар,
 Лахти хун гардад фашистонро цигар.
 Ҳар ниҳолеро, ки биншондем мо,
 Меваҳояш бошад аввал аз шумо,
 Ваъдаҳо додему аз рӯи вафо
 Мо ба ёрии шумоем аз қафо.
 Душманонро зарба маҳкамтар занем,
 Як нафар боқӣ намонда сар занем.
 Баъди ҷанг оед фотех сӯи мо,
 Ин бувад тӯи шумову тӯи мо.
 Нӯши ҷон карда шароби мушкбӯӣ,
 Мекунем он гоҳ тӯӣ болои тӯӣ.

БАҲОРИ НАВ

Боди баҳор мевазад ҷеғ зада ба кори нав,
 Сабзаи тоза медамад дар қадами баҳори нав.
 Саҳни ҷаман базеб шуд боз зи фарши маҳмалин,
 Шаҳд ба коми ҷӯйҳо рехт зи обшори нав.
 Об гирифт шохи гул булбули беқарор, бин,
 Нағмаи тоза машқ кун баҳри висоли ёри нав.
 Меҳр зи меҳри модарӣ гарм навозишаш намуд,
 Фарбеҳу тоза шуд замин баҳри хусули бори нав.
 Хо, ана пахтакорҳо, зираку пухтакорҳо,

Омадаанд аллакай аз пай кишту кори нав.
 Кишт кунед бармаҳал, шод шавед аз амал,
 Ҳам зи қадим як масал, ҳам ба шумо шиори нав.
 Шӯхрати посоларо боз баландтар кунед,
 Боз ба даст оваред иззату эътибори нав.
 Хуш Ватану баҳори он, домани киштзори он,
 Баҳри ривочу кори он мехнату ифтихори нав.

МО ЧАНГ НАМЕХОҲЕМ

Одамизод ба дунё на ба чанг омадааст,
 На ба қурбон шудан аз тӯпу туфанг омадааст,
 Омадаст ин, ки ҳаёте гузаронад озод,
 Рӯзгораш шавад аз мехнати озод обод.
 Чун бинокор зи дасташ шавад иншо ба ҷаҳон
 Шаҳри ороставу деҳаи боғу бӯстон.
 Омадаст, ин ки кунад зиндагии беозор,
 На ба пояш бизанад хору на бар дида ғубор.
 Орзуҳои нақӯи ба дил овардаи худ
 Бо дили чамъ ва осуда биёрад ба вучуд:
 Ба камолот расад, нав ба нав эҷод кунад,
 Аз ҳар эҷоди наваш хоҳири кас шод кунад,
 Орзуву ҳавасу тӯю тамошо бинад,
 Ҳар қадар лазати умр аст ба дунё, бинад,
 Хонаву дар кунаду соҳиби фарзанд шавад,
 Ҳар яки он ба Ватан ёвару дилбанд шавад,
 Умр ширину дарозу хушу хуррам бошад,
 На асорат ва на хунрезиву мотам бошад.
 Умр азиз аст, чаро он ба асорат гузарад?
 Зери занҷири ғуломиву ҳақорат гузарад?
 Умр як бор, дар он нашъунамо бояд қард,
 На ки нашқуфта, вай аз боди ҳазон гардад зард,
 Ин бувад орзуи неки ҳама халқи ҷаҳон,
 3-ин сабаб сулҳу амонӣ ҳамаро вирди забон.
 Марг онро, ки ба ин умр ҳалокатхоҳ аст,

Хешро гуфта, ба бегона фалокатҳо аст.
 Чашми пурхирс ба мулки дигарон медӯзад.
 «Оши девона пазад» гуфта, ҷаҳон месӯзад.
 Не! Чунин қавм нахоҳанд расидан ба мурод,
 Халқ зӯр аст ва зӯреш нишон хоҳад дод.
 Ба ҷаҳонгирии доллар надиҳанд асло роҳ
 Халқҳои ҳамагӣ якдила амниятҳо.
 Халқи тоҷик ҳам аз он ҷумла паи сулҳи ҷаҳон
 Карда имзову ҳамовоз бувад бо онон.
 Ҳар як имзо паси худ дасти тавоно дорад,
 Дасти пурзӯртар аз ҳар чи ба дунё дорад.
 Дастҳое, ки кунад нарм зи гармӣ пӯлод,
 Чусту чобук ба бинокории фабрику завод,
 Дастҳои ба замин бурда фурӯ мӯҳри каланд,
 Карда бо ҳосили аъло-ш Ватанро хурсанд,
 Дастҳое, ки паи равнақи илму ирфон
 Ба китобу қалам омӯхта бувад рӯзу шабон.
 Дастҳое, ки паи сулҳ ба имзо шудаанд,
 Ҳамагӣ муттаҳиду зӯру тавоно шудаанд.
 Ҷангҷӯён натавонанд чунин даст шикаст,
 Нашканид даст, чу ингуна бигардад пайваст.

ИМЗО МЕКУНЕМ

Ҳар ки баҳри сулҳ имзо мекунад,
 Бехтарин коре ба дунё мекунад.
 Карда имзо, душманони сулхро
 Рӯсиях, шарманда, расво мекунад.

Байрақи сулҳ аст дар олам баланд.
 Баски қадру қимати одам баланд.

Сулҳ лозим, то ки бошад халқ амон,
 Сулҳ лозим, то бисабзад бӯстон.
 Сулҳ лозим баҳри ободии мулк,
 Сулҳ лозим бар ҳама рӯи ҷаҳон.

То ки бинад халқ умеду орзу,
Дил пур аст аз орзуҳои нақу.

Ҳар ки бошад соҳиби вичдони пок,
Кай раво дорад ба инсон хуну хок?
Ҳар кучо доништа менад кадам,
То нагардад мӯри ланге ҳам ҳалок.

Чангчӯёнро кучо ин хислат аст?
Исту бисту зисти онҳо офат аст.

Баҳри доллар пулпарастони лаъи
Чанг мехоханд дар рӯи замин.
Чумла олабро ба қабз оварданӣ,
Хислати онҳо ҳамин аст ҳамин

Лек моро ҳисси инсонпарварӣ
Медихад бар сулҳи олам боварӣ.

Баҳри доллар зарпарастон дода зӯр,
Халқи олабро намуда беҳузур.
Ин ду «чашми танги дунёдорро
Ё қаноат пур кунад, ё хоки гӯр».

Чангчӯ бо худ барад ин нангро
Сулҳ мегӯронад охир чангро.

Мо ба оромӣ , ба тинҷӣ толибем,
Мо ба вичдони ҳақиқӣ соҳибем.
Ҳар кучо гирем пеши роҳи чанг,
Оқибат мо, сулҳчӯён, ғолибем.

Кори ҳаққонӣ ба ҳар ҷо ғолиб аст,
Поквичдон халқи дунё ғолиб аст.

Байрақи сулҳи чаҳон маҳкам ба каф,
 Халқҳои СССР дар пеши саф.
 Дилпуруна сӯи мо шуд дӯхта
 Чашми уммеди ҳама аз ҳар тараф.

Тақягоҳи халқи олам СССР
 Хайрхоҳи насли одам СССР

Фитнаи иғвогаронро бе ибo
 Фош месозем мо дар ҳар кучо.
 Мон, ки з-ин як бел ифлосӣ чаҳон
 Пок гардад, тинҷ бошад доимо.

Мекунем имзо паи осудагӣ,
 Пок бошад даҳр аз олудагӣ.

Баҳри ҳифзи манзилу маъвои худ,
 Баҳри хушбахтии кӯдакҳои худ,
 Баҳри солим будани модар - Ватан,
 Баҳри имрӯзи худу фардои худ

Мо ба зидди ҷанг имзо мекунем,
 Ҳар як амри сулҳ иҷро мекунем.

БА ФАРЗАНДАМ

Ту, ай фарзанди ман, фарзанди халқӣ,
 Чу дилбанди падар дилбанди халқӣ.
 Бадӣ гар бар руҳат доғе нишонад.
 Натанҳо ман, ҳама лаънат бихонад.
 Аз ин рӯ, бош фарзанди накӯкор,
 Зи кори нек раҳматро сазовор.
 Чу фарзанди ҷунин як хонадонӣ,
 Ки дорад обрӯӣ сад ҷаҳоне.
 Ба қадри ин муқаддас хонадон рас,

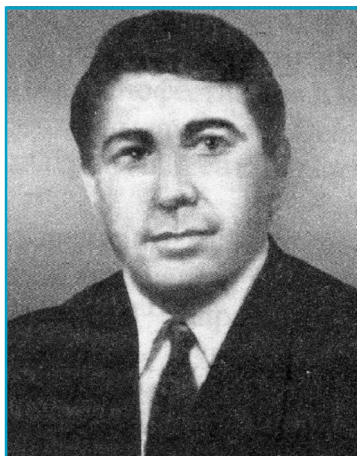
Ба қадри ҳар яке аз аҳли он рас.
 Ба бахти хеш худ ҳастӣ сабабгор,
 Ба бадбахтӣ худат ҳастӣ гунаҳкор.
 Набояд кард он коре, ки бад кард,
 Бадӣ номи касон бад то абад кард.
 Раҳи бадро ҳамеша чоҳ дар пеш,
 Дар охир рафта меяфтӣ, биандеш.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Доир ба ҳаёт ва фаъолияти шоирии Муҳиддин Аминзода чӣ медонед?
2. Аминзода дар кадом мавзӯҳо бештар шеър эҷод кардааст?
3. Ҷазали «Таълими умумии маҷбури»-ро хонед ва мазмунашро нақл кунед.
4. Мунозираи «Хӯша ва деҳқон» ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?
5. Шеъри «Рапорти баҳорӣ»-ро азбар кунед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед.
6. Шеърҳои «Рапорти баҳорӣ» ва «Баҳори нав» ба кадом воқеаи муҳими давр бахшида шудааст?
7. Дар маснавии «Мо ҷанг намехоҷем» шоир вазифаи муқаддаси одамиро дар чӣ медонад?
8. Шеъри «Имзо мекунем»-и Аминзода дар кадом навъи адабӣ эҷод шудааст?
9. Шоир дар шеъри «Ба фарзандам» ўро ба кадом хислатҳои писандидаи одамай даъват мекунад?

ФАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ

*Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,
Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард.*

Фазлиддин Муҳаммадиев 15 июни соли 1928 дар шаҳри Самарқанд, дар оилаи саҳхоф (чилдсоз) ба дунё омадааст.

Баъди хатми мактаби миёна ходими адабии рӯзномаи «Тоҷикистони сурх» буд. Соли 1951 мактаби марказии комсомоли назди Кумитаи марказии комсомолро дар шаҳри Маскав хатм намуд ва ба кори рӯзноманигорӣ машғул шуд. Ҷонишини муҳаррири рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» («Комсомоли Тоҷикистон»), муҳаррири «Газетаи муаллимон», мудирӣ шӯъбаи рӯзномаи «Тоҷикистони Советӣ», котиби масъули маҷаллаи «Занони Тоҷикистон», мудирӣ шӯъбаи наср ва котиби масъули маҷаллаи «Шарқи сурх» («Садои Шарқ») буд.

Соли 1962 курсҳои олии адабиро дар назди Институти адабии ба номи М. Горкий дар шаҳри Маскав хатм намуда, дар идораи маҷаллаи «Хорпуштак», киностудияи «Тоҷикфилм» ва нашриёти «Ирфон» кор кардааст. Баъдтар вази-фаҳои мудирӣ нашрияи Сарредаксияи Энциклопедияи Советии Тоҷик, сармуҳаррири Кумитаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба Кинематографияро ба ўҳда дошт.

Аз июни 1978 котиби Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон интихоб шуда кор кардааст.

Очерку ҳикояҳои аввалини Ф. Муҳаммадиев дар нимаи дуюми солҳои 50-ум дар матбуот пайдо шуданд. Масалан: «Раиси нав» (1955), «Муҳочирон» (1956), «Фаттоҳ ва Музаффар» (1958) ва ғайраҳо.

Соли 1958 маҷмӯаи очерку ҳикояҳои ӯ, соли 1960 повести «Таркише, ки ба вуқӯъ наомад», соли 1963 «Одамони кӯҳна», соли 1964 «Бибӣ - Зайнаб», соли 1969 маҷмӯаи ҳикояҳо таҳти унвони «Сози мунаввар» аз чоп баромадаанд.

Соли 1974 романи «Палатаи кунҷакӣ» ба таъб расид. Қариб ҳамаи асарҳои ӯ ба забони русӣ тарҷума шудаанд.

Асарҳои Ф. Муҳаммадиев ба забонҳои ўзбекӣ, латишӣ, арманӣ, эстонӣ, қазоқӣ, туркманӣ, қирғизӣ, украинӣ, белорусӣ, немисӣ, полякӣ, арабӣ, венгерӣ, чехӣ ва булғорӣ низ тарҷума шудаанд.

Аз рӯи сценарияҳои Ф. Муҳаммадиев киностудияи «Тоҷикфилм» филми бадеии кӯтоҳметражӣ «Задухӯрд» (1973); филми мустанади «Субҳи кишвари ман» (1974), филми бадеии «Вохӯрӣ дар дараи марг» (1980) ва ғайраро ба навор гирифт. Филми бадеии «Вохӯрӣ дар дараи марг» дар кинофестивали XIII сазовори мукофот ва дар кинофестивали мамлакатҳои Осиё, Африка ва Америкаи Лотинӣ, ки дар шаҳри Тошкент гузашт, сазовори диплом гардид.

Фазлиддин Муҳаммадиев дар соҳаи тарҷумаи бадеӣ меҳнати самаранокӯ сермаҳсул ба ҳарч додааст. Тарҷумаҳои тоҷикии романҳои Андре Стил «Зарбаи аввал», М. Садовяну «Қазираи гулҳо», повестҳои Чингиз Айтматов «Қамила», «Алвидоъ, Гулсарӣ», М. Левин «Ҳаяҷони саввум», А. Қаҳҳор «Модаркалони меҳрубони ман», «Овоз аз тобут», В. Губарев «Мӯъҷизакори бузург» ва ҳикояҳои алоҳидаи Чехов, Драйзер ва нависандагони пешқадами адабиёти хориҷӣ ба қалами Фазлиддин Муҳаммадиев мутааллиқанд.

Фазлиддин Муҳаммадиев бо унвони ифтихории Корманди Шоистаи маданияти Тоҷикистон ва Ҷоизаи ҷумҳуриявӣ ба номи Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ мушарраф гардидааст.

Ӯ 15-уми июни соли 1986 фавтидааст.

ПОРЧАҲО АЗ ҚИССАИ «ОДАМОНИ КӮҲНА»

Ҳавлии Зиё-амакро, ки мо он ҷо иҷора ништаем, ҳамсарам Ойшахон ёфта буд. Худам ҳам ду-се рӯз кофтуков карда, чанд ҷои бобро тақи чашм карда будам, лекин хонаҳои ман ёфта ба таъби' завҷаи мӯхтарам нафорид.

- Ҳавлии Зиё-амак боғ дорад, гулзораш ҳаст, аз шафаташ оби софи чашма мегузарад, ки барои ҷомашӯӣ баҳо надорад, - мегуфт Ойшахон гапи худро гузаронидани шуда ва ногоҳ вачоҳаташ тағйир ёфта, аз оромона баён кардани далелҳо ба таънаю маломат гузашта рафт: - Шумо марди кӯча, аз кучо медонед, ки ҷомашӯӣ чисту азоби он ҷи гуна мешавад?

Ба ин таъна ман, албатта, метавонистам ҷавоб бидиҳам. Метавонистам ба ёди ёри фаромӯшхотир расонам, ки мо порсол дар яке аз маҳаллаҳои қаноти Душанбе истиқомат мекардем ва ман аксари рӯзҳои истироҳат бо кашшак аз ним фарсах роҳ об мекашондам, вале Ойшахон ва модарам, гӯё дар пеши ҷумаки водопровод ништа бошанд, обро шаршар ба тағораҳо ва аз тағораҳо ба ҷӯи партов рехта набуд мекарданд.

Ман забон хоидаму ҷавоб надодам.

- О монед, ки бачаи бечора ҳам се-чор рӯз аз ҳавои тоза нафас гирад, - гуфт ҳамчунон далелҳои нав оварда Ойшахон. - Наход саломатии фарзанди худатонро нахоҳед? Гап намезанед-ку!.. Гап занед...

- Гапи шумо маъкул, азизакам. Хонаҳои ман ёфтагӣ ҳама нобоб буданд. Ҳавлии Зиё-амак ҷаннат асту бас, - гуфтам ман ва бо ҳамин ҷонамро аз мунозираи беохир муфт раҳо кардам.

Илоҷи дигар набуд. Агар мегуфтам, ки аз ҳавлии Зиё-амак то ҷои кори ман, яъне то мактаб се ҷаҳрим роҳ аст ва дар ин роҳи нав ҳанӯз на автобус мегардад, на ягон нақлиёти дигар, илова ба ин худи Ойшахон ҳам то доруҳонааш, ки он ҷо қор мекунад, бояд камаш ним соат пиёда роҳ тай кунад,

гайр аз ҳамаи ин роҳи яслии писарчаамон чап мешавад - агар ин чизхоро мегуфтаам ҳам, аздусар суде намекард. Чунки завҷаи якраҳаи ман ё дар бораи аҳамияти пиёдагардӣ, чунон ки мегӯянд, лексияи пурмазмуне мехонд, ё худ: «Давча нашуда ғулунг шудаед магар, ки аз пиёда шудан метарсед?» гуфта як панди дурударози кинояомез хонда, боз ҳам сухани худро мегузaronид.

Чӣ мегӯед, ки дар оилаи мо риояи майлу хоҳиши якдигар ё ба иборайи дигар гӯем, демократияи оилавӣ ном чиз баъди хонадор шуданамон фақат як-ду моҳ вучуд дошту бас. Рафта-рафта инони ихтиёри рӯзгор, ҳатто ихтиёри соатҳои истироҳатӣ ва баъзе масъалаҳои касбу кори ман ба дасти завҷаи мӯҳтарамам гузашт, чунон нарм ва номаълумакак гузашт, ки худам нафаҳмида мондам.

Эҳтимол, шумо дар дилатон гӯед, ки «худат ҳатӯл будай, сазои сарат, акнун манол ва чанги хонаатро ба кӯча мабарор». Агар ҳамин тавр фикр кунед, пас шумо хушбахтед, зеро маълум мешавад, ки занатон Ойшахони ман барин якраҳаи қайсар набудааст ва шумо, инсони саодатманд, ҳар рӯзи Худо маҷбур намешудаед, ки дилатонро хун ва майнаатонро об карда, сафед будани шир ё мисол гирем, дар шохи дарахт рӯидани себро исбот карда нишинед.

Ростӣ гап дар сари мунозираҳои ману ҳамсари ман ҳам нест. Ҳар зоғеро як доғе, гуфтаанд. Оилае, ки аз ягон ҷиҳат норасоие, ақаллан ягон носазоии майдаеки надошта бошад, ба ҳаёлам, дар олам нест. Сабаби ҳикоят сар кардани ман ин, ки баъди кӯчида омадан ба ин ҷо дере нагузашта ман аз касбу корам, аз хату саводи понздаҳ сол хонда баровардам ва ниҳоят аз тақдире, ки иҷоранишинам кардааст, тамом безор шудам.

Дар ҷои нав фақат як шаби аввал тинҷ гузашт. Лашулуши рӯзгорро дар ду хонаи иҷорагирифтаамон ҷо ба ҷо кардем ва азбаски аз бардорумони кӯч устухонҳои баданам сӯзиш мекард, як бурда нону як пиёла ҷои ширин хӯрда дарҳол ба хоб рафтам.

- Хӯчаин, хезед, хезед, чонакам, рӯз чоштгоҳ шуд, - гуфта Ойшахон мӯйсарамро тит ва гарданамро қитиқ карда, маҷбурӣ бедорам сохт.

Ҳо, завҷаи меҳрубон маро ҳамеша бо номҳои рангоранги аҷоиб хитоб мекунад. «Хӯчаин», «соҳиб», «муаллим» аз қабиле он номҳост. Гоҳо, агар табъам хиратар бошад, ин гуна мурочиат ба ман кинояи нешдор барин мерасад. Аммо аксаран «майлаш, вай хурсанд бошад, мешавад», - мегӯям мемонам, яъне аз тахти дил қаҳрам намеояд. -Соҳибони ҳавлӣ моро ба ношто чег заданд.

Наравем, айб мешавад. Зуд бошед, дастурӯй шуста, либос пӯшед, - гуфт боз Ойшахон.

Ночор аз ҷои хобам бархостам.

Агар касе шуморо ба ношто таклиф кунад, шумо бояд хобатонро ҳаром карда ё аз баҳри қору бори худатон баромада, ҳатман ба он ҷо биравед. Дар акси ҳол айб мешудааст, гунаҳгор мешудаед ва мардум дар кӯча шуморо «ҳо ана фалонӣ» гӯён бо ангушт нишон дода масҳара мекардаанд.

Дидед муҳокимаронии Ойшахони маро?

Агар ман «ҷаро айб мешудааст, магар айбу гуноҳ барин чизҳо меъёре надоранд, ки баҳудаву беҳуда ба домани кас часпидан мегирифтаанд?» - гуфта аз завҷаи мӯхтарамии худ мепурсидам, чандон қори аҳлона намешуд. Чунки аздусар ба ӯ суханамро маъқул қунонида наметавонистам, фақат вақт беҳуда мегузашту бас.

Соҳибони ҳавлӣ - як зан ва ду марди солхӯрда дар рӯи тахтакати васеи, ки зерини толори баланди ангур сохта буданд, дар сари дастархон менишастанд. Синни калонтари онҳо ба ҳаштод расида ва ду нафари дигар тақрибан дар байни шаст ва ҳафтод буд. Чун салом дода ба ҷои таклифкардашон нишастам, ҳамсарам ба ман нигоҳ карда ба шиносо қардани мо шурӯъ намуд. Ӯ ин қорро тавре мекард, ки одатан ҷавонон дар кӯча ва боғҳо, дар клуб ва театрҳо мекунанд.

- Соҳибони хонаҳои мо нишаста - ана ин кас, Зиё-бобом, - гуфт Ойша ва ба сӯй мӯйсафеде, ки аз ҳама калонсолтар

менаумуд, ишора кард. - Аҳрор-амакам ва Иқбол - холаам, ана дар ин хонаҳо истиқомат мекунанд, суҳанаширо давом кунонид Ойшахон ва аввал ба сӯи мард ва зани аз Зиё-бобо ҷавонтаре, ки паҳлӯи ҳамдигар менишастанд, бо табассум назаре андохт, сипас қатори хонаҳоеро, ки аз паҳлӯи дари ҳавлӣ то ба девори ҳамсоя тӯл мекашид, бо даст нишон дод.

... Заррина ҳамон духтараке, ки дина ба кӯҷфарории мо кӯмак мекард, набераи Аҳрор-амакам ва Иқбол - холаам аст. Вай саҳар хеста ба хонаи пионерон рафт, - гуфта нутқи муфассали худро ба анҷом расонид ҳамсари ҳамадонам.

- Бисёр нағз, бисёр нағз! - хитоб кардам ман баъди он ки гулӯи аз ҳаё ва ҳаяҷон хушкшудаамро бо зӯрӣ сурфақунон тар кардам. Дар дилам: «аз афти қор, боз ягон чиз гуфтан лозим будагист!» гӯён илова кардам:

Ман... э-э... яъне мо бисёр хурсанд, ки ба ин ҷо кӯчида омадем, яъне бо шумоён ҳамсоя шудем.

Зор монад ҳамин «яъне»-гӯии ман! Як рафиқи ҳамкасбам дар миёни чашму абрӯ «яъне» мегуфт, ўро масҳара карда мегаштам, аз такрор кардан ба худам одат шуда мондааст. Беҳуда намегуфтаанд-, ки айб макун ба хешат, Давида биёд ба пешат.

- Албатта, - ба ман ҷавоб гардонида гуфт Аҳрор-амак, - шумо хурсанд шавед, мо ҳам хурсанд. Мо ба ҳар ҳол одамони кӯҳна ҳастем, лекин ҳаракат мекунем, ки дар ин ҷо шумо, ҷавонҳо ҳам зиқ намешавед...

- Не, чаро! Чаро зиқ мешудаем?! - гуфтам ман. - Барои мо сӯхбати одамони умрдидаи соҳибтадбир бисёр қимат аст.

Ба ҳамин тариқа, чанд ҷумлаи лутфомез радду бадал шуд. Ман аз лаълии пур аз ангури ҷавз, ки яқин ба тозагӣ аз ток канда буданд, як шингил ҷудо карда гирифта, бо нони сермағзу мулоими хонагӣ ба хурдан сар кардам.

Дар муқобилам Зиё-бобо менишаст. Вай ришу мӯйлаби тунуки сап-сафед дошт ва чехраи сиёҳгунаш дар ихотаи ин ришу фаши сафед, тӯпии арақчини сафед ва яктаҳи суф аз будаш зиёдтар сиёҳгун менамуд. Аксари дандонҳояш рех-

та, лунҷҳояш фурӯ ништа буданд. Лекин гӯшҳои бобо намуди аҷоиб доштанд. Онҳо дар асл ҳам паҳни калон буданд ва бар замми ин, гӯё вазифаи худро ҳатман аъло адо кардани бошанд, ба пеш моил шуда, чунон ки аппаратҳои овоздораки аэродромҳо мекарданд, рост ба тарафи овоз нигаронида шуда буданд.

Аҳрор-амак баръакс марди пуррапайкари баландқомат ва сафедчеҳраи хушандоме буд: чашму абрӯю гӯшу бинию лабу даҳони муносибе дошт. Ришу мӯйлаби кӯтоҳ қайчи-кардашудааш ба худаш бисёр мезебид ва қиёфаашро то андозае ба қиёфаи олимони ҷаҳондидаи пуртамкин монанд мекард. Дар дидани аввал, яъне дина бегоҳӣ, аз ҷӣ сабабе бошад, гумон кардам, ки вай одами ҳавобаланд аст ва ба ҳар касу ҳар чиз бо назари ҳаҷвомез менигарад. Оре, дар чеҳрааш як табассуми писхандомезе сайр мекард. Гӯё ме-гуфт, ки «ку, бубинем, ҷӣ махлуқед шумо, аз дастатон ҷӣ кор меояд?...». Аммо хушбахтона, имрӯз дигар хел менамуд. Ба мо нарм, ҳалимона ва бо меҳрубонӣ муомила мекард.

Иқбол-хола бошад, байни ошхонаву тахтакат моқувор рафту омад мекард. Ибораи одами пир ё пиразан ба вай намечаспид. Дар чашмонаш ҳанӯз шӯълаи ҳаёт барқ мезад, дар хунаш зоҳиран ғайрати ҷавонона мечӯшид. Ў низ мисли шавҳараш бардам қадам мемонду бо овози буррои боқувват гап мезад. Ҳангоми хандидан ё табассуми кушод карданаш, чунон ки дар паси абрҳои тираи тирамоҳ гоҳо порчаи осмони софи нилгун падидор мешаваду ба дили кас лаҳзае ҳам бошад, фараҳе, нашъае мебахшад, ҳамин тавр дар ду бари рухсораш аз тақи тӯри очингҳои реза осори хусни зиёдатӣ аён мегардад ва баъди лаҳзае ҳамчунон тез нопадид мешуд.

Иқбол-хола ба косаҳо ширчой кашида овард. Дар рӯи косаҳо равғани маска об шуда, порча-порча лапида ялаққос мезад.

Инони сӯҳбат кайҳо боз дар дасти ҳамсари ман буд. Вай гӯё ки соҳибони ҳавлиро камаш аз айёми кӯдакиашон мешинохта бошад, «Иқбол-холаам бист сол дар артели дӯзан-

даҳо кор кардаанд», «Аҳрор-амакам аслан аз Исфара мешаванд», «Зиё-бобом фалону фалон корҳоро кардаанд» - гуфта ба ман таърифи онҳоро мекард. Дар чанд дақиқа тарҷумаи ҳоли мӯйсафедонро гуфта дод. Ханӯз ақаллан як чойник чой тамом нашуда, ман фаҳмидам, ки Зиё-бобо ва Аҳрор-амаку занаш дар асл робитаи хешутаборӣ надоштаанд. Зиё-бобо аз ўзбекҳои Фарғона будаанд. Занашон, вақте ки ханӯз дар яке аз колхозҳои Фарҳор кор мекардаанд, вафот карда будааст. Падарашон баъди ҷанг дар ҳамин ҳавлӣ чашм аз олам пӯшидааст. Як писар доштаанд, ки соли ҳашт моҳ дар кӯҳу дараҳо гашта кони маъдан мекофтааст, яъне геолог будааст.

Аҳрор-амаку Иқбол-хола ҳам як писар доштаанд, ки дар ҷанг ҳалок шудааст. Дар давоми ҷаҳор соли ҷанг чандин маротиба дар табобатхонаҳои фронт аз дами марг ҳалос шуда, ҳатто тирамоҳи соли 1944 орден, ҳам таътили якмоҳа мукофот гирифта, се ҳафтaro дар пеши падару модар ва зани ҷавонаш гузаронидааст. Аммо боз ба армия баргашта, баъди ду рӯзи расман тамом шудани ҷанг - ин мусибатро бинед, ки баъди расман тамом шудани ҷанг! - аз дасти як номарди манҳус, як фашисти дар кадом гӯр пинҳоншуда ҳалок гардидааст. Келинашон баъди ин фочиа касал шуда, ба дарди сил гирифтोर шуда, кӯдаки ширмакро ятим монда, аз дунё рафтааст. Заррина, ҳамон духтараки шонздаҳсолае, ки ифодаи чехра ва чашмонаш калонвор андешманд менамуд, ягона нишонае будааст аз он ду фарзанди дилбанд.

Дар ибтидои нақли андаке бемавриди Ойшаи ман Иқбол-хола даст аз ширчою нон кашида, муддате бо сари ҳам нишаст, баъд аз кат ҳамчунон бо сари ҳам фаромада, оби чашмонашро бо нӯки қарсаш пок карда, ба сари оташдон рафт.

Аҳрор-амак низ даст аз хӯрок кашида, ба кадом як гӯшаи дастурхони яла чашм дӯхта нишаст. Хомӯшии гароне ба миён омада, чанд дақиқа тӯл кашид. Ман ба ҳамсарам таънаомез нигоҳ кардам, вале ӯ низ нигоҳи маънидоре карда, фаҳмонид, ки ҳеч кори бечо накардааст; баръакс, маҳз ҳамин тавр карданаш лозим буд.

Ниҳоят Аҳрор-амак як-ду бор сурфа карда, косаро ба даст гирифт ва ширчойи боқимондаро бо як дам кашидан фурӯ бурда, ба ман мурочиаткунон гуфт:

- Келин ба мо гуфтанд, ки ба газетаҳо мақола навишта меистодаед. Ин бисёр кори сара, писарам, муаллим, «Юсуф Сафо» гуфта имзо мекунад - а? Ҳа, бале, ман ҳам дар газетаи шаҳрамон чизҳои шуморо хондам. Боре кадом киночиро таъриф карда будед, дар ёдам ҳаст, офарин, писарам, муаллим.

Ман аз ин таъриф боз арӯси дирӯза барин сурх шуда рафтам. Ҳатто дилам саҳт ба тапидан даромад.

Баъзан ҳамту... агар вақти зиёдатӣ бошад, - гуфтам нимгурма карда, - ягон чизи навиштанбоб рост омада монад, яъне аз бекорӣ кадуқорӣ гуфтагӣ барин...

Хоксорӣ, албатта, чизи нағз, писарам, муаллим. Аммо ба мақола нависӣ кас чиддӣ машғул шавад, меарзад. Бисёр кори хайр. Меҳнаткаши бовичдонро таъриф карда, осонаш гирем, рӯҳашро бардоштан ё ягон каллафаҳми лаванд, ё ин ки фиребгари фукаш дар осмонро, осонаша гирем, ба рӯи об баровардан кори олиҷаноб аст, албатта. Ба ин кори нек чӣ мерасад? Чӣ гуфтед, тағо? - Аҳрор-амак ба Зиё-бобо рӯй овард.

Аммо муйсафед, бо вучуди он ки як гӯши худро карнайчавор қатъ карда, ба сӯи гӯянда нигаронида буд, маънои суҳанони ўро аниқ нафаҳмида будааст.

- Худо умрашро диҳад, қиянатон ҳам аз кӯҳ ки фаромад, зимистони дароз ба газит, сонӣ ба вай... холо номаш чӣ буд... вай... китоб барин ҳаст-ку?

Журнал, - лукма партофт ҳамсари ҳозирчавобам.

- ... Ҳа, ба ҷурнолҳо урусӣ карда калон-калон хатҳо менависад, - гуфта ниҳоят суҳанаширо ба як азоб тамом кард, Зиё-бобо.

Писарчаи мо аз хоб бедор шуда, гиря кард. Модараш ба сӯи хона давид. Вай ки набуд, муддате сукут ба миён омад. Ман акнун имконият ёфтам, ки бафурсат ба муоинаи ҳавлӣ машғул шавам.

Ростӣ ҳам дар ин чо баҳри дили кас кушода мешуд.

Дар пеши хонаву айвонҳо ҳавзаҳои озодаю мавзунӣ тоқ кад барафрохтаанд. Гарчи қисми зиёди рӯи ҳавлӣ ва боғча бо полизи сабзавот банд буд, ба назар чунон мерасид, ки сар то сари ҳавлӣ аз гулбуттаҳоаст. Гулҳои серҳосилтарини садбарг, бедгул, гулҳои яксолаи рангоранг, хусусан оташгул ва тоҷи хурӯс дар ҳамин фасли охири тобистон ҳам анбуҳ-анбуҳ шукуфта, ба дидағони кас манзараи дилфиребро чилвағар месохтанд.

Дар ҳавзаҳои ангур аксари сарҳои ширабаства аз ҳучуми занбӯру гунчишкон бо ҳалтачаҳои ҳарранга муҳофизат карда шуда буданд. Дар ҳар чо-ҳар чоӣ ҳавзаҳо, дар шохпули айвонҳо тӯрҳои бедона ва қафаси кабкҳо овезон буд. Парандаҳо ҳоло нағмасароӣ намекарданд, фақат гоҳ-гоҳ ба девори қафасҳо минқор зада ё аз дилтангӣ ҷастухезкунон тапар-тупур садо мебароварданд ва зиндончаҳои худро алвонҷ медоданд.

«Дар воқеъ, чунон ки худашон мегӯянд, одамони кӯҳнадия, аз дилгузаронидам ман. - Мурғони бегуноҳро дар қафас дошта, аз нағмаи ҷонварони маҳбус лаззат ҳам мебаранд».

Ношто тамош шуд. Аҳрор-амак ба кори худ - ба пункти пахта рафт.

- Зафарҷонро зудтар ба яслиаш бурда монед, мураббияаш боз бевақт оварданд, гуфта ба сари ман гур-гур накунад. Тез бошед, азизам, зудтар ҷунбед! - гуфта Ойшагон ҳам фармоиш дода, ҳам навозиш карда ба доруҳонааш рафт.

Зиё-бобо каланди майдаяки ялаққосиро, ки аз кор фармудан дамаш суда шуда, шакли моҳи нопурраро гирифта буд, бардошта ба полизи картошка даромад.

Иқбол-хола ба рӯи кат ду-се кӯрпачаро болои ҳам партофта, айнаки камонакҳояш ресмониро ба нӯги биниаш савор карда, ба чокдӯзӣ машғул шуд.

- Дар пеш як маросим дорем, муаллим, - гуфт Иқбол-хола ба кораш аз дур нигоҳ карданамро пай бурда, - абраи курпачаҳоро нав карда монам мегӯям.

«Ин мӯйсафедон чӣ маросим дошта бошанд? Фарзанде надоранд, ки синнаш ба тӯю сур муносиб бошад. Заррина ханӯз бача аст...» гуфта худ ба худ хаёл мекардам, ки фармоишоти завҷаи мӯхтарама ба хотир расиду Зафарҷонро бардошта, ба яслии ӯ шитобидам.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Ойшахон ҳавлии Зиё-амакро чӣ тавр тавсиф намуд?
2. Чаро шавҳари Ойшахон ҳавлии Зиё-амакро ҷаннат гуфт?
3. Шавҳари Ойшахон аз кадом хислатҳои завҷааш шикоят кардааст?
4. «Демократияи оилавӣ риоя намешавад» гуфтани шавҳари Ойшахонро чӣ тавр мефаҳмед?
5. Ойшахон шавҳарашро бо кадом номҳо хитоб мекард?
6. Ойшахон дар сари дастархон соҳибхонаҳоро чӣ тавр бо шавҳараш шинос намуд?
7. Аз ин рафтори Ойшахон чӣ хулоса баровардан мумкин аст?
8. Кадом хислати ӯ дар ин лаҳза ошкор гардид?
9. Аз матн тавсифи симои Аҳрор-амакро ёбед.

...Аз ясли баргашта, ҳамроҳи Зиё-бобо тахтул кардем. Мо дар болои кат рӯ ба рӯи якдигар, гап назада, ҳар кадоме бо хаёли худ банд, даҳон мечунбонидем. Ман худ ба худ тааччубкунон мегуфтам, ки ба шарофати ҳамсарам хислатҳои нав пайдо карда истодаам, ки дар айёми мучаррадиам набуд. Масалан, бо одамоне, ки дирӯз шинос набудам, акнун зуд ошно шуда, унс мегирам. Як ҳафта қабл аз ин Зиё-бобо кучо буду ман дар кучо. Акнун гӯё ба амаки худ дар сари як дарстархон нишаста, тахтул мекунам. Иқбол-хола ба мо чой дам карда медиҳад...

Бобо даст пок кардани маро дида, аз бағалаш коғазеро бароварда дод, ки хонам.

Ин ариза буд. Лекин чӣ хел ариза, ба кӣ ва дар бораи чӣ гуфта пурсед! Агар аз ин пеш касе ба ман мегуфт, ки пири хаштодсолаи гӯшвазине чунин як ариза менависонад, ба

ҳеч вачҳ бовар намекардам. Аммо ариза ҳоло дар дастам ва он аз номи нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудаш 1882. «Ба Комитаи Марказии партия. Ба Маскав.» - навишта шуда буд. Ана матни он:

«...Ариза. Аз Шумо илтимос мекунам, ки аризаи мана гӯш кунетон. Ман ба ҳукуматамон то дастам омадана хизмат кардам. Акнун пир шудам, хӯш ки бошад, синнам ба таки хаштод рафта дакка зад.

Чӣ мешуд, ки арақфурӯшия манъ кунед. Радиё ҳар рӯз зиёни арақ гуфта медиҳад. Лекин магазинҳо аз арақ ва вино пур. Ба шишаҳои хушрӯи арақ равған, ҳар хел дорувор андохта фурӯшанд, намешавад? Бо ҷои ин бучка-бучка пева мефурӯшанд, ба ғайр аз ин регистрану ошхонаҳо ҳам бисёр арақ мефурӯшанд.

Аз каллаи азон то хуфтан дар ҳама ҷо савдои шароб дар авҷ. Одамҳо маст шуда, якдигарро хафа мекунанд. Ҳар хел касофатҳо мешавад. Мошинаҳо бачаҳоя зер мекунанд. Дар шаҳрчаи мо ҳам, дар Душанбе ҳам, дар Регар ҳам, хӯш ки бошад, дар Фарғона ҳам аҳвол ҳамин.

Ба Шумоҳо, калонҳои мамлакат ин, албатта, маълум. Илтимоси ман ҳамин, ки шаробфурӯшия манъ кунед, кадаган кунед, ки ному нишонаш намонад.

Дӯсти ман устои ғарамсози заводи пахта Аҳрор Чаббор ба ман пригроми нави партиро аз газит хонда дод. Бисёр речаи нағз кашидед. Навиштагӣ суханҳоятон ҳама мешавад, Худо хоҳад, гуфтаҳои Ленин шуд. Акнун инаш ҳам мешавад. Хӯш ки бошад, ба шумоҳо дуо рафтагӣ, халқпарвар, ки ҳастед, речахотон иҷро мешавад. Худи ҳозир карда истодагӣ корхотон ҳам, хӯш ки бошад, ҳамин қадар арзонӣ-амонӣ ҳам, вай ба осмон баромадагӣ йигитча ҳам-ҳамаш пештар ақаллан дар маталҳо набуд. Одамҳоя боз нағзтар тарбия карданӣ бошад, корамо боз пешрав шавад гӯед, ҳама додар-бародар барин аз як гиребон сар бароранд гӯед, арақа манъ кунетон.

Илоҳо, барака ёбетон, гуфта бо илтимос: нависандаи ариза нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудаш 1882".

Дар паси қоғаз ба тарзи илова навишта шуда буд:

«Агар хоҳиши мӯйсафедҳоя ба инобат гиретон, ба муродатон мерасетон. Ҳамаи мӯйсафедҳо дуогӯтон гуфта ариза-навис: нафақагир Зиёдулло Қаршибой.

Ба ҳамаатон бисёр салом»

Аризаро мехондаму ханда нафастангам мекард. Ниҳоят, тоқат карда натавониста, баланд хандидам. Мӯйсафед ҳам аввал ба ман нигоҳ карда, лабҳанде кард, баъд дар вачоҳаташ аломати ранчиш пайдо шуд. Сипас гӯшашро ба пеш катъ карда ва ба шунидани фикри ман омода шуда пурсид:

- Механдед, уғлум, аз афти кор, маъкул нашуд аризаи ман?

- Не, бобо, ариза маъкул-куя, лекин дар ин ҷо як гапи дигар ҳаст.

«Як гап ҳаст» гуфтаму лекин чӣ навъ ба мӯйсафед фаҳмондани он гапро намедонистам. Зиё-бобо ҳамчунин даст ба гӯши худ чашм ба рӯи ман мунтазир менишаст.

Ниҳоят, ҳар чӣ бодо бод гӯён ба арзи ақидаи худ сар кардам. Гуфтам, ки давлати мо зотан тарафдори майфурӯшӣ ва талабгори фоидаи он нест. Вай ҳар дақиқа омода аст, ки аз баҳри ин савдо ва фоидаи он гузашт кунад, ба нафъи саломатии фуқарояш, ба хотири тинҷӣ, осоишӣ ва саодати миллион оилаҳои мамлакатамон гузашт кунад. Аммо чӣ илоҷ, ки шаробнӯшӣ, мисли дигар одатҳои бади кӯҳна, одати ҷонсахтест ва онро ба як амр, бо як имои бурут аз байн бардошта намешавад.

Агар барои тамокукашон фабрикаҳои давлатӣ хел-хел папиросу сигарҳо набароранд, худи мардум ёфта, папирос сохта кашидан мегиранд. Агар арақфурӯширо манъ кунанд, низ ҳамин гуна манзара ба миён меояд. Мардум шароби дастӣ кашидан мегиранд. Он гоҳ ҳаннотӣ, савдогарӣ, ҳар гуна касалиҳо ва касофатҳо аз шароби нопоки дастӣ зиёд шуда мераванд...

Хулоса, ҳар чизе дар ин бора медонистам, ба ҳамин тариқа ва услуб ба Зиё-бобо гуфтам. Вале ҳар қадар зиёдтар сухан кунам, аломати норозигӣ дар чеҳраи ӯ ҳамон қадар зоҳир мегардид.

Баробари лаб фурӯ бастанӣ ман бобо гуфт:

- Шумо, уғлум, мақсади маро фаҳмидед. Ин аризаро як каси андак чаласаводтар навишта дод. Дидед, ҳар чӣ гӯям, нарезонда-начаконда ба қоғаз кӯчонидааст. «Хӯш ки бошад» навиштааст, «дуо мекунем» навиштааст. Оё ба Маскав ҳамин хел корҳои нодаркори мӯйсафедонаро навишта фиристондан мумкин? Айб аст. Ман, уғлум, аз шумо илтимос карданӣ будам, ки ҳамин ариза аз нав навишта диҳед. Гапҳои бамаънӣ катӣ, хушрӯй, маданӣ карда, хӯш ки бошад, маъния ба буғумаш афгонда навишта диҳед, гуфтани будам.

Пас, ҳамаи он ваъзе, ки ман барояш чигар хун карда хондам, беҳуда рафтааст. Мӯйсафед аз қасди худ даст кашиданӣ нест. Аризаашро аз нав навишта медиҳаму аз ӯ халос меҳӯрам. Охир ҳамин тавр ҳам кардам. Лекин дар нусхаи нав аз номи бобо илова кардам, ки бидуни аризаи мазкур ҳам ман (яъне нафақагир Зиёдулло Қаршибой, соли таваллудам 1882) медонам, ки шумо (яъне ходимони КМ партия) дар ин хусус пайваста фикр мекунед ва тадбирҳои меандешед. Пас аризаро фақат бо мақсаде нависондам, ки бигузур вай чун илтимоси пире дар ягон ҷои идораатон бошад ва аз хоҳиши кӯҳансолон доимо хотиррасон кунад. Бигузур, ки соати вопасини шаробфурӯшию мастию аластӣ барин одати бадро ақаллан андаке бошад ҳам, боиси наздик овардан шавад.

Бо аризаи Зиё-бобо банд шуда, ба шӯъбаи маориф, ки дар он ҷо маро ба ҳайати кадом як комиссияе дохил карданӣ буданд, таъхир карда рафтам. Вале бояд иқрор шуд, шунидани миннатдорихои фаровон ва дуогуиҳои Зиё-бобо ба ҳар ҳол бароям гуворо буд.

Ҷои гап нест, ки ҳоҷати касеро баровардан, ё чунон ки Зиё-бобо мегӯяд, кори савоб кардан ба одам ҳисси қаноатмандӣ мебахшад. Лекин дар урфият шакарро камтар ши-

рин мегӯянд. Кори савоб ҳам ба меъёраш бошад, хуб мешудааст. Ҳоло аз давоми ҳикоятам хоҳед дид, ки ман чаро ин тавр мегӯям.

Мактуби оид ба савдои сайёри карасин дар газета чоп шуд. Ҳамон рӯз Аҳрор-амак аз кораш барвақттар баргашта рост ба сӯи хонаи мо омад ва гарму чӯшон аҳволпурсӣ карда гуфт:

- Писарам, агар нимсоатак вақт дошта бошед, ҳамроҳи ман як гардиш мекардед. Ҷон писар, ҷон муаллим!

Агар як шахси обрӯманд, ки дар кӯчаву бозори шаҳр ба ӯ мардум аз дур дуқат шуда салом медиҳанд ва бо ӯ ҳамсӯҳбатиро барои худ шараф барин як чиз медонанд, агар ҷунин одам аз шумо бо оҳанги илтиҷо илтимос кунад, ҷӣ хел қабул намекунед!

Ҳамроҳ ба гардиш баромадем. Гардиши мо зоҳиран ба саёҳати сайёҳони ҳақиқӣ шабоҳат дошт. Яъне ҳар ду паҳлу ба паҳлу қадам мезадем. Аҳрор-амак ба ман кӯчаҳо, тангкӯчаҳо, ҳавлиҳои атрофро нишон дода, дар бораи таърихи ободии онҳо, доир ба касбу кор ва феълу хӯи бошандагони онҳо нақл мекард.

Рӯз бегоҳ шуда бошад ҳам, офтоби моҳи август хаворо сахт тафсонида буд. Охир ин ҳамон офтобе буд, ки аз тафси он маҳз дар ҳамин рӯзҳо харбузаву ангур шакар мебандад. Кӯраки пахта гӯшт гирифта, ба шукуфтан сар мекунад! Ман ҳар дам арақи сару рӯямро бо рӯймолча пок карда, мабодо Аҳрор-амаки коргар маро дар нозукбадани интеллигентӣ таъна кунад, гӯён баробараш бардам-бардам по мемондам. Ба монанди «ҳай-ҳай аҷаб!» ҳар гуна нидоҳо бароварда нишон додани мешудам, ки ба ин саёҳат бисёр мароқ дорам, аз он басо хӯшам омадааст ва ҳатто хушбахтам.

Мо ба кӯчаи калон баромада, аз тангкӯчаи дарози сарбастае дохил шудем, ки сар то сараш зоҳиран, ба ҳамин қарибӣ асфалт пӯшонида шуда буд. То миёнаи тангкӯча расида, бозистодем. Дарвозаи калони дутабақаи пешгоҳи тангкӯча нимроғ буд. Касе танҳо эзорчаи кӯтоҳе дар тан аз оби во-

допровод бо рӯдаи резинӣ чангу лои мошини сабукраверо мешуст.

- Дар ин ҳавлӣ раиси комбинати ҳунармандӣ истиқомат мекунад, - гуфт Аҳрор-амак ва маро аз оринҷ дошта ба роҳи омадамон ҳидоят карду мақсади худро баён намуд.

Аҳрор-амак маро ба ин ҷо барои нишон додани тангкӯ-чаи асфалтпӯши раиси комбинат оварда бадааст. Ман бояд дар бораи раис, дар бораи аз мансаб ва обрӯяш сӯистифода бурдани ӯ ба газета мақолаи сахте менавиштам. Аҳрор-амак, ки депутати Совети шаҳр аст, бо гӯши худ шунида ва бо чашми худ дидааст, ки чӣ тавр яке аз депутатҳо дар сессия, дар пеши аҳли ҷамъияти шаҳр ҳамин одамро барои айби дигараш, идораҳоро аз хешу табори худ пур карданаш саҳт танқид карда, ба зерӣ обу арақ монанда буд, аммо чӣ шуду чӣ монд, ки дар ҳаққи раиси мағрур касе ҷора надид. Шояд роҳбарони раҳмдил гуфтанд, ки ба аспӣ хуб як камчин ба-сандааст, барои ӯ худи ҳамин танқид ҳам ҷазои кофист. Аммо маълум шуд, ки вай он қадар ҳам «аспӣ хуб» набудааст. Дар шаҳрчаи мо бисёр ҷойҳои ҳастанд, ки онҳоро дар навбати аввал асфалт пӯшонидан лозим буд. Масалан, аз ҳама заруртараш саҳни пункти пахта, ки Аҳрор-амак он ҷо кор мекунад, ё кӯчаи табобатхона, ё худи истгоҳи автобусҳои байнирайонӣ. Ин хел ҷойҳои заруриро номбар кардан гиред, як рӯйхат шуда меравад.

- Акнун аз рӯи инсоф гӯед,- маро аз роҳ боздошта чашмони аз изтиробӣ ботинӣ шӯълапошгаштаашро рост ба рӯям дӯхта бо овози баланд савол дод Аҳрор-амак. - Даҳҳо тонна асфалтро ба як тангкӯчаи нодаркор рехта, осонаша гирем, нобуд кардан чӣ корест? Охир аз он ҷой ғайр аз «Волга»-и раис ва мошини меҳмононаш касе намегузарад-ку! Ин чиноят нест магар? Ҷаро ин тавр мекунанд мардум? Охир вай аъзои партия-ку! Агар ба халқ нафъ расонида натавонад, ақаллан зарар нарасонида, кори худро буд карда ме-гашт, намешуд? О, ин кучоя гапаш, писарам муаллим.

- Амак, парво накунед, боб карда менависам,- гуфтам бо харорате, ки бидуни шубҳа аз таъсири суханони ҳамсӯҳбатам, бештар аз таъсири ҳолати пуризитироби ӯ пайдо шуда буд. Инро гуфтаму зуд пушаймон шудам, ки чаро «боб карда менависам» гуфтам? Ҳоло дар навиштани мақолаҳои масъулиятноки танқидӣ малакае надошта бошам, ин лофи бемаънӣ, ин худситоии зормонда аз кучо пайдо шуд?!

- Ба қадри ҳолам зӯр мезанам, амак, парво накунед, - такрор кардам ваъдаамро бо андаке таҳрири эҳтиёткорона.

- Мебахшед, писарам муаллим, шуморо аз коратон мемононам, - андаке ором шуда гуфт Ахрор-амак. - Лекин худатон мебинед, ки илочи дигар надорам. Агар навиштан аз дасти худам меомад, чӣ хуш буд! Афсус, ба хондан як навъу ба навиштан ғайр аз, осонаша гирем, дуову салом дигараш зурӣ мекунад. Ба касе як илик хат навиштан ҳам гоҳо ба ман малол, росташро гӯям. Илоҷаш бошад, осонаша гирем, даҳ мошин пахтаро ба китфам монда мекашонаму хатнависиरो аз каси дигар илтимос мекунам.

Муддате гап нозада роҳ гаштем. Аслан хонаи раиси комбинат аз ҳавлии Зиё-бобо ду-се ҳавлӣ онсутар воқеъ гашта буд (наздик будани он аз садои доираву думбаки ҳаррӯзаи ҳавлии сермеҳмони раиси саховатманд ҳам маълум буд), лекин роҳаш аз кӯчаи калон будааст. Бинобар ин, саёҳати мо тахмин як соат тӯл кашид.

- Бо худи раис сӯҳбат кардан шарт будааст, албатта, - гуфт Ахрор-амак, вақте ки ба дари ҳавлиамон наздик расидем.

- Агар хоҳед, ман ҳамроҳӣ мекунам.

Ман барои таклифаш ташаккур хонда, кӯмакашро қабул накардам. Дар хонаи мо ду кас - завҷаи мӯҳтарамаи ман ва Зиё-бобо ба сари мизи хатнависию ман ҳам шуда, зӯр зада ариза менавиштанд.

- Бале, ариза! Боз ариза! Боз ба сари аризанависӣ омада мондам! Бовар кунед, дар сари варақ баробари дидани каллимаи «Ариза» дилам шуввӣ карда, баданам чиррос зада рафт. Э, э, зудтар биёед-е, азизакам, муаллимакам, хӯҷаи-

накам, чоонакам, ба кучо ҳаял карда рафтед? Ману бобом ариза менависем гуфта азоби чаҳаннамро кашида нишастем, - гуфт бо навозиши фаровони одатии худ Ойшаҳон ва кушодарӯёна ба пешвозам давида, аз дастам дошта, ба сари миз кашола кард. Як задани оҳангару сад задани сӯзангар! Бобочон, ҳозир дадаи Зафарчон ҳар қадар ариза бошад, то як пиёла чой нӯшидани мову шумо навишта медиҳанд. Ҳамин тавр не, чоонакам?

- Албатта, - албатта! - хитоб кардам ман ҳам табассуми зӯрбазӯракӣ сохта, аммо дар дилам илова кардам: «Нав аз кор омада, нафасамро рост мекунам гуфта будам, ки Аҳрор-амакатон ба саёҳат бурданд ва ба гарданам супориши тозае бор карданд. Акнун шумо бо бобочонатон чой нӯшида, чак-чак карда нишинед, ман аризанависӣ мекунам, балотон ба чонам!»

- Ман аз бегонагон ҳаргиз нанолам,

- Ки бо ман ҳар чӣ кард, он ошно кард.

- Зери лаб замзама кардам ман.

- А, чӣ гуфтед азизам? - пурсид Ойшаҳон бо хавотир. Ҳеч чиз нагуфтаам. «Марҳамати шумо зиёд», - гуфтам. Зиё-бобо мехостааст, ки ба ҳукумати республика ариза навишта, аз комичроияи шаҳри худамон шикоят кунад, ё мулоимтар карда гӯем, гилагузорӣ кунад ва хоҳиш намояд, ки хизматҳои барои ободии колхозҳои ин ҷо ва колхозҳои Фарҳор кардааш, инчунин мӯйсафедӣ ва нафақагир буданашро ба инобат гирифта, амр диҳанд, ки дар як гӯшаи боғчаи ӯ пивахона насозанд. Ҳар чӣ созанд, сохтан гиранд, лекин пивахона, ё ресторан, умуман шаробхона насозанд.

Ба он чизе, ки аз аризаи чаламондаи Ойшаҳон навиштагӣ хонда фаҳмидам, худи Зиё-бобо суҳанони зеринро илова карда:

- Ман, уғлум, даъвои зиёде надорам. Мехоҳам, ки дар манзили падарам чароғи падарамро равшан карда шинам. Дар ҷое, ки раҳматӣ падарам кор мекард, истиқомат ва истирохат мекард, агар мастҳо арақ хӯрда, ар-ар карда мегашта

бошанд, даҳ дасти падарам ҳам аз гӯр берун мемонаду худам ҳам аз дунё норозӣ меравам. Боз дар кучое дар вучудам қатъияте пайдо шуда ва ба Зиё-бобо гуфтам:

- Хайр, ота, биёед, ҳал кардани ҳамин масъаларо ман ба ўҳда мегирам. То имкон ҳаст, ҳаракат мекунам, ки дар кунҷи ҳавлиатон пивахона насозанд. Аммо ба ҳукумат ариза наменавиштем. Ба хаёлам, дар он ҷо бе аризаи мову шумо ҳам кор бисёр будагист.

Аз афти кор, ин дафъа дар оҳанги гуфторам дар воқеъ ҳам қатъият ва ҳам эътимод кофӣ ҳис карда мешудааст, ки Зиё-бобо зуд розӣ шуд. Ҳатто хурсанд шуд, ки ман барои аз сидқи дил дар ин кор кӯшиш кардан ваъда додам.

Инак, мактубе навиштам. Мактуб ба раиси комичрояи шаҳр аз номи худам, яъне муаллими фалон мактаб, фалонӣ фалонизода... Навиштам, ки пирамард ба иморат шудани як гӯшаи боғчааш муқобил нест, лекин ба сохта шудани машруботхона ҳаргиз розӣ нахоҳад шуд. Агар илоҷаш бошад ва агар ин боиси вайрон шудани нақшаи меъмории шаҳр намешуда бошад, барои ягон муассисаи дигаре иморат кунанд.

Мактубро навиштам, хонда додам, ба конверт андохта маҳкам кардам. Акнун мебоист аз пайи иҷрои супориши Аҳрор-амак мешудам.

Дар бораи раиси комбинат чӣ гуна чизе навиштанам ва чӣ тавр навиштанамро намедонистам. Ҳис мекардам, ки машқҳои муҳбирии пешинаам чизе дигар асту ин дигар. Гоҳо дилтанг шуда он рӯзеро, ки ба ин ҷо ба сифати иҷоранишин кӯчида омада будем, лаънат мехондам.

Зарбулмасале мегӯяд: «Мо ба бӯи кабоб омадем, дидем, ки хара доғ мекунам». Маро завҷаи меҳрубонам барои иҷоранишинӣ ба ин ҷо овард, - фикр мекардам ба худам, - яъне барои истиқомат кардан, монанди пештара ба осоиштагӣ ва оромӣ бо қору зиндагонии худ машғул будан. Аммо холо рӯз ба рӯз равшантар мебинам, ки осоишро то даме, ки ин ҷоём, видоъ гуфтан лозим меояд.

Пеш ҳамин, ки чизи навиштабобе пайдо мешуд, фурсат ёфта, бе малоли хотир, бе ҳалаву ҳингил нишаста, баҳазур менавиштам. Ҳоло дар ин соҳа низ, ба ибораи расмӣ гӯем, дар соҳаи фаъолияти ҷамъиятии худ низ сардор ва роҳнамое пайдо карда будам, ки осуда нафас гирифтани намегузоштанд.

Хайрият, ин гуна андешаҳои дилгиркунанда фақат гоҳе ба сарам роҳ меёфтанд. Дарвоқеъ, чӣ хуб аст, ки табъи одам якзайл тираву хира намемондааст, кайфияти ӯ ҳамеша дар тағйир будааст мисли ҳавои баҳорон; гоҳе хуршеди тобон.

Дар аснои димоғҷоқиям ба ин масъалаҳо бо тааммул ва тамкине, ки - хоҳишмандам худситои нашморед, - шоистаи одамони умрдидааст, нигоҳ мекардам. «О, ту, бандаи ношукр, - худро сарзаниш мекардам дар дилам, - тоқиатро ба осмон намегурронӣ, ки дар паҳлӯи ҳамин гуна одамон зиндагӣ мекуни?! Падари худат-ку як умр аз музофоти худ берун қадаме наниҳода, фикру зикраш фақат ба хӯрондану пӯшондани зану бачаҳош банд буд. Бузургтарин воқеа, муҳимтарин маросим дар ҳаёти худ - тӯи фарзандонаш буд.

Рост, дар мо ҳоло ин хел одамоне, ки ҳар рӯзу ҳар замон ғами ягон норасоии зиндагониро меҳӯранд, бисёранд. Лекин аз байни калонсолон Аҳрор-амак баринаш кам воҳеҳӯранд. Пас, агар барои нағз ташкил карда нашудани савдои карасин, барои нобуд шудани асфалт, нообод монанди ягон гӯшае, ки аз тангкӯҷаи раиси комбинат дида барои халқ ҳазорон маротиба ғоиданоктар аст, ин пирамард ғам меҳӯрад ва ташвиш кашаду мани муаллим, одами аз ӯ ҷавонтар, савдоноктар ғам нахӯрам, пас дар сиришти ман нуқсоне ҳаст.

Баъд воқеаҳои дидаам, хусусан, воқеаҳои рӯзҳои охириро дар хотири худ тақуру карда, мулоҳиза мекардам, барои исботи кашфиёти тозаам далел меҷустам.

Хайҳот, ин гуна далелҳо ба осонӣ ёфт мешуданд.

Чанд рӯз қабл аз ин дар истгоҳи автобус меистодам. Истгоҳ аз тахтапуле сӯфашакл иборат буд, ки ҳам вазифаи худ-

яъне чои чамъомади мусофиронро адо мекард, ҳам вазифаи пулро, ки аз он пиёдаҳо мегузаштанд. Назди тахтапул, дар як гӯшаи он, дар поёнтар симчӯбе воқеъ гашта буд. Симчӯб дар офтоб тега меистод, ба болои тахтапул дарахтони акатсия сояи гафс афканда буданд.

Як деҳқони халтадор ва чавони кӯлохпӯши европоӣ, ки тахмин ҳамсинни ман буд, ҳамроҳ дар соя меистодему ду тоҷикзан дар таҳи симчӯб дар зери офтоби сӯзон диккак менишастанд. Ҳама омадани автобусро интизор будем. Ман аввал ба занҳо, ба сарулибосу қиёфаи онҳо, ҳатто ба он ки онҳо дар офтоби тафсон менишастанд, эътиборе надодам. Дар қарибии истгоҳ нонвойхона воқеъ гашта буд, ҳар дам бӯи хуши нони гарм ба димоғам мерасид ва ман дар бораи хонаи худ, дар бораи писарчаам Зафарҷон, ҳамсарам Ойшахон, инчунин дар бораи Иқбол-хола, ки нонҳои хушрӯю болаззати хонагӣ мепазад, фикр мекардам..

Чавони кӯлохпӯш се пояи кадом як асбоби оптикӣ дар зери бағал аз ин сари тахтапул ба он сараш нооромона ва ба хаёлам, андаке асабонӣ қадам мезад. Ногоҳ ӯ дар назди занҳо аз қадамзани бозистод, қоматашро сахле ҳам карда ба онҳо гуфт. - Апа, почему твоя здесь сидит? Вот здесь надо сидеть... - ва ба чои соярави тахтапул ишора намуд. Вай ба хотири он ки занҳо мақсади ӯро зудтар бифаҳманд, забони русиро қасдан вайрон карда ҳарф мезад.

Занҳо дар ҷавоб чизе нагуфтанд, фақат қарсхояшонро поёнтар фароварда, рӯи худро тамом панаҳ карданд.

Ман акнун пай бурдам, ки онҳо дуртар «аз назари мардҳои номаҳрам» дар офтоб менишастанд, дар беҳи симчӯб тани худро ғунчақунон дар як вазъияти раҳмоварӣ бечорагонае менишастанд. Дар тан қабат-қабат пироханҳои нави лас ва атласи базеб, дар по кафшҳои нав, дар сар тоқиҳои минчоккорию зардӯзӣ доштанд, аммо дар чунон як ҳолате ба ҳамдигар ҷафс шуда, ба худ печида менишастанд, ки гӯё он чо кӯчаи ободи шаҳрчаи озодаи ҳозиразамон не, балки гӯшаи бозори қадимаи асрҳои гузашта бошад.

Дар дилам ҳисси ногуворе, ҳисси махлути хиҷолат, қаҳр ва тараҳҳум пайдо шуда, кайфамро парронид. Ба гӯшае, ки занон менишастанд, чобук наздик шуда гуфтам:

- Чаро охир, ба соя қаҳтӣ омадагӣ барин, дар офтоб мешинед? Рост мегӯяд-дия ин кас, дар соя шинед, чӣ мешавад?

Занҳо дилу бедилон аз чояшон бархоста, ба гӯшаи соярави истгоҳ гузашта, рӯ ба ҳамдигар зич шуда истоданд. Чавони сепоядор ба ман мурочиат кард:

- Марҳамат карда, пурсед аз инҳо, ки чӣ кораанд?

Ман пурсида чавобашро тарчима кардам, ки колхозчианд.

- Ана, колхозчӣ будаанд! - гуфт ба оҳанги гилаомез он чавон. Боз дар гӯшае мурғи касалӣ барин ба худ печида нишастаанд! Айб аст гӯед, ба онҳо, коматашонро бардоранд! Ин чӣ гап! Хуни одам чӯшида меравад...

Автобус омад. Он чавон ба занҳо «апа, чакон-чакон, ҳа-а молодец», гӯён онҳоро ба автобус савор кунонид, баъд мо ҳам савор шуда, ҳар кадоме ба кори худ рафтем. Лекин андоми ин чавони кушодарӯй, сарулибоси чанголуди ӯ дергоҳе аз пеши назарам намерафт. «Хуни одам чӯшида меравад!» гуфтаниш тамоми рӯз дар гӯшам садо медод. «Чаро хуни ман намечӯшид» - гуфта мепурсидам аз худ. Аввал ин ки чаро ман дар он ҳолати ба шаъни инсон нозеб нишастани занҳоро пай набурдам? Шояд ба дидани ин гуна манзараҳо одат кардаам? Бояд танте буд. Одат кардаам. Ба дидани ҳазорон занони ҳаммиллатам, ки дар идораҳо, муассисаҳои гуногун кор мекунанд, ходимони давлат, арбоби илм ва санъат, раисони колхоз, суд, директорони заводу фабрика, котибони комитетҳои партия ва комсомол шуда кор мекунанд, одат кардаам. Ба дидани бисёр ва бисёр заноне, ки ханӯз қадри инсонии худро пурра нашинохтаанд, аз дуғи шавҳару таҳдиди Қуръону фишори урфу одати кӯҳнаи касофатовар ханӯз меҳаросанд, низ одат кардаам...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Зиё-бобо дар аризае, ки ба муаллим дод, чӣ талаб кардааст?
2. Муаллим ба Зиё-бобо дар ҷавоби аризааш чӣ гуфт?
3. Аҳрор-амак пас аз чоп шудани мақолаи муаллим оид ба савдои сайёри карасин боз ба ӯ чӣ корро бор кард?
4. Ба фикри шумо, талаби Зиё-бобо ҳақ аст, ё ноҳақ?
5. Дар шароити имрӯза ба аризаи Зиё-бобо чӣ ҷавоб медоданд?
6. Кадом шароит маҷбур сохт, ки муаллим ба навиштани мақолаи танқидӣ розӣ шавад?

* * *

Пагоҳӣ, ҳанӯз вақти аз хоб хестанам нашуда, ғалмағали занон, ки дар рӯи ҳавлӣ барпо буд, бедорам кард. Аз байни гуфтушуниди Иқбол-хола ва Заррина дам ба дам овози Ойшаи ман ҳам шунида мешуд. Мабодо ҳамсарам чанчоле бархезонда бошад гуфта, бохавотир гӯш андохтам. Охир кӣ занеро дидааст, ки ӯ бо ягон ҳамсоияш ақаллан андаке чанчолу хархаша накарда бошад?

- Чаро шумо ин қадар маро азоб медиҳед? - бо оҳанги гиряомез мепурсид Заррина.

- О ман чӣ кор кардам, бачем, чӣ шуд? Охир туро задам, ё дуои бад кардам, ё кучуката рав, гуфтам, ё пишаката пишт, гуфтам? Чӣ гуноҳ гузаштааст аз мани сарсаҳт?!

- Ҳа боз худатонро ба нофаҳмӣ мезанед... Билети комсомолиамро ба мағзи Қуръонатон мондед-ку!.. Ё намондед?

- Э бас кун-е, маҳмаддоно! Нагуфта бошам, акнун мегӯям, Ки илоҳӣ садқаи каломи шарифи Худованд шавад ҳамон белати камсамолат!

- Ҳой кампир, ҳақорат накун! - нохост ба мунозира мудохила карда, ба занаш пӯписа карда монд Аҳрор-амак. - Ҳар гап занӣ- зану ба белаташ кордор нашав.

Заррина аз тарафгирии бобо рӯҳ пайдо карда, ҳучуми худро ба сари модаркалонаш қувват медод:

- Мо ба намозу ниёзи шумо кордор нашудаем-ку! Худатон маро дар миёни ду гап маҳмаддоно, бачаи охиратзамон гуфта дашном медиҳед-ку!

- О ман чӣ гуноҳ кардам, а, мусулмонҳо, о ба ин тирми-зак гап занетон. Ойшахон, духтарам, ақаллан шумо гап занед. Пинчакаша шўям гуфта, аз кисааш ҳамин белати падаркусураш баромад. Мани сарсахт, ин чиз барои духтарам азизу авлиё гуфта, гум нашавад, рӯи хона рӯбак-рӯбак нагардад гуфта, ба даруни чилди Қуръони шариф мондам, аз номакаш гардам. О, ту тиррончак, шукр намекуни, раҳмат бибиҷон, намеғӯи, ки ман ун дафтарчаи нақшината ба ҳамин хел як қои азизу киромӣ эҳтиёт кардам? А? О ин кучоя гапаш, мусулмонҳо, ба хизмат тўхмат-ку!

- Шумо ба чилдаш не, ба мағзи китобатон мондед, - ҳамчунон гиряомез гуфт Заррина ва ба зурии алам амали ислохнопазир будани ходисаи рӯйдода тоб оварда натавониста хунгос зада гирифт.

Ойшаи ман, албатта, ба мобайн даромада, онҳоро ба ифоқа овардани мешуд. Ў тарафи Иқбол-холаро зер карда мегуфт, ки он кас билети набераашонро дар ҳақиқат аз сари эҳтиром ва эҳтиёткорӣ ба мағзи Қуръон руст кардаанд, яъне дар айни ҳол, мегуфт завҷаи донишманди ман ба забони сиёсӣ гузашта, Иқбол-холаам ақидаҳои иҷтимоии Зарринаро ҳурмат кардаанд, ки ин рафтори бисёр оличанобонаест. Дар ин кор заррае таҳқир ё қасди бад нест.

Намедонам, мунозира бо чӣ анҷом пазируфт. Маро дубора хоб бурдааст. Лекин чандон дер ва бароҳат хобида натавонистам. Ин дафъа худи ҳамсарам бедор карда гуфт:

Зафарҷонро худам ба ясли мебарам, азизам. Шумо дарвак либосатонро пӯшида ба Иқбол-холаам ёрмандӣ кунед. Хезед, қонакам. - Чи гуна ёрмандӣ? Чӣ шудааст?

Дар дилам мегуфтам, ки Худоё Худовандо, холо-ку чашм аз хоб кушода калимаи «ёрмандӣ» ё «ариза»-ро мешунавам, пагоҳ-фардо, бе ҳеч шак ва шубҳа, асло имконияти чашм ба истироҳат пӯшидан ё дақиқае ёзидан нахоҳад монд. Яқин аст, ки кор ба ҳамин оид шуда истодааст.

Завҷаи мӯҳтарама саволавро бечавоб мононда, «зуд бошед, ҷонакам, ним соат камтар хобед, осмон ба сари мову шумо ҷуру намеафтад» гӯён писарчаамонро бардошта баромада рафт.

Аз берун нағмасароии бедонаҳо ба гӯш мерасид. Як порчаи калони шуои офтоб ба девори сафеди хона афтада, хонаро аз нури нарми ширранг пур карда буд. Мошине дар сари кӯча ғуррос мезад. Ғурриши мотораш гоҳ пасту гоҳ баланд мешуд, ба ҳаёлам, ба ҳавои алла садо мебаровард.

Чашмонам худ ба худ пӯшида мешуданд. Охир соати сеи шаб хобида будам. Мехостам боз сар ба болини гузораму ба олами орому бароҳати хоб баргардам.

Дар ин асно Иқбол-хола сар ба даҳлез, ба хонаи мо дароварда, бо изтироб гуфт:

- Муаллимҷон, илоҳо хока гиред, зар гардад, писарам, мана дастгирӣ кунед, ки ҳолам табоҳ.

- Наход? Чаро, хола? - гуфтаам мани хоболуд бемаврид.

- Намедонам, муаллимҷон, ин чӣ дидани буд маро. Сари калобаамро тамом гум кардам. Барака ёбед, як ёрмандӣ кунед. Илоҳо ҳузури писаракатонро бинед.

- Ба амакам чизе шудааст?

- Не-е, амакатон шукр, тукмоқи тар барин. Амонаткасса гурехтааст.

- Чӣ?

- Амонаткасса, мегӯям, гурехтааст. Дар як лаҳза хоб аз сарам парид.

Ман дастурӯӣ мешустам, либос мепӯшидам. Иқбол-хола дар тақи дари мо ба як ҳолат истода, ҳар замон оби чашмонашро пок карда, воқеаро ба ман шарҳ меод:

- Бист сол дар артелҳо кор карда, бо нуки сӯзан ғундоштагӣ як қадар нақдинаамро ба гапи амакатон даромада, ба амонаткасса монда будам. Дили худам пур набуд, бачекам, дар ҳар ду рӯз рафта хабар гирифта меодам. Маро чӣ чини қачқак задааст, ки се рӯзи охир рафта напурсидам, хабар нагирифтам.

Ман ҳарчанд кӯшиш карда, фаҳмониданӣ мешудам, ки дар ин ҷо иштибоҳе аст. Кассаи амонатӣ муассисаи давлатист ва он ҳеҷ гоҳ ба ҷое нагурехта буду нахоҳад гурехт. Ин гапи ношуданист ба мисли он ки даре дар гирифт гуфта овоза кунанд.

Аммо ба Иқбол-хола гап таъсире надошт. Ў охувоҳи худро бо авчи торафт баландтар давом меод:

- Пагоҳӣ муаллимҷон, хезам, ки чашми чапам пир-пир мепарад. Ох, гуфтам ба худам, ягон дилсиёҳӣ дар пеш аст. Ҳеҷ дидаед, ки чашми чапи одам аз каллаи азон ба паридан дарояд? Охир кори ношуданӣ шуд-дия. Аввал вай Зарринаи тиррончаатон ба сарам доду фиғон бардошт, ки белати камсамолама ба пеши китобат монда, ҳақорат кардӣ, гуфта. Баъд кӯча бароям, ки ин аҳвол: аз амонаткасса на пай ҳасту на ҳайдар. Ба болои сӯхта намақоб, як бача трактора-ша оварда, хонаи амонаткассая вайрон мекунам гуфта истода буд.

Иқбол-хола маро ба яке аз чорраҳаҳои шаҳрчаамон овард, ки он ҷо чангу хоки кулбаҳои кӯҳна ба осмон печида буд. Пештар дар ин ҷо, дар паси дӯкони газетафурӯшӣ як қатор кулбаҳо буданд, ки дар онҳо амонаткасса, сартарошхона ва устохонаи каллапӯшдузӣ ҷой мегирифт. Ҳоло ҷавон-писаре айнаки калони чангдорак ба чашм ниҳода, даҳону биниашро бо рӯймоле баста, он кулбаҳоро бо булдозер ба замин ҳамвор мекард. Ду нафари дигар аз пасу пеши мошин ҷӯбу чахсоро гундошта, ба як сӯ тӯда мекарданд.

Дар воқеъ, аз амонаткасса на ном буду на нишон. Ба ҷавони булдозерчӣ бо имову ишорат фаҳмонидам, ки ба ӯ саволе дорам. Вай ҳарчанд ки аз сабаби қатъ шудани кораш норозӣ буд, айнакҳояшро кушода сар аз кабина баровард ва худ аввал ба мо савол дод:

- Эҳтимол пурсиданӣ ҳастед, ки амонаткасса ё дӯкони каллапӯшдузӣ ба кучо рафт?

- Бале, ба амонаткасса кор доштем. Шояд пеш аз вайрон карданатон дар девораш ба эълоне чашматон афтада бошад?

- Не, ҳеч гуна эълоне надидаам. Ба ман гуфтанд, ки ин боқимондаи шаҳри кӯҳнаро нест кун, ман нест карда истодаам. Дигар аз чизе хабар надорам.

- Нигоҳ кунед, муаллимҷон, чашмакони ин бача бозӣ мекунанд, - гуфт Иқбол-хола ба таки гӯшам пичирросзанон.

Булдозерчӣ хотири мушавваш ва ҳаракатҳои маъюсонаи Иқбол-холаро дида, зоҳиран, аз таки гап огоҳ шуд, ки ба ӯ рӯй оварда табассумкунон гуфт:

- Натарсед, хола, пулатон гум намешавад. Баръакс дар ҷои нав ҳам фоида зоида хоб кардааст. Ин ҷо магазини нав месозем, фоидаи пулро оварда, чиз мехаред. Натарсед, - такрор намуд ӯ ва ба ман: - Ба амонаткассаи шаҳрӣ телефон кунед, мегӯнд, - гуфту мошинашро ба ҳаракат дароварда ба қафо ронд, то ки аз дуртар ба шаст омада, охириин поҳсадевори кулбаро вайрон кунад.

То ба Иқбол-хола ёфта нишон додани ҷои нави амонаткасса рӯз чоштгоҳ шуд ва ман ночор бо шиками гурусна ба кор рафтам. Ба замми ин аз камхобӣ ва папироскашию даводави зиёд сарам чарх мезаду дилам беҳузур мешуд.

Чанд рӯз ҳамвор, бе тағйироти шоистаи диққат гузашт. Аҳрор-амак ба ман супориши нав намедод. Зиё-бобо низ бо маслиҳате намеомад, ё аризанависӣ намефармуд. Иқбол-хола ҳамчунон ба кадом як маросими худ тайёрӣ медид. Рӯзи бозор вай ва шавҳараш гӯсфанде харида омаданд. Аз Ойшахон пурсидам, ки мӯйсафедон ба чӣ гуна маросиме тайёрӣ мебинанд, низ намедонам гуфт. «Хайрият, гуфтам дар дилам, чизи завҷаи ман намедонистагӣ ҳам будааст дар олам».

Шабҳо фикру зикри ман ба навиштани фелетон банд буд. Аввал чизе навиштам, ки ба мақолаи танқидӣ шабоҳат дошт. Чун дидам, ки дар иншоам якта-нимта ҷумлаҳои фелетонӣ вомехӯранд, хурсанд шудам ва аҳд кардам, ки зӯр зада фелетоне барорам.

Росташро гӯям, ин дафъа кори ман мисли он ки дар воқеъ ҳам матбуотчи касбӣ бошад, вусъату ҳашамати чиддӣ пайдо карда буд. Мухаррири газетаи шаҳрамон, марди доно ва

дар муомила меҳрубону самимӣ, маро дар қироатхона дида, аҳволпурсӣ кард. Сирри фелетоннависиро ба дилам ғунҷонда натавониста (алалхусус, ки ин сирро аз муҳаррир пинҳон доштан кори бефоида буд), фелетони чаларо, ки дар чайбам чаҳорқат тӯда меҳобид, бароварда дар ғӯшае ба ӯ хонда додам. Маслиҳатҳои хуб дод. Инак, кор вусъату суръати ҷиддие пайдо кард ва ҳамаи диққати маро ба худ кашида, дар қалбам торафт бештар шавқ меангехт. Аҳрор-амак бошад, аз афти кор, гумон мекард, ки ман навиштани мақолаи танқидиро дар бораи раиси комбинат қасдан кашол медиҳам, ба ҳаёли ӯ, ман аз танқид кардани яке аз обрӯмандтарин одамони шаҳр истиҳола мекунам, агар луб-луч карда ғӯем, буздил ҳастаму намехоҳам зиндагонии осоиштаи худро халалдор кунам. Вай ба ман рӯзҳои аввала барин бо чехраи кушода воҳӯрӣ намекард, аз корубору зиндагонии савол намедод, дар хусуси мақола ҳам даҳон намекушод. Маълум буд, ки андешаҳои ташвишомези худро муваққатӣ пинҳон медорад, қарор додааст, ки оқибати корро гаронборона мунтазир шавад. «Канӣ, об ба кучо рафта қарор мегирад?..»

Лекин агар аз ягон мавзӯё сӯҳбате сар шавад, тавре суҳан мекард, ки ғӯё маро ба мубоҳиса даъват кардан меҳоста бошад.

Боре дар рӯи ҳавлӣ папирос кашида менишастам, ки ба наздам омад, аз ину он гапзанон кардем.

- Ҳозир, писарам муаллим, ба ҳаёлам, одами бепарво нисбатан зиёд шуда мондааст, - гуфт ӯ бидуни робитаи мантиқие, ки он ҷӣ ки қабл аз ин муҳокима мешуд. - Ҳа, назар ба он айёме, ки осонаша гирем, пояи ҳамин ҷамбияти мо сохта мешуд, муросокорӣ бисёртар вомерӯрад. Аз вачоҳати шумо дида истодаам, ки гапи ман маъқул нашуда. Эътироз кардан меҳоҳед. Лекин даъвои ман ҳақ аст. Росташро ғӯям, ин нафақат фикри ман, балки фикри аксари калонсолонест, ки сӣ-сиюпанҷ сол муқаддам дар ин чоҳо милтиқ ба китф, осонаша гирем, каланд мезаданд, ё аз поҳса девори аввалин

иморатхоро мебардоштанд. Агар аз ин чихат ба касе даҳон кушоед, мегӯяд, ки э, монед, ҳамаи шумоён мӯйсафедон ҳамин хел, ба хаёлатон дар давраи ҷавонии шумо ҳама чиз беҳтар буд, одамон нағзтар буданд, акнун ҳамааш футур рафтааст. Мардуми кӯҳансол ҳамин хел мешудааст, мегӯянд. Ин ба кас алам мекунад, писарам муаллим.

Чӣ гуфта метавонистам ман дар ҷавоби ӯ? Русҳо як мақол доранд, ки аз суруд калимаеро дур кунед, дигар он суруд намешавад. Аҳрор-амак, бо вучуди хислатҳои бисёр хубаш, ки ба шарофати онҳо ман ба ӯ меҳр баста будам, ба муболиға майли калоне доштааст. Мисолҳои ҷудогонаи турачигӣ, мансабпарастӣ ё қаллобии баъзе одамро дида, хулосаҳои муболиғанок мебаровард. Фаразан, мешунид, ки мудири фалон анбор як микдор моли давлат ё ҷамъиятро хурда кораш ба тафтиш афтада бошад ҳам, баъди ду-се моҳи давуғеч моҳи беайбу ситораи бедум барин софу беғаш шуда баромадааст. Яъне аз ҷазои ҳаққонӣ ҳалос хӯрдааст. Вай ин воқеаро гаштаву баргашта ба хотир оварда бисёр ғам меҳӯрад, азоб мекашад; гоҳо чунон ноором, бесаришта ва оташин мешуд, ки гумон мекардед, дар воқеъ ҳам, сухан дар бораи ҷинояткорони алоҳида не, балки дар бораи ягон қувваи ҷиддие меравад, ки ба ҷамъият вай хатари бузурге дорад. Дар ин гуна маврид Аҳрор-амак нопоконро, ки боиси ин гуна ноадолатӣ мешуданд, соатҳои дароз дашном меод, ҳақорат мекард ва дар охир саҳт афсӯс меҳӯрд, ки аз дасташ намеояд он коре, ки меҳост, дар ин сурат бикунад.

Рӯзе ба сари мунозираи Аҳрор-амаку ҳамсарам расида омадам. Пирамард бо овози баланд, гӯё оташин шуда гап мезад.

- Не! - мегуфт ӯ, - таърифу тавсиф аз дасти ҳар кас меояд, аммо танқид-не. Ман танқиди бенешӣ, осонашро гирем, атоланаморо намегӯям. Танқиде мегӯям, ки одилона бошад ҳам, осонаша гирем, то ба мағзи устухон кор кунед. Дӯст бошад, таъриф накунад. Таъриф одаму оламро вайрон мекунад...

- Охир, амак, бо як худи танқид чӣ навъ... - Ойша ба эътироз даҳон кушода буд, ки Аҳрор-амак мобайни суханашро бурид.

- Сабр кунед, духтарам, ман гапамро тамом кунам. Ҳа, таъриф одаму олабро вайрон мекунад. Хайр, одаму олабро нею, осонаша гирем, одабро. Олабро бошад, на вайрон мекунаду на обод... Ана ҳар дуи шумо ба қарибӣ аъзои ҳақиқии партия мешавед, аз рӯи инсоф гӯед, дар ҳамин шаҳрчаи мо чӣ аҳволеро мебинед? Ба маҷлисҳо рафтад, дар митингҳо иштирок кардед, аз зиндагонии шаҳр огоҳед. Бигӯед, охир... Бояд иқрор шавед, ки ҳама ба таъриф одат кардаанд, аз даҳони ҳама равшан мечакад. Плани семоҳа иҷро шавад, - митинг, тантана, ҳаёхӯй, суросур... Барои бачаҳо якта майдончаи бозӣ сохта шавад ҳам, маҷлиси тантанавӣ, ура-ура, шод бош, зинда бош ва ғайра ва ҳоказо. Касе намегӯяд, ки маддохонро лаҷом задан лозим. Агар уставро ба хотир оварда, камбудииро танқид карданӣ шаванд, як ба чапу рост, як ба пасу пеш боэҳтиёт назаре андохта, баъд танқидашро бо сад ҳилаю мақом пардапӯш ё мулоим карда бо узру маънии зиёде баён мекунанд. Шумо духтарам, осонаша гирем, доруи талхро фақат барои бачаҳо ба мағзи қанд печонида, хушхӯш карда медиҳед, ба калонсолҳо не. Медонед, ки одами калон доруи талхро бе фиребу тақал ҳам хӯрдан мегирад. Охир давлату ҷамъияти мо ҳам, шукр, калон шуд, чилупанҷосола шуд.

Аҳрор-амак хомӯш шуд. Иқбол-хола як чойник чой оварда ба пеши шавҳараш монд.

Амакатон асло аз баҳсу талош сер намешаванд, - гуфт ӯ ба Ойша. - Ҳоло тирамоҳ шавад, Қобилҷон - писари Зиётағо аз кӯҳ биёяд, ана бо вай баҳсу мунозира карданашро бинед. Пирию хартозӣ гуфтагӣ барин.

- Эӣ занак, боз сар карди-дия, - норозиёна рӯй турш кард Аҳрор-амак.

- Охир, шумо мудом бо одамон оташин шуда, гӯё ҷанг карда истодагӣ барин, дӯғ зада гап мезанед. Дили ман зира зада меистад, ки мабодо аз ин коратон ранҷанд...

- Натарс, кампир, намеранчанд, - мулоимтар шуда гуфт Ахрор-амак ва суханаширо, гӯё лаҳзае ҳам қатъ намуда бошад, ҳамчунон давом кунонид: - Заррина як рӯз чанд латифаи хитой хонда буд. Яктааш ба ман бисёр маъкул шуд. Чавоне мадрасаро хатм карда, пеш аз рафтан ба ҷои хизмат, ба музофоти дурдасте ба назди муаллими дӯстдоштааш мебарояд, то ки хайрбод кунад, ё осонаша гирем, бо қавли кӯҳнаҳо, фотиҳа гирад.

- Ба ҳаёти мустақилона қадам мемонӣ, - мегӯяд устодаш. Оё дар дилат тарсу бим ё ташвиш, ё шубҳае нест?

- Не, муаллим, - ҷавоб медиҳад шогирди собиқ. - Барои муомила бо одамони ноозмуд қаблан тадбири эътимодноке тайёр кардаам.

- Ин корат хуб, - мегӯяд устод, - илоҷи воқеъа қабл аз вуқӯъ бояд кард. Вале бигӯ, тадбири ту чӣ гуна аст?

- Ман 100 дона таъриф ва тавсиф тайёр кардаам. Ба ҳар қадам, аз сардорони оянда яктоӣ аз он гуфта, дилаширо ба даст хоҳам овард.

- Охир, писарам ин корат хуб нест-ку. Хушомад гуфтан манъ аст. Бо тамаллуқ нон хӯрдан бешарафист, - мегӯяд муаллим хашмгин шуда.

- Чӣ чора, устоди мӯхтарам, - мегӯяд шогирд. - Одамоне, ки мисли шумо, қабохати тамаллуқдориро мефаҳманд ва аз он нафрат доранд, дар мамлакат аҳён-аҳён ёфт мешаванд. Аксари мардум хушомадпарваранд.

- Рост мегӯӣ, - розӣ мешавад муаллим, - аксари мардум хушомадпарваранд. Хайр, чораи дигар ки набошад, роҳи сафед металабам.

Шогирд, ба ҳамин тариқа, фотиҳаи устодро гирифта ба кӯча мебарояд, ки он ҷо як рафиқаш ўро нигарон будааст.

- Ҳа, чӣ шуд? - мепурсад рафиқаш.

Аз 100 таъриф яктоаш сарф шуд, акнун 99-то монд, - мегӯяд шогирд. Ҳақ асту рост ҳамин латифа. Кӣ таърифро бад мебинад? Ин хислати инсонист. Дар воқеъ, ҳеҷ гуна нағзу бад ба сари инсон аз осмон намеафтад, ҳамааш аз сиршти худӣ ӯ сар мезанад...

Ахрор-амак аз сухан лаб фурӯ баста ба чойнӯши сар кард. Вай гӯё дар ҳақиқат ҳам бо мо мунозира карда, аз мо ранҷида бошад, сарпӯши чойникро дар чояш асабонӣ давр занонда, бозӣ медоронд. Ба мо нигоҳ намекард, назараш дар пешгоҳи боғ, дар ким-кадом нуктаҳои номаълум сайр мекард.

Ман пай бурдам, ки вай он нутқи аҷоибашро дар бораи таърифу танқид, ҳам он латифаи хитоиро низ ба ман расонида мегуфт. Яъне духтарам, ба ту мегӯям, келинам, ту ҳам шунав, гуфтани мақоли халқ барин. Вай ҳамчунон гумон мекард, ки ман яке аз ашхоси номдору бонуфузи шаҳрро танқид карда, сари худро ба ҷанҷол мононданӣ нестам. Аз ҷӣ сабаб бошад, ба ман аз ин нукта савол намедод. Аммо маро низ чизе аз забон нигоҳ дошта намегузошт, ки ба ӯ аз худам дониста, дар ин бобат маълумоте бидихам.

Дар ин кор, аз афташ, маро иззати нафси худ монев мешуд. Равшану аён ҳис накунам ҳам, дар ким-кадом гӯшаи шуурам ҳамин гуна як хаёли кӯдакона вучуд дошт, ки ман ба ҳар ҳол муаллим, шахси маълумоти олидор ҳастам ва дар назари мӯйсафедон бояд соҳибхитиёрии худро дар ҳар қадам таъкид намоям.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Чаро Заррина бо модаркалонаш хархаша бардошт?
2. Оё Заррина кори дуруст кард?
3. Шумо дар чунин ҳолат ҷӣ хел рафтор мекардед?
4. «Амонаткасса гурехтааст» гуфтани Иқбол-хола ҷӣ маънӣ дошт?
5. Иқбол-хола ҷӣ хел аз ҳақиқати ҳол огоҳ шуда таскин ёфт?
6. Чаро муаллим аз омадан ба ҳавлии нав пушаймон буд?
7. Одамони кӯҳна бо кадом хислати худ фарқ мекунанд?
8. Ба онҳо ҷӣ хел баҳо дода метавонед?
9. Дар матн кадом мақолҳои халқӣ истифода шудаанд?

АМИНҶОН ШУКЌҲӢ

*«Хунмаст ҷанобони ҷаҳонсӯзи
ҷаҳонро,
Бо тантана бар суди адолат
бисупорем».*

Аминҷон Шукӯҳӣ (Ҳочибоев) 10-уми июни соли 1923 дар деҳаи Румони ноҳияи Хучанд дар оилаи деҳқони камбағал ба дунё омадааст.

Курсҳои муаллимиро гузашта, дар мактабҳои Хучанд аз забон ва адабиёти тоҷик дарс гуфтааст. Дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар сафи қормандони Умури дохила қор кардааст. Аз соли 1947 ба қори рӯзноманигорӣ гузашта, ба ҳайси мудирӣ шӯъба, қотиби масъул, қонишини муҳаррири рӯзномаи «Ҳақиқати Ленинобод» шугл варзидааст. Соли 1955 факултаи рӯзноманигории мактаби олии ҳизбии назди Қумитаи Марказии Ҳизби Қоммунисти Иттифоқӣ Советиро дар шаҳри Маскав хатм намуда, муҳаррири рӯзномаи қумхуриявии «Тоҷикистони Советӣ» таъин шуд. Соли 1961 қотиби раёсат, баъдтар муовини садри Раёсати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон интихоб гашта қор кардааст. Аз соли 1967 то соли 1976 Раиси Қомитети радио ва телевизиони давлатии Тоҷикистон буд. Пас аз он танҳо ба қори эҷодӣ машғул шудааст.

Шеърҳои аввалини Аминҷон Шукӯҳӣ соли 1942 дар рӯзномаи вилоятии «Стахановчӣ» қоп шудаанд.

Маҷмӯаи аввалини шеърҳои ӯ «Суруди қашмасор» соли 1948 аз қоп баромад. Минбаъд маҷмӯаҳои «Ватани сулҳ»

(1952), «Рӯзҳои мо» (1954), «Садои дил» (1956), достони «Кӯчабоғи ошиқон» (1962), драмаи мусиқии «Кӯчабоғи ошиқон» (1964), ки Театри ба номи Пушкин ба сахна гузошт, либреттои операи «Бозгашт», ки Театри опера ва балети ба номи С Айнӣ соли 1967 ба сахна гузошта буд, маҷмӯаи шеърҳои «Нафаси гарм» (1964), маҷмӯаи шеърҳои «Табассуми ту» (1966, дар Боку бо забони озарӣ) чоп шуданд. Ашъори Шукӯҳӣ ба забонҳои украинӣ, белорусӣ, казоқӣ, узбекӣ, қирғизӣ, туркманӣ, литвонӣ ва ғайра тарҷума шуда, борҳо дар Афғонистон, Эрон ва Чехословакия нашр шудаанд. Шукӯҳӣ дар наср ва драма низ асарҳои назаррас дорад.

Аминҷон Шукӯҳӣ 17 майи соли 1979 аз олам гузаштааст.

МО ТОЛИБИ СУЛҲЕМ

**Мо мардуми ин кишвари дар авчу барорем,
Як зарра ҳам аз душмани худ тарс надорем.
Лекин ҳама чун як дилу чон сулҳшиорем,
Мо зидди хазонему тарафдори баҳорем.**

**Моро Ватану модару чонона азиз аст,
Меҳри дилу ободии ҳар хона азиз аст.
Осудагию қори далерона азиз аст,
Ҳар як қадами худ ба ҳамин азм гузорем.**

**Сулҳ аст чунон қалъаи пурқудрати маҳкам,
Маҳкам бикунанд боз варо ҳалқ дамодам.
Ҳар кас, ки бихоҳад шарафи одаму олам,
Ӯ ҳамраҳи мо бошаду ҳамфикру қарорем.**

**То ҳифз намоем ҳама пиру чавонро,
То дур кунем аз ҳама чо офати чонро,
Хунмаст чанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳонро
Бо тантана бар суди адолат бисупорем.**

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни шеърро маънидод намоед.
2. Мисраи «**Мо зидди хазонему тарафдори баҳорем**»-чӣ маънӣ дорад?
3. Дар байти:
**«Хунмаст ҷанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳонро?
 Бо тантана бар суди адолат бисупорем?»**
4. Калимаи «**хунмаст**» чӣ маънӣ дорад ва «**ҷанобони ҷаҳонсӯзи ҷаҳон**» киҳоанд?

ШАҲРИ АЗИЗАМ

Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
 Наравад ишқи ту дур аз сари ман.
 Ман зи айёми ҷавонӣ ба барат,
 Ёфтам нашъунамо чун писарат.
 Сайр кардам ба гулу гулзорат,
 Лолаҳо чидаам аз кӯҳсорат .
 Дасту рӯ шуста ба оби дарё,
 Тохтам шодикунон бар саҳро.
 Ҳар замон боди сабо бегила,
 Менамуд аз сару рӯям сила.
 Ту ба оғӯши худат чандин сол
 Парвариш кардӣ маро ҳамчу ниҳол.
 Пас дари илм ба ман бикшодӣ,
 Ақлу идроку заковат додӣ.
 Чу ба хуснат ту диламро бурдӣ,
 Меҳр бастам ба ту ман аз хурдӣ.
 Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
 Ҳар нафас ёди ту болу пари ман.

* * *

Дар шаби равшани айёми баҳор
 Буд чашмам ба раҳи чонон чор.
 Зери по пур зи алафҳои кабуд,
 Оби анҳор ҳамехонд суруд...

Гар расад шарфаи пое аз роҳ,
 Менамудам ба ҳамон сӯй нигоҳ.
 Дил ба сад кӯчаю чашмам як сӯ,
 Дар раҳаш буду бинам аз паҳлӯ,
 Омадааст... аз хаячон сурх шудам,
 Ачабо ман ба чӣ ҳолат будам!
 Зеб дода ба қаду андомаш,
 Куртаи рангу гули бодомаш.
 Аввалин дафъа дар он шаб ба ҳаёт
 Бӯса қардам зи лаби ҳамчу набот.
 Буд гарчанд табиат ба пинак,
 Лек зад барги сафедор чапак.
 Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
 Шафақи толеи ман, ахтари ман.
 Субҳ чун пардаи шаб боло кард,
 Чехраи софи туро зебо кард.
 Буд хангоми гули шафтолу,
 Беқарор ин дили ман чун моку.
 Рафтам он рӯз ба сад завқу викор
 Бори аввал ба сари меҳнату кор
 Шаҳри ман, кишвари ман, дилбари ман,
 Гулшани тозаи номовари ман.

* * *

Ту маро мебарӣ бо роҳи сафед,
 Бесабаб не, ҳама дунё баумед.
 Баски додӣ ту ба ман авчу камол
 Ҳам гули бахт ва ҳам истиқбол.
 Ман аз они туву ту з-они ман,
 Ҳада бар роҳи ту ин чони ман!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро қисм-қисм ҷудо намуда, ифоданок қироат намоед.
2. Мазмуни қисматҳоро алоҳида маънидод кунед.
3. Шоир дар ин шеър ба чӣ даъват кардааст?

4. Байти:

«Ман аз они туву ту з-они ман,

Ҳадя бар роҳи ту ин чони ман!»-чӣ маънӣ дорад?

5. Дар шеър кадом мисраъ такрор шудааст?

6. Дар ин мисраъ шоир шаҳрашро ба чӣ ташбеҳ додааст?

7. Боз кадом санъатҳои бадеӣ дар шеър истифода шудаанд?

8. Мазмуни яқлухти шеърро ба шакли нақл ба дафтар нави-
сед.

ҲУРМАТИ МӯИ САФЕДАШ

Ба нураш гарчи ин хуршеди ховар

Фаро гирад чаҳонеро саросар,

Намегардад валекин он баробар

Ба ин пурқувватӣ бо меҳри модар!

Фақат модар ба ҳар гармову сармо

Ҳамеша бар сари гахвораи мо

Накарда мижа таҳ, биншаста шабҳо,

Бипарвард ӯ чу чон бигрифта дар бар.

Вучудаш чун ба фарзанд аст пайванд,

Варо хонад ба худ чону чигарбанд.

Агар хоре занад бар пой фарзанд,

Дили модар шавад ғамгин муқаррар.

Барои фикру ёди пурумедаш,

Барои ҳурмати мӯи сафедаш,

Ба чон ҳам ҳурмату иззат кунедаш,

Набошад то ки чашмаш ҳеҷ гаҳ тар.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шеърро ба тарзи мушоира ба навбат қироат намоед.

2. Дар банди аввали шеър қудрати модар чӣ тавр тавсиф ёфта-
аст?

3. Дар банди дуюм шоир фарзандро ба чӣ ташбеҳ додааст?

4. Дар банди сеюм модар фарзандро чӣ хондааст?
5. Дар банди чаҳорум шоир фарзандро ба чӣ даъват кардааст?
6. Шеърро азбар кунед.

ТАЗОД ВА МУҚОБАЛА (МУТОБАҚА)

Тазод ва муқобала ҳарду калимаҳои арабианд. Маънои тазод зиддият, муҳолифат, ихтилоф ва маънои луғавии муқобала рӯбарӯшавӣ, муқобили якдигар шудан мебошад. Ба маънои истилоҳӣ, тазод ва муқобала аз ҷумлаи санъатҳои маънавият. Ин санъат ҷунон аст, ки шоир ё нависанда ҳангоми таълифи асари худ калима ва таркибҳои меорад, ки аз ҷиҳати маъно ба ҳам зиданд. Ба таври дигар ғӯем, шоир ё нависанда ҳангоми таълифи асари хеш сифат ва ҳислатҳои ашӯ ё ду касро ба таври муқоиса ба ҳам муқобил мегузорад. Тазод аз рӯи маънои калима чизи зид аст, муқобала шинохтани сифатҳои муҳолифи муқоисашаванда.

Мисол:

**Ҳар ҷо, ки ҳабибест, ба паҳлу-ш рақибест,
Дар боғи ҷаҳон як гули бехор набошад.**

(Ҳилолӣ)

Дар ин байт калимаҳои «ҳабиб» (дӯст) ва «рақиб» (душман), инчунин калимаи «боғ»- у «гул» ва «ҷаҳон» тазоданд.

Санъати тазоду муқобала яке аз воситаҳои тасвири бадеӣ буда, онро дар адабиёт ба таври фаровон истифода мебаранд. Адибони бузурги мо мисли Низомии Ганҷавӣ ин санъатро нафақат барои пуртаъсир кардани сухан ва муассиртар баён баён намудани фикр, балки барои тасвири рӯҳияи қаҳрамони лирикӣ, нишон додани зиддиятҳои фикрии образҳои мусбату манфӣ истифода кардаанд. Дар абёти поён калимаҳои зидмаъно «сиёҳ» ва «сафед» (дар ибораҳои «абри сиёҳ» ва «оби сафед») ҳолати қаҳрамон (хандидану гиристан), сифати ҳолати он (ширин ва талх) ба воситаи санъати тазоду муқобала ифода ёфтаанд:

**Ба ҳангоми ҳастӣ машав ноумед,
Ки абри сияҳ борад оби сафед.**

(Низомӣ)

**Чун шамъ ба ханда - дар ҳамезист,
Ширин хандиду талх бигрист.**

(Низомӣ)

Чанд мисоли дигар:

**Падидор аст адлу зулм пинҳон,
Муҳолиф андаку носеҳ фаровон.**

(Қамарӣ)

**Васфи қади ту пеши абруи ту
Қач нишинем, рост баргӯем .**

(Қамол)

**Лайлӣ сумани хазоннадида,
Мачнун чамани хазонрасида.**

(Низомӣ)

**Лайлӣ сари зулф шона мекард,
Мачнун дури ашк дона мекард.**

(Низомӣ)

Санъати тазод ва муқобаларо баъзе адабиётшиносони гузашта мутазод, мутобиқ, таноқуз, тақобул, тибоқ, татбиқ ва радуссадри илалфаҳз низ номидаанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Муносибати тазод ва муқобаларо муайян кунед.
2. Фарқияти тазод ва муқобала дар чист?
3. Умумияти ин ду калимаро фаҳмонед.
4. Тазоду муқобала ба таносуби сухан чи муносибат дорад?

ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

*Заҳр бодо шири модар бар касе,
К-ӯ забони модарӣ гум кардааст.*

Лоиқ Шералӣ 20-уми майи соли 1941 дар Мазори Шариф, ки яке аз деҳаҳои хушманзари ноҳияи Панҷакент аст, ба дунё омадааст. Аввал мактаби ҳаштсола, баъд Омӯзишгоҳи педагогии Панҷакентро ва дар охир Донишгоҳи омӯзгории Душанберо (1963) хатм намудааст. Падараш колхозчӣ буд. Фаъолияти шоирӣ ӯ хеле барвақт - аз айёми донишҷӯияш оғоз ёфтааст. Аввалин шеъраш-«Ном» соли 1959 дар маҷаллаи «Садои Шарқ» чоп шуда буд. Аз нахустин рӯзҳое, ки қалам ба даст гирифт, касби шоирро ихтиёр кард, ба назми бузурги классикон майл ва таваҷҷӯҳи зиёде дошт ва бесабаб нест, ки шеъри Рӯдакию Фирдавсию Саъдию Ҳофизу Мавлавияю Ҷомиро сабақи шоирӣ ва хунари суханвари худ медонад. Лоиқ аз ҷумлаи шоироне буд, ки афкори адабӣ ва таърихӣ халқӣ худро хеле хуб аз худ кардааст. Вай нисбат ба шеърӯ шоирӣ ақидаи махсус дошт. Шоир «бояд бисёр мушоҳидакору дақиқназар ва ҳассос бошад ва аз ҳама мушоҳидаҳояш чизеро тасвир кунад, ки то ҳол ягон шоири дигар нагуфта бошад, ё агар гуфта бошад, ин шоир бояд онро такрор накунад. Барои ин корро ӯҳда кардан дониши бемисли адабӣ доштан лозим аст, то кас донад, ки киҳо чиҳо гуфтаанд». Ба ақидаи Лоиқ, шоири ҳақиқӣ «фарзанди айём», «минбари вичдон», «сарбози миллат», «ровии армони халқ»,

«чашми замона», «ойинаи давр», «Қуръони ҳамаи миллат-ҳо» бояд бошад.

Дили пурэхсоси ин шоири махбуб 30-юми июни соли 2000 дар Душанбе абадан аз тапиш монд.

Лоиқ шоири лирик мебошад. Қаҳрамони лирикии ӯ ҳам окилу ҳам муқтадир аст, олами маънавии бой дорад, ғами ҷаҳону ҷаҳониёнро ғами худ медонад, мероси гаронбаҳои гузаштагонро мисли гавҳараки чашми худ нигоҳ медорад. Тарзи сухани Лоиқ низ нотақрор аст, вай аз дили мардум ва барои мардум мегӯяд. Лоиқ инсонро бо тамоми фазилатҳои васф мекунад, аммо симои модар мағз андар мағзи эҷодиёти ӯро ташкил медиҳад. Модарномаҳои Лоиқ дар таърихи адабиёти тоҷик мақоми махсус доранд. Лоиқ дар бештари анвои адабӣ шеър мегӯяд, аммо дар сурудани ғазалу рубоию дубайтӣ ҳамто надорад. Вай муаллифи китобҳои «Сари сабз» (1960), «Илҳом» (1968), «Нушбод» (1971), «Соҳилҳо» (1972), «Ташнадил» (1974), «Ҳоки ватан» (1975), «Марди роҳ» (1984), «Вараки санг» (1980), «Ҳонаи чашм» (1982), «Рӯзи сафед» (1984), «Ҳонаи дил» (1988), «Дастӣ дуои модар» (1991), «Фарёди бефарёдрас» (1997), «Ангораҳо» (2001), «Куллиёт» (2001) мебошад.

Лоиқ дар баробари шоири хуб будан, тарбиятгари шоирони навқалам низ мебошад. Ӯ солҳои зиёде раиси шӯрои шеъри Иттифоқи нависандагони Ҷумҳурии Тоҷикистон буд.

Лоиқ барои ашъори дилписандаш сазовори мукофоти давлатии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллои Рӯдакӣ ва унвони «Шоири халқии Тоҷикистон» гардидааст. Дар шеърҳои «Забонгумкарда», «Корези Фирдавсӣ» ва «Модарам» бехтарин хислатҳои қаҳрамони лирикии шоир ифода ёфтаанд.

БА МОДАРАМ

**Ба кунчи сандалӣ биншаста шабҳо модари пирам,
Ту шояд ҷомаи домодӣ медӯзӣ ба сад ният,
Ки рӯзи тӯй дида дар қади ман, бишкани армон,
Бубинӣ то ба ранги нав, ба ҳусни нав ҷавоният.
Ба он дастони ларзони шарафмандат бимирам ман!**

Наёбад чашми камбинат ба чустан чашми сӯзанро,
 Биларзад дасти пурэҷози ту дар қабзаи пирӣ,
 Валекин боз медӯзӣ ту дастархони гулдӯзӣ,
 Ки рӯзи маърака дар байни мардум обрӯ гириӣ.
 Чӣ дунёест дунёи умеди ту, аё модар, аё модар!
 Нихону пардагӣ бигзашт даврони чавоният,
 Ҳаётат дар гуселу пешвози зиндагӣ тай шуд.
 Бикун бо гӯшаи қарси сапедат пок ашкатро,
 Ба дунё одамӣ як бор меояд ба пои худ,
 Ба охи тобнокат аз кучо акси садо чӯӣ, аё модар,
 аё модар!

Нарафтӣ берун аз як дех, надидӣ рӯи оламо,
 Ба гирди хеш гӯё чарх гаштӣ, зиндагӣ кардӣ.
 Ба гирди деҳа гӯё домани гардун бичаспида,
 Туро барбаст роҳи нияту азми ҷаҳонгардӣ,
 Чӣ дорад олами дар худ ниҳони ту, аё модар,
 аё модар!

Худо гуфтию оят хондию таъбирҳо чувтӣ,
 Ту доим «Ҳафтяк» мондӣ ба зери болини кӯдак,
 Ки шояд тифл бебоку далеру қахрамон гардад.
 Дили пайғамбарон ғунҷад даруни синаи кӯҷак,
 Даруни кулбаи пасти назарногири пур аз дуд
 Ба ҳукми қарзи инсонӣ ҷаҳонеро бигунҷондӣ.
 Шабонгаҳ мижа таҳ ноқарда, пухтӣ кулҷаи ширмол,
 Сахар фарзандҳоятро ба майдонҳо гуселондӣ,
 Шараф андухтӣ аз ҷонфишонихои фарзандон,
 аё модар, аё модар!

Бубинӣ хоб шаб фарзандҳои мурдаи худро,
 Биёбӣ сахнаи дидорбинихои руҳонӣ,
 Ба назди остонат дом монад сояи маргат,
 Туро хонад ба сӯи олами торику зулмонӣ,
 Матарс аз марг, охир безаволӣ ту, аё модар,
 аё модар!

Ҳазорон маргро андӯху ғамро пушти сар кардӣ,
 Нахурдиву напӯшидиву бо сад ранҷ парвардӣ,
 Маро бигрифта зери пар.

Барои он ки дар ман зиндаву ҳозир бубинӣ боз
 Ҳамон сайёдҳои сайдгашта - рафтагонатро,
 Шудӣ хуни чигар, модар!
 Кунун имрӯз фарзандат - чигарбандат хунар омӯхт,
 Ки ёбад нони беминнат,
 Ба номат дафтаре бикшод,
 Дуои хайр гӯ, модар,
 Ки бо номи ту ӯ бар роҳи раҳ чустан қадам бинҳод.
 Варо ту мағфират кун, раҳнамоӣ кун, аё модар,
аё модар!

Зи лабҳои фурурафта, зи ожанги пурасрорат
 Агар дурам, агар наздик, хонам панди ноғуфта:
 Чи суд аз он гуле, ки зеби як кокул шуду афтод?
 Сано бодо ба он гул, ки барои даҳр бишқуфта.
 Ту охир ибтидои ибтидоҳои, аё модар, аё модар!
 Ту ҳоло дар дами пирӣ нафасҳои ғаниматро
 Ба нақши гул, ба рӯи сӯзаниҳо сабт месозӣ.
 Дурахши охирини чашми худро дар дили шабҳо,
 Барои субҳи фардо ҳадя месозӣ, сарафрозӣ.
 Гулу нуру шарофат ёдгор аз ту, аё модар, аё модар!
 Суруди хузнангези қадими ро маҳон, модар,
 Дилатро бо суруди аввалини ман даме афрӯз
 Агар дасторхону чомаи нав дӯзӣ бо уммед,
 На танҳо баҳри ман,
 Баҳри ҳама фардоиён ҳам дӯз!
 Ғанимат дон насиби вопасинатро, саломат бош,
аё модар!

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Мазмуни шеърро қисм-қисм ва баъд яклухт нақл кунед.
2. Қадом мисраъҳо барҷастагии нақши модарро тасдиқ менамоянд?
3. Қадом хислатҳои наҷиби модари худро аз симои модари шоир ёфтед?
4. Байтҳои ба шумо маъқулгаштаи шеърро ҳифз намоед.

ЗАБОНГУМКАРДА

Ҳар ки дорад дар ҷаҳон гумкардае,
 Дар замину дар замон гумкардае.
 Ин нишон гумкардаеву дигаре,
 Хештанро бенишон гумкардае,
 Ин яке бахти ҷавон гум кардааст,
 Дигаре ганчи равон гум кардааст.
 Ин яке гар ними нон гум кардааст,
 Дигаре ними ҷаҳон гум кардааст.
 Ин яке ҷону ҷигар гум кардааст,
 Он яке шӯру шарар гум кардааст.
 Ин яке гум карда гар моли падар,
 Дигаре панди падар гум кардааст.
 Гар яке бому даре гум кардааст,
 Дигаре номи фаре гум кардааст.
 Он забони ҳамдилӣ гум кардааст,
 Ин забони модарӣ гум кардааст.
 Аз тамоми ину он гумкардагон
 Зиштрӯтар нест дар рӯи ҷаҳон
 3-он ки гум карда забони модарӣ,
 Ҳарф гӯяд бо ту бо чандин забон.
 Бок не, гар доварӣ гум кардааст,
 Ё умеди сарварӣ гум кардааст.
 Заҳр бодо шири модар бар касе,
 К-ӯ забони модарӣ гум кардааст.
 Он яке қадри сухан гумкардае,
 Дигаре боғу чаман гумкардае.
 Аз забони модарӣ гумкарда лек,
 Мерасад рӯзе ватангумкардае...

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Шоир дар ин шеър аз чӣ таассуф хурдааст?
2. Оқибати забони модариро гум кардан ба чӣ меорад?

3. Тақдири забонгумкарда оқибат аз рӯи пешбини шоир чӣ мешавад?
4. Шеърро азбар намоед.

КОРЕЗИ ФИРДАВСӢ

Орзӯе дошт ФирдавсӢ ба дил,
 Ранчи чандинсола гар судаш диҳад,
 Баҳри подоши суҳанҳои баланд,
 Силае гар шоҳ Маҳмудаш диҳад.

Дар деҳи Бож аз барои ҳамдеҳон,
 Аз барои хайр корезе канад.
 Об орад бар замини хушкҷаб,
 Ташнагиҳои заминро бишканад.

Лек не Маҳмуд инъомаш бидод,
 Не замини ҳамдеҳонаш об хурд.
 Шоир андар орзуи ҷӯи об
 Ҳамчу оби ҷӯй печу тоб хурд.

Орзуи шоир андар дил бимурд,
 Об н-омад ҳеч андар ҷӯи ӯ.
 Лек корезе, ки андар назм кард,
 Пур бувад ҷовид з-оби рӯи ӯ.

Оре, корезе, ки андар назм кард,
 Ҷовидон ҷорист бар нафъи башар.
 Лек дар ӯ об не, хуни дил аст,
 Лек дар ӯ об не, хуни чигар.

САВОЛ ВА СУПОРИШ:

1. Орзуи ФирдавсӢ чӣ будааст?
2. Орзуи шоир кадом хислати наҷиби ӯро ошкор намудааст?
3. Магар орзу мемирад?
4. Кадом санъатҳои бадеӣ дар шеър истифода шудаанд?

МАНДАРИЦА

Муқаддима.....	3
Насри ривоятӣ	5
Достони «Бӯрондухт ва Искандар» аз «Доробнома»-и Абӯтоҳири Тарсусӣ	7
Афсонаи «Хиёнати аъробӣ» (аз «Ҳазору як шаб»).....	23
ЗАҲИРИИ САМАРҚАНДӢ	31
Ҳикояи «Калимоти кохи Афредун» (аз «Синбоднома»)	33
Ташбеҳ	36
АБУЛҚОСИМИ ФИРДАВСӢ	42
Достони «Кова ва Заҳҳок»	45
Расидани Сӯҳроб ба Дижӣ сафед	53
Разми Сӯҳроб бо Гурдофарид	55
Панду андарзҳои Фирдаусӣ	60
НИЗОМИИ АРӢЗИИ САМАРҚАНДӢ	64
Ҳикояи рӯзгори Масъуди Саъди Салмон аз китоби «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ.....	66
Масъуди Саъди Салмон	68
Қасидаи ҳабсияи «Тиру теғ аст бар дилу чагарам»	70
Қитъаи «То тавонӣ, мақаш зи мардӣ даст»	72
Маҷоз	73
ҶАЛОЛУДДИНИ БАЛҲӢ	75
Ҳикояи «Бозаргон ва тӯтӣ»	76
Ҳикояи «Марди аблаҳ ва хирс»	82
Ҳикояи «Табиб ва бемор»	90
Андарзҳои Мавлавӣ	94
Истиора	105
УБАЙДИ ЗОКОНӢ	108
Ҳикояҳо аз «Рисолаи дилкушо»	109
КАМОЛИ ХУҶАНДӢ	114
Ғарибӣ	115
Гуфтаи ба чашм	116
Ошӯби ҷонӣ	116
Дӯст медорад дилам ҷабру ҷафои дӯстро.....	117
Киноя	118

АБДУРРАҲМОНИ ҚОМӢ	120
Ҳикояҳо аз «Баҳористон»	121
Ҳикояҳо аз «Силсилат-уз-заҳаб»	125
Қиссаи он хирс, ки обаш мебурд	127
Ҳикояи пирзоле, ки роҳ бар Санҷар гирифта	128
Қиссаи куланг	131
Ҳикояҳо аз «Нафаҳот-ул-унс»	134
Роҷеъ ба Фаридуддини Аттор	135
Роҷеъ ба шайх Камоли Хӯҷандӣ	137
Роҷеъ ба Хоҷа Шамсуддин Муҳаммад Ҳофизи Шерозӣ	138
ҲУСАЙН ВОЪИЗИ КОШИФӢ	139
Ҳикояҳо аз «Анвори Суҳайлӣ» («Калила ва Димна»)	140
Ҳикояи «Гунчишк ва сусмор»	146
Ҳикояи «Моҳихор»	148
Ҳикояи «Тадбири маймунҳо»	151
Ҳикояи «Кабки дарӣ»	152
САМАНДАРХОҶАИ ТИРМИЗӢ	156
Ҳикояҳо аз «Дастур-ул-мулук»	157
Дар ҳоли вазирон	163
Дар санҷида гуфтан	165
САӢИДОИ НАСАФӢ	176
Омад ба ёд	177
Ғанимат аст	178
«Баҳориёт»	179
Таҷнис	190
МАЛИКУШШУАРО БАҲОР	196
Ай зан	198
Чашма ва санг	200
Варзиш	201
Ҳама рафтанд	202
Аз қафас озод кунед	202
СОТИМ УЛУҒЗОДА	204
Порчаҳо аз «Ривояти суғдӣ». Виркан	206
Наниманча	211
Мурод ва номуродӣ	215
Молик ибн ур райб	222
Хоҷа ва ғулом	235

ҲАБИБ ЮСУФӢ	249
Ба Ватан	250
Ба ҳар кучо-т равам, дил диёри ман гӯяд	251
Ман ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар	252
БОҚӢ РАҲИМЗОДА	254
Муаллим	255
Халқи бузургворам	257
Таҷоҳули ориф	259
АБДУЛҲАҚӢ БЕТОБ	261
Сахт ва мушкил	262
Неъматӣ истиқлол	262
Ғурури хоҷа	263
Мабод	264
МУҲИДДИН АМИНЗОДА	265
Таълими умумии маҷбурӣ	267
Хӯша ва деҳқон	267
Бесаводӣ балои қон бошад	268
Рапорти баҳорӣ	269
Баҳори нав	270
Мо ҷанг намехоҷем	271
Имзо мекунем	273
Ба фарзандам	275
ҲАЗЛИДДИН МУҲАММАДИЕВ	277
Порчаҳо аз қассаи «Одамони қўҳна»	307
АМИНҶОН ШУКӢҲӢ	308
Мо толиби сулҳем	309
Шаҳри азизам	311
Ҳурмати мӯи сафедаш	311
Тазод ва муқобала (мутобақа)	312
ЛОИҚ ШЕРАЛӢ	314
Ба модарам	315
Забонгумкарда	317
Корези Фирдавсӣ	319

Тоиров У., Зикиров Х., Мӯсоев М.

АДАБИЁТИ ТОЧИК

Китоби дарсӣ барои синфи 7 - ум

Гурӯҳи нашрӣ:

Муқарризон:

Худой ШАРИФОВ,
доктори илми филология, профессор.
Абдуманон НАСРИДДИНОВ,
доктори илми филология, профессор.
Аъзам ХУДОЙДОДОВ,
номзади илми филология, дотсент.
Зинат САИДОВ,
муаллими забон ва адабиёти тоҷики
мактаби миёнаи №2 ноҳияи Файзобод.
Мирзо СОЛЕҲОВ,
номзади илми филология, дотсент.

Муҳаррир	<i>Зоҳир Давлатов</i>
Муҳаррири техникӣ	<i>Имомалӣ Зокиров</i>
Саҳифабанд ва дизайнер	<i>Имомалӣ Зокиров</i>

Ба чопаш 16.04.08. имзо шуд.
Андозаи қоғаз 60x90 1/16. Қоғази офсетӣ.
Гарнитурани «Times New Roman Tj». Чопи офсетӣ.
Ҳаҷмаш 20,0 ҷузъи чопии аслӣ.
Адади нашр 120 000.